5

HRVATSKA
KNJIŽEVNA
REVIJA

MARULIĆ

2000

ISSN 0350-4220

MARULIĆ
hrvatska književna revija
Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Izdavača zastupa: Radovan Grgec
Uređuje uredički odbor
Glavni i odgovorni urednik:
Radovan Grgec
Tajnik uredništva: Mladen Jurčić
Godina izdavanja i tiskanja 2000.
Copyright:
HKD sv. Jeronima, Zagreb
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi šest puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)
Rukopisi se ne vraćaju.
Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Telefon: (01) 49 22 300
Stranke se primaju svakog dana osim subote, od 11 do 13 sati.
Godišnja pretplata 180 KUNA.
Žiro račun kod ZAP-a

30102-678-114327

Cijena ovoga broja: 30 KUNA
Godišnja pretplata za inozemstvo: 36 USA dolara.
Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

30101-620-16
012103-2424116225

Tisak: TISKARA ZELINA d.d. Sv. Ivan Zelina

Radovan GRGEC

Uz rub (132)

U "Maruliću", br. 4/2000, pisali smo o tom kako ljudi žele zapravo *participativnu,* a ne *reprezentativnu* demokraciju. U takvoj demokraciji bi sigurno došli do izražaja i oni koji smatraju da ih izabrani predstavnici i razni parlamentarci ne zastupaju i ne predstavljaju na odgovarajući način. I oni koji kao hendikepirani na različite načine nemaju nikakve, ili imaju samo minimalne šanse u "tržišnom" gospodarstvu, tj. u "takmičenju" bogatih, spretnih i sretnih takmaca. Takvi zapravo čine golemu većinu naroda na globusu, pa su "globalizacija" i "mundijalizacija" za njih uglavnom prazne riječi. Dapače, kad saznaju što te riječi znače za bogate i jake na ovom svijetu, postaju svjesni vlastite zapostavljenosti i globalne diskriminacije, pa izražavaju katkada i na brutalan način svoje razočaranje i ogorčenje, kako se to dogodilo u Seattleu, Davosu, Bangkoku i Pragu.

Stoga neki mislioci i ekonomisti traže izlaz iz globalne krize u rješenjima koja bi mogla pridonijeti pravednijoj raspodjeli dobara i biti "alternativa" ekonomskom liberalizmu. Na primjer, *Bruno Guigue* ("Etudes", br. 6/2000) predlaže tzv. *solidarnu ekonomiju.* Taj izraz, doduše, uključuje u sebi i slobodno poduzetništvo, ali i određenu socijalizaciju i nacionalizaciju, reciprocitet i preraspodjelu, odnosno "samoupravljanje". Naravno, "samoupravljanje" ne smijemo shvatiti kao paravan (kao i riječ "antifašizam") za boljševički totalitarizam ili jugokomunističku praksu, o čemu smo ove godine često pisali.

Ipak se i u solidarnoj i supsidijarnoj ekonomiji demokršćanskog tipa nameću mnoga pitanja. *Bruno Guigue* pita se: "Gdje se zapravo nalazi granica koja rastavlja solidarnu ekonomiju od suparničke ili konkurentske borbe? Nije li takva ekonomija 'topiva' u mlakoj vodi okružujućeg liberalizma?" Možemo li takvim pitanjima potražiti odgovor u poznatim nam smjernicama nekadanje demokršćanske politike, *Maritainova* personalizma i integralnog humanizma, u papinoj enciklici "Centesimus annus", u kršćanskom shvaćanju etike i morala?

Osobni moral i odgovornost crpe inspiraciju i orijentaciju u evanđeoskim načelima ljubavi i pravde, u Kristovoj borbi protiv otuđenja onih koji su posjedovani onim što posjeduju, u Govoru na gori. Tek u takvu ozračju i oni koji su došli do vlasti, časti i novaca mogu izaći iz ukletoga kruga (u kojemu sve veći apetiti rađaju sve veće potrebe i obratno), u Kraljevstvo Božje, tj. u spasonosnu sferu "slobode djece Božje". Ta sloboda nije nikakav "acte gratuit" *Andréa Gidea*, ili proizvoljnost pa čak ni mogućnost izbora, nego puna afirmacija ljudske osobnosti, koje nema bez osjećaja za drugoga, bez odgovornosti i stege.

* * *

Naravno, taj osjećaj za drugoga, ta solidarnost, o kojoj neprestano pišemo i govorimo, stječe se i odgojem već od najmanjih nogu, u obitelji i u školi. Kako bi mogli djecu za solidarnost odgajati roditelji zbog čijih ambicija ta djeca u školskim klupama postaju "štreberi" u pravom smislu te riječi, borci za ocjene i uspjehe u školi, pa makar na račun drugoga.

Takvi obično ostaju štreberi i u kasnijem životu, na radnom mjestu, u javnim službama, u politici, a pogotovo kad se nađu u teškim životnim situacijama, kao npr. u vojsci ili na robiji, kad nerijetko štreberi postaju i denuncijanti svojih drugova i kolega. Kao robijaš u Lepoglavi i u Beogradu, a zatim kao vojnik na albanskoj granici, imao sam prilike uvjeriti se kako i tu u "štreberluku" prednjače intelektualci. Poznati *Régis Debray, Miterrandov* savjetnik, koji je propjevao "kao slavuj" (što se često događa grlatim intelektualcima) u Južnoj Americi, igrajući se heroja, objavio je nedavno kod Gallimarda knjigu "L'emprise" (Stjecanje moći), u kojoj govori o "klerikalizmu novinarstva", opravdava srpsku agresiju na Kosovu kao kakav francuski *Handke*, ali i prikriva i opravdava svoj kukavičluk. I opet se sjećamo *Juliena Bende* i njegove znakovite sintagme "trahison des clercs". Zašto su o srpskoj agresiji i zločinima mogli drugačije govoriti *Finkielkraut, Bruckner*, ili *Glucksman!?*

Iako je *Zdravko Mršić* svojedobno pravilno uočio bit Kristove poruke u odbijanju utakmice i grčevite borbe za prestiž, znamo da i te konstatacije iziskuju stanovita preispitivanja. Primjerice, nikako ne možemo hvaliti solidarnost i prešućivanja zločina u redovima raznih "mafijaša", ono što Talijani zovu "omertà", premda moramo priznati da su ti mafijaši i zločinci katkad imali više hrabrosti da ne odaju imena svojih drugova, nego što su je imali razni intelektualci koje nije trebalo ni tući ni ispirati im mozak da bi "propjevali kao slavuji". Ispričavali su se da su morali reći istinu. Tako oni koji su veći dio života lagali i varali počinju "govoriti istinu" kad je jedina mudrost a i hrabrost bila šutjeti,

podnositi torturu i šutjeti, a katkad i šuteći umrijeti ne odavši ime druga, što je poznato i kriminalcima koji imaju ipak neki kodeks časti za razliku od nekih brbljavih intelektualaca.

* * *

Šutjeti i trpjeti, trpjeti i moliti, trpjeti (i)li umrijeti, ne podsjećaju li te riječi na geslo jedne od najvećih svetica Katoličke Crkve i njezine naučiteljice, sv. *Terezije Avilske?* Zaista, geslo te mističarke, obnoviteljice redovničkog života i utemeljiteljice bosonogih karmelićanki, bilo je: "Trpjeti ili umrijeti!". Ta svetica plemićkog roda s kapljom židovske krvi, pak, podsjeća nas na Baska, sv. Ignacija Lojolskog, utemeljitelja Družbe Isusove, ali i na usklik "Viva la muerte!" (Živjela smrt!). Umjesto toga ona je izabrala poklik "Viva la vida!", tj. "Živio život!", ali život u patnji i molitvi, u uranjanju u tajnu Kristove muke i smrti, umiranja i konačnog uskrsnuća, kao i obnovitelj bosonogih karmelićana sv. *Ivan od Križa,* koji je toliko toga morao pretrpjeti i od svoje redovničke subraće. Sjećajući se njezina blagdana u listopadu, mjesecu svete krunice (15. X), molimo je za zagovor u najtežim časovima, za pomoć u svagdanjim i izvanrednim patnjama, kojima je posut život svakog čovjeka na zemlji. Dva španjolska viteza, *Ignacije Lojolski,* koji je izabrao službu kastilskom kralju, i *Franjo Ksaverski,* također Bask, koji je služio navarskoj ideji, naravno obojica prije nego što su postali "laka konjica" Crkve, tj. isusovci, primjer su hrabrosti bez obzira na zastavu pod kojom su se borili. Kraj Madrida nalazi se od *Franca* podignuta "Valle de los caïdos" (Dolina palih) u kojoj su zajedno kosti republikanaca i falangista.

U listopadu 1991. održao sam među Baskima s prijateljem *Ljeposlavom Perinićem* iz Argentine, u Victoriji, Pamploni, San Sebastiànu i Guerniki nekoliko predavanja. Još nam uvijek u ušima odzvanjaju njihove pjesme, kojima su dočekali nas i Ukrajince *Pljušča* i njegova sina, ukrajinske "separatiste". Bilo je to u vrijeme razaranja Vukovara i nismo se libili prispodobiti taj naš novovjeki Siget židovskoj Masadi, američkom Alamu i toledskom Alcazaru, što nam baskijski prijatelji nisu zamjerili ni kad su nam pričali kako su njemački "kondori" razorili Guerniku. Shvatili smo da smo u zemlji potomaka *Cida Campeadora,* marana i moriska, iz koje su nikli Ignacije, Franjo, ali i *Alfonso Rodrìguez* i ona čiji život nastoji dočarati u svojoj drami "La Fundadora" (Utemeljiteljica) *Jean-Claude Renard,* jedan od najvećih pjesnika kršćanskog nadahnuća u našem vremenu. Terezija Avilska, "Fundadora", također pjesnikinja i mističarka, razapeta deset godina između Boga i svijeta, prikazana je tu kako prihvaća patnju i molitvu, unoseći u srce "ludu ljubav" prema Isusu, koja je oslobađa od smrti.

Često sam se pitao nije li ta "luda ljubav" obilježila i "bezumlje hrabrih" o kojemu pjeva *Maksim Gorki* u svojoj "Pjesmi o Sokolu", koliko god ta mudrost i "hrabrost života" odudarale od agonije mnogih mučenika i samog Spasitelja. Odgojen "kleronacionalistički", tj. patriotski, od oca koji je u komunističkoj Jugoslaviji došao na robiju godinu dana prije *Stepinca* i dvije godine prije svojeg sina, nisam se mogao oteti ni herojskom ritmu u stupidnim boljševičkim filmovima, kao što je bio "Posljednja zapovijed majora Buločkina" (Potomu što mi piloti), ni melodioznosti pjesama ruskoga Židova *Dunajevskog,* ni komsomolskom oduševljenju Pavla Korčagina (Kak zakaljalas' stalj) ni njihovim himnama (Marš vesjolih rebjat), kao ni marševima i himnama onih "s druge bande" (Horst Wessel, Giovinezza, Na Crnom moru itd.). Isto tako, nisam mogao a da ne protestiram protiv stigmatizacije svih Srba, dok su nas njihovi sunarodnjaci mučili i klali, jer sam se sjetio da sam nakon lepoglavske robije, provevši dvije godine u Srbiji na prisilnom radu, našao tu drugove, koji su zajedno s nama iz Hrvatske vodili borbu protiv doušnikâ i terora uprave. Zar nije jedan od njih uspio riskirajući prokrijumčariti izvan logora pjesme i prozu mojeg oca? Sjećam te se, Čedo, kad čujem *Stublićev* šlager "E moj druže beogradski", a sjećam se i hrabrog antikomunističkog svjedočenja srpskih književnika *Simovića* i *Pavlovića,* koji su zajedno sa mnom sudjelovali u simpoziju u Poigny-la-Forêtu 1970. Bio sam tada stipendist *Gabriela Marcela,* ali sam uz dopuštenje donatora, želeći se vratiti u Zagreb prije rođenja najstarijega sina, prenio ostatak stipendije na *Brunu Bušića,* koji je tada živio u Parizu zaista bijedno.

Eto, to su uspomene koje naviru neprestano u moje srce i sada 30 godina kasnije, kada molim za svoju obitelj i domovinu u mjesecu Gospine krunice, kada postajem sve svjesniji da ni na Srbe ne smijemo gledati "crno-bijelom" optikom, kako reče gospićko-senjski biskup *Mile Bogović,* nego "u bojama", tj. nijansirano. Bože, čuvaj Hrvatsku!

* * *

Bože, čuvaj Hrvatsku! Taj uzdah sastavni je dio moje svagdašnje jutarnje molitve, što god o tom mislili oni koji se u ime "progresa" bore protiv svega što nije "cool" ni "in", protiv "patriotsko-bigotnih" relikata. Uostalom, kako rekoh, nisam alergičan ni na himne i koračnice drugih naroda, npr. "Gott erhalte", "Bože pravde", pa čak ni na one koje odišu britanskim kolonijalizmom (kao "It's a long way"). Za naše obožavatelje "rapa" i "tehna" "Bože, čuvaj Hrvatsku!" samo je jedan od "hadezeovskih propagandnih trikova", kao što su "Bljesak" i

"Oluja", tj. hrvatska "reconquista", samo zločin. Osuđujući svaki zločin, ne možemo se odreći prava na obrambeni rat, zar ne? Iako sam odrastao i formiran sa sviješću da je svaka Jugoslavija tamnica mojeg naroda, alergičan na srpsku hegemoniju i supremaciju, ne mogu zaboraviti svojih beogradskih drugova s robije, koji su se isticali hrabrošću i solidarnošću, kao što mi je bilo krivo i kad su se u proteklih deset godina napola ili potpuno prešućivali srpski športski uspjesi, npr. u vaterpolu ili košarci. U košarci su svjetsko zlato ne tako davno osvojili bez svoja tri najveća imena (*Divac, Paspalj* i *Danilović*).*

Smiješno i neumjesno djeluju učena obrazlaganja o umjetničkoj vrijednosti uličnе psovke, u skladu s urbanim kulturnim i supkulturnim "standardom", uoči izvođenja *Marulićeve* i *Paraćeve* "Judite" na Splitskom ljetu, kad nam *Mani* i *Dežulović* tumače na svoj način kako "seljačine" to ne mogu razumjeti. Da, to su oni seljaci koji su protagonisti "Ognjišta" "minornog" pisca *Mile Budaka* ili međimurski kumeki i "Vice udovice" iz novela *Đure Vilovića,* također vrsnog prozaika, koji je, nažalost, završio nakon rata na optuženičkoj klupi kao četnik (!). Mislim da njegova četnička pripadnost kao ni Budakova ustaška nemaju veze s njihovim literarnim stvaralaštvom.

Putujući kroz novu biskupiju *Mile Bogovića* ovoga ljeta preko Slunja i Rakovice, mislio sam na kip, tu ponovno postavljen, onoga koji je za Matoša bio "div" što u "jarku leži poput crkle strvi", ali i na postavljenu ploču mladom pukovniku, kojemu je u "Oku" kao junaku odao priznanje *Goran Babić* kad je već krenuo putem izdaje, koja također ne može umanjiti literarnu vrijednost nekih njegovih pjesama ("Gori li to Hrvatska" ili ona Gospi, na čijem kipu udubljenje od brojnih doticaja postaje sve veće jer je sve više jada i nevolje u svijetu). Slično mišljenje o Francetićevu nasljedniku *Bobanu* kao vojniku imao je, uostalom, i *Rade Bulat,* muž pokojne *Milke Kufrin,* a naš ih novi establišment izjednačuje s krvavim zapovjednicima koncentracionih logora (dok očevici govore kako je 1942., osvojivši Goražde, Jure nastojao spriječiti pokolj nad pravoslavcima).

Iako mi se katkada gadi opscena psovka, pa i ona "ulično-urbanoliterarna", smatrao sam građanskom hrabrošću, za bivše Juge, kad su se njome služili i *Bora Đorđević,* i pjesnik koji je "detronizirao" poznatog nam "štakora s Dedinja". Tom štakoru pjevao je naš *Nazor* uznosite pjesme, ali ipak po svom cjelokupnom opusu Nazor ulazi u red najvećih hrvatskih književnika. Kao robijaš od sedamnaeste godine života, kao posebni štovatelj velikog Stepinca

* Dok ovo pišem, gledam na TV kako na Olimpijadi u Sydneyu osvajaju svjetsko zlato i u odbojci, a u Srbiji raste val protesta protiv Miloševića.

i kao sin *Petra Grgeca*, koji je 1949. iz logora, zahvaljujući spomenutom Čedi, uspio *Gustavu Krklecu* uputiti iz Beograda poslanicu "kao robijaš sa brojem", mislim da imam pravo priznati i građansku hrabrost svojim "drugovima beogradskim" kao i svima koji su je pokazali svojim pisanjem (*Simović, Kapor, Bećković* itd.), ali i onima koji su u toj klimi počeli pisati među hrvatskim piscima objektivno i hrabro o "antifašizmu" i "jugokomunističkom samoupravljanju", kao što je to bio *Stanko Lasić* ("Krležologija").

On u svojim nedavno objavljenim "Autobiografskim zapisima", u prvom dijelu te opsežne knjige, opisuje s mnogo topline i tuge svojega srednjoškolskog druga iz Karlovca, *Miljenka Tusuna*, kojega su, iako je bio maloljetnik, ubili 1945. s mamom, kolegicom Lasićeve mame iz djetinjstva, dok mu je otac Nikola bio obješen, a mlađi brat, moj šogor *Dinko Tusun*, česti suradnik "Marulića" i "Danice", ostao sâm na cesti. Saznavši da je Dinku supruga bila moja pokojna sestra Anica, Lasić, iz "Marulića" donosi njezino sjećanje na našeg oca, koji je za NDH imao "petlje" da, prolazeći usred Zagreba mimo Židova, obilježenih žutom zvijezdom, duboko im se pokloni skinuvši šešir pred očima znatiželjnih prolaznika.

Sjećajući se svega toga, i opet ponavljam: "Bože, čuvaj Hrvatsku i moju obitelj!"

Kalinovačke svečanosti 19. VIII. 2000.

Nakon mise i prigodne propovijedi varaždinskog biskupa *Marka Culeja*, slovački veleposlanik *Jan Petrik* otkrio je u Batinskama (Kalinovac) pred galerijom, u kojoj se nalazi i soba Petra Grgeca, poprsje tom zaslužnom književniku i sinu ovoga kraja, istaknuvši u nekoliko riječi veze između Hrvatske i Slovačke te Društva sv. Jeronima i Društva sv. Vojtjeha. Glavni inicijator projekta *Ivan Lacković Croata* obratio se također s nekoliko riječi prisutnima, među kojima su bili mnogi predstavnici državnih i crkvenih vlasti. Prije govora *Radovana Grgeca* o životu i djelu njegova oca mjesna glazba odsvirala je himnu Kristu Kralju za koju je *P. Grgec* napisao riječi. Zatim je govorila *Mirjana Bazijanec*, ravnateljica kalinovačke osnovne škole, prije recitiranja Grgecovih soneta iz knjige "Bijeg u djetinjstvo". Poprsje je djelo akademskog kipara *Ante Brčića*, izrađeno prigodom 110. obljetnice Grgecova rođenja. Izbor Grgecovih podravskih soneta učinila je *Ana Jakelić*, pokretačica KUD-a "Petar Grgec".

Govor prilikom otkrivanja poprsja Petra Grgeca

Preuzvišeni monsinjore Culej, uvažene Ekscelencije, (gospodine Župane), poštovani gospodine načelniče općine Kalinovac, uvaženi gospodine glavni tajniče i članovi društava prijateljstva, poštovana gospodo!

Foto: T. Klarić

Njegova Ekscelencija Jan Petrik otkriva poprsje prof. Petra Grgeca

Smatram velikom čašću govoriti pred ovim cijenjenim skupom, a prigodom ovog značajnog događaja. Što je značila osobnost Petra Grgeca za ovaj kraj i za Hrvatsku u cjelini, bilo je rečeno maločas. Ja bih spomenuo, ukratko, širi kontekst njegovog djelovanja. Djelovanje koje je premašivalo okvire Hrvatske. Njegovu suradnju sa Slovačkom. Sa Slovačkom u vrijeme kada je ona to najviše trebala, kada joj je to bilo najznačajnije, kada je tražila prijatelje. Društvo Sv. Vojtecha nije se bavilo samo izdavaštvom crkvene literature, već je obavljalo prosvjetiteljsku ulogu među jednostavnim slovačkim pučanstvom. Može se reći da su to bile jedine knjige dostupne širokim slojevima. Pandan tom društvu u Hrvatskoj je bilo Društvo sv. Jeronima u kojem je presudnu ulogu vršio gospodin Petar Grgec zajedno sa svojim suradnikom dr. Josipom Andrićem.

S obzirom na veliku vrućinu, ne bih Vas želio zadržavati i nabrajanjem očitih zasluga gospodina Grgeca u razvijanju odnosa sa Slovačkom. Ograničit ću se na riječi zahvalnosti za njegovu iskrenu naklonost i neprestano poticanje te suradnje. Rado bih naglasio da ta brazda, zaorana još tada s njegove strane, nije nestala, već se iz dana u dan produbljuje zahvaljujući njegovim nasljednicima. To se odnosi kako na Društvo sv. Jeronima, tako i na Hrvatsko-slovačko društvo i na cjelokupnu Koordinaciju društava prijateljstava na čelu s neumornim gospodinom Karafilipovićem i njegovim entuzijastima.

Dozvolite mi da otkrijem spomen-bistu uvaženom profesoru Petru Grgecu.

Govor nakon otkrivanja poprsja Petru Grgecu (1890 - 1962) u Batinskama 19. VIII. 2000.

Dragi prijatelji, dragi Kalinovčani i Konačari, preuzvišeni g. biskupe, ekscelencije veleposlanici, predstavnici Crkve i domovine, rođaci i rođakinje!

Otkrivajući ovo poprsje svojeg oca prof. Petra Grgeca, hrvatskog književnika i prvaka katoličkog pokreta, sina ovoga kraja i ovoga mjesta, zahvaljujem inicijatorima cjelokupnog projekta, a posebno njegovu pranećaku Ivanu Lackoviću Croati i načelniku kalinovačke općine Ivanu Jankoviću, u svoje ime, u ime svoje obitelji i obitelji svoje sestre Marije, koja je, kao i pokojna sestra Anica, toliko voljela našeg oca.

Foto: T. Klarić

Radovan Grgec govori nakon otkrivanja poprsja svoga oca

Iako je Petar Grgec ostao uvijek vjeran svojem rodnom kraju, o čemu najbolje govori roman o podravskom lutalici Rafi i zbirka soneta "Bijeg u djetinjstvo" s opsežnim popisom oko tisuću bibliografskih jedinica i s ilustracijama Ivana Lackovića; iako je, odgojen u Bosni, poslije veći dio života proveo u Zagrebu, njegovo je srce pripadalo cijeloj Hrvatskoj, hrvatskom Sjeveru i Jugu, kao, uostalom, i moje i zbog toga što mi je supruga Dalmatinka, pa su i djeca "napola" Dalmatinci.

Kao prvak katoličkog pokreta bio je predsjednik "Domagoja", urednik almanaha "Selo i grad" i odbornik HKD sv. Jeronima od 1921., naslijedivši s prijateljem Josipom Andrićem svoje prethodnike Mayera i Deželića. Objavio je niz knjiga s vjerskim nadahnućem kao npr. "Meksički mučenici", "Na goru Gospodnju", "Božji bjegunac fra Šimun Filipović" i "Sveta Hrvatska", a i prijevode, npr. Werfelovu "Bernardičinu pjesmu", Newmanovu "Kalistu" i Pregeljeve "Božje međaše". Poslije smrti objavljena mu je monografija o katoličkom intelektualcu sveta života Rudolfu Eckertu.

Uz spomenuta izdanja valja istaknuti trilogiju njegovih ratnih uspomena sa Sočanske fronte, gdje je zarobljen sa svojim kasnijim prijateljem i drugom

iz Nocere Umbre i iz lepoglavske kaznionice, dr. Alojzijem Stepincem, koji će 1946. svojim hrabrim i dostojanstvenim držanjem na sudu podići jednu poniženu naciju. Međutim, vjerojatno najvredniji dio njegova literarnog i znanstvenog rada jesu tri knjige o narodnom pjesništvu, što ga je podijelio u više ciklusa te je to bila novina s obzirom na dotadašnju Vukovu podjelu na muške i ženske narodne pjesme. 1940. objavljena mu je u Matici hrvatskoj knjiga "Na izvorima pjesništva" koja je dobila i državnu nagradu. Neke od njegovih knjiga izdalo je HKD sv. Jeronima kao reprint-izdanja. Posebno spominjem "Gospodina Rafu" s opširnim pogovorom sveučilišnog profesora dr. Ivana Zalara, također Kalinovčanina, kao što je to i dr. Ivan Golub, svima poznat kao pisac i profesor KBF-a.

Kao izvrstan govornik na raznim skupovima Grgec je bio vrlo poznat u našim krugovima između dvaju svjetskih ratova. Takvoga ga pamte i neki Podravci, npr. Stjepan Sulimanac, biskup Đuro Kokša, njegov đak, Đurđevčanin dr. Antun Ivandija, također njegov đak i moj prethodnik kao predsjednik u HKD-u sv. Jeronima, ili ujak p. Matija Rabadžija. Odgojio je Grgec generacije svećenika i intelektualaca kao profesor filozofije, grčkog, latinskog i njemačkog jezika na Šalati. I, kasnije, kao direktor I. realne u Zagrebu ostao je u pamćenju svojih đaka i kao odgojitelj, ali i kao hrabar čovjek koji je omogućio onima koji su se vratili iz Lepoglave da ne izgube godinu, položivši razredni ispit. Imao je hrabrosti da u NDH pozdravlja nepoznate Židove, obilježene žutom zvijezdom, skidajući usred Zagreba pred njima šešir i duboko im se poklonivši, što je autor "Krležologije" dr. Stanko Lasić nedavno objavio u svojim "Autobiografskim zapisima".

Iako je moj otac bio poznat i priznat kao svestrani i renomirani javni i kulturni djelatnik, za mene i moje sestre, za svoju suprugu i svoju obitelj, ostao je prvenstveno u sjećanju kao nježan i požrtvovan otac obitelji. Sjećam ga se i kao druga s robije u Lepoglavi i na prisilnom radu u Beogradu, u prilikama gdje se mnogi intelektualci naše civilizacije ne ponašaju baš hrabro. Stoga za mene on nije ponajprije nekakav spomenik, kojim bi se svaki sin mogao ponositi, nego moj dragi tata, koji me je bolesna po noći i danu nosio na svojim rukama. I ovom prilikom iskazujem mu svoju ljubav i zahvalnost, ovdje u njegovu zavičaju, na njegovoj rodnoj zemlji s koje su potekli mnogi ugledni pojedinci, pisci, duhovni vođe, umjetnici, političari, generali i ministri.

Ova podravska ravnica sa svojim šumama, livadama, oranicama i zvonicima jest ljubav koju je on, umrijevši 1962. u 73. godini života od infarkta, ponio sa sobom u grob na Mirogoju. Toj graničarskoj podravskoj zemlji pjevao je u jednom od svojih soneta:

Ravnicom zvonik za zvonikom viri.
To jarboli su lađa, koje plove
u neizmjernost. Kuće stare, nove
ko barke uz njih klize. Vjetar piri

u jedra bijela, zelena i žuta.
Ko graničari vitki s odličjima,
u stavu pozor, svi u dvoredima,
na pozdrav stoje jablani kraj puta.

Podravski krajobraz nosio je uvijek u srcu. U predgovoru "Gospodinu Rafi" piše: "Gledam vas, drugovi mojega djetinjstva, kako u sate jesenskih i zimskih večeri sjedite u podravskim kućama... Vani se iznad podravskih šuma, voćnjaka, livada i oranica rastegnule paučinaste mreže sive maglice, kroz koje se cijede na vlažan šušanj i posječenu kukuruzovinu blijedi mlazovi mjesečine ili još bljeđe pramenje samih jesenskih zvjezdanih zraka. Može biti da je došla već zima, a s njome je dotumarao preko Drave u podravsku ravnicu i ledeni sjevernjak..."

U tom ozračju rastao je i Rafo Jablan, nazvan Štrafiček. U njemu je rastao i mali dječak Pero čuvajući krave kraj batinskih šuma i potoka Čivićevca. I kao dijete čitao je stihove fra Andrije Kačića Miošića i Šišićev opis bitke na Krbavskom polju, koju je kasnije ovjekovječio u svojoj knjizi o hrvatskom Jobu, banu Ivanu Karloviću. Knjiga i narodna pjesma pratile su ga od kolijevke do groba, kao i njegova Jurja Rasinjanina od Hrvatske do Indije. I ovo poprsje akademskog kipara Brčića neka bude trajan spomen na tog Podravca, hrvatskoga i katoličkog pisca, Petra Grgeca, mojega dragog oca.

Zapis o triptihu *Podravske vedrine*

Vreli je kolovoz ljeta Gospodnjeg 2000. Od rana jutra prijete celzijusi. Mjesecima već ne budi nas sjaj, već toplina sunčevih zraka. Zato i sama pomisao na putovanje izaziva nelagodu. No, putovati se mora; pogotovo ako za to postoje jaki razlozi.

A toga 19. kolovoza razlog za putovanje u Batinske više je nego opravdan i važan. S dragim znancima i kolegama po peru, Tvrtkom Klarićem i dr. Ivanom Golubom, krećem iz Zagreba put Podravine. Živa u toplomjeru već se oko osam sati popela do 30. podioka. Toplo je, ali nas putem krijepi ugodan razgovor o književnosti i književnicima. Svi pišemo pa nam se ta tema čini najprimjerenijom i najugodnijom.

U Bjelovaru svraćamo na kavu, a u Kalinovcu Golubovima na hladni sok. Razmjenjuju se sjećanja i tople riječi za nove naraštaje. Divimo se starom orahu čije su grane natkrile poveći dvorišni prostor. Sunce se bori s povelikim orahovim listovima i na naše zadovoljstvo - gubi bitku. No, za nas ipak na kratko, jer put nas vodi dalje u Batinske.

Foto: T. Klarić

Barbara Golub prelistava slikovnicu u društvu autora

Tamo je danas dvostruka svetkovina. Posvećuju se dvije novosagrađene kapelice: u Batinskama i Molvicama. A pred ulazom u nekadašnju osnovnu školu, koja je ovih godina pretvorena u Galeriju Batinske (ispunjenu djelima slikara Ivana Lackovića Croate, drvenim skulpturama samouke kiparice Ljubice Matulec te djelima drugih slikara koja je svojim rodnim Batinskama darovao gospodin Croata), bit će otkriveno spomen-poprsje profesoru i književniku Petru Grgecu.

U Batinske stižemo na vrijeme. Književnik i teolog, prof. Ivan Golub oblači misno ruho te zajedno s msgr. Markom Culejom i drugim svećenicima sudjeluje u misnom slavlju, koje prati više stotina mještana i gostiju. Među uzvanicima su i njegova ekselencija slovački veleposlanik Jan Petrik, zatim drugi tajnik iz ukrajinskog veleposlanstva, inače pjesnik, Jurij Lysenko sa suprugom

i desetogodišnjom kćeri Darijom, odlikašicom u jednoj zagrebačkoj osnovnoj školi. Tu su i brojni drugi uglednici iz Hrvatske koji su radom, stvaralaštvom i emocijama vezani uz Podravinu, Kalinovac i Batinske, kojima je srdačni domaćin Ivan Janković, načelnik općine Kalinovac.

Nakon svečanoga liturgijskoga slavlja i posvećenja dviju kapelicâ, slijedi otkrivanje spomen-poprsja Petra Grgeca, uglednoga književnika i profesora mnogih naraštaja, iz kojih su potekla mnoga poznata imena kulturne, umjetničke i društvene scene. Poprsje je izradio Ante Brčić, akademski kipar iz Zagreba. O liku i djelu Petra Grgeca nadahnuto i emotivno govori i njegov sin, prof. Radovan Grgec.

Poprsje Petra Grgeca otkriva Jan Petrik, slovački veleposlanik u Hrvatskoj, koji posebno ističe važnost Grgecova književnog djelovanja u vremenu intenzivnoga stvaranja hrvatske državnosti.

Nakon svečanog dijela programa, upriličena za dan koji će ući u povijest toga kraja, slijedi druženje domaćina i gostiju, uz bogat i ukusan ručak s domaćim specijalitetima. Ni vrelo sunce, ni nesnosna sparina, ne umanjiše ugodno raspoloženje i zadovoljstvo raznovrsnim kulturnim i vjerskim sadržajima.

Po završetku druženja u Batinskama, Tvrtko i ja obilazimo kiparsko carstvo Ljubice Matulec, čija je kuća na par koraka do netom posvećene kapelice u Molvicama. Ljubica je svojom maštom, rukama i dlijetom, uradila postolje za oltar, koji je postavljen u kapelici i koji plijeni jednostavnošću i ljepotom. Obilazim skromnu kiparsku radionicu Ljubice Matulec, koja je po riječima likovnih kritičara poznatija u svijetu nego u rodnoj Hrvatskoj. Ali i rodna gruda zna za Ljubicu pa će joj se, valja se nadati, znati dolično odužiti za djela koja su razasuta po mnogim svjetskim galerijama, po domovima poklonika kiparstva. Ljubica nas ispraća s pozivom da opet navratimo u svijet njezinih likova, oblikovanih u stoljetnoj podravskoj hrastovini.

Foto: T. Klarić

Ljubica Matulec dovršava likove evanđelista za oltar kapelice u Molvicama

Pri kraju uzavrela, ali nadasve ugodna, sadržajna i nezaboravna dana, opraštamo se od Molvica i Batinskih i vremešnom Tvrtkovom "Asconom" krećemo put Zagreba. Iza nas ostaju pjeskovita polja, sasušeni voćnjaci i prerano sazreli kukuruzi... i kanal u Batinskama željan kišnih kapi kao i raslinje što ga okružuje.

Ivo Mijo ANDRIĆ

Podravske vedrine

I.

Petru Grgecu

Dan je kad gori ozon
Kad sunce u Batinske
Šalje poruke vatre.

Dan je kad žita zriju
Bez vjetra u smeđoj kosi
Kad potok nema kapi
Za pticu koja zjevće.

Dan je kad ljudi dijele
Sjećanja na djetinjstvo
Kad lišće krije nemir
Hrapave kore na stablu.

Dan je kad željezo vrišti
Između celzijusa
Kad oblak prezire nebo
Zbog plavoga nedodira.

Dan je kad otac sinu
Daruje obzorja
Kada sin ocu šalje
Ljubav i zrelu maštu.

Dan je kad vjernik Bogu
Priznaje životne grijehe
Kada Bog smjerno šuti
Dajući oproštenje.

Dan je kad vino teče
Niz žedne arterije
Kad nas bista gleda
Sa užarena postamenta.

Dan je kad školsko zvono
Probudi profesora
Iz sna u kome djeca
Pjevaju božićne hvalospjeve.

Batinske, 19. VIII. 2000.

II.

Ljubici Matulec

Eto što ti je drvo
kad ga zavoli željezo;
eto što su ti grane
kada dotaknu plamen.

U ruci držim dlijeto
i čekić umjesto prijetnje;
govorim jezikom sunca
a noć je i leptir spava.

Bože, kako su grešni
oni što bude jutro!
Kako im glasovi cvile
na žici razapetoj!
Bože, čuješ li dodir
sječiva i topline?

U misli čuvam sliku
dječaka koji moli
i majke koja traži
oprost vječnoga grijeha.

Nemam dovoljno snage
za drugo uskrsnuće:
drvo me doziva iz sna,
dlanovi razgrću tamu.

Sa zvijezda skidam boju,
sjećanjem bojim nadu,
sjedim na kraju neba,
razgovaram s anđelima.

Sve mi je otvoreno:
i raj i čistilište,
i soba u kojoj dlijetom
pjevušim simfonije.

Molvice, 19. VIII. 2000.

III.

Ivanu Lackoviću Croati

Ideš. Ne znaš kamo.
Tek šuma. Kanal. Voda.
Vijugaš bez nade. Sa snom.
Izgubljen. Možda plutaš.
Na pijesku stopa. Pogled.
Dovoljno za sliku pijetla.
Za knjigu koja nas čita.
Hrastove magle na svodu.
Čemu dubina i glas?
U žitu umire ljeto.
Plamte bolesne travke.
U ruci kist i dlijeto.
Kriška neba na licu.
Žuta kapela čeka
putnike nedorečene.
I Isus u njoj šuti
i staklo daljine gleda.
Na starom krovu gnijezdo.
U gnijezdu žedna ptica.
Zeleno oko trepće,
bude se ornamenti.
Na rubu nedodira
slikar oblači staklo.
Sa kista pada rosa
iz koje izrasta kristal.
Tako dan teče skladno,
unatoč sunčevoj prijetnji.
Pri dnu Batinske zriju
kao zrna na klasu,
dok mi se slova krune
u oblik sličan pjesmi.

Batinske, 19. VIII. 2000.

PROSLAVA ZAŠTITNIKA HKD-a SV. JERONIMA

Uoči blagdana sv. Jeronima, 28. listopada, Hrvatsko književno društvo proslavilo je dan svojega zaštitnika. Ravnatelj HKD-a prof. Radovan Grgec istaknuo je značenje sv. Jeronima kao velikoga crkvenog naučitelja i prevoditelja Svetog pisma, ali i njegovu popularnost u Hrvatskoj, jer ga kao simbol početaka kulture i pismenosti slave i kod nas i u Europi (kao i ostale prevoditelje Svetog pisma, jer ti se prijevodi nalaze u ishodištu naše civilizacije). Stoga i ime toga sveca nose mnogi Hrvati i mnoge hrvatske ustanove, pa je pod tim imenom 1868. prvi zagrebački nadbiskup kardinal Haulik osnovao i Jeronimsko društvo, na čijoj se još uvijek nedenacionaliziranoj zgradi nalazi svečev kip. Nakon nacionalizacije te zgrade i Jeronimske dvorane ostavljene su HKD-u samo prostorije na Trgu kralja Tomislava 21 i 20, a još je prije Društvo po želji tadašnjih vlastodržaca privremeno promijenilo ime u HKD sv. Ćirila i Metoda. Kao autor Vulgate i brojnih spisa sv. Jeronim je i zaštitnik katoličkih prevoditelja, novinara i književnika.

Zatim je govorila prof. Srebrenka Iveković, koja se već dugo vremena bavi životom i djelom toga sveca. Napisala je i roman o sv. Jeronimu, "Prognanik", koji je sada još u rukopisu kod izdavača. Bez sumnje je Jeronim rodom iz naših krajeva, a gdje se nalazi njegovo rodno mjesto Stridon, o tom postoje razne teorije. Istražujući njegov život od rodnog mjesta, Triera i Rima, gdje se sprijateljio s papom Damazom, do Betlehema, gdje je i umro oko 420., posebno se bavila lokacijom Stridona i došla do zaključka, na temelju svojih uglavnom jezičnih analiza, da je to mjesto bilo na području današnjeg Modruša. Nakon diskusije, na kojoj je tajnik HKD-a dr. S. Vitković upoznao slušatelje s mnogim zanimljivostima iz svečeva života, prisutni su pozvani na domjenak.

(GK 8. V. 2000.)

Dobro je to rekao

Dobro je rekao odlični pjesnik
kako je Hrvatska mala pa mora rasti u visinu.
No što na to kažu naša građevna poduzeća,
jesu li sposobna za takav neboderski raptus,
i dostaje li repromaterijala na primjer?

S druge pak strane, ako zanemarimo Hefesta
u morlačkim krajevima i nabijajuću mu konstruktivnost
od koje bole uši i naplaćuju se cestarine,
mostarine, o tunelarinama da i ne govorimo,
ima onih koji bi ovo hrvatsko nebotičje potaknuli
smanjivanjem njenog (bilo zemljanog bilo morskog)
podnožja, e da bi uzgon valjda šiknuo još i jače!!!

Sa svih strana guraju se napredni elementi
od kojih nas je 45 godina boljela povijest
(doduše, uz moćnu intelektualnu anesteziju).

Dirljivo razumijevanje spremno je na naše žrtve
i rasprodaju, a kao rezultat pristiže parfem
komplimenata, udvaranje i broševi.

Eto, zahvaljujući naprednim snubokima
moja Hrvatska se odjednom, a do sada zamotana
u crninu poput stare žene i u liku Meštrovićeva kipa
pred Pravnim fakultetom, pretvara u visoku,
traženu i popularnu ljepoticu, o čijoj sudbini
mnoštvo zainteresiranih žudi skrbiti.

Kakva ushićenost kad se prvi put
makrou kaže: "Dobro!" Dostojanstvo silazi stubama
u podrum svijesti. I bude se strasti.
"To je život, namrgođena okamino!"
vrište ljevičari dinamično urinirajući u nekoliko
mlazova odjednom, uz praskomet malograđanâ
u središtu starog perivoja s hrastikom.

Dobro je rekao odlični pjesnik
kako je Hrvatska mala pa mora rasti u visinu.
Samo bih kolaboracionistički prošaptao na uho:
"Hej Kroejša, nemoj postat gejša!"

Nepoznati Nikola Šop*

Pitanje: Gospodine Koštre, možda ne bi bilo loše krenuti od same činjenice da ste Šopa poznavali, dapače živjeli s njim kao član zajedničke obitelji. A kada se čuje da ste se sa Šopom poznavali, očekuje se da se dozna kako je do toga poznanstva došlo? Vi ste prvo sa Šopom prijateljevali, pa je on onda počeo dolaziti k vašoj kući... Eto, dakle, počnimo odatle. Iako, kažem, možda bi bilo dobro krenuti i od činjenice da ste se rodili u Šibeniku, a da Šopa susrećete u Zemunu?

Odgovor: Činjenica je da sam ja rođeni Šibenčanin i - kako je moja pokojna baka Jela uvijek s ponosom govorila - "Krstio te biskup Mileta u šibenskoj katedrali". Dakle, i ako me netko pita što sam ja, mogu samo reći da sam Hrvat. A jednom je na Radio-Zagrebu, u povodu jedne moje izložbe, bilo postavljeno pitanje: "Kako se vi odnosite prema Hrvatskoj, živeći vani, u Njemačkoj," gdje sam ja proboravio preko 30 godina? Ja sam na to pitanje odgovorio jednom kratkom rečenicom: "Znate, ja sam Šibenčanin a Šibenčani su Prahrvati". Ta se rečenica nije spomenula, ne znam zbog čega i zašto, vjerojatno da u ono doba nije bilo oportuno.

Moram malo zaobići ovaj odgovor, direktni, u vezi sa Šopom, pa reći da je nevjerojatno kako su se moja Majkica[1] i Nikola Šop, dok smo mi živjeli jedno vrijeme u Beogradu, zatim u Zemunu a on u Beogradu, kako su se oni kretali u istome društvu, godinama, a nikada se nisu sreli. Praktički bi to bilo ovako: kad bi jedan ušao na vrata zajedničkog društva, drugi bi izlazio ili obrnuto. A činjenica je i to da je moja bakica Jela, majka moje majke, prije svih nas upoznala Nikolu Šopa i to u beogradskoj katoličkoj crkvi, gdje su se susretali svake nedjelje na misi pa poneku i popričali. A onda sam došao i ja na red. I tako sam i ja prije moje Majkice upoznao Nikolu Šopa i s njim se sprijateljio, zahvaljujući mome krasnome profesoru iz hrvatskog, Hrvatu pravoslavcu iz okolice Karlovca. On je bio zapravo i sâm pjesnik, prevodio je "Fausta", i jednom zgodom nam je ispričao u vicu, kako Srijem nema liričara i da su vrhunac srijemske lirike sljedeći stihovi: "Sunce svetli s neba/ jest tako i treba/ pa neka ga neka svetli/ kada su ga tamo metli!" On je bio Šopov prisni prijatelj pa je i mene upoznao s njim: Onda je Šop 1941., nakon bombardiranja Beograda, prešao u Zemun. I tamo se to prijateljstvo sve više gajilo, postajalo sve prisnije i Šop je doselio k nama te postao naš, dakle postao je član naše obitelji. Kako je jednom svom prijatelju rekao, kad ga je ovaj zvao na Božić da ne bude sam: "Pa imam ja svoju kuću".

---

* Posebnim brojem "Hrvatskog rukopisa" Ivan Starčević je bio nakanio obilježiti 90. obljetnicu rođenja Nikole Šopa (1904. - 1982.).Tom je prigodom nastao i ovaj do danas neobjavljeni razgovor s Antunom Tončijem Koštrom (1923. - 2000.), pjesnikovim posinkom. - prim. ur.

1 Riječ je o gospođi Antoniji Erceg (1904. - 1997.)

• *Kako je to bilo živjeti u Zemunu, upravo tih godina?*

- U Zemunu je, na neki način, cvao kulturni život, iako je to bio grad uz granicu. Izlazile su novine "Graničar", s prilogom iz kulture i umjetnosti. Bio je tu i pjevački zbor, kome je dirigent i ravnatelj bio prof. Maslić, koji je i inače čovjek široke kulture. Onda je tu bio i vrlo uvježban kvartet, u kome je moj profesor matematike Fempl svirao čelo, a moj kolega Alfred Kačka, sin zemunskoga rabina, izvrstan violinist, koji je kasnije otišao iz Zemuna iz znanih razloga, svirao je također u tom kvartetu. I kazalište je bilo tu, u kojemu je zemunska amaterska družina izvodila vrlo zahtjevne skečeve i komedije. Pa i koncerti su bili tu i čak su dvije, za ono doba vrhunske pjevačice gostovale u Zemunu. Jedna od njih bila je koloraturni sopran Erna Sack, a druga, ni manje ni više nego Zarah Leander, altistica.

Foto: T. Klarić

Antun Tonči Koštre i Lucija Klarić uz vječno počivalište Nikole Šopa i supruge mu Antonije

A onda sam se, uz mog dragoga Šopa, sjetio činjenice da sam ja kao đak napisao poneki stih pa sam počeo ponovo pisati. I tako sam eto, zavolivši Nikolu Šopa, napisao pjesmu, njemu posvećenu, koja se zove "Zašto te volim, pjesniče stvari". I ta je izašla isto u "Graničaru". A prije toga, naravno, dok sam bio u Visokom, kao vanjski đak, dakle u konviktu, ne u sjemeništu, pisao sam također pjesme i moje su pjesme bile objavljivane u Sarajevu u časopisu koji se zvao "Glasnik svetog Ante". A u samom konviktu vodio sam književnu sekciju za niže razrede. I tu smo čitali pjesme i druge sastavke. I one mlađih kolega, diskutirali o njima. Između ostalog, sjećam se da sam jednom svečanom prigodom deklamirao pjesmu Vinka Nikolića "Pismo majci", koja je mene kao Šibenčanina naravno jako dirnula pa se i danas sjećam s radošću toga da sam baš ja, Šibenčanin, deklamirao pjesmu svoga Šibenčana Vinka Nikolića.

• *Biografi spominju da je Šop zalazio u kavanu 'Venecija' ... Dakle, osim "Graničara", postojao je i taj jedan posvećeni prostor u koji su zalazili pjesnici...*

- Da, to je bila jedna kavana sazidana od dasaka, na samoj obali Dunava. Upravo na pristaništu brodova koji su nekada vozili Beograd - Zemun i Zemun - Beograd. I u toj kavani se to kulturno društvo sastajalo i među njima je bio Šop, bio je dakako i moj profesor, pokojni Dušan Muždeka, hrvatski pravoslavac sa Korduna, koji je jako, jako volio Hrvatsku, volio je jako i ijekavicu a mene je kao đaka uvijek molio da mu sastave pišem ikavicom. I to sam ja rado činio. Čudnu je sudbinu doživio. On, koji nije htio u Beograd, jednoga je dana nestao. Priča se, da su ga neki beogradski Srbi napili i u tome stanju odveli preko, odakle se više nikada nije vratio i gdje je ubrzo zatim i umro. Nije to bila sredina za njega. Izuzmemo li ono malo kulturnih ljudi, sve ostalo bilo je, blago rečeno, presirovo za nj. Tu se, između ostalog, kulturni krug zemunskoga društva uglavnom sastajao.

Foto: T. Klarić

Otvorena knjiga na pjesnikovu grobu, rad akademskog kipara Ante Despota: "Nikola Šop (1904. - 1982.) Antonija Erceg Šop (1904. - 1992.)

O šuti, šuti i pazi
da ti se ništa ne čini
neka ti ništa nije
k'o da je u daljini.

Sve nek ti sine kao kad
otvoriš vrata zamahom naglim
pa se stvari uznemire a ti ih
miriš i miluješ za tišinu."

• *Stvara li se pomalo i raspoloženje za prelazak u Zagreb?*

- Naime, moja Majka koja je bila vrsna dizajnerica za žensko rublje, i koja je vodila tvornicu kao ravnatelj, ona je na neki način htjela otići iz Zemuna. Ne znam

ni sam zašto i zbog kojeg razloga, ali moja Majka je imala uvijek neka predviđanja i njene slutnje su se uvijek obistinile i trebalo ih je slijediti. Eto, sjećam se, Šop je jednom zgodom s propusnicom otišao u Beograd po nekom svome poslu i da nije bilo nekih dobronamjernih ljudi, koji su ga upozorili da odmah bježi natrag u Zemun, Šopa bi bilo nestalo. Htjeli su ga ubiti ta "velika braća"- četnici. To nam je Šop odmah ispričao.

I tako je Majkica sebi našla novo zaposlenje u Zagrebu, a Zagreb je za nju znao, kao što je znao i Beograd, i svi su je htjeli imati pa njoj nije bilo teško dobiti posao. I preselili su u Zagreb. Šop je odmah išao za njom. Šop nije oklijevao ni jednog trenutka, došao je u Zagreb i bio je tu jedno vrijeme a da nitko nije niti notirao da je Šop tu. A jedan je ipak znao. Al' je šutio. Čak je u jednoj zgodi, pričalo se, rekao: "Pa što je dolazio u Zagreb, trebao je ostati u Beogradu".

Onda su stvari počele teći svojim tokom, kao što treba. Šop je, naravno, bio odmah uvršten u zagrebački književni krug. Odmah su mu se tiskale stvari i postao je jedan među hrvatskim parnasovcima u Zagrebu. Šop je uživao ugled kvalitetnog pjesnika već sa svojih 14 godina života. Šop je kao đak objavljivao pjesme i nitko nije znao da je to mladi Šop. Tako je objavio u zagrebačkom, ne znam je l' se zvao "Vijenac", u Matici, objavio je svoje pjesme i kad je došao u Zagreb, slučajno, i došao po honorar za te pjesme, onda su ga u čudu pogledali pa su rekli: "Pa vi ste još dječak!"

A njegov uspjeh počinje zapravo u Beogradu, gdje je mladi Šop, i Hrvat, a među Srbima onoga doba bilo je vrlo inteligentnih i kulturnih ljudi, gdje je on mogao objavljivati svoje pjesme u njihovom vodećem časopisu, ne samo vodećem časopisu po kvaliteti, nego i po uredništvu koje ga je vodilo, u "Srpskom književnom glasniku". Što nije bila mala stvar. Tako da je on, a i prve su mu knjige izašle tamo, kao što je recimo "Nocturno", kao što su "Pjesme siromašnog sina". I ne samo to, nego je Šop uspio, eto, iz pismenog druženja sa Dragutinom Tadijanovićem, pomoći istom tom Dragutinu Tadijanoviću da prvi put u nekom ozbiljnom časopisu objavi svoje pjesme. U istom tom "Srpskom književnom glasniku". Tako da se stvorilo jedno pismeno druženje između Šopa i Tadijanovića, koje se činilo srdačnim. Međutim, kad je Šop došao, kad se Šop preselio u Zagreb, onda je to druženje, barem se tako činilo, sa strane ovoga drugoga, sve više splašnjavalo u obično poznanstvo. Manje druženje više tek, eto tako, literarno poznanstvo. No to me nikada nije čudilo, jer sam ubrzo shvatio da taj čovjek ne može nikome biti prijatelj. I previše je bio, da tako kažem, u prenesenom smislu, narcisoidan: ja i Rastušje pa nakon toga ništa.

• *Dakle Šop je ispunio svoju funkciju, on je Tadijanovića doveo u redakciju, Tadijanovićevi su stihovi objavljeni, i Tadijanović je vjerojatno prosudio da mu je Šop suvišan...*

- Ne, ne bih rekao da je tako, nego to valjda leži u njegovoj naravi. Ja ne znam je li on uopće bio prema kome srdačan čovjek. Mislim da je on, pa ne bih rekao pun sebe, ali u neku ruku čovjek koji ne smatra ništa drugo važnim, što nije u vezi s njim.

• *Dakle, u Zagrebu smo, došli ste u Zagreb...*

- Znate, kad sam to rekao, onda mislim da Tadijanović nije ni loš, a nije ni dobar čovjek. Tadijanović je čovjek, recimo, koji se ponaša prema svima ostalima što nisu on, kao Kaligula što se ponio prema jednom rimskom građaninu kad ga je poslao u progonstvo, s pismom zapečaćenim za prokuratora, i kada je prokurator otvorio to pismo problijedio je. A što je u njemu pisalo? Pisalo je: šaljem ti rimskog građanina imenom tim i tim, s molbom da mu ne učiniš nikakvo zlo, ali niti ikakvo dobro. Ali ipak mislim, ima razlike između jednoga Kaligule i ovoga drugoga, i bar što se Šopa tiče, Jaga u hrvatskoj književnosti. Znate, Tadija (tako ga svi zovu i to mu neobično laska) već smeće s uma da još ima ljudi koji ga dugo pamte pa se onda zaboravlja. A ja ga, što se mene osobno tiče, već predugo pamtim.

• *Godine su ratne. U Zagrebu ste: Vi, Vaša majka, Šop. Procjenjujete li osobno da bi trebalo malo više govoriti o tim godinama? Kako ste Vi osobno proživljavali ta vremena, kako je to Šop proživljavao i uopće kakva je bila tadašnja duhovna klima?*

- Znate, klima, govorim o kulturnoj klimi u godinama od '41. do '45., mislim da je to bilo doba koje bi se moglo usporediti, u prenesenom smislu, s njemačkim Weimarom, kad su živjeli Goethe i Schiller, svi veliki njemački pisci i stvaratelji. To je bio nabujali procvat kulturnog života u Hrvatskoj, gdje se najedanput vidjelo koliko Hrvatska ima tih kulturnih ljudi, učenjaka i znanstvenika, pjesnika i slikara i književnika. Sjetimo se samo nekih imena, npr.: Maraković, Blaž Jurišić, Esih, Zimmermann, Fran Alfirević (tko danas govori o njemu), Vjekoslav Majer, Dora Pfanova, Sida Košutić, Jeronim Korner, Cesarić (tko ih danas spominje), Lovro Matačić, Ton Smerdel, Kruno Krstić, Kombol, Gustav Krklec (najbolje što je stvorio, stvorio je u to doba), Tadijanović (najbolje što je napisao, napisao je onda), Balentović, Vlaisavljević, Budak (ni spomenuti ga danas ne smiješ), pa Olinko Delorko, ni o njemu ništa danas, možda i zato što je u svojoj zadnjoj knjizi zatajio Šopa kao Petar Krista... i da ne duljim, još čitava plejada drugih: Miše, Grgec, Skok, Livadić, Benešić, Šidak, Nizeteo... I ta kulturna djelatnost je bila toliko bogata i toliko se njegovala da, mislim, proći će još dugo, dugo, dugo vremena dok dođemo do toga da bude iste kvalitete kao što je bilo onda. I naravno da je i Šop u toj kulturnoj klimi djelovao, i sve što je značilo nešto u kulturi hrvatskog naroda, dolazilo je k nama. Šop je imao i onda, a i poslije '45., Šopove književne četvrtke u Mesićevoj ulici 23, gdje su dolazili svi oni koji su nešto značili u književnosti, gdje su se čitale pjesme, uzajamno su se vodili kulturni razgovori, gdje je to bio jedan kulturni događaj, i svi su žudjeli da dođe taj četvrtak.

A stvarajući, Šop je ostao vjeran samome sebi. On nije bio niti klerikalac, kao što su to neki htjeli govoriti, niti je bio komunista, kao što su to drugi htjeli govoriti. Šop je bio Šop, kršćanin ili kako je jednom prigodom za posjeta nekih crkvenih osoba rekao: "Ja sam onaj prije Krista." I stvarao je. Što će pisac činiti nego stvarati.

A da je stvarao s uspjehom, da je stvarao visoku literaturu, visoku književnost, svjedoči i to da je dobio i nagradu. Dakle '43. ili '44. dobio je tzv. 'Antunovsku' nagradu. A molim vas, to nije ništa smetalo da poslije rata dobije i 'Nazorovu' nagradu. Ta 'Antunovska' nagrada je bila isto tako, na istoj toj razini kao što je poslije rata bila i 'Nazorova' nagrada, takoreći priznanje za životno djelo. Ime je, dakako, dobila prema svetom Anti Padovanskom. Neka zlobnici ne misle da je to bilo prema Paveliću, nego prema sv. Anti Padovanskom. Davala se baš za taj dan, na Svetoga Antu.

• *Po završetku rata i za Vas osobno a i za Šopa, naime, nametalo se pitanje egzistencije, u smislu priskrbljivanja sredstava za život. Molim Vas, pomalo o tome...*

- Vidite, svršetkom rata je Šop ostao bez kruha i bez tzv. socijalnog osiguranja. Moja majka i Šop dobili su bili izgon iz Zagreba. Međutim sam, na sreću, došao ja pa se situacija na taj način spasila, jer sam ja došao kao nekakav borac, a borci su onda imali prava živjeti sa svojom obitelji tamo gdje su oni htjeli. Dakle ja sam bio u Sremskoj Mitrovici, u domobranskoj vojarni. Ne samo ja, nego i moje kolege

• *Vaša generacija. To je bio redoviti vojni rok....*

- To je bio redoviti vojni rok, bio sam tu i jedne nedjelje nas je gospodin pukovnik, zapovjednik vojarne, obukao u svečane uniforme, lijepo nas postrojio, lijepo nas obukao, dao puške i rekao nam: "Domobrani, mi ćemo sad napraviti jednu paradnu šetnju kroz Sremsku Mitrovicu". A nitko nije znao što će se dogoditi. I mi smo krenuli kroz Mitrovicu i iz Mitrovice došli u Frušku Goru. I tako smo svi postali partizani.

• *Hoće li se to pokazati providnosno?*

- Ja sam došao kući i našao to stanje u Mesićevoj: Šop bez posla, Majka bez posla... I šta se onda događa? Onda treba nešto i zaraditi. Onda se išlo, naravno, na sajmište pa se prodavalo što se imalo, da bi se preživjelo. Onda se dobio nekakav UNRIN paket. Onda sam se ja, na koncu konca, zaposlio pa sam radio u Direkciji industrijskih poduzeća u Zagrebu kao statističar. I onda je neki prihod ipak dolazio. Dakle nismo umrli od gladi.

• *Šop i Vaša majka nisu imali namještenja?*

- Ne samo da Šop i Majka nisu imali namještenja, nego se mojoj Majkici, koja je toliko godina radila, takoreći od svoga djetinjstva pa dalje, uskratila i penzija. Zato, jer onda je važio propis prema kojemu tko nije kod nas radio dvije godine taj ne može dobiti penziju. E onda je to krenulo: Šop je onda, po nekom časnom sudu, isto kao i Tin Ujević i neki drugi, bio osuđen na 'ne-pisanje'; Tin je tom zgodom

izvrnuo svoje prazne džepove na hlačama upitno: a konfiskacija imovine? Nije mu se smjelo ništa objaviti, to se zvalo 'na ne-pisanje', što je bio glup izraz.

• *...jer je de iure značio samo da se radovi nekog pisca ne smiju pojavljivati u javnosti, a ne još i de facto da neki književnik uopće ne smije pisati...*

- Međutim, nije ni to dugo trajalo, jedno dvije godine recimo, pa su se onda drugovi dosjetili: pa ipak je Šop - Šop, za Boga miloga, ne možemo mi samo tako bez njega. Onda su jednoga dana došli pa su rekli: "Šope, pa dajte napišite molbu za Društvo književnika". Šop je rekao da on ne piše nikakve molbe, da je on bio član Društva književnika, da nije nikad ni prestao biti član Društva književnika. Onda su to nekako progutali. Moram naglasiti da je tu bio vrlo utjecajan, u tom smislu da se Šop vrati, da mu se vrati dostojanstvo, i kao pisca i kao čovjeka, baš pokojni Grigor Vitez. Čudno - pravoslavac! Ni jedan katolik Hrvat, nego Grigor Vitez pravoslavac. Onda smo došli na jednu spasonosnu formulu pa smo napisali Društvu književnika otprilike ovako: "Prihvaća se sugestija Društva književnika da postanem član ovoga Društva književnika." Nigdje nije bila napisana riječ molba. I tako je Šop ponovo postao član Društva književnika, i onda se počelo objavljivati.

Onda je došlo doba kad je trebao biti nekakav svjetski kongres mira pa se htjelo izdati jednu reprezentativnu knjigu pa je pokojnom hrvatskom piscu, velikom hrvatskom piscu Miroslavu Krleži, palo na pamet da bi bilo fino kad bi se izdao Pannonius, koji je pisao na latinskom. Ali, hvata se Krleža za glavu: "Pa gdje ćemo naći nekoga tko zna latinski i tko je pjesnik da to prevede?"A onda je pokojni profesor Badalić, koji je isto doživio vrlo neugodnu sudbinu, tako reći protjeran iz Akademije, protjeran sa Fakulteta, rekao: "Miroslave, pa imamo mi, imamo. Šta se ti uzbuđuješ, imaš i pjesnika i latinistu." "Pa koga?" "Pa Šopa." "Joj, pa kako se nisam sjetio Šopa? Pa naravno Šopa." I odmah su došli k njemu i Šop je preuzeo taj rad za Akademiju. Dončević ga je oslobodio rada u njegovom poduzeću, Akademija ga je preuzela; kasnije je postao znanstveni suradnik i radio je na Pannoniusu i drugim hrvatskim latinistima. A ja sam uvijek imao čast surađivati s Nikolom Šopom, pa i tom zgodom: morao sam onaj teški latinski tekst, sitno pisani, iz male knjižice, posuđene iz Sveučilišne biblioteke, prepisati strojem da bi Šop mogao raditi. Prepisivao sam, naravno, i njegove prijevode. I tako, izašao je i taj Pannonius. To je bila velika slava i velika čast. Šop je, naravno, sve teže hodao.

• *Neposredno poraće je bilo egzistencijalno dosta mučno, trebalo se snalaziti. To smo čuli i od Vas. Ali da nam malo detaljnije opišete one godine kada dolazite i Vi osobno, a i Šop sa suprugom, u poziciju da steknete namještenje, da se ipak dođe do nekakve službe, do nekakva kruha...*

- Dakle, nakon Direkcije industrijskih poduzeća grada Zagreba, gdje sam ja bio statističar pa sam radio tu, pa u "Đuri Đakoviću" kao statističar, onda je ta Direkcija bila ukinuta i ja sam došao u Ministarstvo ribarstva, koje je vodio

ministar Buljan. Tu sam radio kao komercijalista i nakon mjesec dana osnovalo se Zastupstvo za slatkovodno ribarstvo u Hrvatskoj i mene su postavili za šefa toga zastupstva i skladišta, koje je imalo svoje milijunske vrijednosti. Na skladištu je bilo, od ter-pape do udice, mreža i svega što je ribarstvu trebalo, a Šop je radio, dobio je namještenje na koncu u "Zori"...

• *...gdje su bili i Tadijanović i Dončević i Cesarić i Marinković i...*

- ... Ivanišević, gdje je bio i Marijan Matković, koji je isto tako kao i Dončević, moram reći, visoko cijenio Nikolu Šopa. I mislim da nije bilo ništa što Matković ne bi učinio za Nikolu Šopa. Dakle, Matković i Krleža, to su bili ljudi vrlo širokih pogleda na svijet i koji nisu gledali na to je li netko katolik, je li član partije ili nije. Oni su tražili ljudske duhovne vrijednosti. Eto, na primjer, Krleža je u Leksikografskom zavodu zaposlio i dr. prof. Tona Smerdela, književnika i kritičara te sveučilišnog profesora Šepera (kardinalovog brata) i Opitza i prof. Jurevića, dr. Krstića i druge, za ono političko vrijeme nepoćudne osobe. A jednog je partijskoga prijatelja, uvaženog književnika i sveučilišnog profesora M.M. (M.B.), kad nije htio pružiti ruku M. Ujeviću, izbacio i nije ga zaposlio ni kao suradnika.

• *Za Šopa su, dakako, znali da ima izdašno pokriće u svome dotadašnjem visokovrednovanom i višekratno nagrađivanome djelu...*

- ...za Šopa su znali kakve su njegove duhovne vrijednosti. Jer, molim vas, bilo je takoreći partijaca po rođenju ne po karijeri, nego iskrenih, koji su u zatvoru čitali pjesme Nikole Šopa iz zbirke "Isus i moja sjena", jer su ih smatrali vrlo humanim i ljudskim pjesmama.

•*... i u takvim okolnostima im je značila nadasve duhovnu okrepu ta i takva Šopova poezija...*

- Da. I tako je Šop radio tu a ja u Ministarstvu. A kad se Ministarstvo ukinulo, a mene htjeli iz Zagreba poslati za komercijalnog direktora Tvornice sardina u Lošinj, odbio sam to.

U to doba, na svu sreću ili kako to sudbina hoće, osnivao se Leksikografski zavod u Jurišićevoj broj 3, gdje je na početku bila bivša redakcija Pomorske enciklopedije, koju je dr. Ujević započeo pa nije mogao nastaviti zbog ratnih prilika. Osnovao se, dakle, Leksikografski zavod, za što je, uz Matu Ujevića bio bez sumnje zaslužan i Krleža. A Krleža, kao mudar i pametan čovjek, koga će drugoga uzeti da mu bude pomoćnik direktora nego dr. Matu Ujevića. Krleža nije imao tu nekog iskustva. On je bio književnik. I tako sam dospio u Leksikografski zavod od osnutka. Činjenica je da je Krleža dolazio Nikoli Šopu, općenito kad bi imao vremena, s njim porazgovarati. Sjećam se, jednom zgodom, razgovarajući uz kavicu, Krleža je milo pogledao Šopa i rekao mu: "E, moj Šope (uvijek mu je govorio prisno ti, što Šop nije nikada uzvratio), zašto nisi postao "serbo-katoliko" kao Andrić. Gdje bi ti bio kraj".

Ovdje se prisjećam, pričao je Šop, kako mu je jednom zgodom u šetnji Beogradom, crnogorski pjesnik Dučić, koji ga je jako cijenio, rekao: "Pa, Šope, šta ne bi prešli na veru svojih otaca?", a Šop mu je na to samo kratko odgovorio: "Pa da padnem s konja na magarca." I Dučić mu to nikada nije zamjerio, niti je to negdje u društvu spomenuo. Onda je Krleža čuo da sam ja bez posla i rekao je neka se javim Mati Ujeviću. Ja sam se javio Ujeviću i on je rekao: "Dobro. U redu. Ajde budi ti prvo naš ekonom." I tako sam i ja, uz tu petoricu: Ujević, Krleža, kapetan Erni, kapetan Mardešić, Jiroušek, potonji je bio odmah personalni, dr. Krstića je, dapače, doveo iz Zadra i dao mu odmah i stan u prostorijama Leksikografskog zavoda u Jurišićevoj 3. Dakle ja sam u Jurišićevoj 3 postao ekonom i moja je zadaća bila snabdijevati taj Zavod od olovke do pisaćeg stola i drugog. Između ostalog, trebalo je naći i telefonsku centralu. Ja sam je pronašao, ali nije bilo jednostavno dobiti. To je bilo 1949. godine. Ne može se ići na poštu i tražiti centralu. Onim "veličinama" što je značio jedan Krleža, što LZ?! To su za njih bila španjolska sela. I stjecaj okolnosti htio je da je jedan od ministara bio jedan Šibenčanin. Ja sam otišao k njemu i rekao mu da trebam za Krležu telefonsku centralu i može li se što učiniti. I dobio sam je. Tada se dogodila i jedna simpatična anegdota. Trebalo je namjestiti sobu direktora Krleže. I što ćemo? Svi smo znali da voli lijepe antikvitete. Meni ne da vrag mira, obučem ponovo svoju uniformu, odem u Muzej za umjetnost i obrt, s pištoljem o pojasu, pa kažem direktoru (ne znam kako se zvao): "Ja trebam za druga Krležu namjestiti radnu sobu. Da vidim što imate." I nađem u podrumu jednu prekrasnu englesku garnituru s engleskim štofom: fini pisaći stol i barokni ormar. Kažem: "Ja sutra dolazim." Nađem prijevoznika i donesem namještaj, bez potvrde, bez ičega. Dođe oko 11 sati Krleža, uđe u sobu i ostane bez riječi. Kaže: "Otkud to? Mali kako si to učinio?" Ja sam rekao: "Druže direktore, to je moja tajna." I na tome je ostalo. Je li to vraćeno poslije, ne znam? Trebalo je onda sve improvizirati. Ja sam godinu i pol dana bio ekonom i onda sam rekao: "Pa dokle ću ja ovdje biti ekonom? Znam ja i nešto drugo raditi." Onda sam došao u redakciju gdje sam radio kao lektor i pisao članke za Opću i za Pomorsku enciklopediju. Jedno vrijeme sam bio i tajnik dr. Mate Ujevića. Bilo je i tu dogodovština. Jedna je bila ova: Ja pojma nisam imao kakva je to "veličina"... poznavao sam grupu koja je radila s Ujevićem, ali toga čovjeka nisam poznavao. I Mate Ujević je imao posjet jednog crkvenog velikodostojnika, mons. Rittiga i kaže on (Ujević) meni: "Mali, nisam ni za koga tu." A mali Šibenčanin to doslovno shvatio. I dolazi Vasa Bogdanov. Kod mene čekaju drugi ljudi. Ja kažem: "Drug Ujević vas ne može primiti sada na razgovor. Strpite se, pričekajte!" Ljudi sjede strpljivo i čekaju. Ali Vasa Bogdanov hoće unutra. Ja stanem pred vrata pa kao ptica koja čuva svoje gnijezdo, kažem: "Ne možete unutra. Tko ste vi?" Nato se on razljuti i poče vikati da je on taj i taj, ja nikad čuo za nj pa opet kažem: "Ne možete unutra. Drug Mate Ujević ima razgovore i ne mogu vas nikako pustiti." Razljutio se još žešće, zacrvenio, odletio odmah Krleži potužiti se na mene. Krleža ga je samo saslušao, smirio ga. Kad je sve to bilo gotovo i kad je Rittig izišao na druga vrata,

da ga nitko ne vidi, najedanput je došao Mate Ujević, naslonio se na vrata i upitao: "Što je to bilo, mali?" Ja velim i on se nasmije a onaj gospodin reče: "Gospodo, već je kasno, morali ste čekati, znam. Dođite ponovo sutra." Ali oni su mu rekli: "Pa nije gospodin ništa kriv, on je samo izvršio svoju dužnost." To je bila jedna od tih simpatičnih dogodovština.

• *A Šop i Vaša majka, što i gdje u to vrijeme oni rade?*

- Šop je odlazio na posao svaki dan tramvajem a ja bih ga znao dočekati kad bi se vraćao. On je sa štapom morao hodati i sve teže i teže je hodao, a u svojoj mladosti je toliko propješačio. Preko vikenda je znao "prošetati" od Banje Luke do Jajca, dakako i natrag...

• *... poznata je činjenica da je Šop veći dio života bio nepokretan. Premalo je, međutim, rečeno čime je to uzrokovano...*

- Dogodilo se sljedeće. Kad je 6. travnja 1941. bombardiran Beograd, Šop je skočio s drugog kata kroz prozor kuće koja se rušila, nije mu se tada ništa dogodilo, nije se ni ozlijedio, osjetio je bol, ali je otrčao dalje. Međutim to je vjerojatno bilo kobno. Tu je on nešto povrijedio, kičmenu moždinu ili slično: to se poslije razvilo u multiplu sklerozu, koja je postepeno napredovala, ali nikad do te mjere da djeluje pogubno na Šopov duh ili na njegovu psihu. U zadnjim godinama života, Šop nije mogao sam ni pisati kako treba pa je onda obično diktirao mojoj Majci. To bi onda oni, te rukopise, slali meni u Njemačku, a ja sam ih onda, s punim povjerenjem i odobrenjem Nikole Šopa, sređivao za tisak. Tako je ta suradnja s Nikolom Šopom od mojih đačkih dana bila i ostala, a i ostat će u najčvršćoj i najužoj vezi sve do moje smrti...

• *... podsjetimo se, dakle: zalaganjem Miroslava Krleže koji Šopa, da tako kažem, upošljava na prijevodima Česmičkoga i drugih hrvatskih latinista, na taj se način, zapravo, uspostavlja nezaobilazna dionica u Šopovu životu, kada on postaje znanstveni suradnik Akademije...*

- Da, to je bio početak hrvatskih latinista jer nije se stalo samo na Česmičkome, prevodio se Đurđević, pa Šibenčanin Šižgorić. Šop je, dakle, postao namještenikom Akademije u Odjelu za jezik i književnost gdje je bio Dragutin Tadijanović i Marijan Matković. Onda se dogodila jedna vrlo nemila stvar. I da Šop nije Šop, i da nije bio stoik kakav je bio, njega bi vjerojatno shrvao srčani ili moždani udar, jer nakon što je završio sav taj golemi rad i kad je očekivao da će doći nekakvo pismo priznanja, stigla je nenadano "plava koverta". Kad ju je Šop otvorio, problijedio je. U njoj je našao otpust iz Akademije.

• *Upravo nevjerojatno, jer i Vi ste to rekli, Krleža je ne samo cijenio Šopa, nego mu je štoviše bio i sklon. Matković je također benevolentno prihvatio Šopa. Ipak su, dakle, paralelno djelovale neke mračne sile...*

- Nisu to bile nikakve mračne sile, nego jedan jedini tvrdi duh, inače birokratski suptilnog Tadijanovića, koji je bio nekakav voditelj ureda ili slično.

• *Kada se pojavila ta kobna plava koverta, još su dakako živi i Matković i Krleža...*

- Svi. Tadijanović je njemu u ime Odjela poslao taj otpust jer je prije toga zahtijevao od Šopa da, dok prevodi, kao službenik Akademije, mora barem jedan sat svaki dan doći u Akademiju. Kao književnik, no bolje je reći kao pisac, jer pisac je taj koji piše, dakle i pismen, zna poprilično interpunkciju i druge neke sitničavosti, nije uopće shvatio taj rad. Rekao bih da ne zna ni što je to prevodilaštvo, iako on, kako to sam ističe, a to nije samo meni poznato, prevodi Hölderlina, od čega do danas nismo vidjeli ni jednog stiha. Opravdano sumnjam da uopće vlada njemačkim jezikom.

• *I kako se stvari razvijaju nakon incidenta s plavom kovertom?*

- Šop uzima kovertu i Šop je tog časa ostao bez namještenja, bez prihoda, ponovo i bez zdravstvene zaštite. Teško je bio bolestan. Srećom smo imali liječnike prijatelje, kojima se fućkalo ima li Šop osiguranje ili nema. Oni su dolazili, donosili lijekove itd. I onda je moja Majka s tom kovertom otišla u Akademiju i zatekla tamo jedino prof. Barca, koji se samo nasmijao i rekao: "To je slično Tadijanoviću. Sve ćemo mi to srediti. Svi su na putu. Krleža se vraća za koji dan, a i Kostrenčić se uskoro vraća. Čim se oni vrate, sve će biti u redu." I tako je i bilo. Ali naš "dragi" Tadija, "prijatelj" Nikole Šopa i dalje je tvrdio, a to su bile i zadnje riječi koje sam čuo od pokojnog Saše Vereša: "da Šop nije htio raditi", da je Tadija njega morao otpustiti. Šop da nije htio raditi! Ja mislim da nije bilo radišnijega čovjeka od Šopa...

•*... dakle taj tankoćutni i dobroćudni Tadijanović, kakvog poznajemo recimo po stihovima "Dugo u noć... ... moja mati bijelo platno tka", pojavljuje se u ulozi neprijeporno utjecajne sive eminencije...*

- Ja bih rekao kao Jago u hrvatskoj književnosti. Jer i ovih dana, nedavno, rečeno mi je u DHK, jagovski je progurao rečenicu, možda zato što mu je smetao moj portret Nikole Šopa na zidu u prostorijama DHK, da "Šop nije NIKADA ni htio biti član ovoga Društva".

• *Da zgodna je to metafora. Tako da ovo s plavom kovertom nije bilo prvo i jedino "očitovanje nježnosti" i nekakvih vidljivih "znakova zahvalnosti" čovjeku koji je Tadijanovića de facto uveo u književnost, posredujući kod objavljivanja prvih mladenačkih radova. Bilo je i nekih spornih momenata s objavljivanjem Šopove zbirke u "Zori"...*

- Možemo se vratiti negdje u '45. godinu, Šop je bio bez posla. Onda mi je jednoga dana rekao: "Znaš, Tonči, u 'Zori' je ostala moja knjiga, 'ajde ti po nju.

Rukopis je to, izgubit će ga oni." Ja se prošetam do redakcije, na hodniku sretnem dragoga Dobrišu Cesarića i kažem: "Dobriša, srdačan pozdrav od Šopa, on bi htio svoju knjigu." A Dobriša: "Ne, nemam ja ništa s tim. To je Tadijanović, njega morate pitati." I nestane. Dođem u sobu punu sunca, Tadijanović stoji na prozoru, sunča se, veliki radnik ne radi ništa. Ja mu kažem zašto sam došao. On uzvraća: "Pa dobro, to ćemo mi tiskati." A ja spremno: "Nemojte vi to, vratite vi to meni, pa kad Šop bude htio, onda će se to tiskati." Na to on meni kaže, zamislite '45. godine(!), kaže mi, kad taj novac nije vrijedio ama baš ništa: "E pa ne može to tako, Šop duguje 200 kuna." Pogledao sam ga i pomislio kako ne čujem dobro, dometnuvši: "Ali vi meni ipak dajte tu knjigu." Onda je otišao po nju u susjednu sobu i nevoljko mi ju je dao. To ga, dakako, nije priječilo da na Šopove književne domjenke četvrtkom ipak koji puta dođe sa svojom Jelom.

• *Ipak je taj incident s plavom kuvertom, kako se čini, sretno završio za Šopa i za hrvatsku kulturu, jer Šop nastavlja raditi na Akademijinu projektu hrvatskih latinista. Može li se, međutim, zaključiti da je to utjecalo na pjesnikovo zdravstveno stanje?*

- Njega je to nemilo pogodilo, ali je Šop sve to podnio, zahvaljujući svojoj stoičkoj naravi i samodisciplini, zahvaljujući dubokom kršćanskom odgoju i od malih nogu borbi za egzistenciju. Njega je u prvom redu održalo uvijek na visini njegovo duboko kršćanstvo. Šop je doista bio prakršćanin, čovjek ljubavi, čovjek vjere. To ga je sačuvalo da mu se ništa gorega ne dogodi.

• *Možda bismo se trebali dotaknuti činjenice da su iskrsli stanoviti problemi u pogledu stanovanja: morali ste u jednom času seliti iz Mesićeve ili ste došli u priliku da uselite u vlastiti stan?*

- Vlastiti stan ne, o tome još nije riječ. Dogodilo se sljedeće: Stanovali smo u Mesićevoj 23, nedaleko od kuće velike dramske umjetnice Mile Dimitrijević, naše vrsne kazališne primadone, koja je već kao curica počela glumiti, bijaše pobjegla s nekim cirkusom i na koncu je završila u Zagrebu, na kazališnim daskama i uvijek je govorila: "To je hrvatsko kazalište, to je moja kuća." Dogodilo se to, da su se jednoga dana, odjednom, našli nepoznati ljudi u dvorištu, ušli su u vrt i rekli da je to njihovo. Kasnije smo saznali da je grad Zagreb tu kuću koju je nacionalizirao, a bila je to kuća trgovkinje Curl, dao nekom senjskom šoferu, partijcu sa Trešnjevke.

• *Općinska uprava, gradski oci, nisu Vas o tome obavijestili?*

- Ni riječi. Od tada, naravno, život u toj kući više nije bio onakav kao što je nekada bilo. Tu se nagomilalo ljudi sa svih strana. Proširili se po dvorištu, po hodniku itd. Onda su oni nama htjeli prodati, ali mi nismo imali novaca, otkuda, nismo znali ni gdje bi ih mogli dobiti ni od koga posuditi. Kuću je kupio jedan sveučilišni profesor, koji je s obitelji stanovao u Voćarskoj 90 pa su nas pitali bismo

li mi s njima mijenjali i tako smo im mi izašli u susret. I u toj Voćarskoj pali smo opet u koprive, jer od prvoga dana nije bio nikakav osobito ljubazan odnos između vlasnika kuće i nas. Odmah je došlo ono: ne smijete u vrt, ne smijete u dvorište - dakle smijete samo plaćati stanarinu, a sve to traje tako do dana današnjeg.

• *Nismo li zaobišli neka važna zbivanja u Leksikografskom zavodu?*

- Pa bilo je puno toga dobro, za tih prvih sedam godina života Leksikografskog zavoda ja sam osnovao literarnu sekciju pa smo se redovito jedanput mjesečno sastajali; i recitiralo se, čitalo se na tim popodnevima i večerima, između ostalih dolazio je i Sven Lasta i drugi dramski umjetnici pa su recitirali Krležine pjesme. Ja sam se u to doba ponovo vratio pisanju poezije, čitao sam i sam i objavljivao sam. Znate, to se događalo i to su bila vrlo ugodna poslijepodneva. Osnovali smo čak i 'kasu uzajamne pomoći' koja je imala svoju vrijednost. Jer ako je netko trebao pomoć, mogao je dobiti, vraćalo se bez kamata. Meni je palo na pamet da se malo našalim pa sam rekao kako bi i Krleža, možda jednoga dana mogao nešto zatrebati, on koji je dao najveći obol; onda sam se ispravio i rekao: "Znate, to se može svima nama dogoditi." Našto su se svi počeli smijati.

• *... kažete da ste u to vrijeme pisali pjesme...*

- Da, ja sam onda pisao pjesme. "Treba se nametnuti", govorio mi je uvijek Šop, a ja se nikada nisam znao nametnuti do dana današnjega. Meni je uvijek bilo nametanje strano. Ali je tajnik LZ bio onda Petar Šegedin, naš literarni bard, koji mi je rekao kako bi trebalo ponešto objaviti. "Ja znam uredništvo časopisa 'Krugovi'", govorio je, "to je novi časopis mladih. Ja ću Vas preporučiti tamo. Ja smatram da su Vaše pjesme vrijedne da se objave, ja ću to njima reći." Ja sam jednoga dana otišao u Društvo književnika, imao sam čak iskaznicu člana kluba (onda je trebalo imati iskaznicu, danas može doći tko god hoće sa ulice, dakle i to je nekako devastirano, nije više kao što je bilo) i ponudio sam svoje pjesme tom uredništvu. U tom uredništvu je onda bio Pupačić, Šoljan, Barković, čovjek o kojemu ništa više ne čujem, bio je glavni urednik, pa Novak i Milićević. Ja sam to njima predao i jednoga dana opet sam sjedio u Društvu književnika, baš kad je ta redakcija zasjedala. I dođe k meni Pupačić i kaže mi: "Znate, meni se osobno Vaše pjesme jako sviđaju, ali je redakcija zaključila da to ne odgovara aspektu časopisa." Bilo mi je malo neugodno, a onda sam rekao sebi: pa dobro, ima i drugih časopisa. Drugom prigodom uzeo sam samo tri pjesme: *Tkač*, *Susret* i *Epilog*.. Došao sam u redakciju *Republike*, glavnome uredniku Dončeviću. On me primio, bio je jako suzdržan čovjek. Rekao sam: "Donio sam tri pjesme", a on mene pogleda i kaže: "Slušajte, pa Vi ste mlad čovjek, odnesite to u *Krugove*, to je časopis za mlade." "Ja toj generaciji ne spadam, oni su mlađi od mene", rekao sam. "Ne spadam Vašoj generaciji, jer sam mlad, ali negdje moram prvi put objaviti. Tu su Vam ove tri pjesme, pogledajte ih, pročitajte, ako smatrate da su dobre objavite, ako ne, bacite ih u koš. Hvala lijepa, doviđenja." Prije

nego što je on riječ uspio izustiti, ja sam već bio vani. Mislim da je to bilo pomalo i drsko s moje strane, ali koji put treba i tako nastupiti. Tjedan dana kasnije, kako sam ja kadikad trebao poći u Sveučilišnu knjižnicu pa bih onda napravio malu pauzu i skočio do 'Kazališne kavane' popiti kavicu, sjedim za stolom i pijuckam svoju kavicu, a negdje u kutu sjedi Dončević i doručkuje. Poslije su mi rekli da on svaki dan u to doba tu doručkuje. Sjedim ja, nisam ga uspio ni pozdraviti, jer on nije podizao pogleda, najednom prolazi kraj mene, a ja nisam vidio da je ustao, prolazi kraj mene i u prolazu kaže: "Izlazi u trećem broju." I onda je to tako počelo. Objavilo se u *Republici* i to nije bilo zadnji put, pa onda u almanahu *Kola,* u *Mogućnostima* koje su na moje veliko čuđenje i zadovoljstvo, nakon što sam otišao u Njemačku pa već nisam bio tu (a Leksikografski zavod me odmah brisao iz popisa suradnika), uvijek na koricama godišnjaka objavljivali i moje ime. Čak sam objavio i u *Letopisu Matice srpske* lirsku prozu naslovljenu "Oblaci". I tako je to počelo. Onda sam prestao objavljivati, ali ne i pisati pjesme. Štoviše, pisao sam ih na oba jezika. Nemojte misliti da sam umišljen, kad to sada uspoređujem s Rilkeom. Nisam ni izdaleka Rilke, ali zna se da je Rilke pisao i na francuskom i na njemačkom jeziku. Ja sam, eto, u sličnoj situaciji pa mogu pisati i na njemačkom i na hrvatskom.

• *... tijekom 1993. i 1994. godine objavili ste svoje poetske priloge u* Maruliću, *časopisu HKD sv. Jeronima pa u* Hrvatskom rukopisu... *tomu se možemo vratiti, ali će našoj javnosti biti zanimljivo čuti i o Vašoj likovnoj aktivnosti, jer u svibnju '94. u Sesvetama ste se predstavili samostalnom izložbom* GLORIA OLIVAE...

- Ja sam još kao visočki đak, kad bismo imali našu godišnju proslavu, a tom prilikom smo igrali kakav simpatičan skeč, malu komedijicu, moja zadaća je bila, da napravim par kulisa i od onda je mene uvijek svrbilo u prstima, uvijek me je progonila misao: hajde slikaj! Još u Zemunu, u našem društvenom krugu, bilo je i slikara pa je jedan od njih rekao: "Dobro, dođi, probati ćeš, ja ću ti pokazati." Borio sam se s tim porivom i nikako da nadvladam sebe. To me je proganjalo pa sam jednoga dana, a bilo mi je 40 godina, pregorio i uzeo kist u ruke i zamislite koja je bila prva slika koju sam naslikao - 'Slapovi Krke'. Slika u ulju koja danas visi negdje u Beogradu, ne znam ni sam kod koga i zašto. Ja sam prvu izložbu u domovini napravio u Šibeniku 1970. godine, a druga je bila 1971. u Zagrebu, u Kuli kraj Katedrale. U toj kuli je bilo poduzeće "Inex". Direktor toga poduzeća bio je Bračanin koji je rekao: "Dobro, mi ćemo vam dati taj prostor na raspolaganje, ali zahtijevamo jednu sliku." Ja sam se složio s tim prijedlogom. To je normalno. Oni su to krasno organizirali, čak je visila velika zastava s mojim imenom preko cijele kule. A zapravo, intenzivno sam se počeo baviti slikarstvom još 1964. godine u Njemačkoj. Tamo sam počeo slikati i tamo sam osnovao i grupu koja se zove "R + V - Palette '66". Imali smo 19 grupnih izložbi a ja i 3 samostalne, od kojih je jedna retrospektiva. Onda sam se vratio ovamo, kući, i ovdje sudjelovao na brojnim skupnim izložbama u dobrotvorne svrhe, a imao sam do danas i tri samostalne

izložbe te jednu u društvu s kiparima Čulašem, Herljevićem i Mačukatinom te sa slikarom Goričanom u Mannheimu.

Međutim, naši kompetentni ljudi koji bi mogli nešto napisati, ne javljaju se. Bila je jedna jako mučna situacija za moju Majkicu i Šopa, kad su dvojica danas najuvaženijih likovnih kritičara bili u pohodima kod Šopa (ja nisam bio tu, ali su moje slike visjele u stanu. Šop se jako dičio tim slikama. On je bio moj najbolji kritičar, bilo mi je to najbolje priznanje kad je Šop rekao: "Tonči, svladao si zanat, a sad se nameći."). Tom zgodom su moja Majkica i Šop pokazali toj dvojici uglednika moje slike, misleći da će nešto napisati, ipak su to ljudi koji poznaju umjetnost. I znate što je jedan od njih rekao na odlasku: "Gospodo, a zašto vi to nama pokazujete, zar vi mislite da se mi u to razumijemo?!" A Šop je, to morate znati, treba to reći i naglasiti, bio vrstan poznavatelj i likovne umjetnosti i glazbe. I da nije postao pjesnik, mogao je biti i slikar i glazbenik.

•*... da, to je naš hrvatski usud: natjecati se u zapostavljanju vlastitih vrednota...*

- A drugi mi je, drugom jednom zgodom, rekao: "Vi ste pabirčili, paljetkovali po hrvatskoj literaturi, i u Vašim pjesmama i u prijevodima". Čujte, ja sam prevodio, mislio sam i dalje prevoditi i objavljivati, a gdje? *Most* više nije onaj koji je bio. Ne znam da li postoji ili ne, ali znam da mi se dogodilo i ovo: kada sam ponio pjesme Nikole Šopa koje sam preveo na njemački jezik i ponudio ih *Mostu,* onda me visoki gospodin urednik pogledao, onako s visoka, i rekao: "Nedavno smo objavili Šopa, pa zar mislite da se svaki put mora Šopa objavljivati?!" Dakako, ništa na to nisam imao reći.

• *Život uz Šopa bio je od samih početaka prirodna činjenica, ali i višestruko zanimljiva zbog osobe, a dakako i zbog djela Nikole Šopa. Kako ste došli na ideju, rekao bih gotovo na potrebu da Šopa prevodite na njemački?*

- Ja sam počeo svoj prevodilački rad još u Zagrebu, ali ne na njemački, nego sa njemačkog. I prvi stihovi koje sam preveo na hrvatski bili su stihovi iz Rilkeove zbirke pjesama "Das Buch der Bilder". Preveo sam cijelu knjigu. I nastojat ću negdje sljedećih mjeseci to i objaviti. A na njemački sam preveo i rukovet pjesama Dobriše Cesarića, no ni to se, nažalost, nema ovdje gdje objaviti. Kad sam ih dao Dobriši, rekao mi je: "Tonči, to si izvrsno preveo, ali ja više ne kotiram i nažalost ne znam gdje objaviti." A kad sam došao u Njemačku i prvu pjesmu napisao na njemačkom jeziku, onda sam rekao samome sebi: "Pa trebalo bi i Šopa prevesti na njemački jezik." Neki su rekli da je to nemoguće. Ja sam preveo skoro cijeli Šopov opus i tako im dokazao da to nije nemoguće, jer morate znati da je njemački jezik težak u prvom redu za Nijemce. A napose me izazvao jedan prijevod na njemački jednog našeg zagrebačkog prevoditelja, koji je Šopovu pjesmu "Kišobran" započeo ovako: "Ich weiss von einem Menschen...". On je Šopov 'znam' preveo njemačkim glagolom wissen = znati, umjesto glagolom kennen = poznavati, itd.

• *Osim Rilkea, zacijelo ste još toga zamijetili u njemačkoj literaturi, za što ste prosudili da bi trebalo objaviti u Hrvatskoj...*

- ... na poticaj dr. Ive Sanadera, jednog od urednika splitskih 'Mogućnosti', preveo sam članak "Novi zemljovid" B. M. Wellaka, koji govori vrlo lijepo o Hrvatskoj.

• ... a *Slučaj Mauricius*?

- To je roman "Der Fall Mauricius", nekih 600 stranica. I to sam preveo na poticaj urednika dr. Sanadera, koji je bezuvjetno želio napisati predgovor toj knjizi, za izdavačku kuću "Logos". Djelo nije izašlo, jer je "Logos" nestao i tko zna gdje taj prijevod sada čami?! Još su dva djela na tu temu, radi se, dakle, o trilogiji. Wassermann ima i niz drugih djela. Nijemci su toliko pametni ljudi, oni te knjige nisu izdavali u luksuznom izdanju kao što bi to mi izdali pa neka stoje neprodane, nego u džepnom izdanju koje možete staviti u džep i to narod kupuje. Njemačka je danas puna Wassermanna.

• *Vodeći računa o paralelnom prevodilačkom iskustvu, prevodite Šopa sa hrvatskog na njemački, a Wassermanna na hrvatski, nameće se i pitanje: što Wassermann znači za Vas osobno, poglavito u Vašem intelektualnom životu?*

- Kad sam rekao da Wassermann pripada generacija Thomasa Manna i Gerharda Haltmana, onda sam točno okvalificirao moj stav prema njemu, moj odnos prema njemu, kao i to koliko ga cijenim. On je za mene veliki pisac, težak pisac, ali veliki pisac. I nije ga lako prevoditi.

• *Na što čitatelj treba obratiti pozornost, kada pristupa Wassermannu?*

- Čitajući knjigu *Afera Mauricius*, čitatelj će biti okupiran tom knjigom i tako reći neće ju ispustiti iz ruke, iako je to 600 stranica.

• *A da nam naznačite glavne crte radnje, protagoniste...*

- To je jedan sporni, pravni slučaj koji se dogodio, u stvari, u Njemačkoj. Jedan je mladi znanstvenik bio osuđen za ubojstvo svoje supruge, koju nije ubio a koja je bila starija od njega. On se bio zaljubio u njenu mlađu sestru. I tako slučaj ide, dolaze svjedoci i sve su indicije kao da je tobože on ubojica. Na koncu se, međutim, ispostavi da je tužitelj koji ga je progonio i osudio, taj vrlo pravdoljubivi direktor, bez humanih osjećaja. Zahvaljujući svome mladome sinu, spoznao je da to nije moglo biti onda. I umjesto da pokrene obnovu toga procesa, on je, kao, pravda i ne može se tako, on je završio tako da je čovjeka pomilovao i taj sin mu oprostio i na koncu on je poludio. Wassermann je Židov a Židovi kad postignu nešto, onda su vrhunski. Taj mali narod, raštrkan po svijetu, ima isto kao i Hrvati svojih velikih ljudi od velikoga značenja, za kulturni život čitavoga svijeta. Samo, Židovi njeguju i podupiru to. A ne treba zaboraviti da su i Židovi, u neku ruku, kršćani, oni vjeruju u istoga Boga.

• *Kad smo već u obiteljskom ozračju, možda bi bilo nepravedno zaobići činjenicu da je i Vaša majka, gospođa Antonija Erceg-Šop i sama pisala pjesme...*

- Kad smo bili na promociji Šopove "Tremende" u Sveučilišnoj knjižnici, tu su promociju održali Mrkonjić i Milićević. I Sanader je bio prisutan. Onda smo sjedili u prvom redu Majkica i ja, Sanader ustaje pa kaže: "Ovdje imam najnoviji broj 'Mogućnosti' i htio bih vam predstaviti jednu novu pjesnikinju, ovdje nazočnu gospođu Antoniju Šop." Moja Majkica sva se zacrvenila i nije znala što će reći.

• *... jesmo li zaboravili kazati nešto važno o Krleži...?*

- Kada sam u razgovoru spomenuo kako je on bio širokogrudan čovjek, pravi intelektualac, htio sam reći i to da za njega nije bilo važno je li netko klerikalac, Srbin, Hrvat, Ciganin ili što drugo, važno je da je na svojoj visini, na kulturnoj i znanstvenoj visini. Njemu su čak prigovarali da je od Leksikografskog zavoda stvorio klerikalno ustaško leglo. A što je samo po sebi naopako, jer niti su klerikalci ikada bili ustaše, niti su ustaše bili klerikalci. To su dva sasvim različita pojma. Dakle nije se radilo o ustaškom leglu, nego o širini duha i odabiru vrsnih suradnika. Među njima je imao dr. Tona Smerdela, poliglotu, poznatog književnog kritičara i pisca; pa gosp. prof. Šepera, brata kardinala Šepera koji više nije bio na sveučilištu, pa uz njega sa fakulteta udaljenog prof. Opitza, dr. Krunu Krstića, koji je zbog *Rječnika razlika između srpskog i hrvatskog književnog jezika*, koji je izdao zajedno s prof. Guberinom, također bio marginaliziran.

• *Šopova druženja u Beogradu donose na vidjelo cijeli niz zanimljivih osoba*

- Iz Šopova beogradskog života, kad je on književno započinjao, vrijedno je spomenuti i to da se družio, i redovito bio u društvu vrhunskih književnika i javnih radnika kao što su recimo Rakić i Dučić. U to doba su bili tamo: Tin Ujević, Fran Alfirević i Gustav Krklec, Milan Bogdanović, Momčilo Nastasijević, Isidora Sekulić, Ivo Andrić. Kretao se i u kulturnom krugu beogradskih franjevaca, kao i krugu vodećeg književnog časopisa 'Srpski književni glasnik', u kojem kao šesnaestogodišnjak objavljuje pjesmu "Panegirik pijetlima". Već u to vrijeme dopisuje se i s velikim francuskim pjesnikom F. Jammesom, s engleskim pjesnikom W. H. Audenom, koji ga u suradnji s prof. Brusarom, početkom '70., prevodi na engleski pa s dr. Verom Javorek, profesoricom na Cambridgeu, koja ga i posjećuje, te s talijanskim pjesnikom Quasimodom, koga je Šopu u pohode doveo pjesnik i prevoditelj Joja Ricov. Posredstvom prof. Mladena Machieda i kritičara R. Jacobbija te pjesnikinje Margherite Guidacci te hrvatskog Švicarca Dubravka Pušeka, koji ga kao i Machiedo prevodi na talijanski. I kraj svega toga što je Šop bio izraziti Hrvat, nitko mu to u beogradskim kulturnim krugovima nikada nije zamjerio. Više su to cijenili nego nekakvo ulagivanje.

• ...približavamo se pomalo i vremenu kada Šop, silom zdravstvenih (ne)prilika, jer ga je zdravlje počelo napuštati, biva neotklonjivo privezan za postelju. Pojavljuju se i neugodnosti s mjestom stanovanja...

- Živio je u sredini u kojoj mu nije bilo ugodno. A zna se da Šop i moja Majkica imaju u Deželićevom prilazu četverosobni stan. Taj stan su kupili zajednički, moja Majkica i Nikola Šop, tako što je moja Majkica prodala svoju roditeljsku kuću u Šibeniku, koju je njoj moj pokojni djeda poklonio za vjenčanje, i taj novac i Šopov honorar uložio se u kupnju toga stana, koji nikada nije bio nacionaliziran kao ni cijela kuća. Jer je cijela kuća bila prodana na idealne dijelove, a koji su bili po stanarima i gruntovno precizirani, koji se stan odnosi na koji dio, tako da su svi stanovi privatno vlasništvo, i svi su, naglašavam, ubilježeni u katastarske knjige. To je bilo poslije rata. Šop i moja Majkica su se 30 godina borili da bi ušli u taj stan, u kojemu su bili dvoje stanara. Muž i žena, šofer partijac, koji je radio u Švedskoj i brat te žene, stariji gospodin sa svojom suprugom, koja je kasnije umrla i na koncu su ostali samo njih dvoje. Ali svaki put je sud odbijao zahtjev Nikole Šopa i moje Majkice za useljenje u taj stan i za zamjenu stana. Sud je svaki put odbijao nekakvim obrazloženjem, kako to ne odgovara ovim stanarima. Onda si mogao reći ne odgovara mi i time je bila stvar riješena. Na koncu, ipak, nakon decenijâ borbe, došlo je do pravomoćne presude za preseljenje. I to se započelo ostvarivati. Stvari su Šopove već bile na ulici i čekale su kamion, stvari iz Prilaza su već došle pred kuću u Mesićevoj i upravo da sve krene svojim tijekom, kad najedanput naleti neka rulja, s koje strane, odakle i kako tko bi to znao, nastane nešto slično srbijanskoj balvan revoluciji i blokiraju sve to, policija pobjegne, dođe neki sekretar Jakova Blaževića i kaže kako partija ne dozvoljava, kako narod ne da. Dogodio se, dakle, 'Miloševićev' narod.

•... spominjao se nešto i nekakav ustaški pjesnik...?

- Da, na to je ta ista rulja, koja je to sve spriječila, ričući i urlajući, po čitavoj cesti napisala velikim slovima kredom, po cijeloj Mesićevoj: 'Šop ustaša, fašista'. Srećom nisu provalili u kuću. Tako Šop dan-danas nije mogao useliti u svoj stan.

• ... zar bi se moglo dogoditi da Šopova ostavština završi na ulici?

- Nakon novog ustoličenja samostalne hrvatske države, moja Majkica je bila dubokog uvjerenja da će joj ova nova hrvatska vlast pomoći ostvariti svoj san i san Nikole Šopa, da uđe u taj stan pa da zaštiti na taj način njegovu ostavštinu. Hodala je, zajedno sa mnom, po tim gradskim vrhovništvima i razgovarala i molila i bilo je rečeno da će se moći *možda* nešto napraviti, jedni su to rekli verbalno, drugi nisu ni to. Na koncu su rekli da će biti najbolje naći dva stana za dvoje stanara, no da bi ipak bilo najbolje rješenje kad bi grad napravio zamjenu vlasništva za vlasništvo pa mojoj majci dodijelio gradski adekvatni stan a uzeo njihov, pri čemu bi opet grad bio na dobitku, jer bi dobio kvalitetu u centru grada (140 m^2). Međutim, pojeo vuk

magarca i ništa. Onda sam ja pokušao, nakon smrti moje Majke, pa sam opet, uvjeren da, obratim li se na prava mjesta, dakle na hrvatsko vrhovništvo, odozgo pa na niže, a ne znam tko je od njih veće božanstvo, a tko manja sotona, pa sam pismeno zatražio pomoć i zaštitu prava, da se omogući da Šop postumno uđe u svoj stan, odnosno da se pitanje vlasništva okonča, makar i zamjenom pa sam napisao sedam preporučenih pisama, od Predsjednika države, dakle od vrha, pa na niže (30.III. 1993.). I ni od koga nisam do danas dobio ni slovca odgovora. Onda sam prije kratkoga vremena (16. II. 1994.), na savjet jednoga prijatelja, napisao još na tri vrhovništva, za koja su mi rekli da su to najkompetentnija mjesta, ali ni odatle nisam dobio odgovor. I sad se događa sljedeće: nakon smrti moje Majkice, vlasnici kuće u kojoj je Šop stanovao i djelovao skoro 25 godina, ne žele mene kao stanara, ne priznaju mi stanarsko pravo, a to im i naš zakon (koji se ne mijenja) daje za pravo. Oni meni ne žele priznati stanarsko pravo, žele isprazniti kuću od stanara, tko da im to zamjeri, ali na koji nekorektan način, u tome je stvar i u nevjerojatnom postupku općinske pravne službe. Ja postavljam zahtjev na općini da mi se prizna stanarsko pravo. Uvjet za to je zakonski preciziran: da sam najmanje dvije zadnje godine života moje Majke živio s njom zajedno u kućanstvu. Tu je izjava svjedoka, i to neporočnih svjedoka, i materijalni dokazi, da sam već više od 5 godina živio s njom u zajedničkom kućanstvu. Drugo: čim je počela ova nevolja s Hrvatskom, čim su se osnovale te civilne zaštite, ja sam bio odmah pripadnik civilne zaštite, s punim dežurstvom. Međutim, što se dogodilo? Službenica, pravnik toga odjela na općini, ne znam kako ni zašto, nije ni jedan moj dokaz niti izjave mojih svjedoka uvažila. Svjedoke je sve proglasila pristranima i nevjerodostojnima, moje konkretne dokaze uopće ne uzevši u obzir, a svjedoke od kojih su najmanje dvoje davali očito neistinite izjave, proglasila vjerodostojnima i donijela rješenje kojim se meni ne priznaje stanarsko pravo, nego mi se nalaže iseljenje u roku od 15 dana. Sad vas ja pitam, gospodine, da nije bilo mogućnosti žalbe, a ne znam ni kako će ta žalba završiti, hoće li i tamo biti nekakvih sličnih tumačenja, i što će se dogoditi s materijalnom i kulturnom ostavštinom Nikole Šopa! Hoće li to sve doći na ulicu i kao što mi to neki očevidci kažu, da će doći policija pa će to sve potrpati onako zbrda zdola u kamione, odnijeti na smetlište i baciti u jamu pa, da se zatru tragovi, buldožerom sve zatrpati? Ili ću ja možda otići na livadu preko puta, na tzv. pseću livadu, koja pripada medicinskom fakultetu, sve te stvari staviti tamo, sjesti u najljepšu fotelju usred tih stvari, politi benzinom sebe i te stvari pa zapaliti. Vidite, žalosna je činjenica da se to u Hrvatskoj može dogoditi. Da je Šop ostao u Beogradu, ili da se u Beograd vratio, kad su poslije rata dolazili Beograđani i govorili mu: "Šope, vratite se u Beograd, dat ćemo vam kuću, vilu, sve ćete imati, samo kod nas stvarajte", bio bi tamo za Beograđane ono što njima svaki njihov znači. Ovdje sada snažno karikiram, neka mi Beograđani oproste, bio bi osoba koju ne smiješ taknuti, kao što ne smiješ taknuti praunuka recimo Vojislava Ilića, pa makar on bio i ulični pometač. Sa strahopoštovanjem se kaže: "Znate, on je praunuk našega Ilića, ne diraj ga." A u Zagrebu, u Hrvatskoj?!

• *Događa li se nešto slično i drugim narodima? Ili je to naša posebnost?*

- Ne bi se moglo dogoditi već zbog toga što mi pričamo verbalno o demokraciji koju djelomično sprovodimo a velikim dijelom ne sprovodimo uopće. Jer nigdje na svijetu ne postoji stanarsko pravo, postoji samo ugovor između vlasnika i stanara, a ne stanarsko pravo. Svugdje u svijetu može se doći do stana ili neke kuće, ako se dokaže da mu ta kuća ili taj stan treba u vlastite svrhe da u njoj živi. Ne može naravno izbaciti u roku od 15 dana nekoga tko tu živi 15 do 30 godina.

• *Književni domjenci četvrtkom u obitelji Šop zanimljivi su i zbog cijele galerije likova uglednika, koji su Šopovima navraćali i u druge dane, takorekuć nepozvani. Opišite nam neke od njih...*

- Recimo Tin Ujević, on nije bio onaj Tin kakvoga je ta masa prikazivala. A u tu masu ubrajam i izvjesni broj naših školovanih ljudi. Kultura ne znači završiti fakultet i napisati par stihova. Kultura je nešto što čovjek nosi u sebi ili ne nosi. Civilizirati se može svakoga, ali kulturi se ne može nikoga naučiti. Nikoga. Oni su htjeli znati, kako je Tin prljava, neotesana boemčina, neodgojena, bez manira. Zanimljivo je koliko je Tin bio fin! Mi smo ga dobro znali i Šop i moja Majka i ja. Na jednom imendanu kod Gustava Krkleca bilo je 30-ak osoba. Sjedio je Šop s jedne strane, Gustav je sjedio na čelu stola, uz Šopa moja Majka i ja, a preko puta je sjedio Tin. I kao što to obično biva, razgovara se o svemu i svačemu. Onda je Tin preuzeo riječ i govorio, govorio. Najedanput je stao, pogledao Šopa i rekao "A Šope, Vi ništa ne kažete, samo šutite." A Šop odgovori, onako toplo bosanski: "Čekam da to bljezgarenje prestane." U tom trenutku je Tin ustao, kao da ga je netko iglom probo, a i njemu je bio imendan, i otišao. I ništa. Krklec k'o Krklec, on je to uzeo kao nekakvu burgiju i ništa se nije uzbuđivao zbog toga, "Stari burgijaš", kako je sam o sebi znao reći. Ali to nije priječilo Tina da dođe Nikoli Šopu u pohode, već sljedećih dana u Mesićevu, da sjedne s njim pod sjenicu, lijepo s njim i kulturno razgovara, čist, uredan, pun manira, poljubi ruku mojoj Majci, s punom flašom vina pred sobom, koju taknuo nije, a kamoli da ju kao ispičutura ispije. Isti onaj Tin koji je Šopu rekao: "Znate Šope, kažu, govore eto, da sam ja veliki pjesnik, ali Vi ste najdražesniji pjesnik u hrvatskoj literaturi." Tin je bio i do smrti ostao gospodin boem. A riječi Dobriše Cesarića su bile: "Znaš, Šope, ja sam ton, a Ti si riječ."

A sjećam se, kad je jednom došao dragi Fran Alfirević, gospodin od glave do pete, kod njega nikad nisi znao je li trijezan ili pijan, uvijek se jednako ponašao, fini gospodin. Mama ga je pozvala, zrele su trešnje, neka dođe na trešnje. Mama je znala koliko on voli voće. (Ali ta njegova nezasitna ljubav prema voću bila je kobna za nj. Ubilo ga je voće. Jednoga dana, nije to bilo onda svaki dan, moglo se kupiti naranče. I Fran je kupio dva - tri kila pa u krčmi u Gajevoj, za stolom, tako ih je neobuzdano jeo, zapravo gutao, da mu je jedna zapela u dušnik i ugušila ga). Došao je jednoga dana i u susjednom vrtu brao trešnje. Mama malo bolje pogleda i prepozna da je to Fran. "Frane, to nije naša trešnja, to je susjedova." I dođe on u naš vrt i onako sa

grane odmah u usta. Nezasitan je bio prema voću, a moja Majka je znala da je on dolje iz Kotora, gdje naranče rastu. I onda je znao isto tako sjediti fino za stolom pa reći: "Antonija, čuj, ako imaš vina pa mi daš, nemoj ga razvodnjavati, ako nemaš vina, daj ti meni vode. Znaš, ja nisam pijanica, ja sam pilac, moram nešto piti." To je bio Fran.

• *Incident s plavom kovertom, barem se tako čini, nije bila jedina i posljednja pakost s kojom se Šop morao sučeliti...*

- Kad se radi o Akademiji dogodilo se i sljedeće: najedanput se proširila vijest, da li zlonamjerno ili ne, da Enver Čolaković nije nikakav profesor, da on nije ni gimnaziju završio a kamoli da ima diplomu profesora matematike. A Enver jadan kaže: "Ja sam studirao u Mađarskoj, došao rat i to je propalo. I tako su Envera najurili. E, a onda je došla neka siva eminencija, pa su rekli: "A ima li Šop fakultet? Tko to zna, nemamo mi ništa od njega." Tada je ondašnji, vrlo naduti tajnik Akademije, gosp. I., vrlo naduto odozgo nazvao pa je rekao: "Šop nema diplome, treba dokazati da je ima. Pisali smo u Beograd na fakultet i nikakvog odgovora". Na koncu je došao vrag po svoje, sjeo sam na vlak, otišao u Beograd i došao na fakultet. U dekanatu neke nezainteresirane ženske, pitam ih gdje su knjige iz tih godina. Kažu: pa tu. One ništa drugo nisu trebale učiniti nego uzeti tu knjigu iz te godine. Prolistam i nađem: Nikola Šop diplomirao komparativnu književnost, i idem s tom knjigom ravno dekanu. Sad tamo sjedi opet jedna masna partizanka, koja neće da me pusti unutra, ja je odgurnem, i naravno sav uznemiren, podnesem taj slučaj dekanu i kažem: "A šta je ovo, druže dekane, vidite ova pisma, je li to fakultet, je li to ponašanje?!" "Gospodine", rekao mi je, zamislite u ono doba, "nemojte se uzrujavati. Sad ćemo to da sredimo, ja to nisam znao. Ne možemo danas da vam napišemo, nemamo čoveka koji piše diplome". "Ne treba mi on", kažem ja,"napisat će mi moj prijatelj ovdje". I mi smo ispisali diplomu latinicom, stavili pečat i vratili se s njom. Onda ovaj naduti zagrebački gospodin I. više nije ništa rekao. Dakle sa svih strana uvijek se tuklo po Šopu. On u životu nije imao puno radosti, uvijek ga se zapostavljalo pored svega toga što ga se spominje. E, pa spomenuti nekog to je moj kapital, ali dati mrvicu od tog kapitala, dati je mrtvome čovjeku to je velika stvar, to ne može.

• *Na ispraćaju stoljeća a iz motrišta izravnog svjedoka, čovjeka koji je sa Šopom živio, što biste kazali za naraštaje koji dolaze: zašto je Šop velik i zašto Šopa treba čitati?*

- Šopova veličina nalazi se u njegovoj bosanskoj jednostavnosti. U njegovoj bosanskoj jednostavnosti i kršćanskoj skromnosti. Njegove pjesme i jednostavne riječi nisu prazne, one sve imaju svoje značenje: misaono, humano i kršćansko. A mislim da na svijetu nema nikakve veće veličine nego što je kršćanstvo i u tome i po tome je Nikola Šop velik, jer što god da se dogodilo, od Šopa niste nikad mogli očekivati da će iznevjeriti dvoje: svoje hrvatstvo i svoje kršćanstvo.

• *To je kada govorimo o osobi, a kada je o djelu riječ?*

- Sve se to vidi i u djelu. A bio je vidovit, istinski vizionar. Puno toga što je napisao danas se proročanski događa. Sve se to hoće prešutjeti, zatajiti.

• *Katolički krugovi, mislim na one koji za sebe drže da su papskiji i od Pape, ponekad dobronamjerno znaju spočitnuti da je Šop u prvoj fazi, kada je takorekuć iz stiha u stih zazivao Isusovo ime, da je na taj način nekako odveć zapostavio božansku Kristovu narav a naglašavao Kristovu ljudsku dimenziju...*

- Nažalost, baš u tom svjetskom društvenom krugu kao što je svećenstvo, nažalost, tu ima jako malo širokogrudnih ljudi jer se oni i ne odgajaju u tome pravcu, a i od kuće dolaze prazni i tako reći najmanje se bave umjetnošću i kulturom. Važno je da je naučio kako će čitati misu i da je završio teološki fakultet, dalje ništa. Iznimke su tu, znaju se, jer su malobrojne. Ali naš obični svećenik, i onaj drugi koji ima možda neke više škole, oni kad gledaju oltar njima je baš svejedno koliko je to umjetnikovo djelo ili koliko je to kič, važno je da sveti Franjo nema šest prstiju. Na tome sve svršava. E sad, Isus Krist je najprije bio čovjek, Bog čovjek, ne nekakvo neodređeno božanstvo, već pravi Bog koji je živio s čovjekom, za čovjeka i umro za čovjeka. I Šop je s njim korespondirao kao sa svojim najljupkijim, najdražim i najmilijim prijateljem, a to neki među njima, među svećenstvom koje spominjete u pitanju, nikada nisu mogli shvatiti. To otvoreno srce, to kršćansko, to što su i prvi kršćani isto imali prema svome Kristu. Ako Šop piše o magarcima koji među sobom razgovaraju o tom koga je od njih Isus najduže držao za uši, pa to je božanski čisto, božanski čedno. Ako se kaže da je Isus došao umoran kući, skinuo aureolu, objesio je o klin i zaspao umoran, i ako čovjek nudi svoj krevet, a sam će spavati na klupi, sve je to ljudski, humano, sve je to kršćanski, sve je to božanski.

• *Kako ste Vi, napokon, kao prvi čitatelj onoga što bi Šop napisao, doživjeli prijelaz iz te jedne franciskanersko - kristološke Šopove faze u onu drugu, astralno--kozmološku fazu?*

- Ta njegova kozmološka faza za neke izgleda da se udaljila od njegove kršćanske niti, ali i u njoj nalazite protkanu nit humanosti i kršćanstva. Šop je bio suvremen čovjek, koji se zanimao za sve. Šop je uvijek želio čuti što ima novoga, što se događa u svijetu. Ništa nije htio da mu bude nepoznato. Nekim stvarima se čudio, ali nekima se nije čudio. On nije smatrao da čovjek neće nikada sa zemlje do Mjeseca, ali nije ni mislio da će zbog toga prestati božanska vjera, da zbog toga nema više Boga, zato što je čovjek došao gore. Pa svemir je bezgraničan. On je uvijek vjerovao u Božju volju, da će to tako biti. Zahvaljujući dragome Bogu, u njegovu astralnom pjesništvu nije se udaljilo njegovo kršćanstvo od njegove humanosti. Samo je, naravno, izrečeno na ovaj današnji, suvremeni način. Više to nisu vezani stihovi, tu su slobodni stihovi, tu je duboka kršćanska filozofija. Kada Šop kaže da je kruh sladak zato što su u njemu ljudske suze, i da su na koncu u njegovim *Svemirskim pohodima* lomili i dijelili kruh - pa to je sveta pričest. To je Zadnja

večera. Sve je to tu. Ništa se nije izgubilo kršćanskoga zbog toga što je Šop pisao astralno.

• *Od svih prijevoda Šopovih djela, njemački će, zahvaljujući Vama i božanskom daru kojim ste obdareni, a to je razvedeni osjećaj za jedan i drugi jezik, velim onaj njemački će ostati najvredniji, jer vjerno prenosi sadržajne i formalne značajke izvornika. Ali eto: opet smo suočeljeni s apsurdom - Šop još nije prodro na njemačko govorno područje. U svezi s time: kako Vi ocjenjujete sebe kao pjesnika, slikara i prevoditelja.*

- Prvo da se vratimo na prijevode. Ni izdaleka ne smatram da sam nenadmašiv. Ja ću biti sretan ako se moji prijevodi prihvate kao dobri prijevodi i ako oni možda budu osnovica za nekoga tko će i mene nadmašiti pa biti još bolji. To bi bilo ne samo meni na radost, nego i u interesu Nikole Šopa. Ali, molim Vas, ne zaboravite ni upravo kongenijalne talijanske prijevode.

• *Dozvolite malu zagradu: Svaki budući prevoditelj na njemački, bude li se radilo o osobi čiji je materinji jezik njemački, neizbježno će biti prikraćen za dvoje (od onog troga što ste Vi navodili kao bezuvjetno potrebno za uspješan prijevod); prvo: neće poznavati hrvatski u tančine kao Vi a po prirodi stvari - bit će prikraćen i za pjesnikovu nazočnost.*

- Ali će imati kao dobar temelj ove moje prenose. I to bi mi bilo drago, kad bi to daljnjim prevoditeljima nakon mene, ili onima koji će doći dok sam ja još živ, poslužilo da dobiju još bolji kvalitet, jer nikad nije nešto toliko savršeno, da ne bi moglo biti još savršenije. Što se tiče moga literarnog rada ili pjesničkog rada, vidite, ja sam skromno objavljivao u časopisima, vodećim časopisima. Međutim, činjenica je da ja nisam do danas došao do zbirke i da to nije moja krivica, da se ja nikada nisam gurao. Zahvalan sam da danas postoji *Marulić* koji me prihvatio kao i Šopa te moju Majkicu kao pjesnikinju. A sjećam se da je u ono doba, kada je kultura bila ograničena na vrlo skučen broj ljudi, dakle nekima se nije dopuštalo da se afirmiraju, tada je bio običaj da se, svaki put kad izađe jedan časopis, o tom časopisu ili napiše kratka recenzija u novinama i da se na radiju govori o tome. Ja sam imao sreću da su jedanput o meni, upravo onda kad sam objavio u *Republici* tri pjesme, da se javio gospodin Đuro Šnajder, koji je bio suradnik u *Republici* i recenzent na Radio-Zagrebu pa je predstavio i moje ime, rekavši - između ostaloga - da to ime treba zapamtiti. A poslije toga se nikada nitko nije oglasio.

Što se tiče moga likovnog rada, vidjeli ste koliko je izložaba iza mene, vidjeli ste što pišu jučer o meni u njemačkim novinama, iako već sedam, osam godina više nisam tamo i nisam imao ni jednu izložbu kroz to vrijeme, svejedno me spominju kao svoga slikara. Ovdje vam se događa to da napravite izložbu, kao što se meni dogodilo u svibnju u Sesvetama, pa ne dođe ni jedan jedini novinar, ni jedan naš uvaženi kritičar, čak ni nadobudna dušica, koja tek studira povijest umjetnosti i surađuje negdje u novinama. Jedva da ti najave izložbu.

San

Želim nestati
u beskraju zvjezdane noći
i zaboraviti na svijet koji
čeka dolje da me opet
pljusne po licu.

Želim otići s prvom
jutarnjom rosom
i zaspati u skrivenom
kutu tamne, vlažne
šume.

Želim se okupati
u vrtlogu bezbrojnih, kristalnih
kapi jesenje kiše
i iščeznuti s posljednjim krikom ptica
koje odlaze na
jug.

Lutalica

Hodala sam tiho
pazeć da ne probudim
tišinu koja je spokojno
spavala na mom jastuku.

Prozor je bio otvoren i vidjela sam
mnoštvo zvijezda na nebu... i samo je
jedan pas lutalica trčao niz
pustu ulicu.

Poželjela sam i ja za njim...
Okrenuo se, kao da je čuo moj nijemi zov.
Zastao je na tren pogledavši me u oči a zatim,
mahnuvši repom nestao u mraku.

Htjela sam poći za njim...

Krila

Nestajem polako na zvjezdanim putovima svojih snova, čija prašina okružuje moje sneno tijelo. Stopala mi ne dotiču sjajnu, glatku površinu koju nazirem ispod sebe. Lebdim i nestajem u rukama fikcije svog uma...

Gledam zvijezde koje samuju u okružju noćne tišine.
Osjećam miris zrelih dunja.

Kofein

Volim sjediti rano ujutro, u golemu naslonjaču svoje pokojne bake i, udobno namještena, ispijati prvu šalicu kave s mlijekom. Volim gledati kako zora umire u naručju dana, u ustima osjećati slasni okus mješavine koja se lagano razlijeva mojim želucem. Uživam u opojnu mirisu koji se širi iz moje velike žuto-crne šalice i energijom napaja pospane stanice mog mozga koje se izvlače, lijeno se protežući, iz svojih sivih posteljica.

Kada napokon sva ta divna tekućina završi u pohlepnoj vreći moje nutrine, ustajem i s gađenjem bacam talog koji se nakupio na dnu šalice...

Tugaljivo se rasteže slivnikom a zatim nestaje u smrdljivim dubinama kanalizacije. Iza njega ostaje samo ružan smeđi trag koji ispirem hladnom, čistom vodom...

Moj put

Došli smo do kraja i ja te sada ostavljam na raskršću života da sam spoznaš kamo te vodi tvoj usud. Ja svoj odavno znam i sada je vrijeme da odem.

Ovo je moj put... Nosio je moje ime od iskona vremena, čekao je na mene. Ovim putem krećem sama. Bez naprtnjače, bez kompasa, bez karte... Smjer tog puta bio je dugo pohranjen i zapisan negdje u sumraku mog uma. Sada taj drevni zapis iz polutame na svjetlo dana... Ne bojim se što ću ovo putovanje prijeći sama... Radujem se konačnu sjedinjenju s utrobom iz koje sam rođena.

Svi se mi jednom moramo vratiti kući... i ti... i ja...

Ovo je moja žuto popločena cesta. Tko zna, možda zaista vodi u Oz, onaj koji je za mene stvoren i meni namijenjen.

Ovo ću putovanje prijeći sama, bosonoga, recitirajući tiho stihove Antuna Gustava Matoša, dok se konačno ne spojim u jedno s mjestom odakle je započela moja priča. Priči je sada kraj. Moram na počinak. Sama.

Huston SMITH

Osobitosti i razlike u kršćanstvu*

Uvod

Suvremeno se kršćanstvo račva u tri velike grane. *Katolicizmu* je žarište u Vatikanu, u Rimu, pa se općenito govoreći kao glavna struja otuda širi središnjom i južnom Europom, Irskom i Južnom Amerikom. *Pravoslavlje* je najutjecajnije u Grčkoj i u mnogim slavenskim zemljama. *Protestantizam* igra vodeću ulogu u Sjevernoj Europi, Engleskoj, Škotskoj i Sjevernoj Americi.

Do 313. godine Crkva se suočavala sa službenim rimskim progonima, pa se jedva održala. No, te je godine postala priznata po zakonu. Otada je u Carstvu uživala jednaka prava kao i ostale religije. Prije no što je to stoljeće i završilo, 380. godine, kršćanstvo je postalo službenom religijom Rimskog Carstva. Unatoč manje važnim raskolima, kao što je bio nestorijanizam, Crkva je ostala ujedinjena sve do 1054. A to znači da je tijekom otprilike polovice svoje povijesti ona u biti bila jedinstvena ustanova. Međutim, te 1054. godine došlo je do prve njene velike podjele na Istočnu pravoslavnu Crkvu na Istoku i na Rimokatoličku Crkvu na Zapadu. Razlozi koji su doveli do tog raskida prilično su složeni, pa su tu bili upleteni i zemljopis i kultura i jezik i politika i vjera, no nije naša zadaća da o svemu tome podrobnije govorimo. Namjesto toga, prelazimo na drugu veliku podjelu koja je uslijedila u Crkvi na Zapadu s protestantskom Reformacijom u šesnaestom stoljeću. Protestantizam slijede četiri glavne struje - baptistička, luteranska, kalvinistička i anglikanska - koje se prema posljednjem popisu dalje dijele na preko 900 vjerskih denominacija samo u Sjedinjenim Državama. Danas ekumenski pokret neke od ovih denominacija nanovo ujedinjuje. S tim najmanjim mogućim brojem činjenica na raspolaganju, možemo nastaviti slijediti ono što nas doista zanima u nastojanju da shvatimo koja su središnja gledišta tih triju glavnih grana kršćanstva.

Katolicizam

Započinjući s Rimskom Katoličkom Crkvom, ograničit ćemo se na dvije njene vjerojatno najvažnije misli vodilje po kojima se može najbolje shvatiti ta grana kršćanstva: Crkva je učiteljski autoritet i Crkva je sakramentalni činitelj.

* Ovo je završni odlomak poglavlja o kršćanstvu u djelu "Svjetske religije" (*The World's Religions*) Hustona Smitha s podnaslovom "Naša velika predanja mudrosti". Izdanje tog djela iz koga je preveden ovaj tekst izišlo je u New Yorku 1991. godine. Hustona Smitha mnogi smatraju najrječitijim i najpristupačnijim suvremenim autoritetom za povijest religija. Predavao je na Washingtonskom sveučilištu na MIT-u, na Syracuškom sveučilištu, a u posljednje vrijeme predaje kao gost i na Berkeleyju. Tu knjigu je u svoj izdavački plan uvrstio riječki nakladnik "Otokar Keršovani". (Nap. prev.).

Autoritet crkvenog učiteljstva. To se poimanje temelji na pretpostavci da je Bog došao na zemlju u osobi Isusa Krista da pouči ljude kako da se spase, tj. kako da žive na ovom svijetu da bi zadobili vječni život na onome svijetu. Ako je to istina, ako njegov nauk doista predstavlja vrata spasa i ako je otvaranje tih vrata jedan od glavnih razloga njegova dolaska na zemlju, onda se čini nevjerojatnim da bi on ta vrata držao otvorena samo za svoju generaciju. Nije li želio da njegov spasiteljski nauk i dalje bude dostupan svijetu?

Čitatelj će se vjerojatno složiti s ovime, ali će dodati: "Zar *nemamo* njegov nauk sadržan u Svetom pismu?" Međutim, time se otvara pitanje tumačenja. Ustav Sjedinjenih Američkih Država prilično je jasan, pa ipak bi društveni život u SAD zapao u kaos da ne postoji autoritet, Vrhovni sud, koji ga tumači. Jednako je i sa Svetim pismom. Kad ne bi bilo vođeno autoritetom crkvenog učiteljstva, proučavanje Svetog pisma bi razne proučavatelje dovelo do različitih zaključaka čak i onda kad se radi o nečemu od najveće važnosti. Neposredni učinak toga da se različito odgovara na ista pitanja bilo bi to da se ne može pouzdano vjerovati nijednom odgovoru. Kršćanska bi se vjera svela na teturanje i mucanje.

Neka nam kao ilustracija posluži određeni problem. Je li rastava braka ćudoredna? Nema dvojbe kako se od svake religije koja se prihvatila toga da vodi savjest svojih pripadnika može očekivati da o tako važnom pitanju ima određen stav. No, pretpostavimo da smo taj stav pokušali naći izravno u Svetom pismu. Marko nam (10, 11) kaže: "Tko otpusti ženu svoju i oženi se drugom, čini preljub prema prvoj." Luka se (16, 18) slaže. Međutim, Matej (5, 32) uvodi određenu ogradu: "... osim zbog bludništva." Što da kršćanin misli? Postoji li mogućnost da je to krivotvorina, umetak u Matejev tekst? Smije li onaj nedužni bračni drug sklopiti novi brak?

Taj problem je samo jedan od mnogih problema koji bi zauvijek ostali dvojbeni kad bi nam jedini vodiči bili Sveto pismo i naša vlastita savjest. Je li Krist rođen od djevice? Je li tijelom uzašao na nebo poslije smrti? Jesu li četiri evanđelja vjerodostojna? Čini se da bi bez sigurnoga prizivnog suda bila neizbježna i ćudoredna i teološka dezintegracija. Upravo zato da bi spriječio takvu dezintegraciju, Krist je ustanovio Crkvu da bude njegova stalna predstavnica na zemlji, da bude potpuni autoritet sa svim ovlastima da presuđuje što je istina, a što zabluda kad se radi o pitanjima života i smrti. Samo će tako "mrtvo slovo" Pisma Bog osobno moći neprestano oživljavati svojom životnom snagom. To je smisao onih riječi koje se pripisuju Isusu: "A ja tebi kažem: ti si Petar - Stijena, i na toj stijeni sagradit ću Crkvu svoju... Tebi ću dati ključeve kraljevstva nebeskog, pa što god svežeš na zemlji, bit će svezano i na nebesima, a što god razriješiš na zemlji, bit će razriješeno i na nebesima." (Mt 16, 18 i 19).

Napokon, ova ideja o Crkvi kao učiteljskom autoritetu dovodi do ideje o papinoj nezabludivosti. Svaka nacija ima svog vladara, bio on car, kralj ili predsjednik.

Zemaljski poglavar Crkve je papa, Petrov nasljednik na biskupskoj stolici u Rimu. Prema dogmi o papinoj nezabludivosti, kad papa službeno proglasuje nauk vjere i morala, Bog ga čuva od zablude.

O ovoj se dogmi tako često pogrešno sudilo i sudi da moramo naglasiti kako je nezabludivost vrlo ograničeni dar. Njome se ne kaže da je papa nadaren izvanrednom inteligencijom. Nezabludivost nipošto ne znači kako mu Bog pomaže da zna odgovore na sva moguća pitanja. Pa da se izrazimo još odrješitije, to ne znači da katolici moraju prihvatiti papine političke stavove. Papa može griješiti. Može pasti u grijeh. Njegovi znanstveni i povijesni nazori mogu biti pogrešni. Može pisati knjige koje sadrže zablude. On je nezabludiv samo na dvjema ograničenim područjima, vjere i morala, pa i tu samo kad službeno govori kao vrhovni učitelj i zakonodavac Crkve, određujući ono čega se moraju držati svi njeni pripadnici. Pošto je onoliko brižljivo koliko je to moguće proučio problem koji se odnosi na vjeru ili moral, on proglašava Crkvin odgovor. U tim rijetkim prigodama, to zapravo nije jednostavno odgovor, nego jedini odgovor. Naime, u tim prigodama Duh Sveti ga čuva i od mogućnosti zablude. Ti odgovori sačinjavaju nezabludivi nauk Crkve, pa kao takvi obvezuju sve rimokatolike.

Crkva kao sakramentalni činitelj. Druga ideja koja također zauzima središnje mjesto u rimskom katolicizmu, ideja je o Crkvi kao sakramentalnom činitelju. Time se nadopunja ideja o Crkvi kao učiteljskom autoritetu. Jedno je *znati* što nam valja činiti a drugo *moći* to činiti, pa otuda i proizlazi potreba za sakramentima. Crkva nam pomaže da se uhvatimo u koštac s oba problema. Ona nam *ukazuje* na to kako trebamo živjeti, te nam istodobno *omogućuje* da tako i živimo.

Drugi je dar jednako važan kao i prvi. Krist poziva svoje sljedbenike da žive daleko iznad prosječnog života, u ljubavi i služenju. Nitko neće tvrditi da je to lako. Međutim, katolik ustraje na tome da se nismo otvoreno suočili s položajem u kojem se nalazimo sve dotle dok ne shvatimo da je takav život nemoguć bez pomoći. Naime, život na koji Krist poziva ljude nadnaravni je život, pa je u pravom smislu riječi u suprotnosti s onim životom na koji nas navode naši naravni nagoni. Koliko god se trudili, ljudi vlastitim silama ne mogu živjeti iznad ljudske naravi kao što ni slon ne može živjeti razumnim životom. Eto, stoga je ljudima potrebna pomoć. Crkva je kao Božja predstavnica na zemlji onaj činitelj koji to i čini, a sakramenti su sredstva kojima to čini.

Do dvanaestog stoljeća broj se sakramenata u rimskoj katoličkoj Crkvi ustalio na sedam. Sakramenti na upadljiv i izvanredan način teku usporedo s bitnim zbivanjima i potrebama ljudskog života. Ljudi se rađaju, odrastaju, žene i udaju, potpuno se posvećuju nekom životnom zvanju, a onda umiru. U međuvremenu moraju nanovo biti uvršteni u zajednicu kojoj su se iznevjerili, a moraju se i hraniti. Sakramenti se, tako reći, brinu za duhovnu stranu tih naravnih zbivanja. Kad dijete rođenjem dođe na ovaj naravni svijet, *krštenje* (kojim se usađuje prva osobita Božja

milost u njegovu dušu) uzdiže to čedo u nadnaravni red bivstvovanja. Kada to dijete dostigne doba razuma, pa ga valja ojačati za zrelo promišljanje i odgovorno djelovanje, dodjeljuje mu se *potvrda*. U životu dođe i svečani trenutak kad se odrastao čovjek povezuje s bračnim drugom u *svetoj ženidbi*, ili potpuno posvećuje svoj život Bogu u *svetom Redu*. Pri kraju života dolazi *sakrament bolesničkog pomazanja* (posljednja pomast) koji sklapa zemne oči i popudbinom pripravlja dušu za njen posljednji prijelaz.

U međuvremenu se dva sakramenta moraju češće primati. Jedan od njih je sakrament *pokore i pomirenja* (ispovijed). Budući da smo ono što jesmo, ljudi, ne možemo živjeti a da nanovo i nanovo ne zapadamo u zablude i da ne zastranjujemo s pravoga puta. Zbog tih se zastranjenja moraju poduzimati odlučni koraci da se čovjeka vrati u ljudsku zajednicu i u prijateljevanje s Bogom. Crkva uči da onda kad čovjek ispovjedi svoj grijeh Bogu u prisutnosti jednog od Božjih predstavnika, svećenika, te se iskreno pokaje zbog počinjena grijeha i čvrsto odluči (bez obzira na to hoće li ta odluka biti učinkovita) da će ga se ubuduće kloniti, bit će mu oprošteno. Božje oproštenje ovisi o tome jesu li grešnikovo kajanje i odluka iskreni. Svećenik, dakako, nema nepogrešivih sredstava kako bi to utvrdio. Ako grešnik prevari samog sebe, pa i svećenika, odrješenje koje ovaj izgovara neće vrijediti.

Središnji sakrament katoličke Crkve je sveta misa. On je poznat također i kao sveta euharistija, sveta pričest ili večera Gospodnja. Riječ misa dolazi od latinskoga *missa*, a to je oblik glagola *mittere*, slati. Drevna je liturgija sadržavala dva otpusta, jedan za one koje zanima kršćanstvo, ali još nisu kršteni, pa je prethodio euharistijskoj službi. Drugi je otpust vrijedio za krštene vjernike, pa se izricao na kraju te službe. Budući da se održavao između dva otpusta, taj obred se isprva zvao missa, a onda u prijevodima Mass, Messe..., a na hrvatskome misa.

Središnje zbivanje svete mise je obnavljanje Kristove posljednje večere tijekom koje je on svojim učenicima dao kruh i vino govoreći: "Ovo je tijelo moje" i "Ovo je krv moja". Za katolika je posve krivo kad se o ovom sakramentu misli kao o komemoraciji kojom svećenik i pričesnici uzdižu svoj duh, simbolički oponašajući Kristov primjer. Sveta misa omogućuje stvarni dotok duhovne, Božje snage u ljudske duše. Općenito govoreći, to vrijedi za sve sakramente, ali za svetu misu to vrijedi na jedinstven i izvanredan način. Jer katolička Crkva uči da su u hostiji i kaležu, posvećenom kruhu i vinu, prisutni Kristovo ljudsko tijelo i njegova prava krv zajedno s dušom i božanstvom, cijeli Krist. Njegove riječi "ovo je moje tijelo" i "ovo je moja krv" katolik shvaća doslovno. Jer kad svećenik izgovara te riječi posvete, pretvorba koju one proizvode snagom Duha Svetoga nije samo značenjska. Elementi poslije pretvorbe neće izgledati drukčije, kemijska analiza neće pokazati nikakve promjene. Filozofskim jezikom rečeno to znači da njihova pripadna svojstva (akcidenti) ostaju kakva su bila, ali je došlo do pretvorbe njihove biti (supstancije), do transsupstancijacije. Možemo reći da sveta euharistija prevozi

Božju milost kao što brod prevozi putnike, dok ostali sakramenti prenose milost kao što pismo prenosi značenje. Da bi pismo imalo smisla, kao dodatak papiru i znacima tinte potrebna je i inteligencija. Jednako je tako kod sakramenata; kao dodatak sakramentalnim sredstvima potrebna je Božja snaga. Kod svete euharistije duhovna se hrana uzima doslovno sa samim elementima tog sakramenta. Za kršćanski duhovni život jednako je važno da ih vjernik blaguje, kao što je čovjeku u njegovu tjelesnom životu važno da se hrani. Sveti Franjo Saleški u svojoj *Filotei*, uvodu u duhovni život, piše:

> *Kad otvoriš usta da pun vjere, ufanja i ljubavi primiš Živi Kruh, primaš Njega po kojem vjeruješ, po kojem se nadaš i po kojem ljubiš... Predstavi sebi da jednako kao što pčela, pošto je s cvjetova skupila rosu nebesku i najodabraniji sok zemaljski, sve to pretvara u med i odnosi u svoju košnicu, tako i svećenik pošto je s oltara uzeo Spasitelja svijeta, Božjeg Sina koji je kao rosa sišao s nebesa i pravog Sina Djevice koji je kao cvijet ponikao iz zemlje naše ljudskosti, stavlja Njega u tvoja usta, u tvoje tijelo kao najslađu hranu.*

Sveta se euharistija bitno razlikuje od ostalih sakramenata upravo po toj osobnoj Božjoj prisutnosti u njenim elementima. No, to ne obesnažuje zajednički vez koji ujedinjuje sve sakramente. Svaki je sakrament sredstvo kojim Bog preko Kristova mističnog tijela doista ulijeva u ljudske duše nadnaravnu snagu koja vjernicima omogućuje tako živjeti na ovom svijetu da u životu budućega vijeka zadobiju vječni život.

Katolici drže kako je Krist Crkvi uz autoritet učiteljstva izričito dodao i sakramentalno posredništvo u zaključnoj ovlasti što ju je dao apostolima: "Zato idite i učinite sve narode učenicima mojim! Krstite ih u ime Oca i Sina i Duha Svetoga! Učite ih da vrše sve što sam vam zapovjedio! Ja sam s vama u sve vrijeme do svršetka svijeta." (Mt 28, 19-20).

Pravoslavlje

Istočna se pravoslavna Crkva, koja danas ima približno dvjesto pedeset milijuna pripadnika, službeno odijelila od rimske katoličke Crkve 1054. godine, a svaka je od njih krivnju za raskid prebacivala na onu drugu. Istočno pravoslavlje uključuje Crkve Albanije, Bugarske, Crne Gore, Grčke, Gruzije, Makedonije, Rumunjske, Rusije, Sinaja i Srbije. Premda je svaka od tih Crkava nezavisna, one su više-manje u zajednici jedna s drugom, te njihovi pripadnici drže kako pripadaju prvotno istočnoj Crkvi, a drugotno svojim posebnim Crkvama.

Istočna pravoslavna Crkva je u mnogočemu vrlo bliska rimskoj katoličkoj Crkvi, što ne treba čuditi, jer su tijekom više od polovice svoje povijesti one

sačinjavale jedno tijelo. Ona štuje istih sedam sakramenata, pa ih što se tiče temeljnih zasada tumači točno onako kao i rimska Crkva. S obzirom na učiteljski autoritet, postoje određene razlike, no čak je i tu osnovna postavka ista: Kad bi se kršćansku vjeru prepustilo privatnom prosuđivanju, ona bi se raspala na suprotstavljene tvrdnje i na mnoštvo nesigurnosti; dužnost je Crkve da to spriječi, a Bog je osposobljuje da to i učini. Duh Sveti je čuva od toga da njene službene objave ne zapadnu u zabludu. U tome se uvelike slaže s Rimom. No, postoje dvije razlike. Jedna od tih razlika odnosi se na opseg. Istočna Crkva drži da broj članaka vjere za koje je potrebna posvemašnja jednodušnost treba da bude manji nego što to drži rimska Crkva. U načelu se člankom vjere može proglasiti samo ono što je spomenuto u Svetom pismu, a to će reći da Crkva može tumačiti ono što je u vjeri već sadržano, ali ne može davati nove pobude. S tog se stajališta Crkva u praksi koristila svojim pravom tumačiteljice jedino na ekumenskim koncilima (vaseljenim saborima), od kojih istočna Crkva priznaje samo prvih sedam, a svi su oni održani prije 787. godine. Prema tome, premda istočna Crkva drži kako su članci vjere u koje kršćanin mora vjerovati nešto od presudne važnosti, smatra da je njihov broj razmjerno malen. Strogo uzevši, sve odluke koje su ekumenski koncili donijeli izviru iz vjerovanja. Nema potrebe za proglašavanjem dogmi o čistilištu i oprostima, o bezgrešnom začeću i o uznesenju Marijinu. Ove dvije posljednje vjerske istine pravoslavci su uveli u praksu ne osjećajući potrebu da ih proglase dogmama. Katolici na te dogme gledaju s pouzdanjem, kao na razvoj vjerskog nauka, dok ih pravoslavci smatraju "novotarijama". Govoreći o toj razlici uopćeno, mogli bismo reći da se rimska Crkva zauzima za razvoj vjerskog nauka, dok se istočna Crkva zauzima za njegovu trajnost i tvrdi kako nema *potrebe* da se Crkva koristi svojim učiteljskim autoritetom izvan onih već održanih vaseljenskih sabora. Tu razliku produbljuje ono što nosi naslov *magisterium academiae*, jer ništa tako ne karakterizira zapadno iskustvo kao Bologna i Pariz, ta velika sveučilišna središta. Kad bismo posegnuli za nekom prispodobom da sažeto označimo rimski katolicizam, onda bismo pomislili na Srednji vijek. Što se tiče istočnog pravoslavlja, par bi mu bili crkveni oci.

Ona druga razlika, ono po čemu se shvaćanje istočne Crkve o vlastitoj ulozi učiteljskog autoriteta dodatno razlikuje od shvaćanja rimske Crkve odnosi se na to kako se dolazi do dogmi. Rimska Crkva, kako smo vidjeli, drži da se do njih u krajnjoj raščlambi dolazi posredstvom pape: to su odluke koje on službeno proglašava, a Duh Sveti ih brani od zabluda. Istočna Crkva nema pape. Ako želimo do kraja sažeti razliku između tih dviju Crkava, onda je ona upravo u tome. Za razliku od rimske Crkve, istočna Crkva drži kako se Božja istina razotkrivala putem "svijesti Crkve", a koristi se tim izrazom da označi opće slaganje, jednodušnost svih kršćana. To se opće suglasje, dakako, mora negdje usredotočiti, pa zato i postoje crkveni sabori. Kad su biskupi cijele Crkve sakupljeni na ekumenskom koncilu, njihov

zajednički sud utvrđuje Božju istinu kao nepromjenljiv spomenik.* Bilo bi točno reći da Duh Sveti čuva njihove odluke od zabluda, ali bi u duhu istočne Crkve bilo istinitije reći kako Duh Sveti čuva općinstvo kršćanskih duša da ne padne u zabludu, jer se pretpostavlja da odluke biskupa samo usredotočuju misao tog općinstva.

To nas dovodi do jedne od osobitosti istočne Crkve. Budući da ona u mnogočemu stoji između rimskog katolicizma i protestantizma, teško je uprijeti prstom na ono što bi bilo značajno samo za nju, no ako moramo izabrati dvije njene odlike (kao što smo učinili u kratkom prikazu katolicizma), onda će jedna od tih značajki biti njeno iznimno korporativno shvaćanje Crkve.

Svim je kršćanima zajedničko to da na Crkvu gledaju kao na mistično tijelo Kristovo. Kao što su dijelovi tijela ujedinjeni u zajedničkom dobru i zlu, tako su isprepleteni i životi kršćana. Svi kršćani prihvaćaju nauk da su "udovi jedan drugoga". No, premda je poznato da se teško ustanovljuje stupanj nečega, moglo bi se tvrditi da je istočna Crkva taj nauk prihvatila ozbiljnije i od rimskog katolicizma i od protestantizma. Svaki se kršćanin trudi oko svog spasenja, ali ne sam za sebe, samo da spasi svoju vlastitu dušu, već u zajednici s ostalom Crkvom. Ruska grana pravoslavlja ima za to i poslovicu: "Svatko može biti sam proklet, ali spašen samo s drugima." Pravoslavlje ide i dalje. Ono ozbiljno shvaća misao sv. Pavla "da sva stvorenja zajedno uzdišu... u porođajnim mukama" (usp. Rim 8, 22), čekajući da se oslobode ropstva raspadljivosti, u nadi otkupljenja. Nije sudbina pojedinca povezana samo s cijelom Crkvom, već je on obavezan pomoći da se posveti cijeli svijet prirode i povijesti. Svaki je pojedinac odgovoran, jer u određenoj mjeri pridonosi ili šteti dobrobiti svega što je stvoreno.

Premda je najvažniji posljedak toga strogo korporativnog osjećanja i mišljenja upravo spomenut kao posve duhovan - odbacivanje one "svete sebičnosti" koja svoje osobno spasenje stavlja ispred svega drugoga - to mnijenje dolazi do izražaja i na dva posve praktična načina. Jedan od njih već je spomenut. Poistovjećujući crkveni učiteljski autoritet s kršćanskom sviješću kao cjelinom - svijest naroda je svijest Crkve - pravoslavac se čvrsto drži toga da istina Duha Svetoga dolazi na svijet raspršena kao rosa u dušama svih kršćana. Pojedini kršćani, bili oni svjetovnjaci ili klerici, stanice su u "Kristovu umu" koji putem njih djeluje korporativno.

Drugi praktični posljedak odnosi se na upravljanje. Dok je upravljanje u rimskoj Crkvi po njenom vlastitom priznanju hijerarhijsko, istočna Crkva mnoge svoje odluke temelji na svjetovnjaštvu. Vjernici, na primjer, imaju pravo dosta toga reći pri izboru svećenika i biskupa (episkopa).·Rimska Crkva može prigovoriti da

* Rimska se Crkva s tim slaže, uključujući, dakako, u takve koncile i papu kao rimskog biskupa. I ona drži da su biskupi nezabludivi kad unatoč pomanjkanju formalne definicije jednodušno naučavaju da je određena vjerska istina u skladu s Božjom objavom i da u nju moraju vjerovati svi vjernici. Razlika je ponajprije u tome da rimska Crkva pri naučavanju povlači oštru crtu između klera i svjetovnjaka, a potom i u tome, kako je već rečeno, da u istočnoj Crkvi ne postoji konačni autoritativni glas jedne osobe.

to svećeničke službe brka sa svjetovnjačkim službama. Međutim, snažno korporativno osjećanje istočne Crkve navodi je na to da, još jednom, vjeruje kako je božansko vodstvo i onda kad se dotiče praktičnih stvari, kao što je upravljanje Crkvom, mnogo raspršenije među vjernicima negoli što to Rim dopušta. Svećenstvo ima svoje neotuđivo područje djelovanja, dodjeljivanje sakramenata. Crta koja izvan tog područja odvaja svećenike od svjetovnjaka vrlo je tanka. Svećenici ne moraju živjeti u celibatu. Pa čak i naslovni poglavar istočne Crkve, carigradski patrijarh, nije ništa drugo doli "prvi među jednakima", a svjetovnjake se naziva "kraljevskim svećenstvom".

U religijama Istoka skupnost je više, a individualnost manje cijenjena. Hinduizam toliko drži do skupnosti da sjedinjenje s Apsolutom smatra svojim glavnim ciljem. Na Zapadu je obratno. Ako je to i donekle točno, pomaže nam da objasnimo zašto upravo najistočnija grana kršćanstva naglašava korporativnu narav Crkve: i crkvenu jednakost svih svojih pripadnika (za razliku od katolicizma) i njihovu jednodušnost (za razliku od protestantizma). Nije nemoguće da je, boraveći na rubu Europe, prihvatila manje suvremenih zapadnjačkih premaza, pa je stoga bliža prvotnom kršćanstvu. No, mi se nećemo upuštati u ispitivanje te mogućnosti, već ćemo prijeći na drugu njenu osebujnu značajku, što ju je možda također potaknuo upravo geografski položaj, a to je njen misticizam koji je donekle u suzvučju s azijskim misticizmom.*

Kao i u svim velikim svjetskim religijama, tako je i u kršćanstvu jedno od osnovnih vjerovanja da postoje dvije stvarnosti, naravni i nadnaravni svijet. Poslije smrti ljudski se život potpuno premješta u nadnaravnu sferu. No, ni na ovom svijetu on nije posve odvojen od te sfere. Kao što smo vidjeli, tu su kao prvo sakramenti, ti žljebovi kojima milost dotječe do ljudi još za ovoga života.

To je čvrst nauk koji vrijedi u cijelom kršćanstvu. Do razlika dolazi onda kad se zapitamo koliki dio kršćanskog programa treba zauzeti nastojanje da već ovdje, na zemlji, imamo udjela u nadnaravnom životu. Rimski katolicizam drži da Presveto Trojstvo boravi u duši svakog kršćanina, no njegova se prisutnost u pravilu ne osjeća. Životom molitve i pokore čovjek se može pripraviti za osobiti dar da Trojstvo razotkrije svoju nazočnost, a molitelj bude uzdignut u stanje mističnog zanosa. No, budući da ljudska bića nemaju *prava* na takvo stanje, pa je ono po svojoj naravi osobit dar milosti, rimska Crkva i ne poziva na to, niti odvraća od toga. Istočna Crkva mnogo djelatnije potiče vjernike na mistični život. Još onda, u vrlo rano doba kad su pustinje nedaleko od Antiohije i Aleksandrije vrvjele od pustinjaka koji traže prosvjetljenje, mistični su pothvati zauzimali istaknuto mjesto u njenom životu. Budući da nadnaravni svijet presijeca i potpuno prožima osjetilni svijet,

* Zanimljivo je zapaziti kako se ove naglašene osobine istočnog pravoslavlja, njegov misticizam i njegova osjetljivost na isprepletenost svih života, javljaju u ruskim romanima, osobito u Dostojevskoga i Tolstoja.

sastavni bi dio kršćanskog života moralo biti nastojanje da vjernik u sebi razvije sposobnost koja će mu omogućiti da izravno doživi divote Božje prisutnosti.

U istočnoj Crkvi misticizam je praktični program i za svjetovnjake. Cilj bi svakoga života trebao biti sjedinjenje s Bogom, određeno pobožanstvljenje s pomoću milosti, sve do sudjelovanja u božanskom životu. *Theosis* je grčka riječ za nauk da je to sudjelovanje moguće. Budući da je naše određenje da stvaralački uđemo u život Presvetoga Trojstva, u onu ljubav koja neprestano kola između Oca, Sina i Duha Svetoga, nastojanje da se postigne taj cilj mora biti sastavni dio svakoga kršćanskog života. Jer samo ako imamo sve više udjela u Trojstvu moći ćemo ljubiti Boga svim svojim srcem, svom dušom svojom, a bližnjega svoga kao samoga sebe (usp. Lk 10,27). Mistične su milosti svima dostupne i svatko je dužan svoj život pretvoriti u hodočašće prema slavi.

Protestantizam

Razlozi koji su doveli do raskida između rimskog katolicizma i onoga što je poznato kao protestantsko kršćanstvo vrlo su složeni i o njima se još raspravlja. Politička ekonomija, nacionalizam, renesansni individualizam i plima zabrinutosti u vezi s crkvenim zloupotrebama, sve je to imalo udjela. Budući da nas više zanimaju ideje negoli povijest, nećemo govoriti o uzrocima protestantske Reformacije. Namjesto toga, sva ćemo ona zbivanja šesnaestog stoljeća - Luther, Calvin, devedeset pet teza, sabor u Wormsu, kralj Henrik VIII. i Augsburški vjerski mir - zamisliti kao dugi tunel. U taj tunel zapadna je Crkva ušla cijela, a iz njega izišla u dva dijela. Točnije rečeno, izišla je u više dijelova, jer protestantizam nije zapravo Crkva, nego je to crkveni pokret s više Crkava i vjerskih zajednica.

Ono najdublje po čemu se protestantizam razlikuje od katolicizma i pravoslavlja nisu denominacijske razlike. Te razlike između raznih protestantskih vjerskih zajednica zapravo su određeni naglasci koji mogu tako presijecati te zajednice da se jave u jednoj osobi: fundamentalist, konzervativac, evangelik, centralist, karizmatik i socijalni aktivist. U ovom kratkom pregledu nećemo se upuštati u tumačenje tih razlika koje su često novijeg podrijetla. Ne ponavljajući glavninu protestantske vjere i prakse što ih dijeli s katolicizmom i pravoslavljem - protestantizam je više kršćanski negoli protestantski - morat ćemo se zadovoljiti time da iznesemo dvije njegove trajne teme, a to su 1. opravdanje po vjeri i 2. protestantsko načelo.

Vjera. Prema protestantskom shvaćanju, vjera nije naprosto stvar vjerovanja, prihvaćanje saznanja koje je sigurno, ali nije dokazano. Vjera je odaziv cijelog bića, pa je prema riječima Emila Brunnera "cjelovit čin cjelovite osobnosti". Ona kao takva uključuje pristanak uma, osobito uvjerenje o Božjoj neograničenoj, posvudašnjoj stvaralačkoj snazi. Ali, to nije sve. Da bi bila prava vjera, ona mora

uključivati i čuvstva ljubavi i pouzdanja, volje koja želi biti oruđe Božje otkupiteljske ljubavi. Kada protestantizam kaže da su ljudi opravdani po vjeri, tj. vraćeni u pravi odnos spram temelja svog bitka i svojih bližnjih, to znači da takav povratak traži sudjelovanje cijelog čovjeka - uma, volje i čuvstva, svega troga. To što katolički teolozi vjeru sve više shvaćaju na jednak način samo je pokazatelj snage ekumenskog pokreta našeg vremena.

Tako shvaćena, vjera je nešto osobno. "Prava vjerovanja" ili "zdrav nauk" mogu biti naučeni usputno, uglavnom napamet, ali služenje i ljubav ne mogu. Vjera je odaziv po kome Bog, koji je dotad bio postulat filozofa i teologa, postaje Bog za mene, moj Bog. To je smisao Lutherove tvrdnje da "svatko mora sam sazdati svoju vjeru, kao što se svatko mora sam sresti sa svojom smrću".

Da bismo osjetili snagu protestantskog naglašavanja vjere kao odaziva cijelog čovjeka, moramo ga sagledati kao strastveno odbacivanje vjerske površnosti. Lutherov prosvjed protiv oprosta, za koje se vjerovalo da onima koji ih kupe skraćuju vrijeme što bi ga inače morali proboraviti u čistilištu, samo je simbol opsežnijeg prosvjeda koji se širi u mnogim smjerovima. Nema tog broja vjerskih obreda, nema tog popisa dobrih djela, nema tog kataloga dogmi u koje se vjeruje koji može jamčiti da će netko postići željeno stanje. Ovo jest važno u kršćanskom životu, ali ako ne pomogne da se preobrazi vjernikovo srce (njegov ili njen stav i odaziv životu), sve je to nedostatno. U tome je smisao protestantske lozinke: "Samo vjera opravdava!" To ne znači da su simboli vjere (kreda) i sakramenti nevažni. To znači da moraju biti praćeni doživljajem Božje ljubavi i uzvraćenom ljubavlju prema Bogu, jer su inače nedostatni. Slično je i s dobrim djelima. Protestantski stav ne uključuje nazor da su dobra djela nevažna. Ona su, dobro shvaćeno, prije usporedna s vjerom negoli što je pretječu. Ako netko doista posjeduje vjeru, dobra će djela posve prirodno istjecati iz nje*, dok obrat tu ne vrijedi: dobra djela ne vode nužno do vjere. U širem su smislu i sv. Pavao i Luther bili prisiljeni isticati vjeru upravo zato što im vrijedni niz ustrajno činjenih dobrih djela nije uspio obratiti srce.

Bit će dobro da ovdje iznesemo usporedbu s djetetom u njegovu domu, usporedbu koja najneposrednije govori o jednom vidu čovjekove religioznosti. Pošto su sve fizičke potrebe djeteta zadovoljene, ili bolje rečeno dok se zadovoljavaju, dijete više od svega želi da je okruženo ljubavlju i prihvaćanjem svojih roditelja. Sv. Pavao, Luther i protestanti općenito kažu nešto što se tu može usporediti s ljudskim životnim lukom. Budući da su ljudi od početka, pa sve do samog kraja ranjivi, suočeni sa silama koje ih mogu povrijediti, oni cijelog života osjećaju potrebu da znaju kako je njihovo temeljno okruženje, osnovica bivstva iz koje su potekli i kamo će se vratiti *za* njih, a ne protiv njih. Ako to uspiju tako saznati da to stvarno i osjete, onda su oslobođeni one temeljne tjeskobe koja ih sili da se laktima probijaju

* Što se toga tiče, sv. Jakov izričito kaže: "Vjera bez djela je mrtva." (Jak 2, 17 i 26).

u sigurnost. Jednako kao što je voljeno dijete, dijete koje surađuje, tako je i čovjek u kome je Božja ljubav probudila uzvraćenu vjeru, čovjek koji zna i može istinski voljeti druge ljude. Ključ je u nutrini, u duši. Ako postoji vjera u Božju dobrotu, onda sve što je važno slijedi. Ako nje nema, ništa neće doći na svoje mjesto.

Protestantsko načelo. Drugi vodeći nazor u protestantizmu nazvan je protestantskim načelom. Govoreći filozofski, to načelo upozorava da se ne smije apsolutizirati ono što je relativno, a govoreći teološki, ono upozorava na to da se valja kloniti idolopoklonstva.

Radi se o ovome: Bogu pripada sva ljudska podanička vjernost - i s tim će se, bez obzira na način izražavanja, složiti sve religije. No, Bog je onkraj prirode i povijesti. On nije izvan njih, ali se božansko ne može izjednačiti ni s jednim njihovim dijelom, jer dok je svijet konačan, dotle je Bog beskonačan. S ovim se istinama sve velike religije u načelu slažu. No to su preteške istine da bi ih se stalno imalo na pameti, tako teške da ih ljudi svako malo smetnu s uma i nastavljaju Boga poistovjećivati s nečim što mogu vidjeti i dotaknuti, ili barem točnije zamisliti nego nešto beskonačno. Boga su poistovjećivali s kipovima sve dotle dok nisu ustali proroci - ti prvi "protestanti" ili prosvjednici što se toga tiče - da udare po tim njihovim bijednim kumirskim nadomjescima, tim "komadićima oblika". Ljudi su doduše prestali pobožanstvenjivati drvo i kamen, ali to ne znači da je idolopoklonstvo nestalo. Dok je svijet nastavio apsolutizirati državu, rasu, klasu, sebe, ljudski razum, dotle su kršćani zapali u apsolutiziranje dogmi, sakramenata, Crkve, Biblije, ili osobnoga religioznog doživljaja. Kad bi se pomislilo da protestantizam želi sve to obezvrijediti, ili kako sumnja da je Bog sa svim tim povezan, onda bi se stvorio pogrešan sud. On samo uporno tvrdi da ništa od toga nije Bog. Budući da je uključeno u povijest, sve to sadrži nešto ljudsko, a budući da je to ljudsko uvijek nesavršeno, sva su ta sredstva manje-više nesavršena. Sve dotle dok upućuju onkraj sebe, na Boga, mogu biti od neprocjenjive vrijednosti. No, ako ijedno od njih zatraži za sebe podaničku privrženost, a to će reći da sebe proglašava Bogom, ono postaje nešto vražje. Zapravo, prema predaji, postaje ono što je vrag - najuzvišeniji anđeo koji je, nezadovoljan time da bude drugi, odlučio da bude prvi.

Prema tome, u ime svevišnjeg Boga, koji nadilazi sva ograničenja i izobličenja konačnog bivstvovanja, svako ljudsko polaganje prava na apsolutnu istinu i na krajnju svrhu mora biti odbačeno. Navest ćemo nekoliko primjera da pokažemo što to načelo znači u praksi. Protestanti ne mogu prihvatiti dogmu o papinoj nezabludivosti zato što bi to zauvijek poštedjelo od kritike mnijenja koja su prošla kroz ljudske umove, pa po protestantskom mišljenju ne mogu u potpunosti izbjeći rizik ograničenosti i djelomične zablude. U sve ono što je svečano proglašeno i u članke vjere može se vjerovati, u njih se može zdušno i od svega srca vjerovati, ali ih se ne može staviti onkraj unakrsne vatre iskušenja i kritike, jer bi to bilo apsolutiziranje nečeg konačnog, uzdizanje "komadića oblika" na položaj koji mora ostati rezerviran samo za Boga.

Protestanti ne drže da je sklonost idolopoklonstvu ograničena samo na druge sekte i religije. Protestanti dopuštaju da je sklonost apsolutiziranja onoga što je relativno sveopća. Prisutna je među njima jednako kao i posvuda, pa je potreba za samokritikom i reformacijom na pragu i samog protestantizma. (Glavno protestantsko idolopoklonstvo bilo je obožavanje Biblije. Protestanti doista vjeruju da Bog ljudima najneposrednije govori u Bibliji. No, ako je se toliko uzdiže da postane Knjiga onkraj kritike, ako se uporno tvrdi da je svaka riječ i svako slovo izravno diktirao sam Bog, pa ne može sadržavati nikakve povijesne, znanstvene, ili bilo kakve druge netočnosti, onda se nanovo zaboravlja da dolazeći na ovaj svijet Božja riječ mora proći kroz ljudske umove. Drugi je uobičajeni primjer idolopoklonstva među protestantima pobožanstvljenje vlastita religioznog doživljaja. Inzistiranje protestantizma na tome da vjera mora biti nešto životno doživljeno često je njegove pripadnike dovodilo do toga da su držali kako svaki životni doživljaj mora biti djelo Duha Svetoga. Kad bi i bilo tako, taj doživljaj nikad ne bi bio čisti Duh. Duh mora poprimiti obrise ljudske posude, a to i opet znači da ta cjelina nikad ne bi bila nesastavljena.

Odbacujući i osuđujući svako takvo apsolutiziranje protestantizam nastoji biti vjeran prvoj zapovijedi Božjoj: "Nemaj drugih bogova osim mene" (Izl 20,3). Zapovijed sadrži zabranu, nešto negativno, a za mnoge i riječ protestant ima pretežno negativan prizvuk. Zar protestant nije čovjek koji prosvjeduje *protiv* nečega! Vidjeli smo da je to posve točno. Protestanti koji su zaista protestanti neprestano prosvjeduju protiv toga da Božje mjesto zauzme nešto što je manje od Boga. No, protestantsko se načelo može uzeti i pozitivno, a tako ga i valja prihvatiti ako se želi u svoj punini shvatiti njegovo značenje i njegovu vrijednost. Ono prosvjeduje *protiv* idolopoklonstva, jer svjedoči za (pro-testant = onaj koji svjedoči za), zalaže se za vrhovnu Božju vlast nad ljudskim životom.

Ali, kako će onda Bog ući u ljudski život? Ako se ustraje na tome da Bog ne može biti poistovjećen ni s čim u ovome opipljivom i vidljivom svijetu, onda se ljude ostavlja izgubljenima na tom oceanu koji je Bog. Nedvojbeno je da nas Bog okružuje. Međutim, da bi božansko moglo ući u ljudsku svijest, mora biti zgusnuto i usredotočeno.

Za protestante upravo tu dolazi Biblija da odigra presudnu ulogu. Ona kazuje kako je Bog djelovao preko Židova, preko Krista i preko prvotne Crkve, pa tu nalazimo najjasniju sliku velike Božje dobrote i najbolji primjer kako ljudi u prijateljevanju s Bogom mogu naći novi život. Biblija je za protestante prvotna, no valja brižno odvagnuti u kojem smislu. Prvotna je u ovom smislu: Kad ljudi otvorena srca, čeznući za Bogom, čitaju te zapise o Božjoj milosti, onda sam Bog stoji na razmeđi ljudskoga i božanskoga. Tu, više nego igdje drugdje u svijetu vremena i prostora, ljudi imaju izgleda usvojiti, ne samo svojom pameću već cijelim svojim bićem, istinu o Bogu i o njegovu odnosu spram njihova života. To ne može nadoknaditi nikakvo tumačenje koncila, učenih ljudi i teologa. Božja Riječ mora

svakoj pojedinoj duši progovoriti izravno. Upravo stoga protestanti i ističu Bibliju kao *živu* Božju riječ.

Nije li takvo shvaćanje kršćanstva praćeno strahom i opasnošću? Protestanti spremno priznaju da jest. Kao prvo, tu postoji opasnost da se pogrešno protumači i shvati Božja riječ. Ako je sve ljudsko nesavršeno, što protestanti uporno tvrde, zar onda ne slijedi da svaka osobna predodžba o Bogu mora biti u najmanju ruku ograničena, a vjerojatno i prilično netočna. Tako je! Protestanti ne samo da to dopuštaju već i inzistiraju na tome. Budući da je to tako, zar nije mnogo bolje to priznati i otvoriti vrata ispravcima Duha Svetoga koji djeluje i u drugim umovima, negoli osedlati kršćanstvo onime što je zapravo ograničena istina pod krinkom konačne istine. Isus je sam rekao: "Imao bih vam još mnogo toga reći, ali sada ne možete nositi. A kada dođe On, Duh Istine, uvest će vas u svu istinu... objavit će vam što je buduće" (Iv 16, 12 i 13). Jedan od vrlo važnih motiva da se konačna odanost očuva samo za transcendentnog Boga jest otvorenost prema budućnosti.

Druga opasnost je u tome da razni kršćani putem Biblije mogu doći do različitih istina. Postojanje više od devetsto protestantskih vjerskih zajednica samo u SAD dokazuje ne samo da ta opasnost postoji, nego se može zamisliti kako dovodi do posvemašnjeg individualizma. Protestantizam sve to priznaje, ali dodaje ovo troje:

Prvo, protestantska raznolikost nije tako velika kako bi se daló zaključiti sudeći po stotinama Crkava i vjerskih zajednica, jer većina od njih zaslužuje samo naziv sljedbe i tako su male da su zanemarive. Zapravo, osamdeset pet posto svih protestanata pripada jednoj od dvanaest denominacija. Kad se uzme u obzir sloboda vjerovanja za koju se protestantizam načelno zalaže, onda se ne treba čuditi njegovoj raznolikosti nego prije tome u kolikoj mu je mjeri uspjelo sačuvati zajedništvo.

Drugo, protestantska razdijeljenost odražava prije razna nacionalna podrijetla u Europi, a razne društvene skupine u SAD, negoli različite teologije.

Treće je najvažnije: Tko to kaže da je raznolikost loša? Ljudi se razlikuju, a povijesne okolnosti također mogu prouzročiti ozbiljne životne razlike koje se moraju tako i prihvatiti: "Nove prigode uče novim dužnostima." Protestanti vjeruju kako su život i povijest previše fluidni da bi dopuštali da Božja otkupiteljska Riječ bude zatvorena samo u jedan oblik, bio on doktrinaran ili institucionalan. Oni jesu zabrinuti zbog razlomljenosti "Kristova tijela", pa poduzimaju sve što mogu da uklone razlike koje više nisu važne. To je zadaća tzv. ekumenskog pokreta i on je prilično snažan. Međutim, oni ne vjeruju da će se ljudi privinuti jedni drugima samo zato da im bude toplije. Ugodnost zajedništva neće dovesti do struktura koje bi ograničile dinamični značaj neprestane Božje objave. "Duh puše gdje god hoće" (Iv 3,8).

Dakle, protestanti priznaju da njihovim pogledima prijete mnoge opasnosti - opasnost od nesigurnosti kad se pojedinci bore u sebi (katkad u stanju koje je nalik

na strahotnu osamljenost) pokušavajući utvrditi jesu li kako treba čuli Božju volju... opasnost od raskola kad kršćani sami otkriju da različito shvaćaju Božju volju... No, oni prihvaćaju te opasnosti zato što birajući između dva rizika radije prihvaćaju opasnu slobodu negoli sigurnost članaka vjere i vjerskih ustanova koje unatoč tome što su okrenute Bogu ostaju zabludive. Na koncu konca, upravo ih njihova vjera čuva da ih ti tereti ne obeshrabre. Zapitali Luthera gdje bi volio biti kad ga i ako ga Crkva izopći i kažu da je odgovorio: "Pod nebom".

S engleskoga preveo **Matej Jeličić**

Tomislav MARETIĆ

Protjecanja

Sjednem u travu
pokraj rijeke
koja teče.

Ne obaziruć se na mene
teče i ostaje,
baš kao i ja
s lelujavim mislima
na obali rijeke.

Svaki čas drugi ja,
svaki čas druga rijeka.

Već nisam isti
uz njenu obalu,
već nije ista
u mojem umu.

Samo uvijek isti stari Heraklit,
nepromijenjen u svakom sjaju:
u svakoj vatri i u svakoj rijeci
plivajući uzvodno
na istom mjestu plamti
i leluja.

Ivica JEMBRIH

Viečna sveta nada

Bila si liepa; kak živa;
čul sem - stiha dišeš,
kak zmočeni
šteri si počiva.

Vu nami živa si ostála. -
Jen cajt nekam si prešla,
i več čujemo
kak nas buš zazvála.

I onda bumo došli;
za stol vse nas buš poséla.
Mama, kak slika,
naviek bila si veséla.

Od rojénja zob-po-zob se riedi,
a misel na te ostáje mlada.
Poklem sega živlénja vriedi -
viečna sveta Nada.

Mladen JURČIĆ

Nepouzdano obzorje

(ulomak iz romana)

I.

Jer i danas, dvadesettri godine nakon odabira oprečnih životnih putova, na kojima će im, da bi ostvarili svoja pregnuća, trebati posve različita sredstva i suprotstavljeni senzibiliteti - jer u to se vrijeme jedan spremao uroniti u posvemašnju zavisnost od skliskoga prihvaćanja i odobravanja nepouzdana svijeta, a drugi je posve napuštao sve izvanjske oblike i površne privlačnosti toga svijeta - sraz je među njima još očit (čini se neizbježnim) i to već u samoj početnoj slici njihova susreta poslije dugo vremena u kojoj se, na prašnjavu prilaznu putu, u jednoličnomu ruralnomu krajoliku, pred starom, nelijepom, nezgrapnom zgradom samostana smještenoga nedaleko od iza oranica stisnutoga sela, zaustavio novi, sjajni, crni mercedes sa zatamnjenim staklima, ne otrcani simbol, potrošeni klišej nekakva uspjeha, nego čvrsti, nužni potez kistom unutar složena prikaza cjelovite osobe Vladimira Vidalina, koji je otvorio vrata automobila i u za ovo doba godine pretoplo, prašno ruralno ranoposlijepodne izašao u besprijekornomu, skupomu, po mjeri skrojenomu, tako tamnoplavomu odijelu da ga je samo oko izvježbano za suptilne preljeve moglo razlikovati od crnoga, sa svilenom, tamnoplavom kravatom. Vladimir je Vidalin već odavno nadrastao potrebu za statusnim simbolima, bilo kakvim klišejima koji prate i grubo oslikavaju neku u biti sirovu osobu na makar kako visoku i odgovornu položaju, a on nipošto nije bio sirov, nego začudno spretan, prilično suptilan i kako su novinski članci isticali "skliski i lukav" političar, koji je uspijevao preživjeti sve mijene i potrese i zadržati se pri vrhu unatoč svim perturbacijama. Čak su i ne baš pohvalno intonirani članci isticali njegovu ležernost, ozbiljnost, elokventnost, oštroumnost i "urođenu eleganciju".

Da, sraz već i u toj slici, no bilo ga je uvijek, makar i skrivenoga negdje u dubini, kad se, poslije bliskosti djetinjstva, kao odrastao čovjek, sretao sa svojim bratom Zlatkom, koji mu je, barem naizgled, bio tako malo nalik da su to isticali i članci, ako su se osvrtali na vezu, ili bolje, nedostatak bilo kakve očigledne veze između dva brata - Vladimira Vidalina, javne osobe, i njegova brata redovnika, koji je u dvadesetsedmoj godini ušao u samostan. No ni Zlatko nije bio posve nepoznat. Premda je duboko težio samoći, sabranosti i razmatranjima u tišini i spokoju, pa je rijetko izlazio izvan samostanskih zidova, stekao je određenu glasovitost - dakako, posve drukčiju od bratove - zahvaljujući (on na tome nije zahvaljivao) ne toliko nekoličini svojevremeno čak dosta popularnih knjiga na čije se stranice prelila njegova sklonost kontemplaciji, koliko, kao i njegov brat, člancima u novinama,

koji su u posve drukčijem stilu nego kad su pisali o Vladimiru, jer bila je riječ o posve drugoj temi, prilično senzacionalno izvijestili o nekoliko "čudesnih" (neopravdano su, neznalački i brzopleto upotrebljavali tu riječ) iscjeljenja koja su se dogodila oko toga povučenoga redovnika (naravno, za novinare nije bila zanemariva ni činjenica da je redovnik-"iscjelitelj" brat političara Vladimira Vidalina), a i o nekoliko drugih događaja što su ih, također s karakteristično brzopletim napuhavanjem kakvo podiže nakladu, nazvali čudesnima. No zbog Zlatkove nekomunikativnosti i odbijanja bilo kakvoga publiciteta, te su se senzacije, ako su to uopće i bile, brzo smirile, pa je redovnik uronio u uobičajeni, za sebe imperativni spokoj.

"Neslični, nespojivi, posve oprečni" - Vladimir se nasmiješi sjetivši se formulacija u člancima čiji su autori pokazivali površnost i nedostatak uvida, jer brat i on bili su sličniji nego što se to moglo na prvi pogled pretpostaviti. Zlatko je, na svoj način, bio isto tako čvrst, tvrdoglav, pa čak i - da - ambiciozan, samo što su njegove ambicije bile usmjerene posve drugoj dimenziji. Dok je Vladimir prihvaćao ovaj svijet kakav jest, sa svim nedostacima, pa je čak i te nedostatke vješto iskorištavao za svoj probitak, Zlatko je tražio ni manje ni više nego "potpunu istinu", nekakvu "krajnju spoznaju" o nespoznatljivomu, kaotičnomu svijetu i našemu postojanju u njemu, a to je značilo itekakvu, zapravo ludu ambicioznost.

Duboko je udahnuo, zadovoljno upijajući proljetni prostor i bijelim oblačićima naglašenu modrinu. S bratom ga je povezivala i ta lirska crta koja bi ponekad naglo izronila, a provlačila se negdje duboko kroz njegovu, kako su napisi govorili "čvrstu, posve pragmatičnu, a kad je potrebno i nesmiljenu osobu", no istodobno ih je i razdvajala, jer u Zlatku je bila daleko naglašenija, čak presudna. (Čudno je, pomisli Vladimir, da ih neke zajedničke crte istodobno čine sličnima, ali i beznadno različitima.)

Ušavši kroz ulazna vrata samostana, kratkim je hodnikom došao do poveće, neokrečene, oštroga, starinskoga, ali ne neugodna mirisa pune čekaonice, s malom, staklenom portirnicom nalijevo, s izlizanim, drvenim klupama i isto takvim starinskim stolom za kojim su tiho i usrdno razgovarali postariji redovnik jako izborana lica i žućkastosijede kose i neobrijani sredovječni odrpanac. Kad je Vladimir ušao, obojica su, zašutjevši, podigli glave i motrili kako na ovomu mjestu neobična pojava prelazi sobu i prilazi portirnici. Kad je također postariji redovnik koji je sjedio u portirnici zadubljen u čitanje Biblije, čuo kogaVladimir traži, tromo je posegnuo za telefonskom slušalicom, nazvavši broj nešto je tiho i kratko rekao u nju, isto tako kratko izvijestio došljaka da će brat Zlatko odmah sići, a onda se vratio čitanju, a da nije djelovao bezobrazno, ni nezainteresirano, nego naprosto usredotočeno, tako sabrano uronjen u svoju zbilju, da je sve izvanjske kontakte navikao svoditi na nužnu mu sažetost.

Sraz koji je otpočetka karakterizirao Vladimirov dolazak nastavljao se, jer čovjek srednjih godina, u jednostavnom habitu, koji je ušao kroz pokrajnja vrata i

srdačno, s ispruženom rukom i vedrim pogledom smirenih, blagih plavih očiju prišao posjetitelju, nepogrešivo mu je nalikovao, najbliže je srodstvo - iako je redovnik bio krhkiji - bilo vidljivo u oblicima njihovih u gornjemu dijelu širokih, a u donjemu suženih lica, s visokim čelima, oštrim crtama s obje strane nosa i uskim, širokim ustima, no kroz tu su se sličnost provlačile izrazite razlike, ne samo u izražaju, nego po nečemu još dubljemu od izražaja i pogleda po boji istih, a po dojmu posve nesličnih očiju, jer političareve su hladno, odlučno, oprezno, nadmoćno i lukavo ispitivale, mjerile, procjenjivale, vagale, odavna navikle trenutno obuhvatiti tlocrt i aspekte svake situacije, zajedno sa sugovornikovim prednostima, slabostima i zračenjem, pa je taj tvrdi procjenjivački oprez stvrdnjavao crte i izražaj lica, obavijao cijelu osobu i pokretima podarivao sigurnost, gipkost i pomalo umišljenu odsječnost koja je već davno prestala biti svjesna; a nasuprot njemu bio je mršaviji, nešto niži redovnik iz čijih je sporih, tihih kretnji zračila nezgrapna samozatajnost, koja je isto tako postala neizbježni dio njega, a iako su blage oči s pogledom onoga drugoga dijelile oštru pronicavost, bile su spore i okrenute nekom žarkom unutrašnjem ognjištu odakle su dopirali topli, senzibilni odsjaji, a lice je zračilo vedrinom, misaonošću i smirenom usredotočenošću.

Brat prihvati ispruženu ruku, a redovnik mu je obuhvati i drugom. - Nisi se promijenio - glas mu je bio tih, smiren i usrdan, "svećenički glas", ponovno pomisli Vladimir. - Ni kad te vidim ovako, uživo, ne mogu reći da si ostario, jer dakako, viđam te u novinama, a i na televiziji koju po mom ukusu prečesto gledamo, iako vodim tešku borbu da se gledanje ograniči. Nemam ništa protiv osuvremenjivanja, ali sve što je pretjerano izgriza neke stare dobre navike. Dođi da na miru porazgovaramo.

Redovnik priđe vratima kroz koja je upravo ušao, otvori ih, pridrži i pozove brata pokretom ruke, cijelo ga vrijeme blago, vedro i ispitljivo gledajući. Iza vrata je počinjao prilično dug hodnik sa sivim, sumornim, već dugo neokrečenim zidovima, s kamenim podom i brojnim vratima sa svake strane. Iza velikih je prozora, u prostranu, lijepo uređenu vrtu, već nabujalo mlado, sjajno zelenilo, a do dva su se prozora protezale grane širokih krošanja šljive i jabuke, koje Vladimira, s nekarakterističnom navalom osjećaja, podsjetiše na djetinjstvo. No sobica u koju su ušli bila je s druge strane hodnika i gledala je u sivi samostanski zid preko maloga, turobnoga prolaza. U njoj su bile samo jednostavne stare police s knjigama od kojih su se neke doimale prastarima, crni, četvrtasti stol i dvije drvene stolice.

- Korizma je pa ne pijem - izjavi redovnik, pokretom pozvavši gosta da sjedne - no izraziš li želju, počastit ću te odličnim misnim vinom, ili pak domaćim likerom po posebnom receptu.

- Ne hvala, danas ću i ja apstinirati - odvrati Vladimir, namještajući se na malo klimavoj stolici.

- Hvala na solidarnosti, a pogotovo na iznenadnomu, u mojoj samoći vrlo osvježavajućemu i dragocjenu posjetu. U mom, barem izvanjski gledano vrlo

jednoličnu tijeku, to je pravi događaj, obilno popraćen emocijama, ali postavlja i pitanja, ili barem pitanje.

- O razlogu? Ne bi li razlog mog dolaska mogao biti da sam te naprosto zaželio vidjeti?

- Ne bi - odvrati redovnik jednostavno i dobrodušno, odmahujući glavom, a da mu oči nisu izgubile ništa od topline i usrdnosti. - Oprosti, ali onaj tko je već više od dva desetljeća u potrazi za istinom nije navikao ni male, uobičajene stvari umatati u uljudno pretvaranje. Traženje istine počinje od nas samih u našim svakodnevnim postupcima. Stoga je dobro posve odbaciti pretvaranje, koje nas košta toliko vremena, energije i frustracije. Rekao sam da sam pratio tvoju karijeru, a mislim da te još dovoljno dobro poznajem. Nisi me došao "naprosto vidjeti" u jeku svoje zauzetosti predizbornom kampanjom, kad se to već nije dogodilo u za tebe mirnija vremena. - Podigao je ruku i blago se nasmiješio:

- Kažem to kao puku činjenicu, bez i najmanje durenja ili ljutnje. Svu ljutnju trošim na vlastitu nesposobnost da se na najbolji način pokažem dostojan odnosa prema. . . onostranome, tako da sam je rijetko u stanju osjećati prema drugima. A ne mogu si ni priuštiti ogorčenje ili ljutnju, previše bi me koštali, jer ugrozili bi mi dragocjeno blago: sve što sam do sada u sebi otkrio, postigao: mir, velikodušnost, povlačenje iz bilo kakvih svjetovnih previranja i negativnih osjećaja, koji bi značili da se nisam posve predao Stvoritelju, značili bi da, iako sam i sam grešnik, nekome, a onda posredno i Bogu, nešto bitno zamjeram i poput dužnika iz Kristove prispodobe, kojemu je gospodar oprostio golemi dug, grabim za vrat osobu koja mi je dužna beznačajnu svotu i od nje nešto ogorčeno zahtijevam, pa makar objašnjenje.

- Samo zahtijevaj. *Jesam* ti dužnik.

- Ne, ništa mi nisi dužan. Možda sam ja dužan tebi. Ali ne zamjeri mi na iskrenosti, svako sam pretvaranje već odavno ostavio daleko za sobom. Možda ono pokreće svijet, ali čovjeku u mom položaju takav pokretač više nije potreban. Znam da me nisi došao "naprosto vidjeti" zbog "starih vremena", ali ipak sam ti vrlo zahvalan, iz punine se srca radujem što te vidim. No više nismo ni djeca, ni nezreli mladići. Doba mladosti i bliskosti nepovratno je. Duboko sam svjestan razlika među nama, kao što nastojim biti svjestan svega drugoga.

- Možda smatraš da sam u mnogočemu neosviješten, no s godinama dolazi određena svijest, mnogo se toga ublaži, mijenja.

- Ali bitne se razlike među ljudima rijetko mijenjaju. Realan sam čovjek, unatoč svom...pozivu. Rekao sam ti da, kad me što zanima, pratim novine i televiziju, a čitam i između redova, pokušavam prodrijeti *iza* kadrova televizijskih vijesti. Navikao sam između redova čitati i život, nekakvim...uvidom...prodirati iza neposrednih prizora. Znam te, vidim što pokušavaš i kako. Pratim tvoje. . . metode. Opet to kažem bez ikakva...

No ovaj put podignuta ruka nije uspjela zaustaviti Vladimirov prosvjed. - Griješiš, ako me držiš proračunatim, naprosto ambicioznim i licemjernim. Rekao si

da me poznaš, ali i ja poznam tebe, znam kako razmišljaš i na što si ciljao riječima da pratiš novine i gledaš televiziju. Ali sve što radim potrebno mi je da bih...

- Da bi postojao - glasila je blaga i odlučna definicija. - Sve ti to treba da bi postojao, inače te ne bi bilo, kao što mene ne bi bilo bez habita i onoga što uz njega ide. To je tvoj put, kao što je ovo moj, tvoje određenje, bitna uloga, kako bi rekao Shakespeare. Svi mi, ako smo imalo vrijedni, imamo svoje čvrsto određene, mogli bismo reći neumoljive uloge, iako smo ih sami odredili i moramo ih odigrati do kraja. Ne moraš se ispričavati.

- To i ne činim..

- Dobro. Samo kažem da me u svojoj...ulozi...ne bi došao posjetiti, ništa drugo.

- Imaš krivo, ali neću te razuvjeravati.

- Kako su Lena i Karlo? - Iako se konvencionalno pitanje doimalo kao taktičko mijenjanje teme, Vladimir skrene pogled na sivi zid iza prozora, a na licu mu se pojavi tjeskobni preljev. Činilo se da je malo klonuo, neudobno zavaljen na klimavoj drvenoj stolici.

- Dobro su - odgovori polako. - Karlo ima umjetničke aspiracije, pohađa filmsku akademiju i upravo se sprema snimiti studentski film. U velikom je žaru i rijetko ga viđam. Svakako želi postati filmski redatelj.

- Nije loše zanimanje. I mi smo u mladosti voljeli film. Sjećaš li se kako smo često išli u kino?

- Sjećam se. Ti si me vodio i birao filmove. U mnogočemu si mi bio učitelj, pa i u tome.

- Ideš li još u kino?

- Ne, već odavno ne. Nekada sam odlazio sam s Lenom, ali već dugo nemam vremena. A ni prijašnjega entuzijazma.

- Ja bih volio vidjeti neke filmove o kojima sam čitao - prizna redovnik. - No to mi je malo teško ostvariti. O Karlu sam u novinama pročitao da snima film. Obitelj ste koja izaziva pozornost. To jest, reklo bi se da je samo Leni dopuštena samozatajna anonimnost. Barem kakva-takva. Kako je ona?

Za razliku od tona njegova sugovornika, u Vladimirovu se glasu osjeti gorčina. Ispitljivo je i pomalo podrugljivo pogledao brata. - Kad toliko čitaš, vjerojatno znaš...za moju vezu...s drugom ženom.

- Ili ženama - nasmiješi se redovnik i sad bez ikakva predbacivanja. Iako se njegov sugovornik doimao nemirno i razdraženo, činilo se da se ljuti više na sveopće zamršene tijekove postojanja nego na bratove riječi.

- Živiš izoliran u samostanu -prokomentira on - i možda si otkrio ne znam kakvu bit, smisao i tako dalje, možda si imao posve pravo kad si odbacio ovaj svijet, možda je to najbolje što se može učiniti, ali to te je odvelo izvan svih opipljivih, konkretnih životnih iskustava, potresa, bujica, a ne zamjeri... i izvan svakodnevnih

nevolja i odgovornosti, što je možda nagrada onima koji su život posvetili - u glasu mu zasja tračak podrugljivosti - višim stvarima. Ali zato ne možeš ni suditi o tim potresima, bujicama. Možda bi, kako to tvoja ideologija govori...i nemoj prosvjedovati, sve su samo različite vrste ideologija... ljubav, bračna ljubav trebala biti vječna, idealna, neuništiva, nepropusna za vrijeme i za sve promjene, ali nije. Ne samo moja, gotovo nijedna nije. Možda imaš odviše dobre veze s drugim svijetom, a da bi ti trebao ovaj, ali na ovome se sve gubi, blijedi, smanjuje se, gasi, nestaje. Nestala je naša zajednička mladost, a isto tako i moja i Lenina ljubav. Gubitak je opći zakon, nisam ga ja izmislio, ni progurao u nekakvu zakonodavnom tijelu. U donošenju kakvih god zakona da sam sudjelovao, tu sam posve nedužan. Uostalom, Lena osjeća isto prema meni. Ni s njezine strane nema više ne samo ljubavi, nego čak ni poštovanja. Dvadeset pet godina braka učinilo je svoje, uvijek čini svoje. Da bi to razumio, možda ti je više nego igdje drugdje potrebno vlastito iskustvo, a kako ga ipak nemaš, možeš samo teoretizirati. Lena i ja već dugo gotovo ne razgovaramo, nemamo o čemu. Štoviše, malo se i viđamo. Nekadašnja vatra, strast i zavrzlame - pogledao je brata ispitljivim i lukavim pogledom političara - kao da su se odigrale u posve drugomu dobu, drugomu svijetu. Sve se mijenja, pa i naši svjetovi i to često tragično. Možda sam ja kriv, svakako sam *više* kriv od nje. Udebljala se, naborala, a i to je važno - ustvrdi naglo i prkosno, poslije stanke, oštro zureći kroz prozor u zid. - Odavno je prestala paziti na sebe, prepustila se...Odbija me, iako će te to možda sablazniti, pa ćeš mi početi držati prodike o neizmjernoj superiornosti duhovne nad tjelesnom ljubavi. Možda je ta superiornost običan mit, idealiziranje tvoje ideologije. Tjelesna je ljubav itekako važna.

Zašutio je kao da s naporom guši pobunu u sebi, a kad nije dobio odgovor, nastavi tiše. - Čovjek sam, muškarac, želim žene i to je posve prirodno, ma što ti rekao, mislio ili propovijedao, a Lena u tom smislu već odavno ništa od mene ne želi, pa sam se okrenuo... Ne opravdavam se, ne ispovijedam se, ne vjerujem u ispovijed, niti u odrješenje krivnje. Ponavljam, krivnja nije samo na meni. Možda najveći dio i jest, ali nije cijela. U braku su dvoje ljudi.

- Koliko puta moram ponoviti da ti ne predbacujem, niti ti kanim držati propovijedi. Sve je to tvoj izbor - redovnik ni sada nije promijenio ton, a vedrina i jednostavnost zvučale su namjerno umirujuće. - Možda premalo misliš na Lenu, ali i to je tvoja stvar. Drago mi je da se Karlo zanima za umjetnost i to upravo za film. Nadam se da ima dara.

- Kažu da je nadaren - odvrati Vladimir pomirljivo. - Dobio je već i par nagrada za kratke filmove.

- Mogu li ti pomoći oko nečega u vezi s Karlom?

Na ovo se pitanje Vladimir trgne. - Oduzimam ti vrijeme, a da uopće ne znam tvoju...satnicu. No neću te dulje zadržavati.

- Ne zadržavaš me, za tebe uvijek imam vremena, iako se tu baš ne dosađujemo. Nastojimo u najvećoj mjeri iskoristiti svaki dan. No ti mi ne možeš

smetati.

- Iako si iskreno rekao da ne vjeruješ da sam ti tek tako došao u posjet, zbilja sam te zaželio vidjeti, ne pretvaram se. Znam da sam jako zapostavio naš odnos, ali i ja ne samo da nastojim, nego *moram* iskoristiti svaki dan, jer ako nešto nepromišljeno i nespretno propustim, zajedno s tim mogu izgubiti i mnogo više. Kad jednom uđeš u tu igru, pritisak je ubitačan. Ali zamolio bih te da mi nešto učiniš - pogledavši sugovornika, ponovno je skrenuo pogled na zid pred prozorom.

- Reci.

- Zamolio bih te da nekoga primiš.

- A koga to?

- Novinara. Da daš intervju. Znam da to vrlo nerado činiš, a novinari su te neko vrijeme zaista opsjedali, ali. . .

Redovnikovo blago, misaono lice odjednom zadobije odlučan, tvrd izraz. - Žao mi je, ali to je posve isključeno. Posve, iako bih ti inače vrlo rado učinio uslugu. A iz kojega je uredništva taj novinar?

- Iz "Revije Plus". Vrlo čitan i utjecajan tjednik.

- Utjecajan za koga? Oprosti, ali o tome ne može biti govora, čak ni među nama.

- Razmisli, takav bi napis upravo u tom tjedniku dobro došao promidžbi... tvoje stvari.

Redovnik se malo nasmiješi, bez podrugljivosti. - A kakve to moje stvari?

- Pa recimo, vjere...Ljudi bi o svemu tome, a i onim iznimnim događajima oko tebe doznali...iz prve ruke.

- Dragi brate - njegov će sugovornik jednako odlučno, pomalo tužno i bez ikakva prijekora - za razliku od tebe, ja nemam nikakve "svoje stvari" koju bih trebao ili želio promicati kroz, kako kažu, žuti, a u svakom slučaju senzacionalistički tisak, jer on promiče isključivo svoje interese. Nikako ne vjerujem da bi taj tjednik morao, ili čak želio, dati imalo objektivnu sliku o toj temi.

- Nisu oni tako loši kakvima ih smatraju - prosvjedovao je Vladimir, već razdraženo - a trpe i velika podmetanja konkurencije. Griješiš, ili si krivo informiran.

- Mislim da nisam. Koliko znam, vlasnik "Revije Plus" tvoj je dobar prijatelj. Negdje sam čitao o tome, a vidio sam vas zajedno i na fotografijama. Često je o tebi pisao vrlo pohvalno. Čak se može reći da te je uvelike - opet se nasmiješio, bez traga podrugljivosti ili prijekora - promovirao, kadio ti, kako se kaže, a čak i mi u Crkvi danas već rijetko kadimo. - Pozorno je motrio brata. - A...bi li u tom napisu spomenuli i tebe?

Vladimir se promeškolji u stolici, zbunjeno i pomalo ljutito spustivši pogled na hlače koje je poravnao. - Mislim da bi činjenica da si mi brat bila spomenuta u intervjuu.

- Samo spomenuta, ili bi poslužila kao dodatna injekcija u predizbornoj kampanji?

- Griješiš ako misliš da te želim uvući u svoju predizbornu kampanju, poslužiti se tobom kao reklamom.

- Danas mnogo griješim - prekori se redovnik sa smiješkom, obuhvativši rukom bradu.

- Držiš li me naprosto sebičnim i podmuklim manipulantom? - Vladimir sad više nije prikrivao razdraženost.

- Držim te čovjekom koji nepokolebljivo i po svaku cijenu nastoji postići svoj cilj, izvršiti ono što je sebi zacrtao, kao uostalom i ja. Poznam te i kao brata, a i motreći samoga sebe znam što te pokreće i kako, jer i mene žarke težnje potiču samo jednomu, već odavno čvrsto zacrtanomu cilju, premda drukčijemu i na drugi način. No sve su opsesivne težnje u biti ipak vrlo slične. Baš zato što te razumijem i što sam iskren, shvati jednom zauvijek: Nema ni govora da bih tom tjedniku dao intervju u kojemu bih reklamirao sebe, tebe ili bilo koga drugoga...ili čak svoju vjeru, kojoj ne treba reklama. Reklama je beskorisna, jer pravu vjeru svatko mora doživjeti, proživjeti duboko u sebi i za sebe. Uostalom sumnjam da novinare "Revije Plus" zanima vjera, jer inače ne bi tako pisali o njoj. Tu, u svojoj pustari, ipak nisam posve neinformiran. A jako sumnjam da ih baš živo, objektivno i iskreno zanima nevrijednik poput mene. Neka razgovaraju s nekim od tvojih vrlo uglednih, utjecajnih i moćnih prijatelja, koji će te nedvojbeno bolje podržati.

- Opet te molim da razmisliš! - Vladimir je zvučao kao da se s mukom bori protiv bujice u sebi.

- Tu zaista nemam o čemu razmišljati. Prihvati to, jer svako bi nas daljnje navaljivanje samo dovelo u mučnu situaciju. Izbjegnimo je.

- Žao mi je što tako shvaćaš cijelu stvar!

- A meni je žao što te moram razočarati pri našemu prvomu susretu poslije toliko vremena.

- Dakle, definitivno odbijaš?

- Da, iz više razloga. Jedan je što sam neopozivo i zauvijek izabrao put povlačenja, pogotovo iz svijeta kojemu ti pripadaš. Nije to nikakvo predbacivanje, u tome smo naprosto posve različiti. Mislim da sam nadišao svaku ambiciju te vrste, mada mi je to možda isprva bilo teško. No smatram da sam stekao neko pravo zahtijevati da svatko svoje ambicije ostvaruje bez mene.

- Ipak, mogu te nazvati za nekoliko dana.

- Povodom toga radije nemoj. U bilo čemu drugome rado ću ti pomoći, ali *tebi*, kao osobi, privatno, a ne kao javnomu djelatniku, jer ne mislim da u tome trebaš moju pomoć. Tu nam se putovi ne mogu spojiti. Čovjek si ovoga svijeta, suvremenoga, novoga, imaš točno određeno mjesto u cijelomu njegovu ustrojstvu, poretku, čvrsto stojiš u vrlo zanimljivoj današnjici, tvoj je put potreban i poštujem ga. Moje mjesto,

naprotiv, nije tako značajno, zapravo nije nigdje, pitanje je je li i ovdje. Izvan sam svijeta i vremena. Ili iznad...ili po strani, ili su me vrijeme i svijet već odavno pregazili i odbacili, kao i ja njih. No tražim da i ti poštuješ moje odluke, moj put. Uvijek će mi biti drago da te vidim, ali neka to bude u bratskoj prisnosti, izvan tvog puta koji mi je stran i na koji ne mogu...i neću... zaći nijednu stopu.

- Varaš se ako misliš da sam te posve zaboravio - počne naglo Vladimir, sa zlobnim sjajem u očima. - Često mislim na tebe, nekad gotovo svakodnevno... kad god malo bolje pogledam svog sina.

Iz redovnikovih očiju prvi put nestane vedrine, ali ne i smirenosti koja se činila odviše duboko ukorijenjenom, da bi je bilo što moglo uistinu poništiti, prekriti, nego se pred iznenađujućim, bolnim udarcem samo povukla još dublje u temelje, učvršćujući ih. Pogled je bistrih plavih očiju sad postao još intenzivniji, usredotočeniji, a cijelo je tijelo na stolici zadobilo izgled nepomičnosti, tako da se zbog kontrasta što ga je tamni habit činio sa svijetlim četverokutom prozora doimalo poput naslikanoga. Ni u glasu se nisu osjećali uznemirenost, drhtaj, ljutnja, nego samo bol, ne zbog riječi što ih je upravo čuo, nego zbog kakofonije cijeloga neskladnoga svijeta, a odgovor je zvučao kao konstatacija mudra, rezignirana čovjeka, koji je tako navikao na kaotična previranja i izdajstvo "svjetskih tijekova", prema kojima se odnosio s dubokim razumijevanjem, da ga nikakva nova, iznenadna raspuklina u odnosu među ljudima ili u samomu stanju stvari više ne može iznenaditi, izbaciti iz ravnoteže, pa ni povrijediti.

- Žalosno je kako frustracija, niskost i zloba lako eksplodiraju bilo kada i bilo gdje, čak i među nama, kao da, u većini odnosa samo malo ispod površine čekaju trenutak nepažnje, trenutak frustracije...ili iskrenosti.

- Nisi oduvijek bio svetac, sjećaš se da si to postao razmjerno kasno, nakon što te Lena ostavila i od prilično smušena zanesenjaka prešla čovjeku s boljim izgledima? - Vladimir je govorio naizgled mirno, ali s još intenzivnijom zlobom, usredotočeno zureći u crnu, neravnu površinu stola. - A prije toga si itekako smjelo navigao burnom pučinom mladosti i dobro, ne samo s Lenom, iskoristio vrijeme prije navale svetosti. Sjećaš li se one male s kojom sam ti pomogao kad je zagustilo, posudio ti novac, koji mi, usput rečeno, nikad nisi vratio? Kako se zvala...Klaudija?...Vidiš, pamćenje me još dobro služi, a u mom mi je poslu neophodno.

- Da, služi te, za razliku od tvojih birača. Kod njih je zaborav određenih stvari dobrodošla vrlina. A novac ću ti vratiti.

- Ne moraš ništa vraćati, a ne bi mi ni mogao vratiti sve što sam učinio za tebe.

- I ja ću rado učiniti za tebe bilo što, osim da se pojavim u "Reviji Plus". Varaš se...danas se općenito mnogo varaš, nekako nije tvoj dan, pa je dobro što ga provodiš sa mnom, tu gdje si ne možeš naškoditi, umjesto na nekom skupu...Varaš se ako misliš da je Lena imala kakve veze s mojim obraćenjem i ulaskom u samostan.

Istina, volio sam je, ali unutrašnja previranja, borbe, razmišljanja o krajnjemu smislu i neopozivo donošenje bitnih životnih odluka odvijaju se mnogo dublje i šire od samo jedne struje, pa bilo to i razočaranje u ljubavi. Svi pojedinačni događaji, makar kako intenzivno proživljeni, ostaju samo dio sveopćega kovitlaca u nama. Moj je kovitlac bio dublji, a i duži od Lene, jer počeo je prije nego što sam nju upoznao.

- Za svoje borbe u tom kovitlacu nisi baš bio popovski stidljiv.

- Još nisam bio "pop", niti sam znao što ću postati. Obraćenje znači korjenitu promjenu, a promjena čak golemu razliku "prije i poslije". O prošlomu sučeljavanju oprečnih strana više nema smisla govoriti, ako je jedna posve nadvladana. Osim toga obraćenje, korjenita promjena, znače i mukotrpno, uporno izvlačenje na površinu, čišćenje i oblikovanje onoga što je najbolje, a duboko u nama, nekad i preduboko, dok je površina dugo i tragično uzburkana. Odakle ti pomisao da je Karlo...moj sin?

- Lena mi je rekla, nekoliko puta, iz osvete, da me povrijedi za vrijeme žestokih svađa, kad je doznala za...druge. Ali vjerujem joj.

- Sam si rekao da te je htjela povrijediti. Nagla je, temperamentna.

- Možda, no u toj se stvari nikada ne može biti posve siguran, je li? To ne možemo biti ni ti ni ja, ni Lena, ni Karlo. U što se uopće može biti siguran, uključujući i tvog Boga? U Njegovo postojanje možda najmanje!

- Ipak, molit ću ga da te prosvijetli, pomogne ti, pa i u tvojim težnjama, zadaći, iako moram priznati da mi se ne sviđa stranka kojoj pripadaš, kao ni "Revija Plus", koja tu stranku tako uporno i uspješno promiče, a nedvojbeno će učiniti vrlo dobar posao i bez mene. - Ustao je, bez ljutnje i vidljive povrijeđenosti, ali konačnim pokretom. - Otpratit ću te.

- Ne treba, zapamtio sam put. - Ni Vladimir više nije zvučao zlobno ni povrijeđeno. Činilo se da je, odjednom izgubivši volju za sučeljavanjem, unutra klonuo, iako su mu pokreti, kad je ustao i odgurnuo stolicu, i dalje bili automatski čvrsti i odrješiti.

- Bez obzira na sve, uvijek će mi biti drago da te vidim - izvijesti ga redovnik.

- Kršćanska uviđavnost, praštanje i zaborav? - umorno će Vladimir. - Ili možda samo parada nadmoćnosti, imperativ pozitivnih...kažete li i vi tako?... vibracija? No pitanje je opraštam li ja tebi, hoću li ti i mogu li oprostiti? Nismo se svi podvrgli pranjima duše ili mozga. - Zadnje je riječi izgovorio ne okrećući se, a onda je u dva koraka došao do vrata i izašao, dok je redovnik ostao stajati nepomičan u svjetlu prozora, poput sjene crnoga, prilično nezgrapno izrađenoga kipa.

Zlatko:

Da netko - ali tko i tko bi imao živaca, strpljenja i interesa tako što čitati? - napiše roman o nama, bili bismo sporedni likovi, a glavni bi protagonist bio "svijet",

Vladimirov, Lenin, Karlov i moj odnos prema svijetu i kako se on odnosi prema nama. Ja, koji sam ga se definitivno odrekao (je li to barem djelomično bilo zbog toga što ga nisam mogao imati onako kako sam htio, jer sam osjetio da je svijet za koji sam imao ljubav i snažne težnje samo iluzija?), Vladimir, koji se iz petnih žila trudi osvojiti svoj djelić onoga što zovemo svijetom, možda zato da dokaže kako ni taj svijet, a ni on nisu posve ništavni, ispunjeni samim iluzijama. Tu je i Karlo, koji želi zaroniti u svijet i objasniti ga danas najprivlačnijom, a i najmanje samotnom, "najsvjetskijom" umjetničkom granom, filmom. A Lena, koja...jadna Lena!...koja se valjda isto tako rezignirano povukla od svega (novinski je članci rijetko spominju, a onih nekoliko u ženskim revijama hvalilo ju je kao "samozatajnu, povučenu kućanicu", nju, koja je bila do vrha puna...života...poleta...svijeta!).

Uvijek mi se činilo da se glavno pitanje ne odnosi na naša krhka, neuka, neupućena, umišljena bića, na mogućnosti i nemogućnosti ljudske spoznaje, a ni na naše postojanje uopće, nego se postavlja s obzirom na svijet čiji smo unezvijereni, efemerni izdanci, da je to pitanje o smislu nastanka i postojanja svijeta koji obuhvaća sve - od tvarne zemaljske kugle, svih mogućnosti i nemogućnosti našega položaja na njoj, do neraskidiva spoja izvanjskoga, uvjetovanoga nam svijeta, u kojemu smo se našli a da to nismo tražili i s njim neraskidivo povezanoga unutrašnjega svijeta svakoga pojedinca.

Što će Vladimir stvarno postići "u svijetu", što će mu to postignuće donijeti i kakvim će ga učiniti? A što bih ja, "smušeni zanesenjak" (brat mi na svoj način ima pravo) mogao postići da nisam odbacio svijet (možda i zato da ga preteknem, jer slutio sam da se on sprema neizbježno odbaciti mene)?

Kako je i kada zapravo Vladimir postao prodorni, "svjetski čovjek", nepogrešivi grabitelj prilika, kakvim ga opisuju novinski članci, a kako sam ja postao ono što sam sada? Kako je i kada sve počelo, kako i kada počinju zatvori naših pojedinačnih "svjetova"? Gdje su se (u djetinjstvu?) prvi put pojavili rudimenti razilaženja, otpadanja, uvjeti kasnijih uspjeha, gubitaka, uvjetovanost sudbonosnih odluka koje još nismo ni slutili? Oni prvotni (čisti?) osjećaji, okamenjeni pod stvrdnutom lavom, Vladimir i ja, Lena i ja, puni još slijepa intenziteta, pouzdanja u budućnost, ili bolje, pouzdanja da neće biti budućnosti bitno različite od naše ondašnje krhke i kratke sadašnjosti. No zatim: erupcija svijeta i vremena, koja je uništila začarani otok sred svježe modrine...

Što je zapravo svijet - mogućnost, ljepota, ili paradoks i obmana, stvarnost kojom, prilagodivši joj se, moramo ovladati, osvajajući je tim prilagođavanjem, ili hrpa iluzija?

(Nastavit će se)

Mladen JURČIĆ

Istinski

Reci: "Nikome"
i izdrži to!
- istinski, ne tek
u samohvali pjesme.

Nikome
- za tajnu u tajni i tajnom.
Reci: "Samo najvoljeniji"
u jedinom središtu srca
i sami
(ni jezika više). Inače,
reći: "Nikome"
i izdržati!
"... od naraštaja ovog opakoga".

Jato

Razorno zahtjevna čistoća pjeva
visinom razina, silinom prostora
izjeda, goni, vihori. Gle! -
kako među šumskim sjenama skakuće,
nad uzvišene uzliječe krošnje
jato tih najteže izrazivih,
tako snažno, gorko žuđenih stihova
koji me, neuhvatljivi, draže, izluđuju, kore,
nemoguće, drsko zahtijevajući
istu veličajnost modra prostora u meni,
prijezirno i nadmoćno kritiziraju,
podcjenjuju, kude, sude, osuđuju
nedovoljnost spoznaja mi, nasluta, vatre,
rastrganost misli, ideja,
neznatnost, sporednost većine mi pjesama.

Ispovjedaonica

Razrješenje tvrdokorna sraza,
u sebe - presudni uspon, silazak i pothvat.
I neizgovorljivo mora biti izgovoreno!,
sjajna oštrica vrhovne iskrenosti
ključnu siječe proturječnost,
otvrdnuća, bešćutnost, sljepoću!

Plamen samosučeljenja
ruševine guta rastočena duha,
ovostrano stapa s onostranim
ako je izrečeno i neizgovorljivo
- jasno vrhunski, odlučni i stameni čin.

Na samoj se granici kaosa,
u predvorju milosna osvita,
rasvjetljuje pohod
strašnom kraljevstvu čistoće,

ono čvrsto, potpuno, neustrašivo čuvstveno
svemirom rastvara,
bistri istančano nam obnovljeno
čvrsto i potpuno središte svijeta...

Lojzo BUTURAC

Svjedočanstvo nedavne prošlosti

Svjedočanstvo je ovo neposrednog svjedoka o životu Hrvata katolika u okruženju protuhrvatske i protukatoličke vlasti.

XXII. Prilike i neprilike u NDH

Već smo vidjeli da radost i početno oduševljenje što imamo svoju Nezavisnu Državu Hrvatsku nije dugo trajalo. Osjetili smo da pravoslavni Srbi, kojih ima dosta u Hrvatskoj, nisu prihvaćali ni Banovinu Hrvatsku, a pogotovo ne prihvaćaju Nezavisnu Hrvatsku. Četničke su organizacije u srpskim selima postale aktivne. Govorilo se o zlodjelima na području Požeške kotline, u selima na istoku: Duboka, Sapna i Gradište. Posebno nas je uznemirila vijest preživjelog svjedoka Luke Marića o jednom četničkom zlodjelu, koje se dogodilo već u srpnju 1941. godine. Tridesetak domobrana je čuvalo selo Levanjsku Varoš, selo na cesti između moga sela Djedine Rijeke, i Đakova. Daleko nadmoćniji četnici iz sela Majara zarobili su te domobrane, vezali ih i odveli na strijeljanje. Leševe su pobacali u jednu jamu i na njih bacili aktiviranu ručnu bombu.

Veći četnički napadi 1941. godine u Požeškoj kotlini bili su već u listopadu i studenom. Poljansku, selo zapadno od Velike, četnici su napali 16. listopada. Zatim su 12. studenoga izveli napad na takozvani "Leštat" kraj Kamenskog Vučjaka, sjeverozapadno od Požege. U isto je vrijeme napadnuta i straža koja je čuvala most između Orljavca i Kamenskog na cesti Požega - Pakrac. Konačno su 26. studenoga napali i oružničku postaju u Kamenskom, na križanju cesta Požega - Pakrac - Zvečevo. Kasnije će komunističke vlasti ove napade pripisivati partizanima, što nije točno. Za partizane se u ovim krajevima čulo tek u jesen 1942. godine, a do tada su se sva zlodjela zbivala pod četničkim imenom. To se može zaključiti i iz njihove pjesme, koju su pri tim napadima pjevali:

"Oj, Hrvati, al' ćemo vas klati,
kad se Pero iz Londona vrati!"

Sredinom prosinca, te iste 1941. godine, četnici su uspjeli zauzeti općinsko mjesto Bekteš, nedaleko od Kutjeva. U Bektežu su zapalili općinsku zgradu i bilježnikov stan. Tada im je bila taktika iznenada upasti u mjesto, zapaliti važnije objekte i povući se nazad u šumu.

Nakon što su 1941. godine Nijemci dio Slovenije pripojili svome Njemačkom Reichu, protjerali su iz toga dijela Slovenije, a radi se uglavnom o Mariborskoj biskupiji, sve katoličke svećenike. Ti su svećenici bili kandidati za neki od zloglasnih logora, iz kojih se nije nitko živ vraćao. Da bi spasio prognanike,

nadbiskup Alojzije Stepinac preuzeo je te svećenike, njih oko 300, u svoju nadbiskupiju. Početkom srpnja bili su privremeno smješteni u Požegi, u takozvanoj Kolegiji. Moj brat Josip, svećenik, 11. ih je srpnja tamo pohodio i obrazložio im Nadbiskupov stav, da ih se uputi u pojedine župe i samostane, pa po sporazumu i u neke druge biskupije. Odmah je grupa tih svećenika bila upućena u Đakovačku biskupiju, pa je moj brat Josip 15. srpnja bio nazočan u Đakovu, kad ih je primio tamošnji biskup Antun Akšamović. U mojoj se župi Ruševo tijekom rata izmijenilo pet slovenskih svećenika, koje smo veoma rado i srdačno primili i susretali.

Početkom rujna 1941. godine dolazim u Donji Miholjac u Salezijanski zavod, na čijoj je zgradi stajao natpis: "Zadužbina Celestine Roscher". Naime neka bogata Celestina, brinući se za svoju dušu na onom svijetu, sagradila je u Donjem Miholjcu đački dom za siromašnije učenike koji su tamo polazili Građansku školu. Dom je predan na upravu redovnicima salezijancima, odnosno Salezijanskoj družbi, kako su se oni nazivali. Pored dvadesetak redovnih učenika Građanske škole, salezijanci su od te 1941. godine u svoj Zavod primili i desetak mladića, takozvanih "zakašnjelih zvanja", koje su zvali "Marijini sinovi". Ja sam kao sedamnaestogodišnjak došao među te Marijine sinove. Među poznatijim kolegama, s kojima ću se kasnije mnogo sretati, bio je Stjepan Babić. Naši su nas poglavari salezijanci podučavali gimnazijsko gradivo s tim da na kraju školske godine polažemo ispite na Osječkoj gimnaziji. Ukoliko bi se kasnije kroz novicijat i na druge načine utvrdilo da imamo redovničko i svećeničko zvanje, postali bismo salezijanci i svećenici.

U Zavodu nije bilo novina, ni radija, a zbog ratnih prilika ni posjeta, pa nismo ništa znali o politici. A bili smo i previše zauzeti, ponajprije učenjem, jer smo se pripremali polagati po dva razreda gimnazije godišnje. Pored učenja, da bismo plaćali manje troškove boravka u Zavodu, morali smo raditi, ali samo Marijini sinovi, razne poslove. Održavali smo prostorije, pilili drva, crpili vodu iz bunara za kućni vodovod, radili smo u vrtu i polju, što nam je sve oduzimalo mnogo od vremena za učenje. Sudjelovali smo zatim i u raznim dopunskim aktivnostima, na primjer u tamburaškom zboru, pjevačkom zboru i glumačkoj grupi. Davali smo nekoliko puta u gradskom kazalištu Gržinčićevu operetu "Nikola dolazi". Od istog smo autora davali dramu "Muka Isusova", koju smo prikazivali u Donjem Miholjcu, Viljevu, Svetom Đurđu, Šljivoševcima i Beničancima.

Zbog prevelike zauzetosti u Zavodu, nismo znali što se sve događa oko nas. Nismo čuli za progone Židova, za Jasenovački logor ni za još mnogo toga. Međutim i društvo u zavodu bilo je takvoga sastava da je najbolje bilo biti apolitičan. Ravnatelj Fran Gulešić rodom iz Rijeke i savjetnik Izidor Tušek rodom iz Krapine bili su Hrvati. Ostala dva poglavara, ekonom Josip Kostanjevec i ispovjednik Jakob Žalar, bili su Slovenci, rodom od Ljutomera. Klerik Petar Hammes je bio Nijemac. Tri brata laika Janez Pušnik, vrtlar, Jura Hrasnik, koji je radio s konjima i treći kojemu nisam upamtio ime, bili su također Slovenci. I kuharice su bile Slovenke. Pa i nas učenika bilo je odasvud - od Bosne, Dalmacije i Zagorja do Slavonije. Među

nama su bila i dvojica pravoslavaca: Slavko i Željko Nježić iz nedalekih Beničanaca. Bila su i trojica zagonetnih mladića: Ivan Petrović, Edo Nikolić i Vlado Milić. S nama Marijinim sinovima su se pripremali za ispite, ali na ispite nisu išli. Govorilo se da im nedostaju neki dokumenti. Kasnije smo doznali da su to bila trojica Židova i da su im prava imena: Tenzer, Messinger i Aleksandar Grosz. Nadbiskup Stepinac ih je povjerio salezijancima da kod njih u miru i sigurnosti dočekaju kraj rata.

Pored sve naše apolitičnosti, ponekad se dogodilo da smo i mi pokazali političko opredjeljenje. Bio je običaj u Zavodu da se za prvoga dijela ručka čita neko štivo. Obično nam je to čitanje bilo dosadno, za razliku od kad se čitala za nas veoma zanimljiva knjiga "Junaci Alkazara". Svi smo napeto slušali kako su španjolski komunisti, i ne samo španjolski, napadali tvrđavu Alkazar, koju su junački branili španjolski domoljubi. Konačno su se uz velike napore uspjeli obraniti.

Iako se to od nas na neki način krilo, saznali smo da su u siječnju 1942. četnici napali i zauzeli nedaleko od nas mjesto Čačince. Njihov župnik Franjo Cvetnić je jedva izvukao živu glavu. Toga proljeća 1942. u Zavod je došao brat naših kuharica, prognani slovenski svećenik. Bio je tada privremeni kapelan u Levanjskoj Varoši, đakovačke biskupije. Pripovijedao nam je kako su 8. travnja četnici iz okolnih sela napali i zauzeli Levanjsku Varoš i u njoj počinili razna zlodjela. Ti su događaji djelovali na nas tako da smo se i mi opredijelili za ovu ili onu stranu. Sjećam se kako je na primjer Stjepan Babić bio dušom i tijelom Hrvat, a protiv komunizma i četništva. Međutim neki Dalmatinci, posebno Jozo Bajić, bili su na posve suprotnoj strani. Braća laici Slovenci su hvalili Engleze, koji da će pobijediti Hitlera. Kasnije je Bajić dobrovoljno otišao u partizane i gimnaziju završio u Beogradu.

Spomenuti pravoslavci Slavko i Željko Nježić su pred kraj školske godine 1942. jedne nedjelje otišli kući u Beničance. Po povratku u Zavod su nam pripovijedali kako je cijela njihova obitelj te nedjelje prešla na katoličku vjeru. Do tada su njih dvojica, iako pravoslavci, svaki dan bili s nama na misi i molili u kapelici jutarnje i večernje molitve. Međutim su otada svakodnevno s nama primali i svetu pričest.

Nakon što sam u lipnju 1942. uspješno na Osječkoj gimnaziji položio ispite za 1. i 2. razred gimnazije, pošao sam rodnoj kući u Djedinu Rijeku, župe Ruševo, dekanata požeškoga, provoditi ljetne praznike. Nedjeljom i blagdanom provodio sam dio vremena kod svoga župnika u Ruševu Loranda Mathesza i njegove sestre domaćice. Druga župnikova sestra bila je udana za banatskog Nijemca Kilbertusa. Njezin sin, a župnikov nećak, Lorand Kilbertus provodio je ljetne praznike u Ruševu kod svoga ujaka župnika. S mladim Lorandom sam se rado družio, posebno zbog toga što je on bio veoma glazbeno nadaren, a ja sam već tada počeo svirati u crkvi harmonij. Kilbertus će kasnije postati svećenik isusovac i poznati skladatelj crkvene glazbe.

Moj župnik Mathesz je vidno pokazivao protivljenje prisutnosti njemačke vojske u Hrvatskoj. Uz njemačku vojsku, koja je čuvala prugu Čaglin-Našice, a

nastanila se u Ruševu pa i u župnom stanu, bili su i takozvani Čerkezi. Ti su Čerkezi bili pod njemačkom komandom, ali su bili poznati nasilnici i pljačkaši. Župniku su iz kuće odnijeli sve što se moglo odnijeti. Župnik, koji je, pored madžarskog i hrvatskog, veoma dobro govorio i njemački, nije ni pokušavao intervenirati kod njemačke komande. Sve je podnosio strpljivo i s određenom gorčinom.

Od prognanih slovenskih svećenika, koje je nadbiskup Stepinac primio i rasporedio po župama, moj župnik ih je primio nekoliko. Tijekom prve dvije godine (1941.-1942.) u župi su bili: Friderik Ornik (1939. bio kapelan u Makole kod Slov. Bistrice), Antun Cafuta (1939. bio kapelan u Mariboru), Karlo Jeler (1939. bio kapelan u Sv. Mihaelu pri Šoštanju) i Vjekoslav ili Alojzije Pavlič (1939. bio župnik u Jurkloštеru kod Laškog). Pavlič je bio i gimnazijski profesor i narodni zastupnik. U župi Ruševo bio je veoma aktivan. U susjednom Čaglinu filijalnu je kapelu sv. Alojzija znatno povećao i izgradio joj dva tornja. Tako je njegovom zaslugom koncem rata (1945.) u Čaglinu osnovana župa.

Kod kuće sam mogao čitati i novine. Saznao sam za mnoga četnička zlodjela, a najviše me se dojmilo ono u Prijedoru. U svibnju 1942. četnici su zauzeli Prijedor i ubili tamo oko 300 Hrvata, od toga oko dvije trećine muslimana i oko trećinu katolika. Među katolicima ubijeni su prijedorski župnik Josip Kaurinović, bogoslov koji je bio kod njega Antun Bilješković i župnikova gazdarica Anka Trtanj.

Nakon ovoga događaja u Prijedoru, već u lipnju je jaka njemačka vojska zauzela Prijedor i okolicu. Četničke vlasti su se povukle u planinu Kozaru, a sa sobom su povukle i srpski narod, posebno žene i djecu. Tako je došlo do velikog broja zarobljenih civila, posebno djece. Kasnije će se govoriti o kozaračkoj djeci u Jastrebarskom, Sisku i Brezovici, za koju se je brinuo nadbiskup Stepinac. Dio tih zarobljenih civila hrvatska je vlast podijelila po slavonskim selima. Tako je u moje rodno selo u šezdesetak obitelji dodijeljeno 60 Kozarana. U mojoj rodnoj kući je bila jedna baka i njena unuka. Moji su ih primili i držali kao najdraže goste, suosjećajući s njihovom nevoljom. Nakon njihova povratka u svoje Potkozarje, jedno vrijeme smo se dopisivali. Zahvaljivali su nam što smo ih zbrinuli kad im je bilo posebno teško.

Moj brat Josip sredinom je kolovoza te 1942. godine pohodio nekadašnju svoju župu Čaglić kod Lipika. Kod rodne kuće nam je pripovijedao kako je, vozeći se prugom Lipik - Banova Jaruga, vidio spaljene željezničku postaju Međurić i Tvornicu platna u Pakračkoj Poljani, što je očito zlodjelo četnika. Međutim su se u Čagliću i Lipiku žalili na neku ustašku jedinicu iz Bosne, koja ima kape u obliku fesova, i koja je veoma okrutna prema pravoslavcima, ali i prema katolicima koji su osuđivali njihove postupke.

Drugi je moj brat, Franjo, te 1942. godine postao bilježnik u općini Bektež, mjestu u blizini Kutjeva. Pohodio sam ga u vrijeme tih praznika. Brat je stanovao u općinskom stanu, koji je još u prosincu prošle godine bio od četnika zajedno s općinskom zgradom zapaljen. Kod brata sam i prespavao. Bilo je to među crnim

zidovima koji su još mirisali na paljevinu. Cijelu se noć čula pucnjava, budući da su četnici bili u obližnjoj šumi, a hrvatska je vojska bila na straži, čuvajući to općinsko mjesto.

Nakon ljetnih praznika, u rujnu 1942. opet sam u Salezijanskom zavodu u Donjem Miholjcu. U školskoj godini 1942/43. se spremam za polaganje ispita za 3. i 4. razred gimnazije. U Zavodu ne nalazim svoga dobroga prijatelja iz prošle školske godine Franju Crnjakovića, rodom iz Virja. Otišao je u Marijin Dvor, u dvorac Dioš kod Daruvara, gdje će provoditi godinu novicijata.

Dobili smo poziv da dođemo, tko može, u Marijin Dvor na svečanost oblačenja novaka. Oblačenje će biti na blagdan Krista Kralja, koji se u ono vrijeme slavio posljednje nedjelje listopada. Tada je to bilo 25. listopada. Pošli smo nas četvorica, trojica Marijinih sinova i naš savjetnik velečasni Izidor Tušek. Jedan od kolega je bio Stjepan Babić dok drugom nisam zapamtio ime. To putovanje vlakom koncem listopada 1942. godine opisujem zbog toga, da se vidi kako je tada bilo nesigurno putovati, pogotovo lokalnim prugama. Bilo je premalo čuvara pruga da bi ih sačuvali od četnika kojima je bio cilj baš rušenje pruga.

Da bismo na vrijeme stigli na oblačenje, pošli smo iz Donjeg Miholjca već 23. listopada poslije podne. Plan putovanja je bio: Gutmanov vlak D. Miholjac-Čačinci, zatim državni podravski vlak Čačinci-Suhopolje i konačno lokalni vlak Suhopolje-Daruvar. U Daruvaru smo trebali biti 24. listopada u jutro, pa bismo do Marijina Dvora pješačili još oko 6 kilometara. Budući da su četnici u međuvremenu uništili prugu Suhopolje - Daruvar, produžili smo Podravinom sve do Kloštra. Tu smo presjeli na lokalni vlak, pa ujutro umjesto u Daruvar, stigosmo u Bjelovar. Zbog pokidanih telefonskih veza tu smo duže čekali i konačno krenuli lokalnim vlakom prema Grubišnom Polju. Od toga mjesta bismo do Marijina Dvora pješačili oko 15 km, ali kad nije bilo boljega rješenja, prihvatili smo i to. Međutim ni takvo rješenje nije bilo ostvarivo. Četnici su prethodne noći harali ovim područjem, pa smo prošli kroz prethodnu noć spaljenu željezničku stanicu Velika Pisanica. I onda još jedna stanica - Veliki Grđevac i tu je bio kraj našega puta prema Diošu, odnosno Marijinu Dvoru. Iza ove stanice su četnici srušili željeznički most na rijeci Česmi. Sada smo bili nešto preko 20 kilometara od cilja pa su neki predlagali da taj put prepješačimo. Poznavatelji prilika u ovom kraju odgovorili su nas od toga, zbog nesigurnosti putovanja. Prethodne noći, pripovijedali su nam hrvatski domobrani, bio je strašan četnički napad na Grđevac. Ispucali su 24.000 metaka. Poginulo je i ranjeno desetak hrvatskih vojnika, a sljedeći su dan, kad su se četnici povukli, sakupili oko 80 četničkih leševa. Još su ih kupili oko podne, pa smo ih i mi gledali. Crkva i sve kuće u selu bile su izrešetane mecima.

Nakon što nas je grđevački župnik počastio ručkom, krenuli smo vlakom nazad od kuda smo i pošli. U Bjelovaru su nam rekli da su četnici prethodne noći, nakon što smo prošli lokalnom prugom, tu prugu Bjelovar-Kloštar porušili. Nakon probdjevene noći na željezničkoj stanici, krenuli smo u jutro okolo: Bjelovar-

Križevci-Koprivnica-Đurđevac-Našice i dalje prema Osijeku. Konačno smo opet Gutmanovim vlakom stigli u Donji Miholjac. Umjesto da smo za planiranih nekoliko sati stigli na cilj, mi smo, zahvaljujući četnicima, gladni, neispavani i izmoreni tri dana izgubili na putu, a da cilja nismo vidjeli.

O Božiću 1942. godine kod rodne kuće slušam nove vijesti o zlodjelima četnika i partizana. Sada se uz četnike spominju i partizani. Međutim to su isti zločinci, koji su samo promijenili kape i ime, ali ne i svoju zločinačku ćud. Djela su im ista. Govore da se bore protiv njemačkog okupatora, a stvarno se bore protiv Nezavisne Države Hrvatske, koju smo mi dočekali s oduševljenjem.

Moj brat Josip, bivši čaglićki župnik, koji me je svojevremeno nagovarao da budem napredni čaglićki poljoprivrednik i ljutio se na mene što sam u kasnijim godinama odabrao školu, sada mi daje za pravo. Pripovijeda nam da su četnici 29. rujna te godine zauzeli Čaglić, bez obzira što je susjedni Lipik i Pakrac pun hrvatske vojske, i zapalili u selu Općinu, školu, oružničku postaju, ustaški stan, parohijsku kuću u kojoj je stanovala hrvatska vojska i mlin Paje Szite. Župnik Josip Horvat, Međimurac, uspio je pobjeći i nastaniti se kao umirovljenik u Varaždinu. Nakon toga su četnici zapalili i župni stan. A sredinom toga mjeseca rujna 1942. godine je pakrački kapelan i kateheta Tomo Sruk, zajedno s nadbiskupom Stepincem, intervenirao za 200 pakračkih Srba i komunista odvedenih u jasenovački logor. Intervencija je uspjela i svi su oni vraćeni svojim kućama.

U Požegi i Požeštini se tada živo prepričavao slučaj Španovice, najvećega, najljepšega i najnaprednijega sela na cesti Požega-Pakrac. Bivše španovačke a sada požeške obitelji, Erjavčevi i Weissovi, zorno su nam pripovijedale o strahotama, koje su doživjeli Španovčani prvih dana listopada te 1942. godine. S obitelji Weiss, koja je imala u Požegi mlin, osobno sam se poznavao. U noći 4/5. listopada je nekoliko brigada četnika i partizana napalo Španovicu, koju je branilo jedva stotinjak slabo naoružanih mještana. Nakon zauzeća sela, Srbi iz susjednih sela su opljačkali sve što se moglo opljačkati. Da se ne spominje drugo, odveli su i odvezli iz dvjesto kuća sve konje, krave i svinje. Što nisu mogli na brzinu odnijeti, to su zapalili. Pored toga što su zapalili školu, vatrogasni dom, crkvu i važnije objekte, zapalili su i sve kuće i gospodarske objekte. Ljudi, žene i djeca su bježali iz zapaljenog sela, a po njima se pucalo kao da se u lovu puca na zečeve. Te noći je poginulo oko 30 branitelja Španovice, drugi dan su neki odvedeni na Psunj na tobožnje suđenje i tamo ih je ubijeno 40, dok je 60 ubijeno onih koji su bježali iz zapaljenoga sela. Tako ih je za dva dana ubijeno 130, a do kraja godine ih je još pronađeno oko 20 pa se broj ubijenih nevinih španovačkih civila popeo na 150. Među njima je bilo i žena i djece i staraca. Najmlađi ubijeni je imao 10 godina, a najstariji 81. Kasnije ćemo saznati da ovo nisu posljednje španovačke žrtve i da će konačni broj biti oko 350 žrtava. A nove komunističke vlasti će se pobrinuti da se preko 50 godina ni jedan prognani Španovčanin ne vrati u svoje rodno selo.

Treba zakoraknuti u nova buđenja

Naši su preci imali granitne pesti,
I korijene su čupali i lovorom se kitili,
I znali su ko lavovi,
Izvore svoje braniti,
I tuđem se maču nisu htjeli klanjati,
A ginuli su.
I svoja su tijela u zidinama slagali,
Na granicama svoga doma,
Ko zvijeri se branili
I dušmane ganuli
Svojim bezbrojnim smrtima
Jer smrti su naše velike i uspravne,
Naučili smo, ko naši preci
da nas dušmani pogađaju u srca,
Jer njihovi meci ne mogu probiti naše košulje
Od krvi i suza
Mi smo jači za našu Lijepu
DOMOVINU
Za koju se oštre noževi,
Kidaju srca i lome udovi.
Oni bi htjeli da smo roblje
Bez imena,
Kao predmeti,
Nekorisni za ovo ljudsko življenje,
A krivi smo što smo ljudi
Puni srca i ljubavi
Što smo prokleti za jednu veću ljubav,
Koja se DOMOVINA zove
I što znamo voljeti
A ostali svijet to je odavno zaboravio
I u trnje se pretvorio,
Ko aždaja oštri čeljusti
I žele probosti našu savjest
I našu svijest zamagliti,
Naučiti nas slušati,
I držati glavu među koljenima,
Nemušto se smiješiti,
Naše radosti zamijeniti za tuge,
Biti u tamnicama,
Pokoreni,
Isprebijani,
Ponizni,
Kao nešto bezvrijedno,
Prolazno.

II.

Bez korijena smo kao bez svjetla,
Studeni su u našim pogledima,
I nemamo budućnosti
Jer smo prokleti
Bez vlastita disanja,
Dišemo škrgama
S glavom uronjenom u pijesak
Zavidni na one koji uspravno stoje,
Bez sijedih zalizaka
I izlizane kose,
Umorni od vječita uvjeravanja,
da smo živi,
Iako dišemo sramežljivo
I potajno,
Jer smo puni strahova
I pritajeno žmirkamo

Puni neslobode,
Strahovi su naši vječiti
Ukorijenjeni
Rađaju se generacijama
U našim svakodnevnim kolijevkama,
I prvim kricima,
U plaču koji razdire naše utrobe,
Kao zloduhne poruke,
Život će biti krvav
I prepun trnja,
Na suzama popločanim obrazima.

III.

Naši su preci imali pravo
dok su sanjali,
Jer snove im nitko nije mogao oduzeti,
A oni su se i u snovima branili,
Hrvat se samo brani u svome vlastitome domu,
On ne zna otimati tuđe,
On tepa svojoj vlastitoj suzi,
I tješi sebe,
Ljubi svoju vlastitu bol
I oprašta
Moli
Hrvat voli svoju vlastitu smrt
I čeka
U korijenu je zapisano
Njegova će kolijevka
Procvjetati
Bit će puno svijetlih jutara,
Znakova novog buđenja.

IV.

Hrvat će znati stati
Na prvu stepenicu
I opet zakoraknuti
Kao vjetar
U nova buđenja.

Živko PRODANOVIĆ

Bila su to čudna i opasna mjesta

(Uvodno poglavlje futurističkog romana "Smrt u rimskim ruševinama")

Veliki žrec, prvosvećenik i čuvar Tajne, učitelj Angelo, smjerni službenik demona, vjetrova i kiša, vila i vilenjaka i raznih drugih ukletih čarobnjaka, zlosretnik koji je za ljude trebao umilostiviti njihovu žestoku i nadnaravnu moć, pažljivo je čistio njihova ružna, grozomorna lica uklesana u zid zgrade za koju su neki tvrdili kako je nekada davno bila muzej, neki da je bila galerija, a neki da je služila kao perionica stvari koje su se nekada zvale automobili.

Vrlo mutno, odavno skriveno iza nepouzdanih legendi i nejasnih tumačenja krilo se pravo značenje riječi kao što su muzej, galerija, praonica i automobil. Što one znače nitko nije znao pouzdano točno, više se naslućivao njihov osnovni smisao. Zato su te riječi nosile i pritajeno misterijsko značenje i označavale su mjesta na kojima se klanjalo nadnaravnim bićima i tražila njihova milost. Ili ih se obilazilo u širokom luku, izbjegavalo da prokletstvo mjesta, obijest demona ili zla sreća ne bi upropastile nepažljivog pojedinca koji bi im se nepotrebno približio.

Bila su to čudna i opasna mjesta.

To što više nitko nije pouzdano znao što te neobične riječi zapravo znače ili su značile u svojem izvornom obliku, nije ni Velikog žreca Angela, a ni druge stanovnike rimskih ruševina previše zabrinjavalo. A zašto i bi? To su bile neupotrebljive riječi. Odgonetka nije ništa značila. Ionako su mnoge tisuće i tisuće riječi također nepovratno izgubljene i nestale u nestabilnim raspuklinama vremena. I da su znali značenje svih tih izgubljenih riječi, koristi od toga ne bi imali. Sa stvarima nestale su i riječi i cijeli pojmovni sklopovi, cijela područja govora.

S nepotrebnim riječima ništa se nije moglo učiniti.

Toplo sunce obasjavalo je ruševine Rima. Zgrada za zgradom, četvrt do četvrti, deseci i stotine četvornih kilometara užasnih tih ruševina umrlog grada bile su neoprostivo slične ruševinama svih gradova i naselja na svijetu.

Svijeta u ruševinama.

Svijeta ruševina.

Srušenog svijeta.

Tu i tamo iz zgrada, manje porušenih, s dostupnim podrumima ili iz sklepanih nastambi od hrpa betona, kamenja i najrazličitijeg građevinskog materijala ili pak iz rijetkih sačuvanih prizemnih prostorija, a uglavnom na periferiji bivšeg grada, izvijao se poneki tanki stup dima. To je bio znak da netko može obitavati i u toj veličanstvenoj, stravičnoj pustoši ubijenog grada.

Sada su vatre bile zapaljene, jer se bližilo podne, vrijeme kada su žene pripremale obroke za svoje lovce koji su se već vratili iz dnevnog lova, najsigurnijeg,

gotovo jedinog zanimanja u stalnoj borbi za opstanak u sveopćoj pustopoljini, nastaloj u agoniji ratnog uništavanja.

Divljih, tromih plamenocrvenih konja, dugorogih koza, nespretnih mamutskih ovaca i sličnih mutiranih stvorenja, nastalih od nekadašnjih domaćih životinja, bilo je dovoljno za relativnu sigurnost u prehrani lovaca i njihovih obitelji. Čak i kada bi u pojedinim lošijim razdobljima lov na njih počeo donositi manje izdašne rezultate, još uvijek je u ruševinama i oko njih bilo dovoljno tustih zubatih glodavaca, patuljastih pasa, gmizavaca različitih oblika, veličina, boja i okusa i dostatno izobilje beskrilnih ptica strvinara, strvodera čije je meso moglo prehraniti porodice do boljeg, obilnijeg i sretnijeg vremena.

U razdobljima dugotrajnih kiša ili snažnih olujnih nevremena koja bi znala potrajati i danima, neočekivana u dolasku, nagla u prekidu, bili su dobri i bijeli crvi, razni kolutićavci i neki mali, žutocrni stvorovi, koji su svukuda gmizali po rasjeklinama u zemlji i bili omiljena hrana kada ne bi bilo velikog ulova. No, njih se moralo mnogo uloviti za jedan obrok, a i oni bi pred silnom vodom bježali dublje u zemlju.

Dakle, najnužnije hrane bilo je dostatno za sve, trebalo ju je samo uhvatiti, pa je najvažnije znanje i umijeće pravog lova bilo postavljanje stupica za velike životinje, dobro baratanje lukom od konjskih tetiva i strijelom s metalnim zubom, vješto gađanje kopljem i spretno, odlučno udaranje toljagom, te baratanje nožem. Tko je dobro savladao te vještine, mogao je sigurno prehraniti svoju obitelj, a tome nisu mogli ništa ni strašni vukodlaci, bjesomari i vjedi, a i sama Morana rijetko je obilazila njihove domove.

A zna se da je vukodlak strašan, jer on nastaje kada se neposvećeno umrlo dijete ili dijete zakopano s majkom u njezinoj utrobi, za sedam godina života u grobu, pretvori u vuka, s tim da je okrutnije i od samog vuka i od drugih groznih bića što noćima lutaju po šumama.

A zna se da je bjesomar demon grozote i odvratnosti, da se može poludjeti od njegovog lika, kada iznenada iskoči pred čovjeka. I tada bjesomar cereče se od sreće i tjera sirotog čovjeka sve dok ne zaglavi.

A zna se da vjedi mogu zamračiti Sunce i Mjesec. Njihova moć je velika i bolje je ne spominjati ih, a Suncu i Mjesecu redovito iskazivati poštovanje.

A zna se da je Morana sama smrt i zima i da je mnoge dobre ljude umorila, ostavljajući tako njihove žene i djecu same i nezaštićene u okrutnom ovom životu.

Dobar je ulov, daleko uspješnije od najsmjernije molitve, tjerao od obitelji i razgonio zle bogove i zlobne demone. Molitve su dobre, ne da nisu, ali ulov je ulov. A lovilo se samo s tim hladnim oružjem, jer drugog, efikasnijeg, oružja nisu poznavali. Čak ni mudri Angelo, Veliki žrec i učitelj, koji je znao umilostiviti mnoge sile, nije poznavao ništa bolje i učinkovitije. Tà gotovo sva ranija znanja bila su zaboravljena.

Sve je nestalo u ognju rata.

Nuklearnog rata.

I kemijskog i biološkog rata.

Malobrojni preživjeli ljudi, raštrkani po golemim pustim prostranstvima razrušena svijeta, osuđeni na najjadnije preživljavanje, u prvo vrijeme nakon rata znali su još ponešto, ali kasnija desetljeća i stoljeća mukotrpne borbe za opstanak, golo preživljavanje, izbrisala su mnogo toga u ljudskim mozgovima. Strašni su otrovi djelovali dugo nakon što su bili rasuti nad neprijateljskim područjem, bakterije su ubijale i rušile ljude i na mjestima gdje ih u takvom obliku nikada nije bilo, a radijacijska neman... možda su se baš zbog nje dogodile bitne promjene, jer najgore od svega što se moglo dogoditi, dogodilo se - čovjek je izgubio sposobnost obnavljanja nekadašnjeg znanja. Zato su se uređaji i sprave nekad napredne tehnološke civilizacije, strojevi i vrijedni alati raspadali i propadali u miru nekorištenja, jer više nije bilo nikog da pronikne u njih i njihove složene mehanizme i učini ih opet upotrebljivim i korisnim za čovjeka. Znanja sačuvana u knjigama više nitko nije znao dešifrirati.

Stoljećima se nije ništa mijenjalo, svijet ruševina bio je nemilosrdan, pa ipak su lovci preživjeli sve nedaće i živjet će sve dok bude lovine, makar to bili crvi i ptice strvinari i sluzave školjke iz blata. A i to je nešto, pomisli Angelo, završavajući svoj posao na čišćenju i uređivanju demonskih, bjesomarskih i vilenjačkih obličja. Možda će iz ove sveopće bijede biti izlaza, magičnih vrata iza kojih počinje put na kojem će se ipak uzdići novi čovjek. Za to treba živjeti, boriti se, zato treba trpjeti, moliti, izdržati sve nevolje i patnje i dočekati taj uzvišeni trenutak kada će dobri bogovi i demoni trijumfirati i nadvladati zle sile i čovjeku dozvoliti, darovati novi uspon.

Novi uspon?

Uspon čovjeka?

Nakon svega?

Da, tako je. Usprkos svemu. Novi uspon. Nakon svega. Ništa nije dovršeno.

O tome će večeras govoriti!

O novom čovjeku! Danas je dan kada sunce i proljeće kazuju da je priroda obnovila svoje snage i da ljudi nisu izgubljeni. Zima je prošla, preživjeli su još jednom sve njene tegobe i kao svake godine u ritualu Prvoga dana proljeća u večernjim satima okupit će se obitelji Rima da proslave mističnu neizmjernost tog dana i da poslušaju mudru riječ Velikog žreca.

On će im govoriti o novom usponu.

U okolinu Angelova svetišta obitelji su tokom poslijepodneva dolazile polagano, oprezno, jedna za drugom, svaka za sebe, dobro naoružane.

Nisu svi dobro poznavali unutrašnjost grada, čudne su se životinje kotile i krile u njegovim podzemnim kanalima, u mračnim dupljama srušenog grada kroz

koje su morali proći do Angelova svetišta, do proslave. Ima tu i šišmiša-krvopija i zubatih netopira, neugodnih noćnih lovaca, koji ne ubijaju, ali vole ugristi, ima tu i ulica koje se mogu urušiti pod nogama, a i ljudi samotnjaka i čudaka i suludih zanesenjaka koji proklinju sve oko sebe i samo žude za svojom samoćom, ljutito gunđajući pri susretu s drugim ljudima.

Kada su se napokon sve obitelji okupile, Angelo je stao na Kamen govornika.

Svi su ga mogli dobro vidjeti onako visokog i odjevenog u crnu halju Velikog žreca i u tišini su čekali njegovu riječ, riječ onoga koji služi misterijima.

- Prijatelji, braćo, sestre, djeco moja - počne Angelo - ima li što strašnije od Nuklearnog rata?

I taman je Angelo htio nastaviti s pripremljenim govorom o propasti i novom usponu čovjeka kada istupi grbavi Ilan, glavar porodice Rah, družine koja je slovila kao jedna od najvećih u rimskim ruševinama.

- Ima li što strašnije od Nuklearnog rata? Nas se to pita? Nas? Jasno da ima. Ima! - vikne on u grčevitoj žestini koja mu je zaustavljala dah.

Iako nezadovoljan zbog prekidanja govora, i to na samom njegovu početku, Angelo nije htio pokazati netrpeljivost zbog neumjesne upadice. Stoga s nevjericom zaklima glavom i pogleda ga blago, kao da nerazumnom djetetu želi reći nešto vrlo važno, iako ga to dijete ljuti.

- Ne, prijatelju Ilane, od Nuklearnog rata nema ništa strašnije.

- Ima!

- Nema!

- I opet ti kažem, Angelo moj, ima i ima!

- A što bi to bilo strašnije od Nuklearnog rata? - zapita Angelo s onim tonom glasa koji čovjek ima kad je apsolutno siguran da je u pravu, a mora slušati nečije neargumentirano suprotstavljanje.

- Strašnije od samog Nuklearnog rata jest preživjeti Nuklearni rat! - reče Ilan, pa izgubivši prisebnost zabije prste u obraze. Hukne, no, izgubivši sigurnost kada je još nešto htio kazati, glas mu bolno zadrhta i on zaplače.

Oko njega tiskala su se njegova buljooka, beznosna, na različite načine deformirana djeca, grbavi mališani i obitelj, potomci onih koji su preživjeli.

- Tata, dragi tata, nemoj plakati - tiho su djeca molila Ilana.

I počnu i sama plakati.

I zaplače cijeli skup.

Otirali su crvene oči s otežalim kapcima, stiskali lica dlanovima s raznim brojem iskrivljenih prstiju, obarali preteške glave na slabašna tijela.

- Ne zaboravite da je stiglo proljeće - uzvikne Angelo i utone u mrak svetišta. Htio im je još nešto kazati, nešto neizrecivo važno, lijepo, ohrabrujuće, riječ uzvišenu, toliko potrebnu tim jadnim ljudima, ali nijednu takvu riječ više nije imao.

Nikada ga više nitko nije vidio.

Timjana MAHEČIĆ

Plavoćom od Dugog otoka do Long Islanda

Haibun

Ljeto na Dugom otoku. Morska uvala omeđena kamenom i borovima. Jutro! Netko na balkonu svira gitaru.

Zvuci gitare...
"Sjećanje na Alhambru"
Jutro nad uvalom.

Vrh Velebita pokriven bijelim oblacima. Otočani govore:
kapa na Velebitu najavljuje prijepodnevni burin. (sjeverac)

Kapa na Velebitu
burin - bijela pjena
mreška more.

Odličan je za jedrenje, no potrebno je biti spretan i strpljiv - ustvari uporno se kupaju i daskaš i jedro.

Daskaš uporno
diže jedro. Buć! Oba
su opet u moru.

No, makar i ljetna lagana bura, ipak nije jednostavno pristajati. Motori brod primiču rivi, - a bura ga odmiče.

Pristajanje,
motori brod primiču, -
bura ga odmiče!

Grane borova gotovo dotiču more, a među njima površinom mora poigravaju se sunčane zrake.

Među granama
bora morem skakuću
sunčane iskrice.

Svjetionik Veli rat, visoka vitka kamena kula, najviši je na našoj obali. Između zvijezda i mora bljesak svjetionika omeđuje morske puteve omogućavajući brodovima sigurnu plovidbu.

Između mora
i zvijezda, - odbljesak
svjetionika.

Plićak pun podvodnih hridina i tko zna kada nasukana crna olupina broda.

Crna ljuska na
hridi, - olupina
nasukanog broda.

Krstarenje uz Dugi otok, pa na Kornate.

Vjetar u floku
jedrilica klizi
plavoćom.

Na južnom dijelu otoka, visoke stine ili strmci, (klifovi, - dosežu sto metara visine iznad mora, a ruše se na podmorske terase i do pedeset metara u dubinu) na njima se gnijezde njorci i galebovi.

Visoke stine
samo njorci i galebi
iznad plavoće.

Kamena ogrlica dijeli Slano jezero od mora, ali svaki put kada puše jugo, more preskoči kamen i puni jezero.

Udari juga!
Kap po kap mora
Slano jezero.

Naši suputnici Amerikanci, - ustvari Dugootočani, koji odavno žive u New Yorku na Long Islandu. Tamo im je dobar život, a ovdje srce.

Život na Long
Islandu, - srce tu, na
Dugom otoku.

Ostavljamo ih na jednom od Kornatskih otoka, dok nas morskom površinom prati pjesma, - Rajska Djevo, Kraljice Hrvata!

Kamen i zelenilo.
Kornatski arhipelag,
zelenilo i kamen.

Mirišu gradele! A kako osjetiti miris Mediterana bez toga?

Bugenvilija
na suhozidu, - mirišu
ribe i masline!

Katamaran odlazi, vijci tkaju bijelu čipku plavoćom.

Katamaran
odlazi, - vijci tkaju
bjelinu plavoćom.

U Zagrebu, 22. svibnja 2000. g.

Mato MARČINKO

Posmrtni razgovor sa slikarom Brunom Bulićem

III.

Slikarski meštar Bruno Bulić nije čeznuo za slavom. Ali su ga boljela prešućivanja onih, koje je svojim kistom zadužio. U Kršćanskoj obiteljskoj reviji "Kana" (broj 9./119., rujan 1980., str. 28.-29.) naiđoh na reportažu M. Hribar *Otočić Košljun - biser "zlatnog otoka"*. Pristavši uz zapadnu obalu Košljuna, našla se "pred likom sv. Franje čiji je pogled spušten na krotku priliku vuka što ponizno pruža šapu". Tko je auktor toga, ne kaže. Pod vodstvom "ljubaznog i susretljivog kustosa samostanskog muzeja" obišla je otočić. Od Bulićevih djela vidjela je samo poliptih iz godine 1977. O Bulićevoj oslikanoj kapelici ni riječi. Očito je, da joj tu kapelicu nije pokazao ljubazni i susretljivi kustos. Kao što joj nije rekao da je Bruno Bulić izradio na pristaništu onoga sv. Franju i vuka.

Za svoje brojem golemo i vrijednošću iznimno sakralno djelo Bruno Bulić je zaslužio i retrospektivnu izložbu i veliku monografiju. A do sada nije dobio ni jedno ni drugo. Jedan od rijetkih, koji je o njegovim sakralnim djelima pisao je *Josip Sanko Rabar:*

"Pedesetih i šezdesetih godina Bruno Bulić je jedan od rijetkih akademskih likovnih umjetnika koji se usudio izrađivati sakralna djela za crkvene naručioce. Uz Zlatka Šulentića, Ivu Dulčića i Antu Starčevića."

"Slika krajolike, portrete, mrtve prirode, kao i veliki broj slika sakralne tematike, koje se danas nalaze po crkvama i samostanima. Osim toga tu je grafički opus i ilustracije knjiga, a radeći kao restaurator, ostavio je iza sebe kopije fresaka i slika starih majstora iz Zadra, Stona, Lepoglave i niza lokaliteta u Istri."

"Sjajno umije zapaziti male stvari i zaboravljene predmete iz obične svakidašnjice, kao i likove nenametljivih skromnih ljudi, lica pogođena nesrećom i oplemenjena bijedom, djecu iz dvorišta. Svježe i neposredno, izborom teme i neočekivanim odnosima narativnih elemenata diskretno izriče određenu misao, neku humanu ili duhovitu poruku, protest socijalnog karaktera, ili blagu ironiju, fin nenametljiv humor. Bulićeva se izvornost osobito očituje kod izbora predmeta među mrtvim prirodama, koje oblikuje na tako ekonomičan i jednostavan način da ih gotovo ne primjećujemo u tkivu cjeline. Slika spontano i odabire takve predmete koji će sasvim prigušenom diskretnom simbolikom podariti puni smisao slici. Oblici su mu sigurno fiksirani i čisti u svojoj trodimenzionalnosti, a spretno se koristi koloristićkim šarama, kao i tonskim prijelazima iz svjetla u sjenu. Vidimo realističko slikarstvo puno humanosti, duha, duhovitosti i profinjene poetičnosti. Na sakralnim slikama gomila portrete i ljudska raspoloženja. Ovjekovječuje likove iz svoje

okoline, pa i svoj vlastiti lik čini prisutnim na rubu vječnosti i zaborava. Prolaznost! Jedna je od njegovih opsesija. Drama opstanka. Ali, često tako prigušeno!,bez patetike, samom prisutnošću na platnu on govori: tu sam! Još me ima. I mrtva priroda govori o smrti: vrijeme se troši. Predmeti su prigušeni, jedva čujni simboli. Kadšto pravi, to jest, sasvim neizrecivi."

"Snažnim, temperamentnim i izražajnim potezima slika on svoje sakralne cikluse i brojne freske. Slike koje odišu nekim anagoškim (tajinstvenim, mističnim) uzbuđenjem, napetošću i dramom."

"*Večera Gospodinova*, Karin,1984. - Vidimo posljednju *Isusovu* večeru. Onu, koja se nekada zbila u Jeruzalemu, a sada se zbiva posvuda i u svako vrijeme. Stilizirana ikonografska vječnost silazi u dalmatinsko malo misto, među ribare i fratre. Miješaju se apostoli i Dalmatinci, nadvremeni likovi i portreti, drevni prostor i suvremene stvari. Sve odiše nekim čudnim nemirom postojanja kao na propuhu ovovremenosti i nadvremena, ovdašnjeg i tamošnjeg. Negdje, unutar slike zakrivio se prostor i svinulo vrijeme. Demižon vina skuplja zagasitu tamu, boca s trakturom napola je puna, po stolu leže razbacane čaše, šalice, suđe i hrana iz našega vremena i prostora. Taj mladi luk, kruh, jabuke, to proliveno vino dobiva nemir vječnosti, žestinu postojanja, propinjanje,baš kao i uznemireni likovi, nemirni i napeti, ne samo pokretima, već i potezima kistom. Pa ipak, snagom kompozicije sklad i mir silazi u trenutak koji se propeo. Bulić sjedi za tim stolom. Među navjestiteljima Božjim. Nemirne ruke smiruje na papiru koji je podpisao, i ubilježio vrijeme: '1984'. Napet i koncentriran, sleđen na rubu vječnosti,ovjekovječen u vlastitoj slici. I tu je ostao. Ulovljen u trenutku nastanka slike, zauvijek. Posvuda i uvijek posljednja večera. Za nekim stolom sjedi i Bulić, i njegov trenutak."

Anđeli svirači, strop crkve Gospe Sinjske, 1959. - Anđeoski orkestar, strastveno uzgiban, modernom žestinom svira neku drevnu glazbu modernog aranžmana. Miješaju se klasični i moderni instrumenti, lutnje i flaute s violinama, a ove s modernim bubnjevima i trubama. Odjekuju renesansa, barok i jazz. A anđeli su, naravno, počešljani drevno i moderno,u srednjovjekovnim frizurama i modernim kokoticama pedesetih. S krilima, i bez krila, žestoko i skladno spajaju vrijeme s vječnošću, notni vez nespojivog. Oduvijek sviraju, pa su se vremena pomiješala. Glazba strastveno kovitla i nosi ulovljena krilata stvorenja. Umjesto da ih diže u nebo, nebo kovitla u njima."

"*Uznesenje,* 1972. Šibenik, *Gospa izvan Grada - Bogorodica* leti u nebo kao da je uzdiže neka potisna sila. Odozgo sipi blistava zlatna svjetlost u sveopće modrilo zraka i mora. Dolje ostaju izblijedjeli otoci, ili sićušni kontinenti na pustu moru, kao nejasni zlatni arhipelag zemaljskoga postojanja. Gospa gleda u Sunce pogledom koji spaja barokni nemir i snažnu smirujuću snagu unutarnje vizije. Koncentrirana usprkos nemiru i snažno zahvaćena,barokno lijepa Gospa,obučena u žestoki vrtlog nabora haljine i ogrtača, i raskriljena baroknom gestom, levitira i diže se uvis, dok modrilo i zlato sipe s visina. Nemir i mir, lakoća lika i težina

prostora, punina praznine, nemir kontemplacije. Lebdi u praznini, a opet: čvrsto je usidrena u Bogu" (Josip Sanko Rabar, *Nemir uzdizanja - sakralna djela Brune Bulića,* Prilog lista "MI" br. 4./1998., str. 23.).

Jedne *Anđele svirače* na stropu crkve Gospe Sinjske Bulić je ozemljio,da bi ljudima približio nebo. Druge je onebio,da bi ljudski pogled usmjerio k nebu.To nisu razumjeli oni, koji su te anđele barbarski uklonili. Na to je nedjelo Bulić u svojim *Zapiscima* ovako uzvratio: "Ali i te moje (*Anđeli svirači,* nap. M. M.) neće biti duga vijeka, trajat će nekih 20 godina, da bi (slikarije, nap. M. M.) bile po novom likovnjaku zamijenjene. Panta rhei! Samo mijena stalna je! Ali ništa ne propada, jedino mijenja oblik i djelovanje. I nikad neće biti isto, nego samo slično! Ali nemojmo, da nas filozofija umara. Ni ljepotu življenja nemojmo previše razčlanjivati našom radoznalošću. Jer često lijepe lutke u sebi kriju pilovinu" (*Zapisci Bruna Bulića,* knjiga druga, U Zagrebu 16. veljače 1990., neobjavljeni rukopis). Ovaj ironični uzvrat nije mogao zaliječiti duboki ožiljak, koji ga je pekao do kraja života.Taj su mu ožiljak tek nakon smrti izliječili njegovi anđeli svirači sastrugani sa stropa i zidova crkve Gospe Sinjske, koji su ga veselom svirkom dočekali u raju.

Nadajmo se da sudbinu *Anđela svirača* neće doživjeti uljene slike Brune Bulića, koje je naslikao za franjevačku crkvu Gospe Sinjske: *Sv. Nikola Tavelić* (1959.), *Oplakivanje Krista* (1964.) i *Rođenje Kristovo* (oko 1965.).

I nakon navršene osamdesete godine života pa do smrti, Bruno Bulić slikao je stvaralački snažno, s mladenačkim poletom. Dokazuju to antologijske slike vrhunske vrijednosti: *Vlastiti lik* (1983.), *Gospodinova večera* (1984.), *Jaja na oko* (1985.), *Motiv iz Umaga* (1986.), *Ivan Golub* (1989.).

Kako je nastao portret Ivana Goluba opisuje nam sam portretirani:

"Uz blagdansku čestitku napisao mi je vrli slikar prof. Bruno Bulić: 'Žao mi je što ne nalazite vremena da Vas svojom meštrijom stavim na platno'. Pomalo posramljen, već za koji dan sjeo sam pred štafelaj starog majstora. Pred bijelom platnenom plohom meštar se prekrižio držeći već u ruci kist. Potaknut primjerom i ja sam se prekrižio."

"Potezi kista zelenom bojom (njom je počeo - bojom nade). Pokazuje se čelo, oči, brada. Rumeni namazi na obrazima i crna boja na glavi. Samo obrisi. A ipak već odaju vedrinu. Eto, začetak, zametak slike. Tako nastaje lice."

"Sjedim nepomičan u crvenom naslonjaču. Maestro polaže kist. Pripovijeda o rodnom Trstu u kojem je 7. prosinca 1903. ugledao svjetlo dana, o seljačkoj republici Poljica iz koje potječe i kojom se diči, o svojim venecijanskim učiteljima na 'Akademiji lijepih umjetnosti', o slikarskom naukovanju u Zagrebu u klasi profesora Becića, prema kojem je sačuvao počitanje učenika."

"Zastaje i motri me. Podigne kažiprst onako kao kad čovjek nešto odluči. I onda napravi potez kistom na platnu. I držeći netremice ispružen kist,motri crtu što ju je povukao. Blago se osmjehnu i zadovoljno kimnu glavom (Je li to ostatak onog Božjeg rajskog smijeha, kad je Bog nakon svakog stvaralačkog čina, predočena

slikom dana, vidio da je dobro!). I nastavlja prekinutu priču o Ljubi Babiću, Jozi Kljakoviću i Ivanu Meštroviću,o svojim slikarskim prvinama, o 'mrtvoj prirodi' što ju je najprije naslikao a onda pojeo (jaja u tavi). Umače kist u boju. Spominje se teških ratnih i nelakih poratnih godina. Radio je na obnavljanju Rangerovih slika u pavlinskoj crkvi u Lepoglavi, i to u vrijeme kad se tamo nalazio kao zatočenik nadbiskup Alojzije Stepinac. Odlaže umoran kist. Nastavit će sutra. I tako sutra i prekosutra."

"Jednoga dana nije kazao ni riječi o prošlosti. 'Podpisat ću sliku da ne odem prije nego se vi vratite.' (Išao sam naime na nekoliko dana u Grčku)."

" 'Molim Boga milost da se kada dođe posljednji čas, mognem nasmijati' - reče držeći u ljevici paletu prstima kao lepezom i palcem odozgo,bogatu bojama s dva kista među prstima ljevice i s tankim kistom u desnici. Majstor je pogledao moje lice, kao što bi ga pogledao kad je htio povući na platnu potez. Ne znam što je na njemu vidio, no ja sam u sebi bio potresen slikarevom molitvom. Akademski slikar prof. Bruno Bulić moli jednu samo milost,milost osmijeha u času smrti."

"Zamoči tanki kist u crnu boju. 'Podpisat ću' reče. I u desnom uglu primaknu kist platnu. Ostala su slova: Bulić. I nasmija se vedro kao vazda."

"A meni je ovo slikanje nalikovalo na slikanje kistom i na slikanje riječima. Bruno Bulić je kistom slikao portret onoga koji je pred štafelajem sjedio u crvenu naslonjaču, a riječima slikao onoga koji je držao u ruci kist i paletu; slikao je kistom moj portret, slikao riječima svoj autoportret."

"Ovako izgleda svetac, govorio sam prijateljima, on je prava franjevačka duša, kao Franciscus redivivus. Nije nipošto slučaj da je oslikao franjevačke crkve, samostane i kapele. A kapela Franjina počinka na otočiću Košljunu je pjesma u boji, pjesma Stvoritelju što je stvorio pjesme stvorova. Nasmijani svetac" (Ivan Golub, *Slikareva molitva - U spomen prof. Brune Bulića, akademskog slikara,*"Glas Koncila ", god. XXIX.,broj 51/862.,Božić 1990., str. 12.).

O susretu s nadbiskupom Alojzijem Stepincem u Lepoglavi Bruno Bulić u svojim *Zapiscima* piše:

"Prof. Babić mi je čestitao i izručio pozdrave slikara Picassa i njegove supruge za najbolju kopiju na (pariškoj) izložbi: 'Stonski vladar'. To je bio moj prvi susret sa zidnim kopiranjem i od onda - neponovljivi rezultat. Ne dugo iza toga, a odmah poslije svršetka te pariške izložbe povjeren mi je zadatak da u Kaznenom Popravnom Zavodu Lepoglave preslikam Rangerovu fresku: 'Starci apokalipse'."

"U Bulletinu JAZU opisao sam u glavnom sve ono što se je odnosilo na sam doživljaj kopiranja, ali naravno smatrao sam nepotrebno donašati i moja ostala, ipak zanimljiva zapažanja. Kad sam tamo stigao bio sam primljen s razumijevanjem, uljudno i korektno. Uprava KPZ upoznala me je s nekim odredbama kućnog reda. Nažalost ustanovio sam da je značajna Rangerova freska u bivšem refektoriumu pavlina - uništena od same uprave, kao nepodesna za svrhe KPZ."

"Dobio sam konačište u župnom dvoru gospodina župnika Repića, a prehranu u milicijskoj menzi zatvora. Župnik Repić tražio je od mene,da ništa ne poduzimljem što bi bilo u suprotnosti s odredbama i navikama zavoda. Naravno o tome sam vodio računa. Tamo je izdržavao kaznu zatvora i Alojzije Stepinac, nadbiskup primas Hrvatske. Vidio sam ga slučajno dva puta, kad sam u zvoniku crkve tražio neke meni potrebite drvenjarije. Visok, blijed i mršav, u crnoj reverendi, gologlav šetao je u dvorištu s još dva svećenika pred jednom malom prizemnom zgradom u samom dvorištu, očito njegovo i njihovo prebivalište."

"Kad sam završio svoje veliko platno 2x10 m ja sam ga namotao na kartonski valjak, jedan od dvaju valjaka što su mi služili za napinjanje slikarskog platna ('Platneni blizanci', kako sam nazvao tu napravu). Postavio sam ga u jedan ugao crkve, da bih ga sutradan mogao prenijeti na kamion, koji će ga odvesti u Zagreb. Sutradan imao sam što vidjeti: na četiri mjesta moje platno na valjku bilo je probodeno i posječeno, rasparano u sredini valjka nekih 30 cm oštrim nožem ili najvjerojatnije bajunetom. Ali u isto doba doznadoh da je Nadbiskup pomilovan i to jutro prevezen u četiri sata u svoj rodni kraj u zatočeništvo. Čudno je to, ali i razumljivo da je opreza radi, moja kopija morala podnijeti sondu noža" (*Zapisci Bruna Bulića,* neobjavljeni rukopis).

I nakon svoje smrti Bruno Bulić je ostao u slikarskoj sjeni. Tako dubokoj da nije zapažen ni u najnovijemu stalnomu postavu Moderne galerije u Zagrebu, gdje je izloženo nekoliko njegovih antologijskih slika. O tomu se postavu pisalo mnogo i pohvalno. Ni u jednoj od tih pohvalnica nije spomenut Bruno Bulić. S najvećim su se pohvalama spominjali slikari iz glasovite *Grupe trojice* (takozvana "nedohvatljiva trojka": Babić, Becić, Miše), a o njihovu gostu Bruni Buliću ni riječi.

Iz te ga je duboke sjene na danje svjetlo izvukla Ivanka Reberski na retrospektivnoj izložbi u Umjetničkomu paviljonu u Zagrebu. Izložba je bila otvorena 21. prosinca 1999. i njezino je trajanje predviđeno do 30. siječnja 2000. Nu zbog iznimnoga zanimanja općinstva izložba je bila produžena do 13. veljače 2000. U prigodi te retrospektivne izložbe Umjetnički paviljon u Zagrebu izdao je i katalog u nakladi od šesto primjeraka (urednica Lea Ukrainčik). Predgovor, izbor izložaka, katalog djela, životopis umjetnika, dokumentacija i sažetak: Ivanka Reberski. Izložbu je likovno postavio Stanko Špoljarić, a suradnica pri organiziranju izložbe bila je Vesna Marciuš. Fotografije: Miroslav Dvorščak. Grafičko oblikovanje kataloga i plakata: Studio Rašić. Lektor i korektor: Salih Isaac. Prijevod sažetka na engleski: Višnja Borenić. Fotoliti i tisak: Trebotić.

U uvodu je kataloga Lea Ukrainčik podvukla činjenicu da je slikarski opus Brune Bulića, "premda već uključen u važnije umjetničke preglede epohe, ostao, osim rijetkim znalcima i prijateljima, do danas malo znan". Bulićevo se djelo "formira na vrijednostima slikarskog intimizma i kolorizma tridesetih i četrdesetih godina ovoga stoljeća". S temama krajolika i mrtvih priroda "vratio je slici boju i svjetlost, fakturu i materijalnost... dao je izuzetna ostvarenja osobito u portretima a

posebice u nizu autoportreta, gdje je prodirao ispod realističke doslovnosti lika s provedenom psihološkom analizom". "Nezaobilazna sastavnica hrvatskoga slikarstva, Bulić je osebujnošću poetike pratio aktualna zbivanja na likovnoj sceni...potvrdio se kao umjetnik iznimno profinjenog koloristićkog senzibiliteta" - veli na kraju uvodnika Lea Ukrainčik.

Iz kataloškoga prikaza Ivanke Reberski *Bruno Bulić (1903-1990)* izdvajamo:

"Daleko od javnosti,nezainteresiran za samostalne istupe, nije davao povoda da se o njemu mnogo piše, a ipak nije ostao nezamijećen.O njemu su progovorila prva pera hrvatske likovne kritike: Vladislav Kušan, Zdenka Munk, Matko Peić, Grgo Gamulin, Josip Depolo, Zdenko Tonković, Igor Zidić i Tonko Maroević. (...) Za njega kao i za Becića moglo bi se reći da je po svojoj slikarskoj formaciji ostao imun *'pred bilo kojom teoretskom, ideološkom ili umjetničkom premisom'*. Jedini njegov interes kretao se u okvirima 'čiste' koloristićke interpretacije viđenoga, doživljenoga i istinitoga.(...) Sve ono što se u umjetnosti kosilo s Bulićevim poimanjem ideala ljepote i istinitog prikaza, nije u njegovoj inspirativnoj jezgri nailazilo na plodno tlo. (...) Bulić je bio jedan od naših najvrsnijih portretista. (...) Slikao je autoportrete cijeli svoj vijek ne iz pukog samoljublja,već zbog istine. (...) Slikao je pejzaže samo izravno nadahnut ljepotom koja mu je u prirodi bila važniji pokretač imaginacije negoli u ostalim slikarskim temama iz života. (...) Posebno poglavlje njegova slikarstva označeno je sakralnom tematikom. Ta je činjenica njegove umjetnosti još posve neistražena i izvan katoličkih redova neprepoznata. Nakon što se stekne i najpovršniji uvid u raznolik i bogat sakralni opus koji se nalazi razasut po crkvama i samostanima franjevaca i kartezijanaca od Košljuna na Krku,Visovca na Krki, Sinja, Splita, Orebića i Šibenika do Zagreba i Osijeka, moramo se zapitati kako je tako impozantan opus široj javnosti ostao potpuno nepoznat...Cijele cikluse posvetio je *Bl. Djevici Mariji* (u crkvi Gospe od Zdravlja u Šibeniku), hrvatskim svecima i mučenicima *sv. Nikoli Taveliću, ocu Leopoldu Mandiću,* u čijem je liku portretnog značaja ostvario jedno od svojih najboljih sakralnih djela. (...) Nema sumnje da je Bruno Bulić, stvarajući tiho i povučeno, izabrao sudbinu slikara u 'sjeni' izvan živih sučeljavanja, prepustivši svoje djelo sudu vremena...njegovo će djelo samo sobom autonomno potvrditi pripadajuće mjesto u nedavnoj hrvatskoj likovnoj tradiciji u koju je značajno uraslo."

Retrospektivna izložba izabranih djela Brune Bulića odjeknula je u javnosti. Bilježimo neke od tih odjeka.

Već prije izložbe Marina Tenžera je rekla, da će izložba "potvrditi Bulićevo mjesto među prvacima hrvatske likovnosti 20. stoljeća" ("Vjesnik", LX./br. 18725., Zagreb, 20. prosinca 1999., str. 10.). Ona se javila i nakon izložbe: "Gledano u cijelosti, Bulićevo djelo je neizostavna karika hrvatskog likovnog moderniteta između dvaju svjetskih ratova, na što i upozorava izložba u Umjetničkom paviljonu" ("Vjesnik", LXI./br. 18736., Zagreb, 4. siječnja 2000., str. 20.).

"Desetak se godina bavio ilustracijom knjiga, a niz godina radit će i kao masker u novoosnovanom Zagrebačkom kazalištu lutaka...Bruno Bulić intimist je po svom tematskom izboru ali ne i po načinu slikanja. Na njegovim su slikama koloristički prijelazi oštri, bez blage tonske modelacije. Ekspresivni vangogovski duktus široka poteza kista s pastoznim namazom boje i bogata reljefna površina samo će ponegdje na nebeskim pozadinama pejzaža biti ublažena i zaravnjena špahtlom" (Paulina Granec, *Slikar malih stvari i velikih ljepota*, "Vijenac", VIII./2000., br. 154.,Zagreb, 27. siječnja 2000., str. 25.).

"Retrospektivna izložba akademskog slikara Bruna Bulića (1903.-1990.) otvorena je u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu. Postava sadržava ukupno 125 djela nastalih u razdoblju od 1918. do 1990. godine. (...)

Grga Gamulin uvrstio ga je u svoju sintezu *Hrvatsko slikarstvo XX. stoljeća*, a djela mu se nalaze u stalnoj postavi izložbe *Hrvatska moderna umjetnost prve polovine XX. stoljeća* u Modernoj galeriji u Zagrebu. (...)

Ova retrospektiva ima za cilj revalorizirati sveukupno djelo ovoga samozatajnog slikara koji je za života tijekom više od 7 desetljeća stvaralaštva priredio tek dvije samostalne izložbe. Prvi put javnosti se samostalno predstavio u Strossmayerovoj galeriji 1969., tj. u svojoj 59. godini, a drugi put u Galeriji Schira 1983. s navršenih 80. S druge strane, sudjelovao je na mnogim skupnim izložbama u zemlji i inozemstvu, te predstavljao Hrvatsku na Venecijanskom biennalu 1942. godine. (...)

Portretima se počeo baviti još za vrijeme školovanja na Umjetničko-obrtnoj školi u Trstu, a rani mu radovi nose odlike klasične osnove, čvrste oblikovnosti i tonske modelacije. Nakon toga otkriva postimpresioniste, pa slika pointilističkim načinom. Studij u Veneciji odvodi ga na putove intimizma i luminizma pa slika sfumature, izmaglice, vodene površine u pleneru, a vibrantnu atmosferu prozračnom paletom poput Vidovića, kada nastaje njegovo ulje *Cigani kraj Save* iz 1928. godine. (...)

Ključni preokret u njegovu stvaralaštvu retrospektivna je izložba Van Gogha koju je vidio za vrijeme studija u Veneciji na Biennalu. Od tada Bulić napušta impresionistički tretman, te radi u duhu kolorističkog ekspresionizma. Usvaja Van Goghov kolorit, kompoziciju, potez, grafizam, te plošnost i crni rub po uzoru na Édouarda Maneta. Tada nastaje slika *Autoportret sa šeširom* iz 1934. godine, koja impostacijom glave i poprsja neodoljivo podsjeća na Van Goghov autoportret još po tretmanu kose, pogledu, pa čak i po naglašenoj usnoj školjci, čime je Bulić htio istaknuti svoj hendikep, nagluhost, a time i svoju povezanost s velikim slikarom koji je sebi odrezao uho. Inače, *Autoportret sa šeširom* zauzeo je mjesto na naslovnoj stranici kataloga za koji je proslov napisala Lea Ukrainčik, ravnateljica Umjetničkog paviljona u Zagrebu,dok je za prateći tekst zaslužna Ivanka Reberski."

"Od ostalih portreta tu su još likovi suvremenika kao što su književnici Miroslav Krleža i Ivan Golub, te slikar Antun Gojak, kao i članovi obitelji, a

ponajviše kći Magdalena, od milja Made, koju je portretirao od rođenja preko djetinjstva do djevojaštva i zrelosti. Toliko se usredotočio na individualizaciju likova kao da je zanemarivao okolinu, što ga je zbog pojma 'nedefiniranog prostora' svrstalo u tijekove suvremenosti."

"Nasuprot tome ciklus slika sakralne tematike nastao prema narudžbama za crkve, sjemeništa, samostane i kapele u Šibeniku, na Krku, Visovcu, Osijeku, u pozadini imaju pejzaž, kojim umjetnik putem skraćenja prodire u prostor poput slika u renesansi. Prizori svetaca očito su nastali prema željama naručitelja, onako klasične impostacije i vizionarskih pogleda, s odlikama patetičnosti na samoj granici pučke naivnosti, u kojima Bulić ili nije mogao ili nije znao nametnuti svoj rukopis i prepoznatljivost."

"Od samostalnih pejzaža radio je prizore Poljica, podmosorskog sela Tugara,očeva mu zavičaja, te okolicu majčinoga Zavrelja u Župi Dubrovačkoj. Za svojih je boravaka ovjekovječio bedeme i urbanu jezgru Korčule, kao i Bol na Braču, gdje je kraće vrijeme službovao. Iz mediteranskoga podneblja,određen podrijetlom, crpio je izvorne elemente slikarske idiomatike."

"Odlazio je na studijska putovanja u Pariz, Amsterdam, Rotterdam, hodočastio u Rim,upoznao Ravenu, Pompeje. Nakon toga nastaje *Ninski ciklus* s prizorima ruševina toga starohrvatskog grada,dechiricovske osamljenosti."

"Zaobišao je sezanovsku kubičnost i futurizam, iako je slikao neke vedute pomoću likova i tijela na rubu ogoljele geometričnosti, te mrtve prirode sa životinjama poput Haima Soutinea (*Patka*,1936., *Glava teleta*, 1936.). Odolijevao je angažiranoj umjetnosti 30-ih godina kada na likovnu scenu dolazi Grupa *Zemlja* sa socrealističkim manifestima. Afirmacija apstrakcije 60-ih nije zaokupila Bulićevo zanimanje. Ostao je dosljedan i svoj, ali izostao iz suvremenih trendova slaveći svakodnevni život ljudi koji ga okružuju,veličajući komorno ozračje, bez želje za reprezentativnim" (Vlasta Tolić, *Slikarstvo širokih tematskih raspona*, "Hrvatsko slovo",VI./2000.,br. 246., Zagreb, 7. siječnja 2000., str. 20.).

Za časopis Hrvatske matice iseljenika "Maticu" osvrt na Bulićevu retrospektivnu izložbu napisala je Branka Hlevnjak:

"Retrospektivna izložba Brune Bulića u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu za mnoge je, osobito mlade, bila otkriće imena i djela koje je usprkos slikarevu prisustvu u javnosti živjelo nekako po strani. Nije ni čudo kada je prvu i takoreći posljednju samostalnu izložbu imao 1969. u Strossmayerovoj galeriji u Zagrebu sa šezdesetšest godina (posljednja izložba bila je ona u Galeriji Schira godine 1983. - nap. M. M.). No njegova djela dugo već krase crkvene i samostanske zidove, mnoge stanove, privatne i javne zbirke. (...)

Autoportreti su ostali Bulićevo najsnažnije ispovijedno 'mjesto', 'krajolik' blizak mu i drag na kojem je najiskrenije i najsnažnije iskazivao društvene odraze, promjene koje donosi život, zadire u psihu, razliježe se tijelom. Lica su postala slikareve 'mrtve prirode' i živo cvijeće, reljefi u kojima se zrcali svjetlo, prelamaju

boje, skrivaju nade. Bulić se rano potvrdio kao majstor portreta i autoportreta kojem je vlastito lice postalo simbolom osjećaja i htijenja, pregnuće koje je izgovaralo glasno nijemi jezik istine."

"Možda baš zato što je bio prilično nagluh, lica su govorila Buliću više nego drugima. On ih je pozornije gledao i jasnije čuo od onih koji su svoje doživljaje drugih ljudi temeljili na istodobnomu prijemu s više osjetila. Slikajući vlastito lice, u brojnim autoportretima Bulić kao da je poručivao javnosti: slušajte što vam govore lica, u očima,podočnjacima, na usnama, iz bora, iz sjena i putenih bljeskova vidjet ćete govor duša. U tim duhovnim krajolicima osobnosti umjetnik je tražio mjesto za slikarska lutanja, za tumačenja, istraživanja, divljenja, prihvaćanja. Slikarski rukopis nastao tridesetih godina slijedio je autor cijeli svoj stvaralački vijek. Jednostavni i harmonični sastavci, raskošna paleta, čvrsti crtež odražavali su slikarevu pronicljivost. Za njega nisu postojali veliki i mali poticaji, sporedne i važne teme, monumentalnosti po motivaciji. Sve što je slikao slikao je s jednakim zanosom, istom snagom, s punom vjerom da su sve istine,bile one jednostavne ili složene, oblikovno jednako važne. S punom stvaralačkom zadivljenošću i umjetničkom snagom slikao je crknulu patku, teleću glavu, dunje, ribe i vino kao i bebu Made, portret anonimnih i njemu bliskih ljudi" (Branka Hlevnjak, *Autoportretima do istine - Uz retrospektivu Brune Bulića u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu,* "Matica", Zagreb, I./2000., br. 2., veljača 2000., str. 56.-57.).

Istina je, da je Bruno Bulić sakralne slike ponekad naslikao po željama naručitelja. Auktor ovoga posmrtnoga razgovora svjedok je da je na to nerado pristajao. Bijaše sretan, kako piše u svojim *Zapiscima,* da može usrećiti druge. Nu kada naručitelji nisu ništa od njega tražili, onda su nastajale antologijske slike kao što je *Gospodinova večera,* koje na žalost nije bilo na retrospektivnoj izložbi.

Vlasta Tolić spominje da je Bulić zaobišao futurizam. O futurizmu on u svojim *Zapiscima II.* kaže: "Futuristi, ti pljuvači po nasljedstvu velikih uzora završili su kao jadni karikaturisti ili plakatisti za neke artikle. Za Marinettija je Alfa-Romeo bio jednak Milonskoj Veneri. A u ono doba naš Kamov je skladao pjesmu: 'Bili, fili blum/ Fili, bili, plum/ Bum fili plum!' I sve tako! Možda je to glosolalijalna sloboda da dopremo do pragovora, ali onda treba reći da je to pasatizam, a ne futurizam. Svakako Polić Kamovu dugujemo više nego Marinettiju."

Priređivači retrospektivne izložbe Brune Bulića, a osobito Ivanka Reberski, zaslužuju pohvalu. U danim okolnostima, ograničeni novcem koji su dobili za izložbu, učinili su najviše što su mogli. Tvorce i oblikovatelje kataloga također treba pohvaliti.

Nu to je tek djelomični Bulićev izlazak iz sjene.Veliki dio njegova golema slikarskoga djela malo je poznat čak i stručnjacima. Posebno se to odnosi na sakralno slikarstvo, koje još u cijelosti nije ni popisano.

Kako su se prema Bulićevu sakralnomu slikarstvu odnosili i oni, koji to ne bi smjeli i od kojih se to najmanje očekivalo, neka posluži ovaj primjer. Kapucinski

samostan u Osijeku u prigodi 275. obljetnice samostana izdao je tiskani kronološki pregled dolaska i djelovanja braće kapucina u Osijek 1703.-1978. pod naslovom *Braća kapucini u Osijeku 1703-1978.* U tom pregledu se navodi, da je "prigodom 275. obljetnice (1978.) samostana uređena u samostanskim prostorijama spomen-kapela bl. Leopolda Mandića". O tomu, da je tu kapelu oslikao Bruno Bulić, nema ni slova. Nije stoga čudo, da ga ne spominje ni Juraj Lončarević u svom Sakralno-turističkomu vodiču *Slavonija i Baranja* (Đakovo-Zagreb 1985.).

Malo je komu poznato da se u crkvi sv. Nikole na otočiću Susku nalazi uljena slika Brune Bulića *Sv. Nikola.* Prošle godine (1999.) otkrio sam u franjevačkoj neoklasicističkoj crkvi sv. Antuna na brdu Gorici u Crikvenici, sagrađenoj godine 1939.,Bulićev triptih *Bogorodica s malenim Isusom, sv. Franjo i sv. Nikola Tavelić.* Izradio ga je po narudžbi fra Karla Bošnjaka,ondašnjega gvardijana franjevačkoga samostana na crikveničkoj Gorici. Takvih malo poznatih, a i nepoznatih Bulićevih slika ima još mnogo.

Bulićevo velebno slikarsko djelo zaslužilo je nekoliko posebnih tematskih monografija i jednu veliku opću. Te bi monografije trebale obuhvatiti i njegovo književno djelo. Kako reče Igor Zidić, u Bulića je više književnoga stila, nego ga može imati slučajnik u književnosti. Tonko pak Maroević smatra obvezom hrvatske književnosti i kulture, da se Bulićev slikarski i književni prinos okupi unutar jedinstvenih korica monografije. O Bulićevu književnomu djelu nešto ćemo više reći u drugomu dijelu ovoga našega posmrtnoga razgovora.

Crteš : Bruno Bulić

Strah od hridi

Oda kaosu, napisana u seizmičkom strahu,
nakon manje trešnje, sjećajući se velikog potresa
od 1667. god., a na obljetnicu
stonskog trusa od godine 1996.

S terase gdje plameni ruž bogomile
i majčinska zelenost loze prema
kamenom vrtu teče...

Na pučini pod strašnim plavilom valova,
uzburkan život riba, riblja misô, tako strana,
da samo s ledenim kamenjem ovijeh brda
savez može splesti,
još stranija misô u kojima spava,
još od kada ovdje mora ne bijaše...

Budim se u toplom jutru
ispred čempresa Boninova
kao da sam dobio glavni zgoditak
jer još živim među kostima.

Svjestan svih tih hridi potopljenih u more,
svih vulkana ispod površine,
svih golemih masa stijena što se miješaju
i lome kilometrima ispod naših nogu,
spremne da ispucaju svoju prostačku snagu
pod zastore nebesa...

... svih tih divovskih mamutskih
božanskih greda što se križaju i lome
ispod mora i planina.
A te hridi ko prsti njini
ispod valova migolje...

A na brdima, među golim kamenjem -
- čempresi - drugačiji, meki prsti
uronjeni u jad krša, mekotu protoplazme zazivlju.
Jer oni slušaju ptice i šum vala,
na drugu su skalu ugođeni.
I kad padaju ili gore,
tad s gorčinom nadmoći padaju i gore
jer jedini im je u kozmosu taj fraktal krošnje,
grane, lista, žile, stanice
što propada bez uzdaha...

U daljinam, sa zapada, teško sivilo,
moćni oklop oblaka i kiše,
tijesto oluje što se valja zemljom,
okolo - naokolo, krug - ukrug,
pa ispočetka...

Vlaga i tegoba juga nalegla na nebo,
pa na krovove, pa na uzduh ovijeh soba i konačno
na lubanje sav taj teret isporuči bezobzirno.

Vjetar ko mač gospodnji vitla po brdima i usjecima
i vrtom lišće i prah razmahuje bjesnilom užeglim.
Kiša potapa i briše sve što je bilo...

Dubrovnik, 1997.

Drago KOLIMBATOVIĆ

Svoj je lik urezao u moj život

(Povodom pedesete obljetnice smrti oca Josipa-Sibe Budrovića)

"Ljuudii!, jeste li čuli da padre Sibe ide za učitelja novaka u Dubrovnik?" otac Zlatan će braći već s vrata samostanske rekreacije.

"Štooo?!", u čudu će svi kao jedan...

"I to na njegovu osobnu molbu."

"Nevjerojatno..."

Samo tri i pol godine nakon što je ta senzacionalna novost postala stvarnost, naš je padre Sibe bio na odru...Zar je onda čudno da nam se nameće pitanje: Tko je bio taj padre Sibe? Zašto je njegova odluka izazvala toliko čuđenja kod njegove zagrebačke subraće? Što su o njemu mislila druga subraća i neki njegovi suvremenici izvan samostana? Što je povodom njegove smrti o njemu napisao otac Lujo Matijaca u kroniku splitskog samostana? Nije li predosjetio svoj skori svršetak te se povlačenjem u Dubrovnik htio pripraviti za taj sudbonosni trenutak? Što su o njemu napisale njegove starješine u službenom nekrologu? I, konačno, kako ga je doživljavao pisac ovih redaka koji se ne ustručava ustvrditi da je padre Sibe svoj lik urezao u njegov život...

U Starom Gradu godine 1939.: Hijacint Bošković (desno) s kardinalom Stepincem i Sibom Budrovićem

Najprije čujmo što su o padre Sibi napisale starješine naše provincije u prigodnom nekrologu koji je bio tiskan u službenim "Aktima" donesenim na provincijalnom kapitulu u Bolu na otoku Braču 1951. godine.

Provincijalni nekrolog povodom smrti oca Josipa-Sibe Budrovića

Otac Josip-Sibe Budrović rođen je 26. VII. 1899. godine u Velom Grablju na otoku Hvaru. U najranijoj mladosti prigrlio je Red sv. oca Dominika. Gimnazijske predmete položio je u Bolu na otoku Braču i u Starom Gradu na otoku Hvaru. U Dubrovniku je primio odijelo Reda 9. XI. 1917. godine. Položivši jednostavne zavjete 1918. godine, započeo je filozofsko-teološke studije također u Dubrovniku,

da ih 1920. godine nastavi u Rimu. Za svećenika je bio zaređen 19. IV. 1924. godine, a 1927. doktorirao je iz teologije i diplomirao pomoćnu povijesnu znanost o starim ispravama, takozvanu diplomatiku. Pošto se vratio u domovinu, bio je poslan u netom osnovani zagrebački samostan gdje je bio zauzet mnogim djelatnostima i službama. Bio je čovjek apostolskog žara, pravi misionar, sijući riječ Božju slobodno, posvuda i često. S uspjehom je održao nebrojene korizme, došašća, Marijine mjesece i duhovne vježbe. Posebnu brigu posvetio je katehiziranju mladih, a kao misionar održao je brojne misije u gotovo svim našim biskupijama. Među raznim pobožnostima naročito je promicao štovanje Blažene Djevice Marije. Zbog svega toga na prijedlog provincijalnog kapitula od vrhovnog je učitelja Reda počašćen naslovom "praedicator generalis", "opći propovjednik". Obavljao je i mnoge odgovorne službe: bio je prior bolskog i zagrebačkog samostana, učitelj i profesor sjemeništaraca u Bolu i učitelj novaka i klerika u Dubrovniku. Uvijek revan, bio je drag i mio svima. Iako podložan ljudskim slabostima, bio je pravi dominikanac, uvijek dinamičan i mladenački revan, posvećujući sve svoje sposobnosti dobru Reda i Provincije. U posljednjim mjesecima života, izjedan šećernom bolešću, iz koje je proizašao rak jetara, braći je ostavio primjer izvanredne strpljivosti. Okrijepljen sakramentima umirućih, izmijenio je ovozemaljski život sa sretnijim, vječnim životom - 30. XII. 1950. godine. Bila blagoslovljena uspomena na njega!

Svaki nekrolog nastoji iznijeti ono najbitnije iz života dotičnog pokojnika. A jer u ovom - padre Sibinom - njegove mjerodavne starješine svjedoče za njega da je bio pravi dominikanac, držim da ću se najbolje odužiti svom učitelju ako tu njihovu tvrdnju potkrijepim pojedinostima iz njegova života; jer može li se za nekoga ustvrditi nešto pozitivnije nego li da je u punini ostvario svoj životni poziv?! Zato najprije pogledajmo kako je Dominik zamislio svoj Red da bismo mogli procijeniti je li padre Sibe doista bio pravi dominikanac.

Kad je Dominik kao suprior zajednice osmijskih kanonika putovao Francuskom kao pratilac svog priora biskupa Diega, osobno se osvjedočio da je albigeško krivovjerje poprimilo zabrinjavajuće razmjere. S gostioničarom, kod kojega su obojica odsjeli, cijelu je noć proveo u raspravljanju. Plod nije izostao: gostioničar se pred jutro bacio na koljena i od Dominika zatražio da mu udijeli oproštenje... Danas, poslije II. vatikanskog koncila, sa sigurnošću možemo ustvrditi da je Dominiku baš tada bila udijeljena karizma osnutka posve novog, propovjedničkog reda, kojemu će geslo biti "Istina". A jer je Krist poslije jedne diskusije sa Židovima rekao onima koji su mu povjerovali: "...istina će vas spasiti" (Iv 8,32), posve je razumljivo zašto Dominik traži od svojih sljedbenika da trajno proučavanje Božanske Istine bude jedna od njihovih najvažnijih obaveza. Osnutkom svog Reda Dominik neće raskrstiti sa zdravom tradicijom; kao solidan temelj zajedničkog života uzeo je već stoljećima provjerenu Regulu sv. Augustina biskupa. Naročito snažan akcenat stavio je na molitvu, i to liturgijsku; a u trima zavjetima

prvenstveno vidi ustuk trima požudama; dominaciju duha nad tijelom; i to posebno po zavjetu poslušnosti, koji jedino i polažu njegovi sljedbenici, jer po njemu stječu istinsku slobodu "djece Božje"... Konačno, po Dominikovoj zamisli i šutnja mora biti vlastitost njegovih sljedbenika. Nju Dominik u svojim prvim konstitucijama naziva "najsvetijim zakonom", "sanctissima silentii lex".

Padre je Sibe bio promicatelj istine. Već za vrijeme studija u Rimu, on i njegov subrat Hijacint Bošković, planiraju kako će po povratku u domovinu zajednički pokrenuti nakladničku djelatnost. Naklada će se zvati "Istina", revija "Duhovni život", a glasnik "Gospina krunica". Međutim, kad je 1927. završio svoje studije i bio dodijeljen novoosnovanom zagrebačkom samostanu, naprosto je bio prenatrpan mnogim potrebama nove zajednice; i uz svu dobru volju nije se mogao posvetiti nakladničkoj djelatnosti onako i onoliko kako je planirao. Ipak, od 1929. godine kad je naklada bila utemeljena, a revija pokrenuta, čemu je i on dao svoj snažan doprinos, sudjelovao je s četrdesetak što članaka, što recenzija, što prijevoda s latinskog, talijanskog i francuskog jezika. Surađivao je i u "Gospinoj krunici". Štoviše, kad je na neko vrijeme bilo obustavljeno izlaženje i "Duhovnog života" i "Gospine krunice", on je bio glavni motor njihova ponovnog izlaženja. Čak je prihvatio da tijekom nekoliko godina bude urednik "Gospine krunice", usprkos preopterećenosti drugim obavezama. Padre Sibu, dakle, s pravom možemo smatrati pravim katoličkim publicistom... Ali više nego perom, padre Sibe je bio promicatelj istine neumornim propovijedanjem. Doduše, sudeći po svemu, ni jednu svoju propovijed nije napisao. Naš kroničar Matijaca tvrdi da je uvijek govorio bez priprave i da mu zbog toga nije svaka propovijed bila najuspjelija. "Ipak", i zaključuje, "manjak priprave nadoknađivao je snažnim svojim glasom, zanosom s kojim je govorio i prikladnim gestikuliranjem." Kad je 1931. godine pošao s našim kroničarom u misije u Kravarsko, poslije dva puna sata vožnje po lošoj cesti u seljačkim kolima, padre Sibe će mu: "Muka me uhvatila!" "Zbog vožnje?", zapita ga naš kroničar. "Nee!, već što idem u misije, a nemam ni slova napisana... Ali netom se vratim, smjesta ću se staviti na posao!"... "To nikada nije uspio ostvariti", zaključuje naš padre Lujo, "jer su ga kod kuće čekale, uz redovite obaveze, i neke od onih koje bi bio izvršio da nije otišao u misije..."

O izvanrednoj govorničkoj sposobnosti našeg padre Sibe svjedoči i veleučeni prof. dr. Stjepan Bakšić koji je i sam slovio kao znameniti propovjednik. Kad je jedan od njegovih znanaca pokušao usporediti njegove govorničke sposobnosti s padre Sibinim, veleučeni će mu: "Dok ja iz principa ne prihvaćam obavezu propovijedanja ako za to nisam zamoljen barem tri mjeseca ranije, dotle padre Sibe bez ikakve priprave znade održati fantastičnu propovijed..." Po svoj prilici je aludirao na propovijed koju je padre Sibe održao godinu ranije u zagrebačkoj katedrali, po povratku hodočasnika iz Marije Bistrice. Naime, tada se dogodilo da se naručeni propovjednik nije pojavio, a masa naroda čeka na oproštajni govor...

"Sibe! Spasavaj situaciju!", gotovo će mu imperativno naš padre Alfonso Eterović kad je shvatio u kakvoj se mučnoj situaciji nalaze organizatori hodočašća... I gle, padre Sibe se već probija kroz narod; prstima obiju ruku kopka po glavi kao da bi htio iščeprkati prikladnu misao... Počeo je izgovarajući riječ po riječ, kao da svaku izvlači iz bezdana; ali što dalje, to sigurnije i odlučnije, sa sve većim zanosom... da mu masa na kraju iskaže zahvalnost burnim pljeskom...

Padre Sibe je bio siromah u evanđeoskom smislu, to jest u duhu i stvarno. Nimalo se nije brinuo hoće li imati što pojesti, popiti ili obući. Naš kroničar izričito kaže: "Za sebe se nikada nije brinuo; ništa nije imao, niti je što vrijednim držao." Doista, ljudi su ga pamtili po njegovoj jednostavnosti i skromnosti kako u odijevanju i ishrani, tako i u komuniciranju s ljudima. Rijetko ga se moglo vidjeti odjevena drukčije nego u habitu. Zapravo, civilnog odijela nije ni imao: košulje za njega nisu postojale; pod habitom je nosio potkošulju dugih rukava, hlače i čarape bijele boje, a cipele isključivo crne, baš kako su propisivale ondašnje Konstitucije. A da habit ne bi oko vrata uskoro postao mastan i zbog toga se morao češće prati, nosio je posebne ovratnike koji su se mijenjali prema potrebi. Kad god se negdje morao pojaviti bez habita, otprve se vidjelo da se ne zna obući kako treba. Kad me došao posjetiti u Sisak, kamo sam poslije Bleiburga i logora bio upućen na odsluženje vojnog roka, dežurni mi je javio s vrata kasarne: "Na kapiji te čeka neki trgovac stokom."... I u pogledu ishrane bio je vrlo skroman. Ni onda kad se ustanovilo da boluje od šećerne bolesti nije dopustio da mu pripremaju posebnu hranu. Dakako, kao gotovo svim ljudima, ni njemu nije bilo mrsko dobro pojesti i popiti; ali kad god je u tome imalo pretjerao, kažnjavao je sama sebe potpunom apstinencijom. Vraćajući se kasno s apostolskih putovanja znalo mu se dogoditi da braća na njega potpuno zaborave i da mu ništa ne ostave. Tada bi se zadovoljio komadićem kruha; ukoliko se našla jedna slana srdela i čaša bevande - tko sretniji od njega...

O njegovoj neusiljenosti u druženju s ljudima dovoljno govori činjenica da su mu se obraćali kao sebi ravnomu i oni s ruba društva; a on je svima s ljubavlju uzvraćao. Svojom veselom i vedrom naravi u svakom je društvu znao stvoriti izvanredno raspoloženje. Da bi to postigao nije se ustručavao uzeti na nišan ni vlastite slabosti. Posebno mi je ostala u sjećanju svetkovina sv. Tome Akvinskoga 1938. godine, uz proslavu imendana oca Anđelka Rabadana, direktora gimnazije, i oca Anđelka Fazinića, profesora hrvatskog jezika. Dok su još svi uživali u toploj i ukusnoj juhi, padre Sibe je ustao i ovako započeo zdravicu: "Ne sjećam se koje mi je moralne savjete dao moj otac kad sam kao četrnaestogodišnji dječak odlazio baš u ovaj samostan; ali se vrlo dobro sjećam praktičnog savjeta i njega se redovito držim: 'Sinko', rekao mi je, 'posli juhe dvo parsta cilega (vina)'..." I poželjevši svečarima dug i sretan život, podigao je čašu da ni u ovoj prigodi ne dođe na manje savjetu svog oca...

Za ovu padre Sibinu sposobnost vrlo dobro je znao i njegov kolega iz studentskih dana u Rimu, sada već blaženi Alojzije Stepinac. Kad god je imao za

stolom strane goste, naročito ako su to bili Talijani, pozvao bi i padre Sibu; a on, znajući zašto je pozvan, tako je vjerno izvršavao svoju dužnost da je pri tome na sebe zaboravljao i gotovo ostajao gladan. Stepinčevu oku to nikada nije promaklo; obilazeći goste, došao bi i do njega, te mu diskretno šapnuo: "Sibe, *carpe diem!*", "Sibe, iskoristi trenutak!", u smislu: "Valjda nećeš ostati gladan kraj tolikih i takvih blagodati?!"...

Kako se padre Sibe nosio sa zavjetom čistoće? Teško je sa sigurnošću ustvrditi. Znamo da se padre Sibe do iznemoglosti zaokupljao apostolskom djelatnošću... Oni koji su ga površno poznavali bili su skloni pripisati mu onu Terencijevu: *Homo sum, humani nihil a me alienum puto* (Kraut I., 25), "Čovjek sam i držim da mi nije tuđe ništa što je ljudsko." A zar to nije dao naslutiti i službeni nekrolog izjavljujući da je bio podložan ljudskim slabostima?! A i ja sam čuo, i to s više strana, da je na jednoj svadbi čak i zaplesao; što je, prema ondašnjem shvaćanju, bilo blizu sablazni. Međutim, kad se zna da je i tada bio u habitu, zar možemo i pomisliti da je pri tome bio vođen grešnom nakanom?! Ne zaboravimo, također, da "glas idući raste"; a jer se o padre Sibi s tog područja nije nikada čulo ništa negativnije od toga, s pravom zaključujem da kod njega i nije bilo većih ispada...

Do ovog zaključka dolazim i na temelju ovih činjenica. Padre Sibe je bio četrnaesto dijete svojih roditelja. Među starijim sestrama i braćom Mandica je bila potpuno slijepa, brat Menego (Dominik) napola slijep i gluh, a nekoliko ih je pomrlo od raznih bolesti već u ranom djetinjstvu. Već ova bolna činjenica uvjerljivo govori da u toj obitelji nije manjkalo ni žrtava ni patnje; a provjerena je istina da djeca iz takvih obitelji brže i pravilnije dozrijevaju... U prilog toj tvrdnji još rječitije govori izjava samog padre Sibe. U jednom intimnijem razgovoru reče mi za svoju slijepu sestru Mandicu: "To je živa svetica; bez njezinih molitava i žrtava sam Bog zna što bi bilo od mene; ta ja sam se uvijek radovao životu..." I doista, više puta sam ga čuo pjevušiti onu starinsku pjesmu naše dalmatinske sirotinje: "Lipo ti je, mili Bože, uživati kad se može". A kad je kao četrnaestogodišnji dječak odlazio u sjemenište, jer se bojao hoće li uspjeti u svemu što se od njega bude tražilo, naročito u vezi sa zavjetom čistoće, reče mu sestra Mandica: "Sibe, ne boj se! Ja ću sve svoje patnje prikazivati Bogu da ti budeš svećenik po Srcu Isusovu!"...

Padre Sibe je bio djetinje poslušan! A slušati je najteže! I logično je!, jer ako je sloboda najuzvišenija odlika razumna čovjeka, doista će on najteže povjeriti drugome da o njoj odlučuje i uz to vjerovati da mu Bog preko njega zapovijeda... Ali, evo što Krist govori o svojoj poslušnosti svom nebeskom Ocu: "Jelo je moje vršiti volju onoga koji me posla." (Iv 41,34); a to praktički znači da je za Krista ispunjenje očeve volje bilo tako nužno potrebno, kao što je nama potrebna hrana za održanje našeg tjelesnog života; doista, savršenstvo poslušnosti! Do tog stupnja, kako nas uči apostol Pavao u poslanici Filipljanima, došao je putem poniznosti: "On, trajni lik Božji, nije se kao plijena držao svoje jednakosti s Bogom, nego sam sebe 'oplijeni'

uzevši lik sluge, postavši ljudima sličan; obličjem čovjeku nalik, ponizi sam sebe poslušan do smrti, smrti na križu." (2, 6-8). A Providnost je i našem padre Sibi omogućila da se vježba u poniznosti već od najranijeg djetinjstva. Osim što je s bolju u srcu morao proživljavati hendikepiranost svojih sestara i braće, i sam je bio podložan raznim oboljenjima. Malo po dolasku u Rim pojavila mu se na nosu neka ranica; i jer nije zarašćivala, na pregledu se ustanovilo da je kancerogena. Podvrgao se zračenju. Ali ta zloćudna bolest, sudeći po onome što je uzrokovalo njegov svršetak, nije bila izliječena nego samo potisnuta... Po povratku iz Rima, nakon desetak godina prenapregnutog apostolskog djelovanja, obolio je od laringitisa, česte bolesti mnogih propovjednika. Bolest je uskoro poprimila kronički karakter, te je laringolog savjetovao da bude premješten na morski zrak. A jer je upravo bila goruća potreba za novim odgojiteljem naših sjemeništaraca u Bolu na Braču, njegovim imenovanjem za učitelja riješeno je i njegovo zdravstveno pitanje; morski zrak i svakodnevno inhaliranje grla uvelike je pomoglo brzom i gotovo potpunom ozdravljenju. Ali kad je nakon četiri godine ponovno upućen u Zagreb i kad je tamo preuzeo vodstvo naše novoosnovane klasične gimnazije i službu profesora, stanje mu se naglo pogoršalo... S pravom se pitamo: zar nije mogao tražiti da ne bude premješten, da i dalje ostane u Bolu, kad je taj zrak tako pozitivno na nj djelovao?! Ali to onda ne bi bio onaj padre Sibe o kojemu je naš kroničar napisao: "Na sve je bio pripravan - vršiti službu propovjednika i ispovjednika, biti prior i smetlar. Bio je spreman na sve." Štoviše, što god su mu starješine naređivale izvršavao je bez ijedne riječi prigovaranja. Jednog jutra, pošto je ponovno došao u Zagreb, u koru se pojavio s papučama na nogama. Kad je to uočio njegov prior, otac Celestin Bezmalinović, zapovjednički će mu: "Sibe!, smjesta obuj cipele!". Padre Sibe se pokupio bez ijednog znaka negodovanja; čak je na glavu navukao kapuč, što se inače čini dok se mole pokornički psalmi ili kad se ide po hodnicima i moli psalam za naše pokojne...

O njegovoj poniznosti govori i njegova spremnost da oprosti svaku uvredu; i ne samo oprosti nego i dobrim uzvrati. Sjećam se, 1947. godine otac provincijal Anđelko Fazinić obavijestio je dubrovačku zajednicu da određenog dana stiže u Gruž novoimenovani učitelj novaka otac Sibe Budrović... Da nitko nije izašao preda nj donekle mogu shvatiti, jer su u samostanu bila samo starija subraća; ali kako razumjeti da je usred bijela dana našao zaključana i vanjska samostanska vrata? Netko mu je očito htio pokazati da mu nije pravo što u samostan "dubrovačkih gospara" dolazi jedan "rustični" padre Sibe. Sigurno je i on to tako shvatio, ali nikada ni na koji način nije to pokazao. Naprotiv, kad god smo kasnije imali rekreaciju sa samostanskom zajednicom, padre Sibe se pobrinuo da ne dođemo praznih ruku; svaki je od nas nosio ili malo smokava, bajama i rogača, koju naranču, ili kakvu slasticu... na takav se način "osvećivao" za nanesene uvrede... Naročito ga je boljela podvojenost među dubrovačkim klerom. Samo nekoliko dana poslije našeg oblačenja, posjetili smo oca biskupa Pavla Butorca i sve redovničke zajednice

u gradu. Njegovim zauzimanjem došlo je do takve povezanosti između nas i braće franjevaca da je uskoro bio osnovan zajednički filozofsko-teološki studij. Time se profesorski kadar poboljšao za dva nova franjevačka profesora: dr. Petra Vlašića i dr. Jerka Bakotina; a i broj studenata se uvelike povećao, jer osim franjevačkih, predavanjima su prisustvovali i biskupijski svećenički kandidati...

Padre Sibe je silom prilika postao i odgojiteljem. Bio je jedan od rijetkih redovnika koji svaku povjerenu službu obavlja s najvećom ljubavlju. Zato je u svemu uspijevao mimo svakog očekivanja. Kao glavni prefekt sjemeništaraca u Bolu i on se služio već uhodanim metodama - šiba je bila na dnevnom redu. Kad sam jednom zgodom i sam postao žrtvom takve odgojne metode i udario u plač, pozvao me na razgovor i najozbiljnije prekorio što tu neznatnu žrtvu nisam znao iskoristiti za svoj duhovni napredak... Mnogi se već onda nisu slagali s takvim načinom odgajanja; no kad sam nedavno razgovarao s jednim svojim veleučenim subratom i rekao mu da me padre Sibe tukao, razrogačenih očiju me zapitao: "Tukao?" "Da, tukao." "Fizički?" "Da, fizički." "Pa?" "Što: Pa?" "Pa zašto niste pobjegli?" "Jer sam bio uvjeren da mi želi dobro i da me istinski voli i onda kad me tuče!" Da, sve nas je volio i mi smo voljeli njega...

Padre Sibe je imenovan učiteljem novaka i klerika u Dubrovniku, jer se sam ponudio za tu službu. Odgojna metoda nije tu bila šiba, nego primjer vlastitog života. Doduše, zagrebačka subraća su nekoliko dana prije njegova odlaska izvodila šale na račun njegova skorog učiteljevanja - kako će novacima do u tančine određivati dnevni red, a sam će unaokolo "landrati". I nisu te šale bile bez temelja. Svi su znali da je padre Sibe skloniji aktivnom nego tihom radu u samostanskoj ćeliji. I naš je kroničar zapisao kako je padre Sibe za svog boravka u Rimu toliko obilazio gradom da su mu htjeli uskratiti pravo na polaganje ispita, a da ih je ipak položio *summa cum laude*, s izvrsnim uspjehom...

Slutnje zagrebačke subraće nisu se obistinile. Padre Sibe učinio je nevjerojatan zaokret u svom životu; naprosto se poistovjetio s nama, novacima. Ustajao je kad i mi, već u 5 i 10 i sudjelovao u svim točkama naših duhovnih vježbi. S tom praksom nastavio je i tijekom novicijata, ako nije bio spriječen samostanskim obvezama. Svojom odlukom da obredu našeg oblačenja smiju prisustvovati samo članovi naše redovničke zajednice, zaprepastio je svu svoju subraću. Tu je odredbu obrazložio onom Kristovom: "...ako pšenično zrno, pavši na zemlju, ne umre, ostaje samo; ako li umre, donosi obilat rod." (Iv 12, 24). I dok se najozbiljnije trudio da nama pomogne u našem nastojanju oko usavršavanja, on je na svom osobnom posvećenju radio neusporedivo više. Što god je tražio od nas, svojim nam je primjerom pokazivao. Još imam sačuvanu karticu na kojoj mi je svojom rukom ispisao četrnaest točaka u kojima se moram vježbati. I dok uviđam da sam malo koju od njih oživotvorio, dotle je on - moram to reći - svaku izvršavao...

Kad se radilo o šutnji išao je tako daleko da smo po hodnicima uvijek morali ići na prstima. Za nas mlade i mršave to je bilo jednostavno i lako, čak pomalo i

zabavno, ali za njega, već u zrelijim godinama i onako gojazna, moralo je to biti vrlo mučno. I nije na tome inzistirao da nas gnjavi, nego da ne bismo ometali u sabranosti one koji su možda u svojim sobicama zaokupljeni intelektualnim radom...

I u čeličenju vjere bio nam je uzorom. Samo nekoliko mjeseci po dolasku u Dubrovnik obolio je od teške šećerne bolesti. Kako tabletama nije uspio skinuti šećer u krvi, prešao je na primanje "insulin-protamina". Jednog dana u određeni sat uđem u njegovu radnu sobu da mu po običaju dadem injekciju i, na svoje zaprepaštenje, nađem ga gdje plače. "Padre Sibe!, što vam je?", u čudu ga zapitam. "Sinko, plačem, jer mi je uskoro putovati, a čini mi se da vjere nemam." Plakao je, ali ne zato što mora umrijeti, nego zato što nema žive i jake vjere...

Još je silniji bio u svladavanju svojih slabosti; ne, doduše, grešnih, ali ni vrijednih pohvale. Evo tipičnog primjera: novicijat je bio završen i na dan sv. Nikole "putnika" krenemo na put u Župu Dubrovačku; ali ne na rad, kao obično, nego na izlet. A u neposrednoj blizini našeg samostana - tri svečara, tri naša velika prijatelja: Nikola "Mali", Nikola Pajin i Nikola Bendiš; nismo ih mogli zaobići. Neposredno iza ručka, na trenutak ih posjetismo, čašicom im nazdravimo i krenemo uz Dubac. Zna se, svaki je uspon težak; ali ako uslijedi odmah poslije ručka - mnogo je teži; a ovaj, jer je uz to pao u vrijeme neobično vrućeg "babljeg ljeta", doista je bio pretežak. Pri uspinjanju dogodilo se ono što se moglo i očekivati: vino je u nama uzavrelo i, dok se na nama dvojici mlađih i zdravih to nije ni primijetilo, kod padre Sibe, bolešću već dobrano nagrizenog, učinilo je svoje - pričao je više nego je bilo potrebno i ne baš suvislo. Mi smo jedan drugome namigivali i potiho se smijuckali... Sutradan je bio uobičajeni *capitulum culparum* na kojem se braća optužuju isključivo za prekršaje pravila, jer naš sv. otac Dominik nije htio da se prijestupi naših konstitucija smatraju grijesima. Uglavnom, taj dan padre Sibe nije pozvao nas da očitujemo svoje pogreške, nego je on očitovao svoje - ponizno i skrušeno: "Braćo!" rekao je, "danas se nećete vi optužiti preda mnom, nego se ja optužujem pred vama. Jučer sam se na trenutak zaboravio i popio više vina nego sam smio i ono me prevarilo. Svjestan sam da sam vas time sablaznio. Molim vas, oprostite mi!" I pred nama se prostre na pod - "u veniju"... Prošlo je više od pedeset godina od toga događaja; ali i sada, kad god se toga sjetim, u grlu me stegne, a u očima se pojave suze. Za mene je više značilo to njegovo ponizno priznanje vlastite greške, nego sve duhovne vježbe što sam ih obavio do tog trenutka; a sam je u sličnim poniženjima nalazio snagu da još odlučnije radi na svom posvećenju...

Padre Sibin životni "finale" 1950. godine. Zdravstveno stanje bivalo mu je sve gore. Usprkos tome, tijekom cijelog Marijina listopada svake je večeri propovijedao s nevjerojatnim zanosom. Po završetku listopadskih pobožnosti otišao je na oporavak u Župu. Na dan Bezgrešne, kad je bila proglašena dogma Marijina uznesenja na nebo, skupio je sve svoje snage i održao fulminantnu, ali i svoju posljednju propovijed, i to baš Mariji u čast. Već sutradan morao je u bolnicu. Ustanovili su da je rak već metastazirao. Smjesta je bio prebačen u Zagreb, na Rebro.

Svjestan svoje situacije, zatražio je od oca Alfonsa Eterovića, priora zagrebačkog samostana, da mu podijeli popudbinu. Evo što mi je o tim trenucima ispripovjedio sam otac Alfonso. "Podigao sam uvis presveto Tijelo da izreknem: 'Evo Jaganjca Božjeg...' ali mi on dade znak da počekam. 'Isuse', započeo je, 'evo me na smrtnoj postelji pred tobom, Bogom i čovjekom, skrivenim pod prilikama kruha; evo me nevoljna i bijedna... Kao nikada za života, svjestan sam baš u ovaj čas svih svojih slabosti, mana i grijeha. Nadsve sam svjestan da u svom životu nisam ni izdaleka ostvario sve što sam morao i mogao po darovima kojima si me obdario. I dok ti zahvaljujem na nebrojenim i nezasluženim milostima kojima si me obasipao, posebna ti hvala što te se ipak nikada nisam odrekao. Sada sve svoje pouzdanje stavljam u tvoju neizmjernu dobrotu i milosrđe. Smiluj mi se kao što si se smilovao raskajanom razbojniku. Ti znaš koliko sam se uvijek radovao životu; a jer vjerujem u život prekogrobni, rado ti prikazujem ovaj - zemaljski - u zajedništvu s tvojom mukom i smrću na križu, i to kao zadovoljštinu za svoje grijehe i za sve one nakane za koje sam se žrtvovao i radio za svog zemaljskog života...' Obliven suzama nije mogao dalje... S neviđenom pobožnošću primio je presveto Tijelo i okrijepljen tom najsavršenijom popudbinom predao je Bogu svoj duh..." Tako je padre Alfonso završio svoj opis o posljednjim trenucima zemaljskog života našeg dobrog i svima dragog padre Sibe...

Ispovijesti pisca ovih redaka i rješenje nekih dvojbi

Žao mi je što nisam mogao prisustvovati padre Sibinom ukopu jer, kako naš kroničar kaže: "Bio je veličanstven. Kovčeg su nosili ministranti našeg svetišta Kraljice sv. krunice, a pratili su ga biskupi Salis Sevis i dr. Lach, jer je njegov prijatelj Stepinac bio u lepoglavskoj kaznionici." Međutim, do groba neću prežaliti što nisam mogao biti prisutan uz njegovu smrtnu postelju. Naime, ako ima što pozitivno u mom duhovnom životu, to je zacijelo projekcija njegovih pozitivnosti; a da se nisam poveo za nekim negativnostima koje sam kod njega uočavao, također moram zahvaliti njegovu čestom i poniznom priznavanju vlastitih pogrešaka, ali još mnogo više njegovoj strogosti, mnogo većoj prema meni nego prema ostalim sjemeništarcima. Da je bio imalo blaži - jer sam radi premnogih zaduženja bio više odsutan nego prisutan na zajedničkim dužnostima - zasigurno bi dao povoda da kod ostalih učenika dođe do izražaja tipična dječja zavist i neutemeljeno ogovaranje. Imajući sve to pred očima, razumjet ćete moje žaljenje što se nisam našao uza nj u najsudbonosnijem trenutku njegova života. Usprkos nemoći koja je vlastita svim umirućima, čvrsto vjerujem da bi bio smogao potrebnu snagu i uputio mi riječ ohrabrenja kako bih s mnogo manje trauma nastavio kročiti kroz život. Da! Čvrsto vjerujem, jer me volio čistom, očinskom ljubavlju, mada mi to nikada nije očitovao...

Na početku ovog razmišljanja o našem padre Sibi nametnulo nam se mnogo pitanja. Na neka od njih odgovorio sam izravno, na neka neizravno, a na jedno - o

njegovom životnom zaokretu - gotovo nikako. Evo i na nj mog odgovora: Padre Sibe je svoj sudbonosno važan životni korak učinio potpuno svjesno, predosjećajući svoj skori svršetak; dakle, ne bez posebnog Božjeg nadahnuća. Do ovog zaključka sam došao čitajući ponovno i ponovno padre Sibina razmatranja upriličena za duhovne vježbe na početku našeg novicijata. Naravno, ta razmatranja nije on napisao; klečeći u kapelici zajedno s nama, on je naglas razmišljao, a ja sam po koju riječ bilježio i kasnije u svojoj sobici sastavljao i u posebnu bilježnicu unosio. Uglavnom, sačuvao sam ih šesnaest, sa svim što god se događalo za vrijeme tih duhovnih vježbi. A specifičnost tih razmatranja sastoji se u činjenici da nas je često suočavao sa smrću i stavljao pred pitanje: kako bismo se osjećali da se u ovaj čas nađemo pred njom kao pred neizbježnom stvarnošću. Imajući tu specifičnost pred očima, pitanje mi se samo od sebe nametnulo: ako je padre Sibe toliko inzistirao na smrti, pred nama, koji smo tada bili pred životom, nije li se on sam kroz ta razmatranja pripremao na svoj skori svršetak, a nas vodio za sobom, prepuštajući Bogu da on udijeli pojedinom od nas koliko je kojemu potrebno?!...

Još jedna dvojba: čuđenje što ga je kod zagrebačke subraće izazvalo Sibino životno preusmjerenje, kao i sklonost nekih "dubrovačkih gospara" da Sibu smatraju "rustičnim" - stavljam pod istu kapu, jer su i jedni i drugi bili u određenoj zabludi. Naime, Sibe je bio onakav kakvim ga je Bog stvorio: otvoren, iskren, spontan, jednostavan, nenamješten, bez trunka dvoličnosti, prenemaganja i glume, svima čitljiv kao knjiga, kako u svojim riječima, tako i u djelovanju... A takvih je vrlo malo i zato odudaraju od svoje sredine. Onim prvima zapravo imponiraju i ti su im zavidni što i sami ne mogu biti takvi; i kad izmijene svoj životni pravac, naprosto se gube, jer osjećaju da je taj njihov korak doveo u pitanje njihovo životno usmjerenje. A oni koji takve proglašavaju rustičnima, očito su u mnogo opasnijoj životnoj zabludi...

Na kraju ovog razmišljanja o životu i smrti našeg padre Sibe s pravom se pitam: tko od nas ne bi poželio sretan svršetak kakav je bio njegov?! U njemu gledam volju našeg predobrog Oca koji - dok svoga Sibu privodi na nedokučiv način k istinskoj svetosti - u isti čas na božanski način nagrađuje nadljudske žrtve njegovih roditelja. Tâ Kristova je riječ: "Tko primi jedno (ovakvo) dijete u moje ime, mene prima!" (Mt 18,5). A oni su primili ne jedno, nego njih četrnaestoro, usprkos činjenici da je jedno od prvih bilo rođeno potpuno slijepo...

Smatram potrebnim ispovjediti još i ovo: u svojim svagdanjim molitvama sjećam se svojih roditelja, tjelesne i duhovne braće i sestara, tolike rodbine, prijatelja, dobročinitelja i znanaca - a za njega se ne molim... njemu se molim!

Bunar

Jednom davno kada su svi bili veseli i sretni, u suzama vidjeh pustinju svog života. Drugi su životi tekli poput rijeka mirisnim dolinama dozrelih plodova ljubavi i ljepote, okupani zlatnim sjajem radosti i sreće, vedri i bezbrižni kao dječji smijeh. Toliko sam puta posijao sjeme cvijeća ljubavi i zasadio drvo prijateljstva, ali na žarkom suncu istine brzo bi uvenuli. Vjerovao sam da smo svi isti: da u srcu punom ljubavi nema laži! Nisam znao umijeće zaborava.

Više je puta slučaj skrenuo neku rijeku u moj život, ali bi presahla u beskrajnim ponorima sjete. Suviše je dubine bilo u meni, premalo života. Pustinja je sve uništavala! Istina, ponekad bih pronašao skrivenu oazu sreće, ali je sve to bilo premalo za moju neizmjernu žeđ. Mogao sam se tek zaustaviti i počinuti, a onda opet nastaviti lutati i tražiti. Samo, ništa nisam nalazio, ništa se nije otkrivalo i nitko me nije dolazio utješiti.

Zato odlučih poći u središte pustinje života, ravno u svoje srce, i tu iskopati bunar. Ili ću pronaći vodu života, ili umrijeti! Kopao sam godinama u samoći, gladan i žedan, bos i gol, šiban vjetrovima praznine i besmisla. Danju se spuštao na krilima ljubavi, noću se vraćao snagom vjere, i bezbroj puta ponovno ponirao u bezdan. Što sam dublje prodirao - bilo je sve više smisla!

I preživio sam: u najvećim dubinama srca nađoh vječnost!

Kada sada ožednim, odlazim do bunara da zahvatim malo vječnosti. Samo tako mogu izdržati prolaznost. Mogu posaditi sve što hoću, ono će se primiti. I suha grana procvjeta! Pustinja se sve više povlači i iščezava. Ako naiđe neki zalutali putnik, može se odmoriti i utažiti žeđ.

Vode je neiscrpno. Ima i za druge.

Put

Neki se čovjek požali mudracu:

- Tek sada znam što je bitno u životu. Vidim pravi put! Ali što to vrijedi, kasno je. Više nema ni vremena ni smisla za novi početak. Život mi prođe uludo, slušao sam druge, a ne sebe!

Mudrac mu odgovori:

- Uvijek ima vremena! Nikada nije kasno za ono bitno. Život je potraga za pravim putom. Mnogi ga nikada ne pronađu i lutaju sve do smrti. Put je dar! Nagrada za sve patnje i boli. I otkriva se samo rijetkima. Kada ga pronađeš, vrijeme više ne protječe isto, u jednom ti se danu mogu nadoknaditi sve godine praznine i besmisla. Ono što put donosi - nema cijene! Sve se povezuje i dobije svoj smisao. A to nas

mijenja i daje novu snagu. Zato zaboravi ono prije i učini to što misliš da trebaš. Vidjet ćeš kako se ide brzo i lako. Kako se odjednom otkriva ono što nikada nisi ni slutio da postoji. Kako je život nešto mnogo više od onoga što si vjerovao. Jer put vodi dalje! U ono skriveno i nepoznato, prema dubljem smislu života. Onaj tko nema put, nikamo ne stiže. Nemaš za čim žaliti. Ono što nema vrijednosti, ne obavezuje. Ništa nisi izgubio, sve je bila samo priprema. Tek sada možeš sve izgubiti: ako nakon toliko traganja konačno vidiš put, a ne želiš ga!

Srce se ne predaje

Od svih tajni našeg srca, a ima ih bezbroj, jedna je ipak najčudesnija: ono ne može biti samo! Čovjek može biti sam, i živjeti bez ljubavi, ali srce ne može. Mora kucati za nečim.

Zato se srce nikada ne predaje!

Bez obzira na prepreke, naći će put. Kada pred nemogućim mi odustanemo i razočaramo se, ono će još godinama čekati, vjerovati i nadati se. Ako treba, izmijenit će stvarnost, zaustaviti vrijeme i premostiti udaljenosti, od snova uspostaviti novu zbilju, a javu pretvoriti u san. Jer da bi živjelo, mora voljeti.

Zato nitko toliko ne vjeruje u čuda kao naše srce!

Možda ono zna nešto što mi nikada nećemo saznati?

UPRAVO IZAŠLO !

DANICA 2001. - knjiga na 224 stranice, zanimljiva, zabavna i poučna sadržaja, s dva priloga na obojenom papiru.

DŽEPNI KALENDAR 2001. - sa slikama hrvatskih teologa i filozofa, te poštanskim brojevima.

ZIDNI KALENDAR 2001. s reprodukcijom umjetničke slike.

Naručuje se kod izdavača:

HKD SV. JERONIMA
10 000 ZAGREB, Trg kralja Tomislava 21
Tel. +385-1-4922 300

Zijad DURAKOVIĆ

U tišini ljetnoj

Što ne cvrči cvrčak u tišini ljetnoj
Ljepljivoga daha, umornog od misli
Pogledom u prazno, što su ga pritisli
Tereti od kala u večeri sjetnoj.

Ni grane drveća ne zibaju snove
Koji na umorne oči ne dolaze
A obrisi tame ništa ne nalaze
Do tereta muka, snujuć plamenove

U bojama spektra što odnosi tmine
I što tjera sjene u okrilje tame,
Odnoseći odsjaj do ruba osame
Ulijevajuć nadu prije pomrčine.

Što ne cvrči cvrčak u muku ljetnome
Da razbije umor i nadu donese
Dok se sa rađenjem zore ne uznese
Samo na čas bljesak, mraku stoljetnome.

. Ne pritišći rukom

Ne pritišći rukom taj lanac savijen
Što vrat ti i leđa do zemlje povija
I svjetlo daljine velovima svija
Kroza tamnu prizmu, leđima pribijen

Za stijenu hrapavu, tisućama strijela
Osjetom do boli što tijelo ranjava
I zamata rane kostrijetom ponjava
No još mira nema mis'o uzavrela

Dodir joj od drača lijeta ne ustavlja
Niti joj visine ne smanjuje kruga
Već se kroz osjeta povećava tuga
Bremena preteška što zemlji ostavlja.

Po koga sanjke jure

Po koga sanjke bez praporaca jure
Sa kočijašem bez ruku i bez lica?
Na čijem tragu čuje se klackalica
Što mjesto klatna bilježi zadnje ure?

Koji to likovi četveroprega vode?
To konji nisu, bez grive, s kopitima.
Crvenim plamenom iz daha sječe se tama,
I rogove kazuju. Iz očiju bode

Divlji sjaj mračan. Putove jeza trese
Kas tišti zemlju. Strava guši daljinu
I staju ispred tebe. Vrata u vječnu tminu
Čekaju korak zadnji, do muka da te odnese.

Crta

Crta se točkama crta
U vremenu se ogleda
S kraja, gdje Vječnost sjeda
Prati se staza utrta.

Točkama crta se bilježi
Krivudava sve od kraja
Do počela od beskraja
Brišu se puta biljezi.

Točkama crta se kazuje
Kratkoga života bljeska.
Nestaje olujom pijeska
Koja se Svemirom kazuje.

Husein KADIĆ

Chaman - Kuban - Tanais

(*odrednice hrvatskog identiteta*)

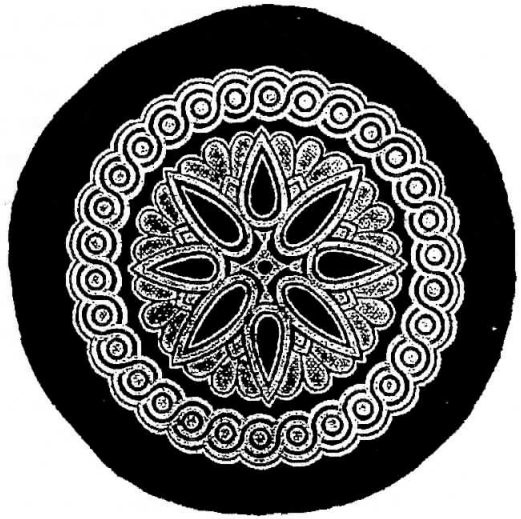

Ukrasni kružni preplet s korica knjige M. Rostovceva "Iranians & Greeks in South Russia", Oxford, 1922.

Prošlo je već 110 godina od pronalaska i objave dviju kamenih nadgrobnih ploča iz 2. i 3. st., pronađenih u antičkom gradu Tanaisu na ušću Dona u Azovsko more s imenima "Horoathos" i "Horouathos".[1] I premda je tzv. iranska teorija o podrijetlu Hrvata tim nalazom zapravo na velika vrata ušla u povijesnu znanost a iranska etimologiziranja postanka imena Hrvat dobila njime svoj glavni poticaj i veliki broj pristaša, ipak još i danas traju rasprave, dvojbe, relativiziranje značaja tih imena pa i određena minoriziranja samog nalaza, prešućivanje i iskrivljeni način pisanja izvornih oblika imena i sl., što je osobito znakovito za noviju i najnoviju hrvatsku povijesnicu, različiti stručni i opći tisak i elektronske medije gdje o tome vlada posvemašnji muk. Prve su poteškoće s ispravnim i znanstveno utemeljenim tumačenjima tih imena počele već 10 godina po izlasku Latyschevih "Inscriptiones". Tada je naime (1901. god.) ruski jezikoslovac A. Pogodin u svojoj raspravi "Epigrafičeskije sljedy slavjanstva" navedena imena iščitao kao slavenska navodeći time, možda i nehotično, čitavu kasniju raspravu među znanstvenicima koji su se bavili tim problemom na krivi put. I makar su do tada najmanje trojica uglednih jezikoslovaca[2] potvrdila činjenicu kako imena "Horouathos i Horoathos" nepobitno

ne mogu biti slavenska, a ni sam se Basilius Latyschev nije odredio u takvu smjeru, Pogodinova je kvazilogička umotvorina (tanaiska imena zbog sličnosti pripadaju hrvatskom etničkom korpusu a sami Hrvati slavenskom pa su stoga i imena slavenska) "zaslužna" što je gotovo cjelokupni smjer istraživanja skoro dovela u slijepu ulicu. Naime većina se filologa (jezikoslovaca) nakon Pogodina svojski trudila dokazivati da ta imena nipošto ne mogu biti slavenska, ali sami Hrvati kao narod to svakako moraju biti. Svi su se stoga trsili u dokazivanju nečeg što je bilo očigledno već samo po sebi, tj. da su spomenuta imena, ako im se odbaci grčki nastavak -os tako slična hrvatskom narodnom imenu starijeg izvora ("Horvat") da je onda vrlo vjerojatno da se o njemu doista i radi. Nitko se nažalost već tada, zahvaljujući prvoredno Pogodinu, nije zapitao je li moguće da je u to doba u širem zaleđu antičkog Tanaisa i Bosporskog Kraljevstva bilo tako mnogobrojnih slavenskih etničkih zajednica koje bi onda i u samom gradu mogle imati istaknute, čak na najvišem položaju gradske uprave, tj. kao arhonte, vlastite sunarodnjake. Unatoč činjenici da je već u to vrijeme bilo općepoznato kako se Slaveni i to u prilično nejasnom kontekstu prvi put spominju tek kod Cezara iz Nazijansa, u IV. st. poslije Krista. I umjesto da uzmu "ad notam" činjenicu "iranskosti" vlastitih imena s tanaiskih ploča kao gotovu danost, potvrđenu i kronološki određenu prvorazrednim povijesnim izvorima, samim kamenim pločama, iscrpljivali su se dugotrajnim dokazivanjima i pokušajima tumačenja tih imena u smislu njihovog znanstvena atribuiranja iranskom kulturno-civilizacijskom prostoru, a trebali su samo s više pouzdanosti utvrditi osnovni smjer iz kojeg se to ime moglo pojaviti na donskom području, što bi ih puno prije dovelo do njegova pravog izvorišta, vanjskog i unutarnjeg iranskog svijeta u starom vijeku. Tako ljubljanski etnolog Niko Županić[3], nadovezujući se na Pogodina, ustvrđuje da se "u Tanaisu javlja lično ime Horoathos i Horovathos, Hrvat kao lično i porodično ime". Češki povjesničar Konstantin Jireček slaže se s Pogodinom, drži da su tanaiska imena "prvi odzvuci hrvatskog narodnog imena" ali sukladno Vsevolodu Milleru i Justiju on ih smatra iranskim. Müllenhof tanaiska imena pokušava protumačiti i izvesti iz zendskog (srednjoperzijskog) izraza "huraodha" ("skladan"). Dosljedni zagovornik iranske teorije, njemački lingvist Max Wasmer[4] ime Hrvat tumači postankom iz iranskog "Hu-ur-vatha" tj. prijatelj. On je u etimološkom smislu istaknuo dočetak -at kao neprijeporno iranski. Nešto prije, 1921. godine Wasmer je ime Hrvat tumačio iranskom riječju "haurvatar" (stočar). Još jedan Rus, A. Sobolevskij[5] tumači ta imena staroiranskim izrazom "hu" (dobar), starobaktrijskom riječju "ravah" (sloboda) i iranskim (skitskim) dočetkom -at tako da bi riječ Hrvat značila zapravo "dobroslobodan". Sobolevskij ide i dalje te na osnovu skitskog imena "Horoyatas" tvrdi da su oko Kristova rođenja skitska plemena Hrvata živjela u blizini Azovskog mora i da su se kasnije poslavenila. Slovenski filolog František Ramovš[6] smatra da je izvedba imena Hrvat iz "iranštine" u glasovnom pogledu vjerojatnija nego sve

druge dotadašnje . Tumači to vezom između tanaiskog Horouathosa i hürkilinsko-lezgijske (pleme na Kavkazu) riječi "Xurava" plus sufiks "th" tj. u prijevodu "zajedničari", "pleme", "narod". Rus G. Ilinskij 1922/23. u raspravi "K etimologiji imenji chrhvat - "horvat" ime Hrvat dovodi u svezu s glagolom "hrvati se" dok Francuz A. Vaillant 1934. god. tvrdi da je hrvatsko ime u vezi sa sarmatskim imenom "Horoyados" za koje kaže da je iranskog podrijetla. Ukratko rezimirajući gore izneseno, danas je jasno vidljivo da su sva ta predložena "rješenja" zapravo bila lingvistička lutanja kroz magle povijesne zbiljnosti jer se nije, kako ćemo pokazati dalje, uzeo u obzir pravi etnogenetski raster brojnih naroda i plemena što su u I. tisućljeću pr. Kr. i u prvim stoljećima naše ere nastavala taj prostor. Zato je i moguće da suvremena hrvatska slavistika usmjerujući i dalje svoje napore, uz obvezatna ignoriranja povijesnih, arheoloških, etnografskih i podrijetlenih pokazatelja samo na jezičnu osnovu, nije sve do sada došla ni do jednog novog dokaza pomoću kojeg bi se malo bolje rasvijetlila povijesna slika donskog područja u prvim stoljećima poslije Krista, nego i dalje tapka na mjestu uopćenim konstatacijama da je negdje (tko zna gdje!) u zaleđu Tanaisa bilo stepskih nomada iranskoga jezika od kojih su poneki sretnici iz tog nejasnog višeplemenskog konglomerata, noseći sa sobom svoja vlastita imena kao narodna (jer izgleda jedno bez drugoga nije išlo) slučajno dolutali i u Tanais, gdje su, nota bene, odmah postali ugledni građani pa čak i arhonti - gradonačelnici. Manje-više sve dvojbe oko pravog tumačenja imena s tanaiskih ploča razriješio je još sredinom tridesetih godina XX. stoljeća hrvatski povjesnik-iranist, prof. Papinskoga sveučilišta u Rimu dr. Stjepan Krizin Sakač u nizu svojih radova[7], no kako su oni još uvijek raritetni i zbog neizlaska reprinta njegovih djela manje, da ne velimo da skoro uopće nisu poznati široj čitateljskoj i stručnoj javnosti, moguća su i nadalje iskrivljavanja i krivo pisanje oblika tih imena s tanaiskih ploča, uz obvezatno nedonošenje i skrivanje faksimila (zadnje dvije godine stanje se počelo popravljati i natpisi više nisu tajna za čitateljstvo) samog izvornika[8]. Odkako se u posljednjih desetak godina povećalo zanimanje šireg občinstva i čitateljstva za podrijetlo Hrvata i hrvatskog imena, u mnogim se citatima i navođenjima ime "Horoathos" i "Horouathos", u tisku, periodici i stručnoj literaturi bez ikakve potrebe navodi u obliku "Horvatos", možda iz neznanja ili vjerojatnije u želji naglašavanja kasnije preobrazbe tanaiskih imena u oblik tipičan za današnji hrvatski jezik, tj. "Horvat" kajkavskoga izgovora: Neki od autora tih iskrivljenica oblikuju ih pogrešno iz nepoznavanja izvornika jer po svemu sudeći do vremena pisanja tih tekstova nisu vidjeli originalni primjerak Latyschevih "Inscriptiones" (u našim javnim ustanovama, knjižnicama itd. raritet), neki to rade zbog gorenavedene želje za što većom sličnosti s novijim (i današnjim) oblikom "Horvat" a kod nekih je očito da se radi o podmetanju. Posljednji su se osobito namnožili u tisku u proteklih desetak godina hrvatske neovisnosti kad se o hrvatskoj etnogenetskoj problematici počelo učestalo pisati jer je prije bavljenje takvim temama obvezatno završavalo

napadima, blaćenjem, šikaniranjima, progonima pa čak i zatvorom a u najtežim oblicima pritisaka smrću osoba koje su podrijetlo Hrvata proučavale s neslavenskih pozicija. I ta se činjenica više nikada ne može ispustiti iz vida a ponajmanje zaboraviti. Tako primjerice V. Košćak u svom serijalu od 4 nastavka[9] navodi oblike "Horoathos" (ispravno) i "Horovathos" (neispravno), Tomislav Sabljak u "Večernjem listu"[10] piše "Horvatkos" i "Horovatkos" (oboje netočno), pa Marijan Horvat-Mileković[11] "Horovathos" i "Horovat", zatim Robert Naprta u "Globusu"[12] u svom pretencioznom članku s idiotskim naslovom piše "Khoróathos" i "Khorouathos" (netočno), nadalje Dunja Brozović[13] "Khoro(u)athos" u Glasniku Matice iseljenika, čak i Tomislav Heres u istom listu[14] piše krivo "Choroathos" i "Horovathos", a od krivih grafija nisu imuni ni hrvatski povjesnik Lovre Katić[15] koji navodi "Horoathos" (ispravno) i "Horuathos" (krivo), pa Dominik Mandić[16] sa svojim "Choroáthou" i "Choroáthos", kao i Maja Sopka[17] sa Chorovathos (Horuvathos) i mnogi drugi. Time se samo bezpotrebno unosi zbrka i zamagljuje pravo značenje tanaiskih ploča jer kad se citira povijesni izvor, treba ga navoditi onako kako stoji u izvorniku a ne u obliku koji se iz njega, makar i očito razvio. Činjenično stanje dugogodišnjeg prešućivanja i iskrivljenog prikazivanja tanaiskih izvornika s imenima Horoathos i Horouathos kao i neobjavljivanja njihovih faksimila vidljivo je i iz enciklopedijskih natuknica, primjerice u Općoj enciklopediji Leksikografskog zavoda kao i u Jugoslavenskoj enciklopediji iste izdavačke kuće. U enciklopediji Leksikografskog zavoda (tzv. "Općoj")[18] pod natuknicom »Hrvati« uredno se spominje "Pogodinovo upozorenje na arhonta Horoathosa ili Horuathosa iz II-III st. u nadpisima iz Tanaisa na Donu". Uz začudnu, za ondašnju službenu historiografsku šutnju ili bolje rečeno posvemašnji negatorski stav o iranskom podrijetlu imena Hrvat i Hrvata uopće, činjenicu ispravno napisana imena, čudno je isto tako i prilično iznenađujuće (jer radilo se o "olovnim" vremenima kako hrvatske povijesnice, tako i Hrvatske kao države uostalom) da se u daljnjem tekstu enciklopedijske natuknice dosta podrobno nabrajaju razne teorije o iranskom, tj. prednjoazijskom podrijetlu Hrvata a navode se i glavni promotori takvih hipoteza, uz Pogodina i Müller, Justi, Vasmer, Ramovš, Meillet, Jireček, Hauptman pa čak i Sakač. Uz to na kraju natuknice, iako uz ogradu, navodi se pozitivno mišljenje o iranskom podrijetlu samog imena Hrvat. Zaista za svaku pohvalu s obzirom na nepovoljnu političku i društvenu klimu u kojoj su ta enciklopedija, odnosno baš taj svezak tiskani. Ta prisjetimo se samo onodobne (1967. god.) Deklaracije o hrvatskom književnom jeziku i sveukupne represivne hajke s njom u svezi. No nasuprot općoj, dovoljno je samo baciti pogled na istovrsnu enciklopedijsku natuknicu u 4. svesku Enciklopedije Jugoslavije, tiskanom u Zagrebu, 1960. god., u kojoj se izvorni oblik tanaiskih ploča uopće ne navodi premda bi po logici stvari - zato što se radi o nacionalnoj, makar i o jugoslavenskoj, što je valjda trebalo značiti i hrvatskoj enciklopediji - upravo ovdje takva natuknica trebala biti podrobnije razčlanjena. Umjesto toga na str. 40. dotične enciklopedije

dodatno se manipulira tvrdnjom da se radi samo o osobnom imenu, dakle ni o plemenskom. Naravno, to obvezatno nedonašanje preslika izvornika teksta ili same kamene ploče može se protumačiti kloniranim slavističkim "nepostojanjem" interesa za bilo kakve neslavenske protudokaze službenoj jugounitarističkoj teoriji o podrijetlu Hrvata i Srba iz zajedničkog slavenskog lonca, ali i možebitnim prešutnim dogovorom o smišljenom i namjernom izbjegavanju takvih za ordinarne slaviste i jugounitariste prilično "skliskih tema", pa bi se možda danas moglo sustavnim radom doći do pouzdanijih indicija o tragovima te nečasne rabote. Koliko je nama poznato do danas, u domaćoj historiografiji nikada nitko nije objavio izvornu fotografiju tih stela niti pokušao pouzdano provjeriti postoji li ona uopće u petrogradskom Ermitažu a još manje pokušao pribaviti nove fotografije, kvalitetne snimke u skladu s dosezima što ih pružaju suvremena tehnička pomagala. Stoga je, ako su te kamene stele toliko bitne za hrvatsku povijesnicu, a one to po svemu sudeći zaista jesu, ovo posljednje trebalo odavno napraviti. Jer danas po Hrvatskoj zapravo kruže preslici preslika nadpisa što ih je pod rednim brojevima 430 i 445 objavio u svojim "Inscriptiones" sam Latyschev a i te su se "fotokopije" pojavile u javnosti zahvaljujući prije svega interesu nekolicine zainteresiranih pojedinaca, članova jedne znanstvene udruge a ne kao posljedica neke službene inicijative za to nadležnih institucija, o čemu će vjerojatno biti riječi na drugom mjestu. Istodobno noviji je korpus[19] (CIRB) posve nedostupan zainteresiranoj javnosti, slično kao i pravi inventarski brojevi muzeja "Ermitaž" u kojemu su pohranjene te famozne ploče a oni koji se na te brojeve pozivaju[20] sami ih ne donose. I u podosta hvaljenom školskom priručniku - atlasu, "Hrvatskim povijesnim zemljovidima"[21], navodi se ime Choroathos (Horovathos) krivo i nepotpuno, kao da se radi o jednom natpisu (imenu) a vrlo je znakovito kamo su autori ovog atlasa smjestili Ante - duboko u unutarnju Perziju! Dvojica hrvatskih autora koji pak pišu pretežito u inozemstvu, isto tako svojim krivim postavkama unose zbrku i nejasnoće u vezi s imenima Tanais, Horoathos i Horouathos. Stjepan Pantelić ih u svojoj knjizi "Najstarija povijest Hrvata"[22] čak poistovjećuje s rijekama, valjda pritokama Dona i to na osnovu krivih postavki iz knjige njemačkog autora H. Dittena "Bemerkungen zu den ersten Ansätzen zur Staatsbildung bei Kroaten und Serben im 7 Jahrhundert, in Beiträge zur byzantinischen Geschichte im 9-11 Jahrhundert", Praha 1978., dok Ivo Omrčanin[23] u djelu "Stvaranje kršćanstva u Hrvata" ponovo miješa pojmove Horoathos i Horovathos. A veliki hrvatski književnik Miroslav Krleža usputno ironizirajući[24] Stjepana Krizina Sakača na osnovi članka Danijela Uvanovića[25] objavljenog u "Hrvatskom narodu", izvrgava ruglu Sakačevu iransku teoriju o podrijetlu Hrvata i njegove dokaze o staroiranskom podrijetlu hrvatskog narodnog imena smatrajući tzv. "Sakačev zlatni lanac: Hrvat-Horvat-Horoat-Horuat-Horohvat-Harahvat-Harahvaiti-Harahvatiš"[26] povijesnim ludilom, "putom u Stenjevec"[27]. Za Krležu, koji je znao grčki pa ispravno piše oblik Horouathos, možda zbog njegove opće poznate prožetosti "objediniteljskom"

dimenzijom južnoslavenske ideje, Horouathos je "Grk na ušću Dona" [28], po Pogodinu, veli Krleža "može značiti ime hrvatskog naroda"[29]. Ali prema Pogodinu su, kako znamo, Hrvati Slaveni a onda valjda i "Horouathos". Vrlo vjerojatno, pače posve sigurno, ni sam Krleža nije imao pravi uvid u izvornik Latyschevih "Inscriptiones", prve znanstvene objave ploča iz Tanaisa niti su mu bila poznata, tada suvremena, istraživanja petrogradskog profesora Mihaila Rostovceva[30] i njegovo značajno djelo "Iranians & Greeks in South Russia", inače ne bi Horoatha podvodio pod Grka.

Zato nam se na ovom mjestu čini suvislim skrenuti pozornost na nekoliko povijesnih, arheoloških, onomastičko-etnografskih i umjetničkih pokazatelja iz navedenog djela ovog velikog ruskog (i internacionalnog) znanstvenika, velikog poznavatelja helenističke, grčke i rimske povijesti i za našu temu osobito važne povijesti Propontide, Helesponta, skitske, sarmatske i povijesti ranosrednjovjekovne Rusije i problematike odnosa grčkih kolonija na sjevernoj crnomorskoj obali i njihova zaleđa, pa tako i nekadašnjega Tanaisa na ušću Dona u Azovsko more. Navest ćemo dakle nekoliko bitnih odrednica i činjenica redovito preskočenih od slavista a koje unose puno svjetla u etnički raster grada Tanaisa i njegova zaleđa kao i ostalih gradova na sjevernim obalama Crnoga mora u antičko doba. Kao prvo, u gradu Tanaisu koji su osnovali grčki kolonisti iz Pantikapeja zabilježena je nazočnost velikog broja tračkih imena, uz mnogobrojna iranska[31] i to osobito među stanovnicima Tanaisa u rimsko doba. Drugo, zamijećeno je neobjašnjivo dugo egzistiranje kraljevske dinastije[32] vladajuće nad Bosporom Kimerijskim i Tamanskim poluotokom od V. st. pr. Kr. pa dalje. Treće, utvrđena je pouzdano brojnost iranskih imena među stanovništvom i to domicilnim, gradova Panticapeuma (Pantikapeja), Tanaisa i Olbie.[33] Četvrto, potvrđena je nedvojbena povezanost tj. usko srodstvo većine skitskih plemena, osobito onih u južnoj Rusiji, s Medima i Perzijancima - pripadnicima druge velike grane iranskih naroda u Starom vijeku[34]. Od velike su važnosti za našu temu još tri druge povijesne danosti koje je u svojoj knjizi[35] tako briljantno jasno iznio Rostovcev. To je prije svega postupno, ali neminovno i sveobuhvatno, polagano širenje sarmatskih plemena preko Urala i Orenburške stepe, prelazak Volge, njihovo zauzeće donskog područja i istiskivanje skitske prevlasti na Kubanu. Zatim podpuna prevlast iranskih i germanskih plemena - Alana, Sarmata, Roksolana, Jaziga, Sueba, Gota, Vandala i inih u to vrijeme, razaranje i osvajanje Bosporskog Kraljevstva, Tamanskog poluotoka, razaranje Olbije i Tanaisa. Zatim posvemašnja sarmatizacija tog prostora tijekom više od pet stoljeća njihove nazočnosti u ruskim stepama. I na kraju, iz brojnih nadpisa, svih odreda iz rimskog razdoblja znamo da je grad tada imao poluiranski karakter[36]. Imena građana - aristokrata iz Tanaisa djelomično su tračka, djelomično grčka i djelomično iranska. I stanovništvo se iz istog razloga sastojalo od heleniziranih Iranaca i Tračana koji su postupno nadrasli grčke naseljenike i prevladali, a taj je proces zahtijevao mirnu koegzistenciju

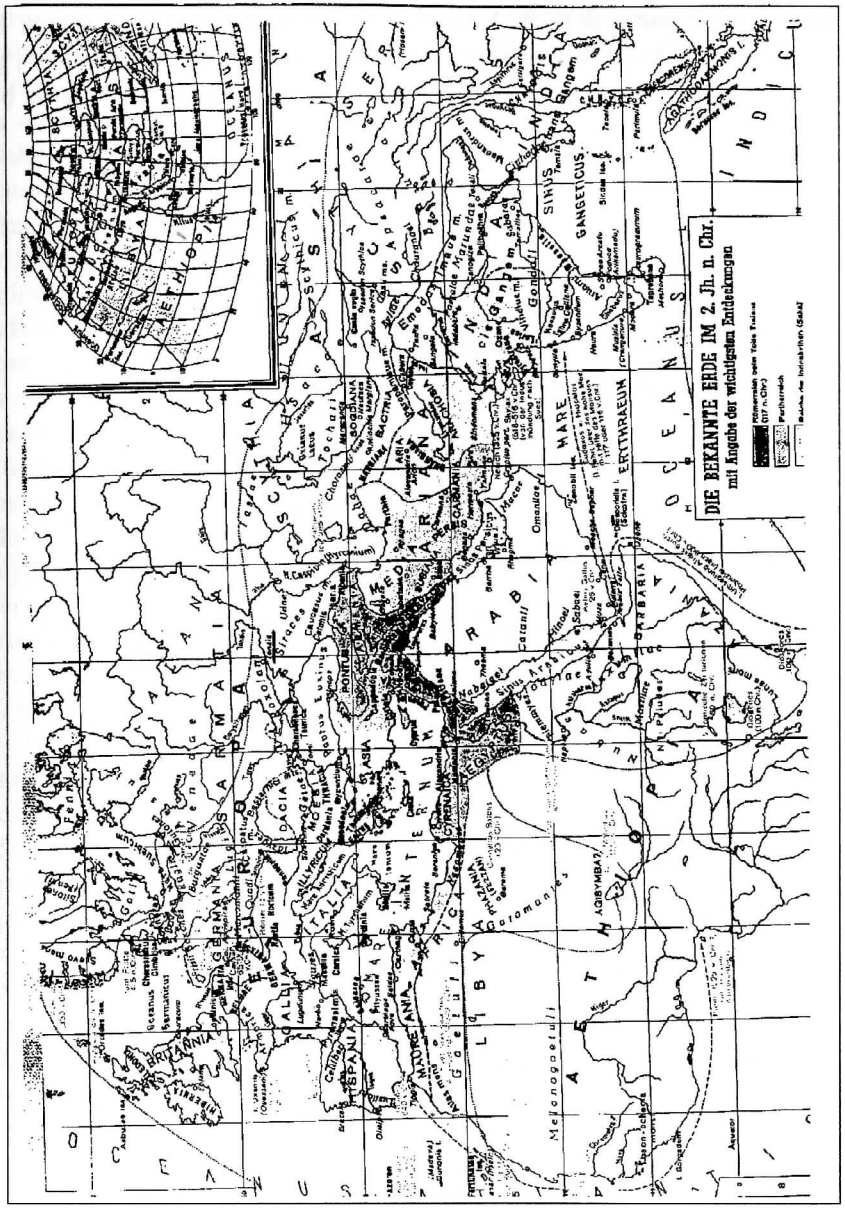

Prilog I.
Poznati svijet u 2. st. poslije Krista (dokaz za rasprostiranje sarmatske prevlasti nad sjevernim crnomorskim obalama)
Izvornik: Bengston-Milojčić: "GROSSER HISTORISCHER WELTATLAS". I. Teil. Vorgeschichte und Altertum, München, 1972. str. 13.

i uzajamno prožimanje dviju kultura. Sva su skitska plemena u zaleđu Ponta (Helesponta) i u Ukrajini bila iranofona, pripadna sjevernoiranskoj jezičnoj grupi. Osnovno stanovništvo sjeverne crnomorske obale u Herodotovo vrijeme bili su Skiti[37].

XII. ZABORAVLJENI SARMATI

Nekada moćan narod rasut među nacijama

T. Sulimirski

Prilog II. Naslovnica poglavlja o povijesti Sarmata. Prof. dr. T. Sulimirski, "Zaboravljeni Sarmati", izvornik: "Iščezle civilizacije" London, T&H, 1964., Beograd, Jugoslavija, 1965., Köln, DuMont Presse, 1964.

Sjeverno od grada Olbije obitavali su Kalipidi ili Helenoskiti, zatim Alazoni, susjedi Kalipida. Sjeverno od njih, s obje strane Buga živjeli su "Skiti-orači", dalje na istoku Skiti-zemljoradnici, a još istočnije Skiti-nomadi ("ne siju i ne oru" - Herodot). Preko Dona na istok bili su Sauromati, još istočnije Budini, zatim Meoti na obalama Azovskog mora i na Kubanu. U zabačenim dijelovima Krimskog poluotoka živjeli su Tauri, po svoj prilici ostaci dijela ranijih Kimeraca (asirski = "Gimmiraj"). Centralni dio sjevernomorskih obala Azova zauzimali su tzv. Carski ili Kraljevski Skiti. Svi oni živjeli su od VII. do II. st. pr. Kr. u različitim oblicima, uglavnom u savezima tvoreći istodobno plodonosan konglomerat odnosa spram grčkih kolonija - gradova na sjevernim obalama Crnog i Azovskog mora[38]. Iranski je prostor u Starom vijeku bio znatno širi nego danas, kako se to može vidjeti na priloženoj sl. 5/6, a glavne su rijeke u istočnoj Europi i Ukrajini prvotno nosile iranska imena, npr. Dnjestar (iz iranskog, danu nazdya" = "rijeka u zaleđu") i Dnjepar (iz iranskog "danu-apara" = "rijeka na prednjoj strani") slično kao i rijeke Dunav, Don i Donjec kojima se isto tako korijen imena nalazi u iranskom "danu" = rijeka. Od VII. st. pr. Kr. do II. st. pr. Kr. ovim dakle prostorima dominiraju iranofoni Skiti, a od tada pa nadalje još "iranskiji" Sarmati pa stoga u II. i III. st. naše ere tu nema nikakvih Slavena i Praslavena i točka. Zato je bilo kakvo dovođenje u svezu imena "Horoathos" i "Horouathos" s tanaiskih kamenih stela i kasnije slavenske nazočnosti na tim prostorima najobičnija manipulacija naslonjena na panslavističke zablude iz XIX. st.

Obadva se tanaiska nadpisa skladno nadopunjuju. U prvom slučaju Horouathos sa starijeg (II. st. n. e.) nadpisa bio je usko povezan (kao član, kao pokrovitelj i kao "otac zbora") s bratovštinom ("sinodom") tj. skupštinom (sjednicom, zborom, vijećem) članova pripadnika i štovatelja istovrstnih vjersko-društvenih aktivnosti svoga grada, neke vrsti sabora[39] velikog dijela slobodnih stanovnika grčko-iranskog (azijskog) grada Tanaisa na ušću Dona u kojemu su tvorili svojevrsnu gospodarstvenu[40], vjersku, kulturnu i vojno - političku elitu[41]. Moguće je nadalje da je taj isti čovjek (tj. "Horouathos" sa starijeg nadpisa) nekih 20 i više godina[42] iza toga obnašao skupa sa svojim bratom Voraspesom uglednu dužnost arhonta grada Tanaisa, možda je on bio onaj "Horoathos Sandarsiū", s mlađeg nadpisa, imena se razlikuju samo u jednom slovu, "mlađemu" imenu dakle nedostaje jedno slovo, naime "u". No glede povijesno-pravnog i političkog "backgrounda" i administrativnih i vojnih potreba tih dužnosti moguće bi, štoviše vjerojatnije, bilo da je redoslijed obnašanja tih službi bio obrnut. Tj. da je dotični gospodin prvo bio, u svojoj mlađoj i zreloj muževnoj dobi isprva vojnikom (mladim pripadnikom elitnog vojnog plemstva što je i bila jedna od osnovnih funkcija tih "sinoda"), zatim arhontom grada Tanaisa, da bi naposljetku već kao star čovjek postao "honoris causae" ocem jednog dijela gradskog "Sinoda" ("Sabora"), naime "ocem bogoštovnog zbora". Iz natpisa se to ne vidi, ali obje su varijante bile moguće. Zastarjele slavističke konstrukcije,

kako se u Tanaisu (i drugdje na Azovu) nisu pronašli dokumenti koji bi izravno potvrđivali ili određivali etničku pripadnost stanovnika toga grada, danas naprosto više ne stoje. Sa slavistima se slažemo samo u jednom: "Horoathos" a ne "Khoroathos" ovdje je zaista potvrđeno kao osobno ime, ali kao čisto iransko, jer sa Slavenima ono nema niti je moglo imati ikakve veze! Upravo obrnuto stoje stvari s tim natpisima i imenima uklesanim na kamenim pločama. Ovdje sve vrvi od iranskih imena što su odavno znanstveno dokazali velikani povijesnih znanosti Latyschev, Rostovcev te naš najpoznatiji iranist starije generacije Stjepan Krizin Sakač kao i suvremeni istraživač te problematike dr. Andrija-Željko Lovrić[43]. A ime (osobno i narodno) "Hrvat", priznaju to i tvrdokorni slavisti, jest neprijeporno iransko, zar ne? Ili ako nije neprijeporno, ono je najvjerojatnije (99%?) iranskog podrijetla, izmotavaju se sve do sada slavistički "nevjerni Tome". A o pitanju postotaka "slavenske" krvi kod "Ardariska (Ardaraka) Sinegdemova" koji je u Tanaisu bio "okupljačem" navedenog zbora i njegova kolege "Hofrazma Forgabakovog" suvišno je na ovom mjestu govoriti, pripomenimo samo još i to da je ime toga zadnjega u najdirektnijoj svezi s pojmom "uvarazmya" s Darijevog proglasa (tj. Korasmijom ili Horazmijom), današnjim pokrajinama Fārs i Hormozgān u suvremenom Iranu te morskim tjesnacem Hormuzom između Perzijskog i Omanskog zaljeva. I na koncu ovog pasusa izgleda nam nužnim preokrenuti najjadniju slavističku podmetaljku iz oblika "da je negdje u antičko doba u zaleđu Tanaisa bilo stepskih nomada iranskoga jezika"[44] u ispravan povijesni stav, utvrđenu povijesnu istinu "da su u antičko doba svugdje u zaleđu Tanaisa svi stepski nomadi govorili iranskim jezicima. Toliko o tome. A sada se pozabavimo nakratko unutarnjom strukturom stanovništva grada Tanaisa toga doba, njihovom "unutrašnjopolitičkom" situacijom, kako su to voljeli govoriti komunistički "aparatčici" u doba procvata samoupravnog socijalizma. Već smo rekli da su obadva uvjetno rečeno "Hrvata", dakle "Horouathos" sa starije i "Horoathos" s mlađe ploče obnašali najviše dužnosti u svom gradu. Mlađi "Horoathos" i njegov brat "Hofarnos" (Dobromir), sinovi Sandarzijevi, bili su gradski arhonti tj. tvorili su polovicu vrhovne gradske uprave jer arhonata je sveukupno bilo četiri. Gorespomenuti Hofarnos i njegov otac Sandarzije u znanosti su već odavno prepoznati kao Iranci ili barem ljudi koji su nosili čisto iranska imena. Možemo se s pravom zapitati zašto. Odgovor bi se mogao svesti otprilike na sljedeću povijesnu danost: zato što su nadpolovičnu većinu stanovnika Tanaisa toga doba tvorili Iranci (u širem smislu te riječi) i njihovi iranogovorni rođaci, zatim Tračani a ostalo su bili Grci (Pantikapejci i drugi). Drugim riječima, stanovništvo je u gradu bilo miješano, postojale su zato dvije uprave, odnosno jedna uprava ravnomjerno podijeljena, slično uostalom kako je bio razdijeljen i sam grad. Bila je to neka vrst samouprave. Hofarnos i Sandarzios moraju se stoga prepoznati i kao nositelji gentilne tradicije, inače se ne bi tako zvali. Zašto to onda ne bi vrijedilo i za njihovog brata i sina "Horoathosa". Ako su dakle prva dvojica bila nositeljima gentilne, znači i narodne tradicije onda je to svakako morao biti i "Hrvat" - "Horoathos". Drugog

rješenja nema niti ga može biti, a oni koji to pitanje danas ponovo pokušavaju iščitavati s nekakvih imaginarnih slavenskih pozicija ne postupaju znanstveno. Pravi znanstvenici to ne čine, oni se u svom radu rukovode načelima znanstvene istine, znanstvenici moraju pisati istinito. Pravi znanstvenici znaju da u imenima oba Tanaišanina, "Horouathosa" i "Horoathosa", uz neprijepornu činjenicu da se radi o osobnim imenima, moraju prepoznati i nositelje gentilne a time i narodne tradicije a ona je mogla biti jedino starohrvatska, prahrvatska. Tradicija je starija od imena a imena u Tanais nisu pala s neba. Imena su nosili živi ljudi, imena su ostala na kamenim pločama, kamene ploče prvorazredan su povijesni izvor. Taj izvor se u hrvatskoj povijesnici sustavno prešućuje, njime se neprestano manipulira. Pitamo se zašto je tome tako. Zato, jer nas taj izvor, ako ga pravilno protumačimo, vodi dalje u prošlost, dublje u središnji iranski prostor, gdje nas čekaju druge, još starije kamene ploče i stele, pisane drugim jezicima i drugim pismenima. Izgleda po svemu da tih ploča danas ima više od deset, možda čak 16. I na tim se pločama čitaju imena vrlo slična hrvatskom imenu. I tim se pločama manipuliralo, to je radio, kako smo gore pokazali, i sam "nedodirljivi" Krleža. I tim se pločama opet dodatno manipulira, opet se iskrivljuju imena. A i te su ploče prvoklasan povijesni izvor, kao i tanaiske, samo još stariji, još vredniji. Je li veliki Krleža uvijek i u svemu bio u pravu? Povijest je pokazala da nije. "Horoathos" nije bio Grk kako je to mislio veliki pisac. Povijest je nadalje pokazala da je iranska teorija o podrijetlu Hrvata prije II. sv. rata bila nepoželjna i prešućivana a od 1945. god. proganjana i zabranjivana, sve u ime slavensko-komunističkog jednoumlja. Najnovija prošlost, sada je to jasno vidljivo, dakle najnovija povijest opet se na krivi način odnosila prema toj problematici a budućnost će posve sigurno pokazati da je ovo zadnje zanemarivanje iranistike i proučavanja najstarije povijesti naroda Prednjeg istoka ponovno bila greška, za koju smo ovaj put mi odgovorni, jer smo bili suvremenici toga zadnjeg pokušaja zataškavanja povijesne istine o podrijetlu Hrvata. Nije stoga moguće, i to na ovom mjestu treba javno i opetovano izreći, da se kod "Horouathosa" i "Horoathosa" radi samo o osobnim imenima, onako kako bi to voljeli slavisti, nego se naravno isto tako radi i o narodnim, nacionalnim, a sljedbeno tome, o državnim imenima, slično kao i kod kasnijeg poznatog povijesnog primjera hrvatskog velmože Hrvoja Vukčića-Hrvatinića, kod kojeg valjda nije potrebno izvoditi njegovu narodnu pripadnost ograđujući se od nje njegovim vlastitim osobnim imenom i prezimenom. Nije li se prema hrvatskoj narodnoj tradiciji iz vremena doselidbe, inače potvrđenoj kod Konstantina Porfirogeneta, i jedan od petorice te braće zvao Hrvat. Je li i to ime bilo samo njegovo osobno, tj. vlastito ime? Koliko je ljudi u to vrijeme nosilo takva ili slična imena i prezimena? A što reći za njegovu braću Kosjenca, Kasaga, (Kasita, "Kassu"), Lovelosa, Muhla, za sestre Tugu i Bugu. Sve su to samo strogo "osobna" imena, bez ikakve gentilne tradicije, najlakše je stvari postaviti tako. Ali činjenice govore drukčije i povijest se mora pisati prema dostupnim pokazateljima, a ne na osnovi nedokazanih pretpostavki. Zato se ni ta imena ne mogu tumačiti kao

slavenska. Ili - Harauvatim Vivana, vojskovođa ("badaka") Kralja Kraljeva, Darija I. Velikog - je li i u njegovom slučaju ono osobno tj. "Vivana" moglo ništiti ono gentilno, narodno "Harauvatim". I zašto se u Darijevu proglasu prvo navodi položaj u odnosu na vladara (posvojno "mana"=moj), zatim titula, ujedno i obnašana dužnost, funkcija zapovjednika, namjesnika ("badaka"), potom gentilno, narodno, zemljopisno, državno i osobno ime (i prezime) "Harauvatim"* (od "Harauvatiš"**) i tek na kraju pravo vlastito ime (moguće i nadimak) "Vivana", pravo ime prvog kraljevog doglavnika i vojskovođe. Zar se kraljevi dvorski pisari, umjetnici kamenoresci i administratori u sređenom i visoko organiziranom perzijskom društvenom ustroju nisu držali ustaljenog redoslijeda, zar nisu poštovali običaje i strogi kodeks specifičnog načina dvorskog izražavanja, zar se nisu osvrtali na odmjerenu ritmiku navođenja izraza i imena. Odnosno da se parafrazirajući Bertolda Brechta probamo upitati: Jesu li kraljevi i vladari nosili građevno kamenje za svoje nadgrobne spomenike? Nisu li ih istodobno s Brechtovim kuharima pratili neposlušni, neuredni pisari-zabušanti koji su u svom neznanju pobrkali pojmove i oznake za narodnu i osobnu pripadnost. Kako je stoga bilo moguće, u II. i III. stoljeću n. e. u Tanaisu, na Azovu biti "Grkom na ušću Dona" (Krleža) i zvati se "Horouathos", vladati polovicom grada u ime raznih Sandarziosa, Hofarnosa, Voraspesa, Rescuporidesa (Sakač), biti arhontom, imati svoju skupštinu, Sinod, Sabor, vjersku bratovštinu, imati brata arhonta, nositi vlastito ime "Horoathos" i ne biti tim svojim imenom utkan u obiteljsku, plemensku, narodnu i imensku tradiciju koja je kako se iz svega razloženog vidi, mogla biti bilo koja druga, samo ne grčka i slavenska. Similis similibus curantur!

Na koncu ćemo uvjereni u značenje Tanaisa kao bitne postaje hrvatske doselidbe u naš današnji zavičaj, a i poradi promišljanja autora koji će se ubuduće na bilo koji način pozabaviti tim pitanjem, ponoviti ukratko što o značenju "sinoda" u već spomenutim urbanim sredinama gradova na sjevernim obalama Crnoga mora, kao i na Azovu, veli sam M. Rostovcev u svojoj značajnoj knjizi.

"Ne mogu raspraviti ovo važno pitanje do potankosti," kaže Rostovcev, "ali se mogu osloniti na neke važne točke. Isti duh ozračja iz tih bosporskih kolegija možemo pronaći i usporediti ga, klasificirati i paralelizirati s drugim udrugama građana koje su pronađene diljem grčkog svijeta. Kud god krenemo pod utiskom smo društva koje je stvorilo stanovništvo ponosno na svoj helenizam. Sinodi("sínodoi") ili bratstva ("sinadelfíai") koji su obstojali u svim bosporskim gradovima, osobito onima najviše izloženim napadima susjeda, tj. u Tanaisu,

* → ženska imenica, akuzativ jednine

** → ženska imenica, nominativ jednine (provincija "Arahozija")

Prilog III. Nadgrobna stela bosporskog ratnika - konjanika Trifona (Andromenou) iz Tanaisa. Obučen je u sarmatsku nošnju, čizme od meke kože, kožnate hlače, dugi vuneni ogrtač, sarmatski krljuštasti oklop (isto kao i na "Columni Traiani" u Rimu). Bosporski su plemići - ratnici, članovi vojnih kolegija i "sinoda" uvijek bili prikazani kao konjanici s koničnim krznenim kapama, odjeveni u ljuskasti ili karičasti oklop, naoružani dugim kopljem, bodežom s alkom na vrhu, mačem s okruglom jabučicom od kamena, lukom i koritastim tobolcem te malim štitom. (Muzej "Ermitaž", Petrograd). Izvornik: "B. Latyschev. "Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini. Inscriptiones Regni Bosporani, Petropoli MDCCCXC. br. 424., str. 231.

Gorgipiji i Pantikapeju, predočeni su nam danas kao: 1) religijska bratstva s Velikim Božanstvom u središtu glavnog kulta, po svoj prilici posvećenog Velikoj Božici[45], 2) kao savezi ili unije ograničenog broja obitelji, bolje rečeno kao aristokratske ili čisto građanske udruge, 3) kao "klubovi" usko u svezi s kraljevskom obitelji i dvorom, 4) kao vojne i političke organizacije i udruge članovi kojih su uvijek prikazivani u vojnoj odjeći, naoružani poput pješaštva ili oklopljenih hoplita, često na konjima okruženi pratiocima[46], 5) kao udruge, "kolegiji", što su svojim članovima,

posebno onima mlađim osiguravale izobrazbu u gimnazijama i palestrama, kolegiji slični onima kod Juvenesa i tzv. "neoi"-ma u drugim dijelovima grčkog svijeta, dostignuće za poboljšanu grčku izobrazbu u gradu, za grčku i heleniziranu mladež, koje ima zanimljivu paralelu u Egiptu gdje su klase izobražene u gimnazijama tvorile gradsku aristokraciju i uživale brojne povlastice, i na kraju 6) kao temeljne udruge koje su imale važnu ulogu unutar društva, sastojeći se od brojnih članova koji su, umrijevši mladi, obranili svoju domovinu na bojnom polju. Ja sam siguran", veli dalje Rostovcev, "da su ove udruge rezultat povijesnog razvitka Bosporskog Kraljevstva. Neprekidna penetracija heterogenih elemenata u tkivo grčkih gradova, stalna opasnost što je prijetila od njihovih skitskih i sarmatskih susjeda, gospodarstvena i društvena situacija koja je uzdigla Grke na položaj povlaštenog sloja sa stotinama domorodaca koji su radili za njih, prisiljavala je gradsko stanovništvo da se usko veže i okupi oko prijestolja s ciljem zaštite sebe samih ne samo kao naroda nego i njegove civilizacije i povlastica. Po svemu se čini vrlo vjerojatnim da su udruge mladih ljudi postojale u Italiji, među Keltima i Germanima od prapovijesnih vremena, i zadržale, premda rekonstruirane od cara Augusta, u gotovo neizmijenjenom obliku, svoj duh i ciljeve."

Prilog IV. Figura ratnika - pješaka s jednog ritona iz područja Bosporskog Kraljevstva, na kojoj se vidi pomiješanost grčkih i sarmatskih sastavnica.
Izvornik: "Iščezle civilizacije", str. 290., sl. 2.

"Moglo bi biti", kaže na kraju ove analize tih kolegija Rostovcev, "da je podrijetlo bosporskih kolegija bilo slične vrste kao i u srodnim institucijama iranskoga svijeta ali ovo nije mjesto na kojemu bismo mogli razmatrati to teško i zamršeno pitanje"[47]. Grčko-iranski grad Tanais zaista je bio dodirnom točkom na granici dvaju svjetova, grčkog i iranskog. U starom je vijeku rasprostiranje iranskih naroda i jezika bilo mnogo šire nego danas, kada tim jezicima govore uglavnom samo narodi iranske visoravni i susjednih oblasti. To je rasprostiranje bilo puno veće jer su iranskom ogranku indoeuropskog jezika pripadali jezici mnogih izumrlih naroda u Europi istočno od Dunava pa sve do Kavkaza. Iranski su jezici, stari i suvremeni, najsrodniji s indijskim jezicima te zajedno s njima tvore indoiransku jezičnu skupinu tj. granu indoeuropskih jezika. Uz navedene skitske jezike kojima su govorila skitska plemena što smo ih naveli prije, tu još spadaju i medijski, avestički i staroperzijski jezik koji ujedno tvore sjeverozapadni i južni dijalekt staroiranskog jezika. Tim osnovnim trebaju se pribrojiti još i mnogi drugi jezici vanjskog i unutarnjeg Irana[48] kao Pahlavi (srednjoiranski) ili zendavestički, zatim huzvareš, pazend, sogdijski, socijski, parsijski ili partski (od "Parthava" = ratnik, jahač), hirkanski ("Varkana" iz Darijeva proglasa u Bagistanu), kasnija Zend-Varkhana, pa arijanski - perzijski "haraiva" u okolini rijeke Ariusa. Ovo posljednje ime, preživjelo u modernom nazivu Herat, nema veze s pojmom "Arya". Tu su još zatim drangijanski ("Zaranka" u Darija), pa arahozijski ("arahoti" - staroperzijski "Harauvati") u području Helmunda i okolice Kandahara a koji su, što je vrlo znakovito, uvijek u svezi s Paktima (Herodot = "Paktyes") čije je ime opet preživjelo do danas u riječi "Puštu" kojim opet Afganci (oni su jedan od naroda današnjeg Afganistana) nazivaju svoj materinji jezik. Zatim su od jezika tu još i baktrijski (perzijski = "Bakhtri"), pa horazmijski (tzv. kwharazmianski, perzijski = "Uvarazmya"), margijski (perzijski = "Margu") na rijeci Margusu (Murghab), sagratijski (perzijski = "Asagarta"), koji su prema Herodotu bili smješteni zajedno u jednoj satrapiji, skupa s drangijanskim, utijskim i mycijskim, nadalje dahijski ("Dahae") u Turkestanu kojemu pripadaju i osobna imena skitskih kraljeva "Arianthas" i "Ariapeithes" te turanski (podrijetlo ove riječi nesigurno je, pojavljuje se već u Avesti) koji nema baš nikakve veze s imenom Turci kasnijeg datuma. Ova dva zadnja jezika zapravo su rubni jezici cijelog tog prostora i drugi ih Iranci nikada nisu doživljavali kao srodnike nego kao neprijatelje, divlje stepske nomade što su zacijelo i bili. Svim tim jezicima danas treba pribrojiti još i suvremene jezike iranske grupe; novoiranski ("Farsi") s dijalektima, kurdski s četiri glavna dijalekta (Kurmandži, Sorani, Zazai ili Dimili i Lori), zatim beludistanski jezik Galcha u Pamiru, osetski (odvjetak alanskoga) na Kavkazu itd. Od svih tih starih jezika našu bi pozornost trebao privući osobito jezik kojim su govorili Thamanci (Herodotovi Thamanioi., III., 93, 117) smješteni prema grčkom "ocu povijesti" uvijek zajedno s Harauvatima i koji stoga očito predstavljaju nedostajuću kariku između staroperzijskih Harauvata ("Harauvatiš") i osobno-narodnih imena "Horouathos" i

"Horoathos" s grčkih kamenih ploča pronađenih u Tanaisu na Azovu u 2. i 3. st. poslije Krista.

Prilog V. Prikaz sarmatskog konjanika s nadgrobne stele iz logora u Chesteru, Britanija. Sarmatske su konjanike rimski carevi poslali da služe kao legionari daleko od svoje postojbine. Oni su i tamo u cijelosti zadržali svoju tradicionalnu vojnu nošnju i opremu, kao što se vidi i iz ove stele. (Muzej u Chesteru)

I prema Herodotu i prema grčkom povjesničaru Hekateju Thamanci (Tamanci, "Thamanioi") živjeli su u Arahoziji (iskvareno grčko ime za "Harauvatyu), a njihovo se etničko ime (avestički "Haetumant" = bogata vodenim branama) očuvalo još i kod Isidora Haraškog (Regija "Anauon" - partska postaja 16.) te u imenu današnjeg mjesta Chaman u Afganistanu, smještenog istočno od Kandahara. Herodotovi "Thamanioi" (III., 93, 117) jednaki su, dakle istovrsni avestičkoj "Haetumant" ("Haitumat" ili "Setumat"), starogrčkoj "Etumandros", 11-oj zemlji "bogatoj i blistavoj" tj. današnjem Helmandu (Helmundu) u Afganistanu. Izim gore navedenih primjera u afganistanskom Helmundu (Chaman), te mjesta Taman' (sic!)

na Tamanskom poluotoku, već i zemljopisno rasprostiranje rječničke osnove Tam(an) bjelodano ukazuje na činjenicu prema kojoj je razvidno da u suvremenom Iranu i Afganistanu danas više nema toponima s osnovicom poput Tam i sličnih, uostalom kao ni imena Harauvati (odgovaraju sanskrtskoj Sarasvati = bogata rijekama) te bi ta podudarnost mogla biti znakovita i govorila bi u prilog odselidbi Thamanaca skupa s Harauvatima, a posve vjerojatno i dijelom Herodotovih Pakta ("Paktyes") prema sjevernomorskim ruskim stepama i na svojevrsnu "međupostaju" na Kerčkim vratima između Azovskog i Crnog mora.

Ova pomoćna postaja, Tamanski poluotok, nekih 2000 km kvadratnih sa stepskom ravnicom u zaleđu i zapadnim obroncima Kavkaza na istoku svojim se imenom, u kojemu možemo nazreti iranski korijen[49], i položajem se odlično uklapa u smjer odselidbe antičkih Harauvata iz unutarnjeg Irana preko Tanaisa na Azovu do Ukrajine, Češke i južne Poljske pa do naše današnje Hrvatske. Naime izrazi "tamah" (tama), "tamanho" (tamnog) i "tamaska" (tamne), avestički pojmovi[50] za "taman", ili "mrk", kao i zemljopisni smještaj tog poluotoka, sjeverozapadno od Irana na trasi puta Harauvatya → Tanais govore u prilog toj tezi jer stari su iranski narodi sjever označavali crnom bojom. I staroiranski Beskidi (= stijene, gore) koje veliki geograf Klaudije Ptolomej u II. st. zove Sarmatskim gorama (sic!) a u staroindijskoj "Hervada-sagi" spominju se pod nazivom "Harvadja fjölum" (Hrvatske gore) imaju sličan raster. Tako na zapadnom dijelu Beskida imamo Bijele Karpate, na istoku zelene šumovite Karpate, na jugu Rudave ili Rudaste dok su na sjeveru Tatre sa značenjem "tamne", "tmurne", "crne"[51].

Oko polovine II. st. po Kristu već je započela odselidba većine pučanstva antičke Harauvatye koja je vjerojatno trajala duže vrijeme i čitav se taj proces odvijao u nekoliko uzastopnih valova. Dokazi za to još su nepotpuni i manjkavi, ali pronalazak heraldičke (sl. 7) šahovnice[52] i srodnih motiva na Kubanu kao i mjestopisni pokazatelji prije iznijeti mogu se spojiti u prilično logičan povijesni redoslijed prema kojemu bi se jednom odseljeni Harauvati konačno našli kao irano-sarmatsko-hrvatski arhonti i u Tanaisu, u 2. i 3. st. po Kristu i to pod svojim osobno-narodnim imenima, kao nositelji neprekinute gentilne tradicije. Vodeći iranisti E. Herzfeld i J. Markwart te naš iranist S. K. Sakač[53] misle da su Herodotovi "Thamanioi" i "Harahvatiš" iz Darijeva proglasa istovrsni pojmovi te da Herodot ne spominje ime "Harahvatiš" iz dva razloga. Prvo, navodi ih jedanput i to neispravno[54] pod nazivom "Paktyes" a dvaput pod njihovim pravim imenom "Thamanioi"[55]. Dakle već je odavno poznato da su i Markwart i Herzfeld smatrali da su Herodotovi "Thamanioi" = Darijevi "Harahvatiš", da je arahozijska legenda zapravo samo prerada prastarog mita o Krsaspi Sami te da se može uspoređivati s Herodotovom pričom o vodenim branama u kojima sudjeluju i "Thamanioi", da su "Sama" (s etničkim završetkom = "Samana") i "Thamana" zapravo sinonimi i pravi stanovnici kasnije satrapije "Harahvati". Jedino nisu, što danas pouzdano znamo,

mogli dati ime novoj zemlji - arijskoj Harauvatyi, nego su se i oni, zajedno s novopridošlim Saraswatima iz Indije sami počeli nazivati tim novim imenom - Harauvati.

Puno se kompetentnih iranista danas slaže da se suvremene riječi "Patan"/ "Pashto"/"Pakto" mogu povezati s Herodotovim "Paktyes" (III., 91; VII., 67) kao istovrstnici, te da vrlo široko rasprostranjeno ime "Parsa", etimologija kojeg je još nejasna, može biti u svezi s navedenim etnonimima[56]. To bi možda indicirala činjenica današnje raširenosti toponima koji počinju s "Pak" u Afganistanu, Pakistanu i u širem hrvatskom prostoru, primjerice: toponima "Paktija" u jugoistočnom Afganistanu, južno od grada Jadrana (sic!), pa Pushwara, mjesta u centralnom Afganistanu, Pusht-i-Ruda u zapadnom Afganistanu, imena same države Pakistan, mjesta Pakpattan južno od Lahorea kao i toponima u Europi: Paks, na Dunavu u Mađarskoj, Pakhia, otoka u grčk. Sporadima i na kraju slovensko-hrvatskih mjestopisnih i riječnih imena Paka (rijeka kod Velenja), Paka (mjesto kod Velenja), Paklenih otoka, Pakoštana (usporedi s "Pakistan"), Paklina, Pakra i Prekopakra i sasvim na koncu toponima sa "pust" - Pusta reka, Pustec, Pustenik i Pusti lisac u Hrvatskoj, Albaniji i Makedoniji.

Nadamo se u dobroj vjeri da će bar neke od gore iznesenih pokaznica mogućeg smjera hrvatske doselidbe iz iranskog prostora biti istodobno i putokaz kako ne bi trebalo postupati s takvim prvoklasnim povijesnim izvorima, s ključnim nalazom i dokazom hrvatske obstojnosti još u starom vijeku. Znači - manje zastupanja nategnutih i izvještačenih etimoloških "dokaza"(?) imena Hrvat, manje eufemiziranja u stilu "od svih dosadašnjih teorija o podrijetlu Hrvata i tumačenja imena »Hrvat« ona o iranskom najmanje su nevjerojatna", manje, zapravo nimalo suvremenih tiskovnih iskrivljavanja tih imena tipa Khoróathos, Khoroúathos, Choróathos, Horovatkos, Horvatkos, Choróathou, Choróathu, Koróathu i sličnih nebuloza a više znanstvenog istraživanja, komparativnih dokaza i arheološke stratigrafije, više suradnje sa zainteresiranim sveučilištima, u Ukrajini, Rusiji i Iranu, veća suradnja s arheološkim zavodima, više interdisciplinarnog proučavanja čitavog prostora (starovjekovnog vanjskog i unutarnjeg Irana), više dobrih povijesnih atlasa, više komparativne staroiranske lingvistike, osnutak katedre za iranistiku (na Filozofskom fakultetu ili na Hrvatskim studijima), više animiranja mladih ljudi za rad na toj problematici, manje politizacije i spletkarenja, više svođenja problema na njegovu realnu dimenziju i sve će stvari postupno doći na svoje mjesto.

Sl. 1.

Stariji natpis na ploči iz Tanaisa. Datiran u vrijeme vladanja bosporanskog velikog kralja Sauromata II., (Tib. Iulius Sauromates II., Rhoemetalcae filius) god. 174/5. - 210/11. poslije Krista.

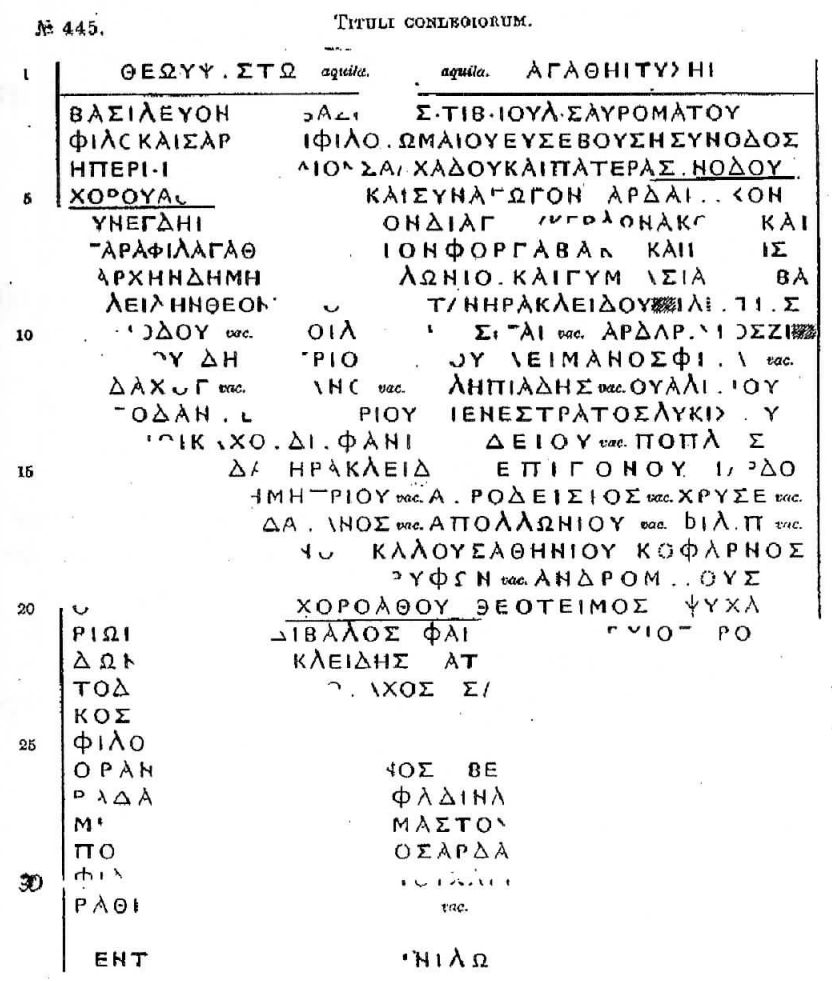

Preneseno iz: Basilius Latyschev. Inscriptiones Regni Bosporani Graecae et Latinae. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini. Volumen secundum, Petropoli, MDCCCXC, No 445., p. 261.

Sl. 2.

Mlađi nadpis na ploči iz Tanaisa. 220. god. poslije Krista. Vrijeme vladanja bosporanskog kralja Reskupora II., (Tib. Iul. Rhescuporis II., Sauromatae filius) - 211/12. - 228/9. poslije Krista.

№ 430. TITULI AEDIFICIORUM. 237

A. 517 Bosp. = 220 p. Chr.

ΑΓΑΘΗΙ ΤΥΧΗΙ
ΕΠΙΒΑCΙΛΕΙΡΗCΚΟΥΠΟΡΙΔΙΥΙΩ
ΜΕΓΑΛΟΥΒΑCΙΛΕΩCCΑΥΡΟΜΑΤΟΥΚΑ
ΖΗΝΩΝΦΑΝΝΕΩCΠΡΕCΒΕΥΤΗΒΑ
CΙΛΕΩCΡΗCΚΟΥΠΟΡΙΔΟCΚΑΙΧΟ
ΦΑΡΝΟΥCΑΝΔΑΡΖΙΟΥΒΑΒΟCΒΑΙΟ
ΡΑCΠΟΥΝΙΒΛΟΒΩΡΟCΔΟCΥΜΟΞΑΡ
ΘΟΥΧΟΡΟΑΘΟCCΑΝΔΑΡΖΙΟΥΑΡΧΟΝ
ΤΕCΤΑΝΑΕΙΤΩΝΧΟΦΡΑΖΜΟCΦΟΡΓΑ
ΒΑΚΟΥΒΑCΙΛΕΙΔΗCΘΕΟΝΕΙΚΟΥΕΛ
ΛΗΝΑΡΧΗCΕΞΑΡΤΙCΑCΤΗΝΑΓΟΡΑΝ
ΕΚΤΩΝΙΔΙΩΝΑΝΑΛΩΜΑΤΩΝΑΠΕΚΑ
ΤΕCΤΗΓΑΤΗΠΟΛΕΙΚΑΙΤΟΙCΕΜΠΟ
ΡΑΙCΔΙΑΕΠΙΜΕΛΗΤΩΝΖΗΝΩΝΑΦΑ
ΝΕΩC ΦΑΡΝΟΞΑΡΘΟCΤΑΥΡΕΟΥ
ΦΑΛΔΑΡΑΝΟCΑΠΟΛΛΩΝΙΟΥ ΚΑΙ
..ΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝΔΙΟΦΑΝΤΟΥΝΕ
ΟΠΟΛΟΥΚΑ.ΑΥΡΗΛΙΟΥΑΝΤΩΝΕΙ
ΝΟΥΝΑΥΑΚΟCΜΕΥΑΚΟΥ
ΕΝΤΩ ΖΙΦ·

Ἀγαθῇ τύχῃ.
Ἐπὶ βασιλεῖ Ῥησκουπόριδι, υἱῷ μεγάλου βασιλέως Σαυρομάτου, κα[ὶ] Ζήνων Φάννεως πρεσβευτῆ βασιλέως Ῥησκουπόριδος, καὶ Χοφάρνου Σανδαρζίου, Βάβος Βαιοράσπου, Νιβλόβωρος Δοσυμοξάρθου, Χορόαθος Σανδαρζίου ἄρχοντες Ταναειτῶν, Χόφραζμος Φοργα-β[ά]κου, Βασιλείδης Θεονείκου Ἑλλῆνάρχης ἐξαρτίσας τὴν ἀγοράν ἐκ τῶν ἰδίων ἀναλωμάτων ἀπεκατέστη[σ]α τῇ πόλει καὶ τοῖς ἐμπό-[ροις] διὰ ἐπιμελητῶν Ζήνωνα Φά[ν]εως, Φαρνόξαρθος Ταυρέου, Φαλδάρανος Ἀπολλωνίου καὶ [ἀρ]χιτεκτόνων Διοφάντου Νεοπόλου κα[ὶ] Αὐρηλίου Ἀντωνείνου, Ναύακος Μευάκου.
Ἐν τῷ ζιφ'.

Preneseno iz: Basilius Latyshev. Inscriptiones Regni Bosporani Graecae et Latinae. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini. Volumen secundum, Petropoli, MDCCCXC., No 430., p. 237.

Sl. 3.

Stariji nadpis iz Tanaisa. 174/5. - 210/11. poslije Krista. Vrijeme vlade velikog kralja Sauromata II.

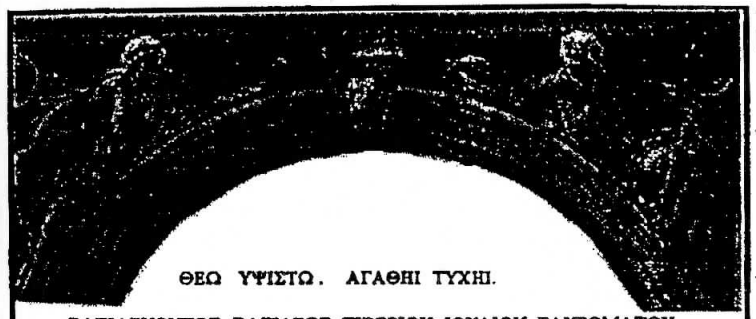

ΘΕΩ ΥΨΙΣΤΩ. ΑΓΑΘΗΙ ΤΥΧΗΙ.

ΒΑΣΙΛΕΥΟΝΤΟΣ ΒΑΣΙΛΕΟΣ ΤΙΒΕΡΙΟΥ ΙΟΥΛΙΟΥ ΣΑΥΡΟΜΑΤΟΥ ΦΙΛΟΚΑΙΣΑΡΟΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΡΩΜΑΙΟΥ ΕΥΣΕΒΟΥΣ, Η ΣΥΝΟΔΟΣ Η ΠΕΡΙ ΙΕΡΕΑ ΙΟΥΛΙΟΥ ΣΑ ... ΧΑΔΟΥ ΚΑΙ ΠΑΤΕΡΑ *ΣΥΝΟΔΟΥ ΧΟΡΟΥΑΘΩΝ* ..... ΚΑΙ ΣΥΝΑΓΟΓΟΝ ΑΡΔΑΡΙΣΚΟΝ ΣΥΝΕΓΔΕΜΟΥ ΚΑΙ ΦΙΛΑΓΑΘΩΝ ΔΙΑΓΟΡΑΝ ... ΒΛΩΝΑΚΟΥ ΚΑΙ ΠΑΡΑΦΙΛΑΓΑΘΩΝ ΧΟΦΡΑΣΜΟΝ ΦΟΡΓΑΒΑΚΟΥ ΚΑΙ ΝΕΑΝΙΣ-ΚΑΡΧΕΝ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΥ ΚΑΙ ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΕΝ ΒΑ-ΣΙΛΕΙΔΗΝ ΩΕΟΝΕΙΚΟΥ ΚΑΙ ΑΤΤΑΝ ΗΡΑΚΛΕΙΔΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ..... ΟΙ ΛΟΙΠΟΙ ΘΙΑΣΣΙΤΑΙ ..... ΑΡΔΑΡΙΣΚΟΣ ΖΗ-ΝΟΔΟΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ..... ΟΥ ΛΕΙΜΑΝΟΣ ΦΙΔΑ ΜΙΔΑΗΟΣ ΣΤΥΡΑΝΟΥ ΑΣΚΛΗΠΙΑΗΣ ΟΥΑΛΕΡΙΟΥ ..... ΟΔΑΝΟΣ ΔΕΜΗΤΡΙΟΥ ΜΕΝΕΣΤΡΑΤΟΣ ΛΥΣΙΚΟΥ ..... ΙΚ ..... ΧΟΥ ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ ΔΕΙΟΥ ΠΟΠΛΙΟΣ ..... ΔΑ ΗΡΑΚΛΙΔΕΣ ..... ΕΠΙΓΟΝΟΥ ΛΑΡΔΟ-..... ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΑΦΡΟΔΕΙΣΙΟΣ ΧΡΥΣΕ-ΡΩΤΟΣ ..... ΦΑΛΔΑΡΑΝΟΣ ΑΠΟΛΛΟΝΙΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΣ .....ΝΟΥ ΚΑΛΟΥΣ ΑΘΗΝΙΟΥ ΚΟΦΑΡΝΟΣ ..... ΤΡΥΦΩΝ ΑΝΔΡΟΜΝΟΥΣ ..... *ΧΟΡΟΛΘΟΥ* ΘΕΟΤΕΙΟΣ ΨΥΧΑ-ΡΙΩΝΟΣ ..... ΔΙΒΑΛΟΣ ΦΑ ..... ΕΥΙΟΣ ΡΟ-ΔΩΝΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΔΕΣ ΑΤΤΑ ..... ΑΡΙΣ-ΤΟΔΗΜΟΣ ΤΟΥ ΔΕΙΝΟΣ ..... ΑΧΟΣ ΣΑ ..... ΚΟΣ ..... ΦΙΛΟ ..... ΟΡΑΝ ..... ΖΩΡΘΙΝΟΣ ΒΕΛΛΙΚΟΥ ..... ΡΑΔΑ ..... ΦΑΔΙΝΑΜΟΥ ..... ΜΙ ..... ΜΑΣΤΟΥ ..... ΠΟ ..... ΟΣ ΑΡΔΑΡΙΣΚΟΥ ..... ΦΙΔ ..... ΝΟΙ ΧΑΡΙΤΩΝ ..... ΑΡΑΘΗΣ .... ΕΝ ΤΩ ..... ΕΤΕΙ ΚΑΙ ΜΗΝΙ ΛΩΩ .....

Preneseno iz: Mihovil Lovrić i dr. Andrija - Željko Lovrić. Synodos Horouathon. "Hrvatski književni list", Karlovac - Zagreb, br. 13 (32), Godina VII. siječanj - lipanj 1998., str. 9.

Sl. 4.

Θεῷ ὑψίστῳ. Ἀγαθῆι τύχηι.
Βασιλεύοντος βασιλέως Τιβ(ερίου) Ἰουλ(ίου) Σαυρομάτου
φιλοκαίσαρ[ος κα]ὶ φιλο[ρ]ωμαίου, εὐσεβοῦς, ἡ σύνοδος
ἡ περὶ ἱ[ερέα Ἰού]λιον Ῥολχάδου καὶ πατέρα σ[υ]νόδου
Χορουαθ[ον]---ο---καὶ συνάγωγὸν Ἀρδά[ρα]κον
[Σ]υνεγδήμ[ου καὶ φιλ]άγ[αθ]ον Δίαι[ο]ν Κερδωνάκου (?) καὶ
[π]αραφιλάγαθο[ν]----ων Φεργαβάκ[ου] καὶ [νεα]νισ-
[κ]άρχην Δημήτ[ριον Ἀπο]λλωνίου καὶ γυμ[ν]ασιά[ρχην] Βα-
[σι]λείδην Θεον[είκ]ο[υ καὶ Ἄ]τταν Ἡρακλείδου φίλο[ν]? τῆς
[συ]νόδου [καὶ] οἱ λο[ιπο]ὶ [θιο]σῖται· Ἀρδάρακος Ζια-
--ου, Δημήτ[ριος----ου, Λείμανος Φίδα,
[Μί]δαχος? ----άνου, Ἀ[σκ]ληπιάδης Οὐαλε[ρ]ίου,
..γ?όδαν[ο]ς [Δημητ?]ρίου, [Μ]ενέστρατος Λυκίσ[κο]υ
-----ικάχο[υ], Διόφαντ[ος] Δείου, Πόπλ[ιο]ς
-------δα, Ἡρακλείδ[ης] Ἐπιγόνου, Ἰαρδο-
---------[Δ]ημητρίου, Ἀ[φ]ροδείσιος Χρυσέ-
[ρωτος, Φαλ]δά[ρα]νος Ἀπολλωνίου, Φίλιπ-
[πος]-------νο[υ], Καλοῦς Ἀθηνίου, Κόφαρνος
----------[Τ]ρύφων Ἀνδρομ[έν]ους,
ο----------Χορουάθου, Θεότειμος Ψυχα-
ρίων[ος]------δίβαλος Φαρ[νάκου], Εὔιος Ῥό-
δων[ος, Ἡρα]κλείδης Ἄττ[α---------Ἀρισ]-
τοδ[ήμου, Σ]ύμμαχος Σα---------
κος----------
φιλο----------
ορανο---[Ζωρθῖ?]νος Βε[λλικοῦ?]----
Ῥαδάμ[ειστος?]----Φαδινά[μου]----
Μύρ[ων?]------Μαστοῦ-------
πο-------ος Ἀρδα[ράκου?]----
Φιδ[α]------νος Χαρί[των----Ἀ]-
ράθι----------
Ἐν τ[ῶι---ἔτει καὶ ιη[νὶ Λώ[ωι]--

STARIJI NATPIS IZ TANAISA CIRB 1277; LATYSCHEV № 445

PRENESENO IZ: КОРПИС ВОСПОРСКИХ НАДПИСЕЙ.
CORPUS INSCRIPTIONUM REGNI BOSPORANI (CIRB),
MOSKVA - LENJINGRAD, 1965., STR. 764.

Sl. 5.

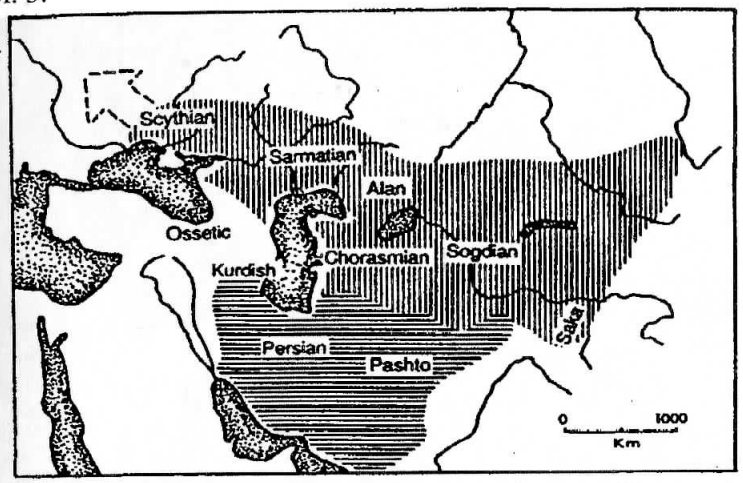

30 The historical distribution of the Iranian languages. The area of the northeastern languages is indicated with vertical hatching, the western Iranian languages are shown with horizontal hatching.

Povijesno rasprostiranje iranskih jezika. Preneseno iz: J. P. Mallory. "In Search of the Indo-Europeans". London, T & H, 1992., pl. 30; p. 48.

Sl. 6.

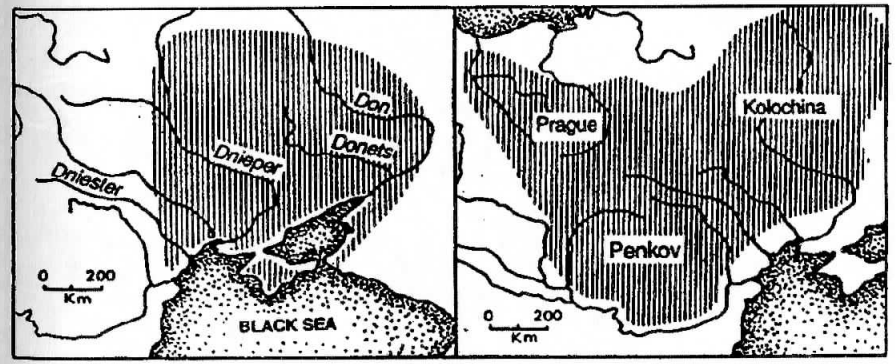

48, 49 The distribution of Iranian river names in Eastern Europe. These include the major rivers whose names are built from the Iranian word danu- *'river', whence the Don, the Dnieper (from* *danu apara *'river to the rear') and Dniester (** danu nazdya- *'river to the front'). The same Indo-European root underlies Celtic* Danuvius, *Danube. On the right is the Prague-Penkov-Kolochina complex.*

Rasprostiranje iranskih imena rijeka u istočnoj Europi. Preneseno iz: J. P. Mallory. "In Search of the Indo-Europeans". London, T & H, 1992., pl. 48, 49, p. 78.

Sl. 7.

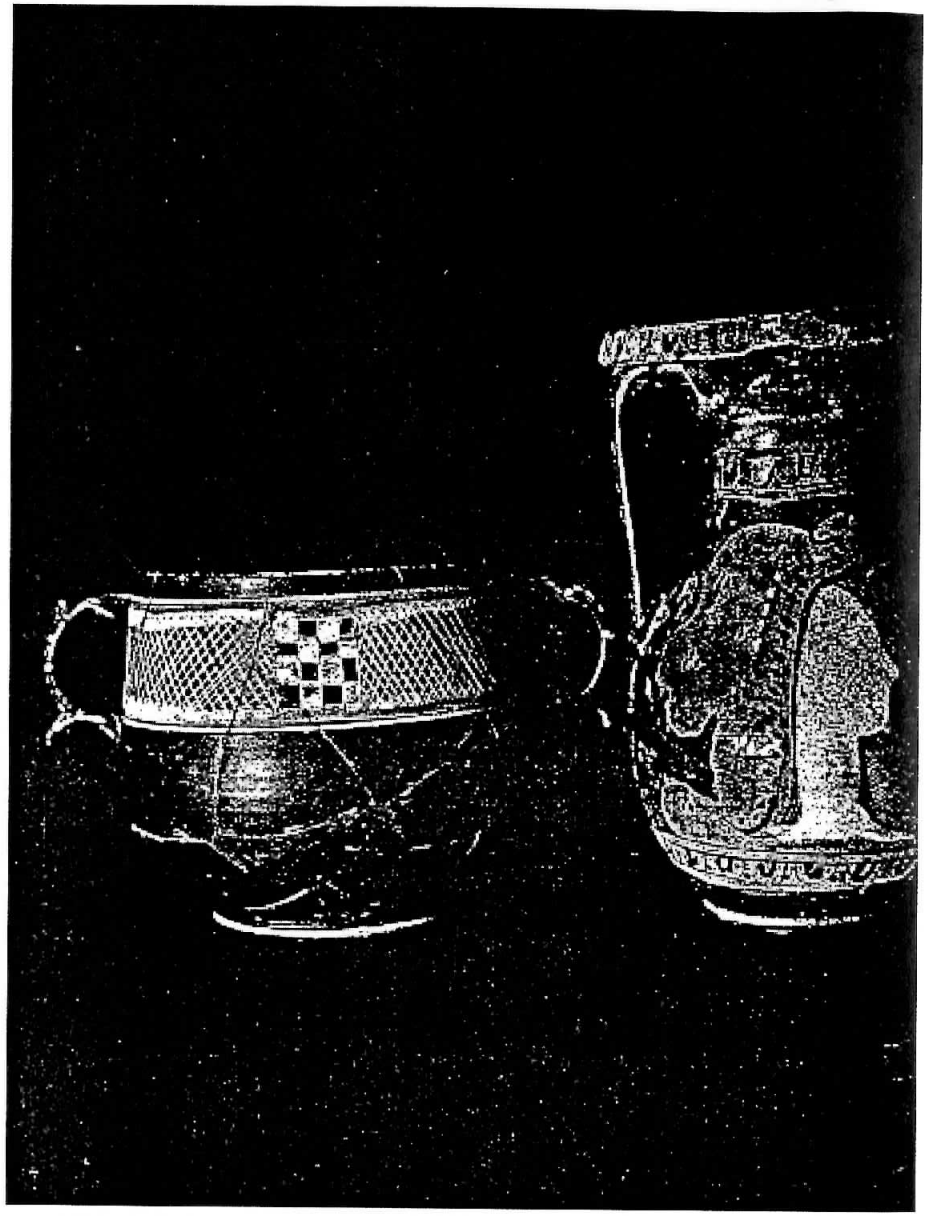

Skifos, II. st. n. e.
Vis. 15 cm
Gopgippija
(u gornjem dijelu motiv heraldičke šahovnice)

Bilješke:

1 B. Latyschev. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini. Graecae et Latinae. Inscriptiones Regni Bosporani Graecae et Latinae volumen secundum, Petropoli, MDCCCXC., No 430., No 445., pp. 237, 261
2 a. Vsevolod Miller u raspravi "Epigrafičeskije sljedi iranstva na jug" (1886. g.) tumači ime "Horoathos" kao iransko osobno ime u značenju "sunčevo počivalište", iz osetskog "chor" = sunce i "vat" = počivalište.
b. Za sličnu se iransku inačicu protumačidbe imena "Horoathos" zalaže i Müllenhof u djelu Deutsche Altertumskunde, III. sv., 1892. god.
c. Iranist F. Justi u raspravi "Iranisches Namenbuch" smatra to ime isto tako iranskim.
3 N. Županić. Prvobitni Hrvati. Zbornik kralja Tomislava, Zagreb, 1925., str. 292-293; 295
4 M. Wasmer. Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven. I. Die Iranier in Südrussland, Leipzig, 1923.
5 A. Sobolevskij. Rusko - Skitskije etudy, Petrograd, 1921., 1923.
6 F. Ramovš. Praslavensko Kaseng "Edling". Razprave Znanstvenoga društva za humanističke vede II., Ljubljana, 1925., str. 317
7 Stjepan Krizin Sakač. O kavkasko-iranskom podrijetlu Hrvata. "Život", br. 18./1, Zagreb, 1937., str. 3,4; Historijski razvoj imena "Hrvat" od Darija I. do Konstantina Porfirogeneta (522. pr. Kr. do 959. posl. Kr.), "Život", br. 1., Zagreb, 1942., str. 6, 7 i 14, 15; Teorije iranske o podrijetlu Hrvata. "Hrvatska revija", 2., Buenos Aires, 1952., str. 340, 341 i u dr.
8 Latiševih "Inscriptiones" i "Corpus inscriptionum regni Bosporani" (CIRB), Moskva - Lenjingrad, 1965., br. 1245 i 1277
9 V. Košćak. Iranska teorija o podrijetlu Hrvata. 1. "Huurvathi", Vjesnik, (prvi nastavak serijala), Zagreb, 1983.
10 T. Sabljak. Kritičko prikazivanje knjige Alemka Gluhaka "Porijeklo imena Hrvat", Večernji list, Zagreb, 2. svibnja, 1991.
11 M. H. Milekoviċ. Osorni rafal po iranskoj teoriji, Vjesnik, Zagreb, 30. rujna 1993.
12 R. Naprta. "Veliki safari na Prahrvate u Iranu"
13 D. Brozović. Jesu li Hrvati Iranci. Glasnik Matice iseljenika br. 6/7./93., Zagreb, 1993., str. 19
14 T. Heres (M. Marčinko). Hrvati ostaju Hrvati dok se drugčije ne dokaže. Glasnik Matice iseljenika 8/93., Zagreb, 1993., str. 24
15 L. Katić. Pregled povijesti Hrvata. Zagreb, 1933., str. 14
16 D. Mandić. Hrvati i Srbi - dva stara različita naroda. Zagreb, 1990., str. 17
17 M. Sopka. Potraga za iranskim korijenima Hrvata. Vikend, br. 1494., Zagreb. 18. IV. 1997., str. 97
18 Enciklopedija Leksikografskog zavoda. sv. 3. Zagreb, 1967., str. 78
19 Corpus inscriptionum Regni Bosporani (CIRB), Moskva-Lenjingrad, 1965. (nadpisi koji nas zanimaju pod red. br. 1245 i red. br. 1277)
20 R. Katičić. Zar doista grčki tekstovi o crnomorskim Hrvatima u kasnoj antiki. Hrvatsko slovo, Zagreb, 14. svibnja 1999., str. 13.
21 Grupa autora: Josip Lučić, Franjo Šanjek, Ljubomir Antić, Ivan Bertić, Branko Vidaček, Vera Müller, Agneza Szabo u "Hrvatski povijesni zemljovidi", Zagreb, 1996., str. 6
22 S. Pantelić. Najstarija povijest Hrvata. Mainz, 1993. str. 11
23 I. Omrčanin. Stvaranje kršćanstva u Hrvata. Washington D. C., 1994., str. 83
24 M. Krleža. Pijana novembarska noć i drugi zapisi. Kalendar jedne bitke. Sarajevo, 1973., str. 205, 217, 218 i 219
25 Danijel Uvanović. Hrvatski narod. God. IV. br. 563., Zagreb, 24. listopada 1942., str. 1.
26 S. K. Sakač. Historijski razvoj imena "Hrvat", str. 15
27 M. Krleža. Nav. dj. str. 218
28 Isti; str. 217
29 Isti; str. 217
30 M. Rostovcev. Iranians & Greeks in south Russia. Oxford, 1922.
31 Isti; Nav. dj. str. 39
32 Isti; Nav. dj. str. 39
33 Isti; Nav. dj. str. 60
34 Isti; Nav. dj. str. 60
35 Isti; Nav. dj. str. 113-146

36 Usp. isto tako i S. K. Sakač. O kavkasko-iranskom podrijetlu Hrvata, str. 4; Historijski razvoj imena Hrvat, str. 6, 7 i 14, 15
37 L. Galanjina. Zlato Skita. (katalog izložbe), Beograd, 1977., str. 15, 16; M. Rostovcev. Nav. dj. str. 42,43 i 54,55
38 A. M. Hazanov. Zoloto Skifov. Moskva, 1977., str. 19, 20; V. V. Struve - D. P. Kalistov. Stara Grčka. Sarajevo, 1969., str. 129, 131
39 Vidi o tome pobliže: M. Rostovcev. Nav. dj. str. 165 i 166
40 S. K. - Sakač. Historijski razvoj imena Hrvat, str. 6, 7
41 M. Rostovcev. Nav. dj. 165, 166
42 S. K. Sakač. Nav. dj. str. 7
43 A. Ž. Lovrić i Mihovil Lovrić. Synodos Horouathon. 1800. godišnjica Hrvatskog državnog sabora. HKL, br. 13 (32), God. VII. siječanj-lipanj 1998. str. 8-9
44 R. Katičić. Nav. članak, str. 13
45 Npr. božici "Anahiti" (iranski "neoskvrnjena") u Iranu i Armeniji te na perzijskoj visoravni. Njena je svetkovina bila 15. nasavarad (kolovoz), dan koji će kasnije postati danom kršćanske Madone (Velike Gospe).
46 Usporedi s elitnim mitanskim mladim vojnim plemstvom tzv. "Marjannu" koji isto tako (u bojnim kolima s konjima) imaju pratioce i poslužitelje konja, nadalje usporedi sinjske alkare i njihove pratioce "momke" jer je taj običaj puno stariji od same sinjske Alke. Usporedi nadalje i pasuse o Sarmatima iz knjige Neala Aschersona "Black Sea" - The Birthplace of Civilization and Barbarism, Vintage, London, 1996.
47 Rostovcev. Nav. dj. str. 165, 166
48 Richard N. Frye. The Heritage of Persia, London, 1976., pp. 17 - 61 (između "pashto" - "pakto" suvremenih govornika stavlja znak jednakosti)
49 M. Vidović. Četverojezični rječnik "Gatha" s pogovorom. Lyon - Zagreb, (u tisku), str. 219
50 Rječnički fond poglavito prema: James Darmsteter. Izd. A. Maisoneuve, Paris, 1960. u djelu "Le Zend-Avesta" (prijevod na francuski s komentarima) te prema Maria Cornelia Mona "The Gathas of Zarathustra", izd. Rodopi, Amsterdam, 1904. (pretisak iz 1978.)
51 S. K. Sakač. Historijski razvoj imena Hrvat. str. 11-13
52 K. Kroch. Horitsko-sarmatska Crvena Hrvatska u Ukrajini. Tomislav, Zagreb, svibanj 1994. (priredio M. Marčinko). Ta je posudba bila izložena i u Zagrebu, na izložbi "Tajanstveni Kuban" u Muzejskom prostoru na Gornjem gradu (vidi katalog izložbe, MTM, Zagreb, 1989., sl. 82)
53 J. Markwart. Untersuchungen zur Geschichte von Eran. Leipzig, 1905., str. 176; E. Herzfeld. Mytos und Geschichte. Arch. Mitt. aus Iran, br. VI. (1934).; S. K. Sakač. Historijski razvoj imena Hrvat., str. 16, 17; vidi isto tako i M. N. Ćurić. Staroiransko podrijetlo Hrvata. Zagreb, 1991., str. 22, 23 i 24, 25
54 Sakač. Nav. dj. str. 16; W. B. Henning. Zoroaster. Oxford, 1951., p. 42 i dalje
55 Sakač; Nav. dj. str. 16; usp. i poglavlja u "Avesti" (Jašt 13, 61, 136)
56 Richard N. Frye. Nav. dj. str. 50, (17-61)

Davor PRPIĆ - BRKAC

Utihnuće

Bliži se noć
sve je tiše...
utihlo
zadnjim odsjajem sunca
obliveno rumenilom -
crta usjeke tamnom sjenom

Mir zavladao -
moj grad
spreman...
za noćni san

Prostranstvo

Biti na vrhu...
vrhu Velebita -
svuda čarolija
svo prostranstvo prirode
prostranstvo mora, planine i neba...
čovjeka zove sebi
djetinjstvu
svome iskonu

Pogledaš okolo
ispod i iznad sebe -
sve je dio tebe...
i ptice, i oblaci, i stabla...
četiri strane svijeta
i sva godišnja doba...
jeseni, zime, proljeća i ljeta
- sloboda...
bez ograničenja
bez htijenja

Početak

Nakon bura i oluja
iza sebe što ostavljamo...
katarza uz more...
okolo kamenje -
lakoće muk...
a osvojene sjene vrebaju

Početak nove sreće...

Naslonjen na djedovu ruku

Plavo nebo -
igralo se
zlatnim suncem
skrivača...
u krošnjama srebrnoga bora

U očima -
ljeskaju se...
mala sunca
žuta...
kao glave suncokreta

Ptičja grla -
nadvikuju se...
tamo negdje
prema moru
skladnim pjevom...
u zboru

A ja -
naslonjen...
na djedovu ruku
uživam...
u neponovljivu trenutku

Đuro BOŠNJAK

Intelektualac

Jesen je. Druga polovica listopada. Običan radni dan u slavonskom selu. Traktori bruje i jure na sve strane. Stječe se dojam da se natječu međusobno i s vremenom. Jedni s punim prikolicama žutog zlata gmižu prema selu, dok drugi podignutih plugova, koji neodoljivo podsjećaju na kitnjasti rep, hitaju u polje. Treći opet, također s podignutim tanjuračama, sjetvospremačima i sijaćicama podsjećaju na paunove raširenih repova. Pomiješale se boje: crvena, plava, zelena, siva... Opća strka i zbrka. Da stvar bude ljepša, na cesti se našao i kombajn, a cesta po običaju uska. Pa, u stvari, u normalnim uvjetima i nije uska, sasvim je dovoljne širine, ali sada je stvarno preuska. Čep. Zaurlaše sirene. Ljudi, prašnjavi i masni, mašu rukama i viču. Svi bi odjednom htjeli proći a to još više stvara gužvu. Ipak, na kraju, kombajn se povuče sasvim u desno. Polako, naizmjenično s jedne i s druge strane, traktori ga jedan po jedan zaobilaze i međusobno se mimoilaze. U tom mimohodu nađe se i po koja "dobronamjerna":

- I baš si sad našao vrijeme kad ćeš zakrčiti cestu - uz nezaobilazno spominjanje familije i svojte.

I tako, ljudi napeti kao strune, žure, misleći kako se samo njima, svakom posebno, jako žuri. Jer, mora se stići ubrati cijeli ovogodišnji trud, a isto tako raspremiti njivu, poorati, a možda i posijati ljetinu. Ako vrijeme dopusti i zimsku brazdu izorati. A dani su sve kraći. K tome još najavljuju i duže kišno razdoblje. Ništa neuobičajeno za ovo doba godine, ali kad bi još barem malo izdržalo... Istina, za zimsku brazdu još ima vremena, ali sjetva?! To ne trpi odlaganja. I zato su sada odjednom svi na cesti. Takva gužva nije valjda ni u gradu u najvećoj špici, kad ljudi idu na posao. No dat će Bog, izdržat će vrijeme. Uspjet će se. Samo naprijed!

To bi bilo tipično, gotovo za svako slavonsko selo, da upravo u ovom nema nešto netipično. A to netipično jest upravo on, tip, "frajer", "marka", "šminker", nitko drugi doli Jozo Ivić. Sva ona gungula njega se ni najmanje ne tiče. Pa što bi se on spuštao na taj prljavi seljački nivo. Jest, živi on na selu, ali nikako nije i ne može biti seljak. I ne da on samo tu živi, onako slučajno. On je tu domaći. Rođen je ovdje. I odrastao je tu. Zašao već i u "ozbiljne" godine a da svoje selo nije napuštao. Djeca su mu već odavno "otfrknula", pa ako se nekada i baktao oko njih, sada je to otpalo. Pa oni su na kraju krajeva već ljudi, da ne kažem odrasli. A sve je to prolazilo mimo njega. Jer on, iako je ovdje rođen, odrastao i živi, ne može biti seljak i cijelo vrijeme se trudi to i dokazati. A kako će to seljačkoj rulji biti jasno ako se on od njih bitno ne razlikuje, pa nije ni bitno na koji način. Ipak, zna on i neka pravila igre i neku logiku stvari. Kao prvi dojam, ističe se stilom i načinom odijevanja, onda frizurom, a poseban "štih" svemu tome daju sunčane naočale pa makar i nema sunca. Manire

moraju također biti posebne, što bi se reklo, gospodske. Način ophođenja i izražavanja također nešto posebno, bitno različito, što se odmah primjećuje, jer ipak, nije on makar tko.

I tako, tog lijepog, već opisanog, jesenskog dana, skockao se Joza i zaputio u selo. Nema nekog posla, tek toliko da vidi, i što je još važnije, da bi bio viđen. A skockao se nema što! Bijelo odijelo, bijele cipele, crna košulja i obavezni crni cvikeri na nosu (ima tu neke logike i sklada, a to je već i stvar imidža). Onako, kao nonšalantno, odmahuje desnom rukom da bi se što bolje istaknuo prsten (prilično jeftina imitacija briljanta) na malom prstu.

Dok se on tako "skockan" paunski šepuri ulicom, odjednom iza zavoja, na traktoru iskrsne prijatelj iz djetinjstva Mirko Perić. Sušta suprotnost Jozi. Prljav, prašan, mastan i znojan. Na glavi mu plava "radnička" kapica, nosi "radnički" kombinezon ispod kojega se nazire karirana košulja, sada već neodređenih boja, a na nogama gumene čizme koje vjerojatno nisu oprane od posljednje kiše.

- Bok, stari! - (pozdrav usvojen od nekadašnjih zagrebačkih studenata, postao je znakom raspoznavanja). - Kamo si navalio? Daj stani! Odi na kavicu. Sad će to moja gospodarica, dok si rekao keks.

- Hvala. Možda na večer. Sada zbilja žurim. Trebao bih još danas pozubiti pa sam onda i s tim gotov, prije kiše. Oprosti, stvarno žurim. Bok!

- U redu. Vidimo se večeras. Čekamo te...

Mirko "odvali" gas, traktor se propne kao parip, a Joza osta u oblaku prašine.

"E, pa tako baš i nije morao. Mogao je i malo polaganije krenuti. Čemu sad sliči moj bijeli "ancug". No, čut će on mene večeras...", promrmlja sebi u bradu Joza te stresajući sa sebe prašinu, kao pokisla kokoš uputi se kući, u dvorište na svoje omiljeno mjesto, pod orah. Tu će barem u miru Božjemu moći meditirati a "ovi" samo neka žure...

I dođe večer. Joza se upravo raskomotio na kauču ispred televizora, kad evo Mirka.

- 'Večer! Evo mene, kao što sam i obećao. Je l' gotova kava?

- Sjedi, stari. De, raskomoti se. Sad će kava. Ženice, dušo, daj nastavi kavu za prijatelja. Nego, stari, jesi li za nešto konkretno? Vinjak, rakijicu, pivo, vino!?

- Pa znaš da ne pijem. Radije ću zadimiti koju dok ne bude kava. A onda ću i uz kavu, jer, znaš, kava bez dima i nije kava...

- No jesi li sada konačno gotov s tom tvojom poljoprivredom? Hoćeš li se malo već smiriti? Kog će ti jarca sve to?

- Pa s ovim dijelom jesam. Hvala Bogu! Ostala mi je još zimska brazda, pa onda poslovi oko kuće, bit će posla sve do snijega, a onda iznova. No, najvažnije sam završio. I hvala dragom Bogu, zadovoljan sam. Vrijeme je poslužilo, posao je napravljen, sada se lakše diše... A što se tiče drugog dijela pitanja, pa zar sam ja nemiran?

- Ne kažem da si nemiran, nego znaš što, stari moj? Gledam ja tebe danas popodne i mislim si. Pa ja bih tebi dao cijeli atar za obradu. Bi li ti tada bilo dosta?

- Hm, hm, stari moj. Ti izgleda počinješ bockati. No neka ti bude. Kavu ću ipak popiti, a i nećeš me se sada tako brzo i lako riješiti, kad već podbadaš...

- Samo ti pij. I puši koliko hoćeš. Ne smeta me, iako ne pušim. Ja si zato malo više popijem. Pa smo si na istom. Ti ne piješ, ja ne pušim i od nas dvojice poročnih jedan solidan, zar ne? Nego, ja ti ono ozbiljno mislim. Pa za kog jarca si se školovao? Da bi se natjecao sa seljacima!?

- Ma ne radi se tu, moj prijatelju, o nikakvom natjecanju. I ne treba meni atar, kako već bockaš. Dovoljno mi je ono što imam. Ja to jednostavno volim, a ako baš hoćeš, ima tu i "ćara". Sve ti se danas, stari moj, isplati, samo nešto više, a nešto manje. Zapamti, isplati se raditi, a i nije sramota...

- Pa ne kažem ni ja da je sramota. Ali gdje je tu "nivo"? Pa zar mi nismo intelektualci?!?

- Nivo, nivo kažeš? A što ti je to? Kicoško odijelo? Izglancane cipele? Nježne, ili ako hoćeš, njegovane ruke? Ili nešto drugo? Reci, što?

- Koja su ti to sad pitanja? Pa stari moj, ja sam ti diplomirao na zagrebačkoj Univerzi. Ja sam ti intelektualac. I to sa velikim slovom. Zapamti to! Nije meni sila baktati se tu i identificirati sa seljacima. Shvaćaš?!?

- Shvaćam, stari, shvaćam. Da, ti se držiš izreke starih grčkih filozofa kako je nečasno fizički raditi te da je filozofija jedina prava stvar na svijetu. Neka "crnče" ovi tu primitivci, jer to nije za nas. Mi smo dosegli svijetle vrhove ljudskog uma. Još malo pa ćemo si naći i mjesto na Olimpu, kao svi besmrtnici, zar ne? A ovi tu?!? Neka trunu u svojoj zatucanosti, neka se valjaju u blatu i prašini. Tko im je kriv što nisu intelektualci? Tako dakle ti misliš! Lijepo! Dapače, prekrasno. No, ja ipak ne razmišljam tako uzvišeno. Ne smeta mene diploma zagrebačke univerze, kako ti to naglašavaš, da bih se drmao i truckao na traktoru i da bih se spustio na nivo ovih tu naših običnih smrtnika, naših suseljana...

- Pa rekao sam ja već da ti nisi intelektualac. Da jesi, ne bi radio to što radiš. Pogledaj mene. Niti si me vidio niti ćeš me vidjeti kako rujem zemlju. Imam ja svoj nivo. Nivo intelektualca. A ti?!?

- Vidim, vidim, stari. Ti imaš svoj nivo a ja svoj. Nego znaš što? Evo ti jedan prijateljski savjet. Ne bi bilo loše da si daš na zlatnoj pločici izgravirati samo jednu, jedinu riječ - INTELEKTUALAC. Pa si to lijepo objesiš oko vrata. Da te ljudi lakše prepoznaju, i da znaju s kim imaju čast... Inače kava je bila super, a sada, laku noć!

Koji SUZUKI[1]

Prijevod odabranih haiku

Mačka u proljeće -
Sa svojim repom što se miče
Poput zmije.
Takahama Kyoshi

Nakon proljetne munje
Prevrćem se
U mračnoj rupi.
Hashimoto Takako

Majka u zdencu
Mojeg srca - lišće jorgovana
Što pupa.
Koga Mariko

Cijelo selo spava
U prostranstvu
Mareličinih cvjetova
Hoshino Tatsuko

Grimizna magnolija -
Poput krivina prstiju
Budističkog kipa.
Miyahara Eiko

Ni riječi cijelog dana -
Leptir baca
Svoju sjenu.
Ozaki Hosai

Brda i rijeke
Prelazim skrivajuć mrtvog leptira
U očnom povezu
Terayama Shuji

Proljetna muha
Zasvijetlila je
Na konjskoj vježi.
Takayanagi Shigenobu

Majka je siromašna -
Bilokamo gurala kolica
Za prodaju cvijeća.
Terayama Shuji

Prva oluja -
Otpuhuje sokola
U zaljev.
Mizuhara Shuoshi

Crna mačka skutrila se
Za vrijeme
Trajanja munje.
Saito Shinji

Netko se moli
Zaboravljeni križ u tajnosti -
Jesenska ponoć.
Shiba Fukio

Starica odjednom
Nestaje u polju šuštave
Trave pampasa.
Katsura Nobuko

Pružajući ruku
Pomažem majci prijeći
Jarak na mjesečini.
Katsura Nobuko

1 Rođen 1943. u Fukui-ken. Prevodi haiku i tanke. Zajedno s Kriste Demingom ima kolumnu "Haiku trenuci" u časopisu "The Japan Times". Publicirao je više knjiga među kojima su važnije "The Essential Qualities of Literary Criticism" i "Birds in Mother Goose Rhymes". Tekst preuzet iz Poetry Nyppon (Anthology 1967-1999).

Cvjetovi Manjusaka -
Samo jednom iznova,
Vrati se, moj mužu!
Ishida Akiko

Tren kada stavih
Divlji grozd u usta
Pobire magla.
Morishita Sojoshi

Kosti škripe
Kada se okrećem u krevetu,
Noćna studen.
Saito Sanki

Gaseći svjetlo
U zimskoj kuhinji,
Sutra kupujem cvijeće.
Okamoto Hitomi

Gutajući snijeg,
Gutajući snijeg,
More postaje plavo.
Ohashi Atsuko

Nakon zalaska,
Snježno polje tingirano
Bojom mora.
Udo Toru

Pun mjesec
Osvjetljuje zimsku plimu
Što bijesno buči.
Ishihara Yatsuka

Zimska dubrava -
Samoglasnici i suglasnici
Odzvanjaju.
Otake Hiroki

Kada u bolesti
Sve postaje efemerno -
Venu vrhovi travâ.
Hino Sojo

Počujmo lisice
Vjetar puše ponad
Noćne magle.
Natsuishi Banya

Mrazne kolone -
Osjeća se miris grijeha
U sjeni.
Yamada Mizue

Prijevod: **Tomislav Maretić**

Podrijetlo žitelja otoka Vrgade

Pitanje o tomu jesu li današnji ljudi na Vrgadi potomci njezinih prastanovnika koji su već sredinom desetoga stoljeća naseljavali Vrgadu, jednako je aktualno danas kao i pred više stoljeća. Razlog je u tomu što se još uvijek ne raspolaže posve pouzdanim podacima o doseljenju, kad se ono zbilo, zatim koji su to ljudi bili i u kojem su broju stigli na otok i na njemu ostali. Pisanih dokumenata nema, a ono čega ima jest legenda koja se sačuvala kroz generacije ljudi na Vrgadi. U njoj se tvrdi da su ti davni preci stigli na Vrgadu iz Šopota (naselja blizu Benkovca) i na tom se otoku nastanili. Kada su došli i koliko ih je bilo, o tomu legenda ne zbori.

Tragom spomenute legende išao je jezikoslovac Blaž Jurišić, po rođenju Vrgadin, godine 1949. u Šopot gdje je proučavao prezimena ljudi u tom mjestu, raspitivao se o njihovoj narodnoj nošnji, zapisivao i analizirao govor tamošnjih žitelja. Utvrdio je da među prezimenima u tom mjestu nema nijednoga koje bi se nalazilo i u Vrgadi. Narodnu nošnju u Šopotu nije našao jer je više nije bilo. Zatekao je samo ostatke nošnje s nazivima koji se nisu slagali s imenima dijelova nošnje u Vrgadi. Tadašnji govor u Šopotu nije se razlikovao od govora u Benkovcu i susjednim mjestima. To je bila štokavština najmodernijeg tipa, tvrdi Jurišić, kojoj se ne može razvojni proces izvoditi iz osnovice zajedničke s vrgadinskim govorom.

Nakon Šopota Jurišić je posjetio Benkovac i tamo pregledao matične knjige župe Perušić kojoj pripadaju naselja Perušić, Lepuri, Lisičić, Podlug i Šopot pa ni tu nije našao ni traga jednakim prezimenima kao na Vrgadi. Sve ga je to navelo da ustvrdi kako je temeljna ideja legende o dolasku ljudi iz Šopota na Vrgadu neodrživa. Bio je više sklon pretpostavci da se stanovništvo Vrgade od početka sastojalo od doseljenih ljudi iz obližnjih priobalnih mjesta i otoka, pretežito zadarske i dijelom šibenske regije. To je dokazivao srodnošću vrgadinskoga govora s govorom ljudi u tim mjestima, i to bez obzira na činjenicu što je vrgadinski govor izrazito štokavskoga a ne čakavskoga narječja. Držao je da je time dao jedno od mogućih tumačenja podrijetla žitelja otoka Vrgade.

Od Jurišićevih proučavanja bilo je prošlo gotovo četvrt stoljeća kada je Roman Jelić u zborniku "Zadarsko otočje" iz 1974. godine objavio rad pod naslovom "Stanovništvo zadarskih otoka 1608. godine". Služeći se arhivskom građom, Jelić u tom radu navodi da je zadarski gradski knez Oktavijan Mocenigo (1607-1609) dao u ožujku 1608. godine izraditi popis stanovništva zadarskoga otočja. Taj je popis bio sastavljen posebice za svako selo, i to po obiteljima, s imenom i prezimenom kućedomaćina, odnosno kućedomaćice gdje domaćina nije bilo. Članovi svake obitelji bili su razvrstani u pet kategorija: 1. starci, 2. muškarci za rad, 3. žene, 4. dječaci i 5. djevojčice. U svakom je selu prvi na popisu bio seoski župnik a za njim seoski knez. Nakon njih redala su se imena i prezimena glava obitelji.

Popis žitelja otoka Vrgade iz spomenute 1608. godine u prijevodu na hrvatski jezik (original je pisan na talijanskome jeziku), kako ga po obiteljima donosi Jelić, prikazan je u tablici koja slijedi.

Prikaz žitelja na Vrgadi godine 1608.

Obitelji	Starci muški	Muškarci za rad	Žene	Muška djeca	Ženska djeca
Meštrović Petar, župnik	1	-	-	2	-
Blasulović Nikola, knez	1	1	2	2	1
Blasulović Andrija	1	1	-	-	-
Blasulović Ante	-	1	-	-	1
Bogdanić Mate	-	1	2	-	-
Jerković Mate	-	1	1	2	-
Jerković Šime	1	1	2	1	1
Jerković Zorzo	-	1	2	-	1
Kapuličić Kate	-	-	1	1	-
Kapuličić Lovre	-	1	1	2	-
Katajić Vid	-	1	2	1	1
Lisičić Andrija	-	1	2	1	1
Lisičić Ante	1	1	2	1	-
Lisičić Antica	-	-	1	-	-
Lisičić Lovre	-	1	2	1	2
Lisičić Lucija	-	1	1	-	-
Lisičić Luka	-	1	1	1	-
Lisičić Orso	-	1	-	-	1
Lisičić Zvane	-	1	1	-	1
Mikuličić Ante	-	1	1	1	1
Mikuličić Grgo	-	3	1	-	1
Mikuličić Mate	-	1	2	-	1
Mikuličić Mate	-	2	2	-	2
Mikuličić Zvane	-	1	1	3	1
Podanić Lucija	-	-	1	1	-
Podanić Martin	1	-	1	-	-
Radovanić Mate	-	1	2	1	2
Radovanić Petar	-	2	2	3	1
	6	27	36	24	19

Ukupno: 112 žitelja

Kako se iz tabelarnoga prikaza može razabrati, među prezimenima popisanih obitelji nema nijednoga koje bi bilo jednako prezimenima sadašnjih ljudi na Vrgadi. Očito je da su to bili drugi ljudi, vjerojatno potomci prvih doseljenika koji su sredinom desetoga stoljeća, a posebice za vladavine Petra Krešimira IV., počeli nastanjivati Vrgadu. Njihova su prezimena najvećim dijelom jednaka onima kakva se u to vrijeme nalazilo na nekim zadarskim otocima. Tako Jelić navodi da se prezime *Blasulović* nalazilo u Tkonu, *Bogdanić* u Tkonu i Žmanu, *Jerković* u Lukoranu, *Lisičić* u Olibu i Kukljici a *Mikuličić* na Istu, što može biti znak da su odatle i došli na Vrgadu. Samo tri prezimena, i to: *Kapuličić, Podanić* i *Radovanić* su tipična starovrgadinska.

Sudbina ovih ljudi bila je tragična. Naime, godine 1631-32. Vrgadom je vladala epidemija kuge od koje je umrlo više od tri četvrtine stanovnika. To je bio takav masovan pomor ljudi da ih tadašnje relativno maleno groblje više nije moglo primati, pa su se umrli počeli sahranjivati u vrtovima podalje od kuća. Dokaz su tomu brojni obiteljski grobovi na koje su današnji ljudi nailazili pri kopanju temelja za gradnju svojih kuća (na predjelu Gonika, zatim Podgradine i drugdje).

Sličnu je sudbinu, navodi Jelić, u to vrijeme doživio i Pašman. Tadašnji pašmanski župnik don Grgo Burić zabilježio je sljedeće: "Godine 1631. početak nevolje kad porazi bič Gospodinov ovo misto, u vrime kad kuga poče morit u parokij pašmanski miseca aprila na 30. i mori od istoga vrimena do 12. šetenbra, umori duš malih i velikih usve 466 i ne ostaše u selo neg 4 kuće."

Nakon što je epidemija kuge na Vrgadi prošla, o preživjelima gotovo da nema pisanih podataka. Nešto malo nalazi se u Matici krštenih koja se počela voditi tek od godine 1651. U njoj se susreće po koje starije prezime preživjela čovjeka bilo kao roditelja ili kao kuma na krštenju djeteta. Jurišić je tu izdvojio ova prezimena: *Blasulović* (1651), *Radovanić* (1672), *Lisičić* (1675), *Mikuličić* (1696) i *Kapuličić* (1792. i 1800). No, osim preživjelih muških potomaka Grge Mikuličića koji pod prezimenom *Grgin* (a prema zapisu M. K. iz 1692. godine: ..."kum ditetu je Grgo Grgin detto /isto što i/ Mikuličić") žive kroz generacije do danas, svim ostalima se u daljnjim godinama gubi svaki trag. Očito je da su nestali ili zato što su bili stari i bez djece, ili zato što nisu imali muških potomaka. Ipak, ti škrti podaci posvjedočuju o teškoj nevolji koja je zadesila najstarije žitelje Vrgade.

Suočen s tako velikim pomorom stanovništva tadašnji vlasnik Vrgade, poznati konte Farini, počinje tragati za novim ljudima kojima bi naselio otok. Njemu kao visokom i zaslužnom časniku vojske venecijanska vlast daje dozvolu da među prebjezima iz Bosne odabere one koje će dovesti na Vrgadu. Prebjege su činile brojne hrvatske obitelji koje su bile nastanjene u zapadnom dijelu Bosne, i to u Pounju i Povrbasju, a koje su Turci prisiljavali da prihvate islamsku vjeru. Početkom 17. stoljeća, kad je turski zulum bio najjači, jedan dio njih bježi preko Save u Slavoniju a drugi prema moru u mletački dio Dalmacije. Tako jedan dio stiže i u benkovački kraj, na predio između naselja Šopota i Podluga. Do tih prebjega dolazi

konte Farini i odabire petnaestak, a možda i nešto više, obitelji i naseljava ih u prazne kuće na Vrgadi. Osnovano je ustvrditi da je među odabranima bilo relativno najviše obitelji *Torin* (danas Torić), nešto manje *Jurišin* (Jurišić), još manje *Arapov* (Arapović), pa *Matanov* (Matanović), *Krpetin* (Krpetić) i *Karetin* (Karetić). Pouzdanije se znade da su Torini došli iz Pounja a Jurišini iz Povrbasja. Za ostale obitelji doseljenika teško je odrediti užu postojbinu pa im kao široka oblast ostaje zapadna Bosna.

Uz ovaj najbrojniji korpus useljenika konte Farini je dozvoljavao i pojedinačna useljenja obitelji iz priobalja i mjesta na zadarskim otocima dok nisu bile popunjene sve kuće. Tako su, na primjer, iz Srimača (Murtera) došli *Špadini* (Špadići), iz Molata, Lukorana ili Pašmana *Matulovi* (Matulići), iz Brbinja ili šibenskoga kraja *Perišini* (Perićini), iz Prvića *Livićevi* i *Mačukatini* i iz Pakoštana ili ravnokotarskih naselja *Punoševi*.

Neka su pak prezimena nastala kao ogranci brojnih obitelji istoga prezimena. Tako *Ćulići* nastaju kao ogranak Torića. *Banovi* nastaju stapanjem dvaju ogranaka i to Torića i stare izumrle obitelji Vukojevih. *Brnini* su ogranak Torića a *Rastići* čine dijelom ogranak Krpetića a dijelom ogranak Torića.

Brojnija doseljavanja na otok trajala su s prekidima oko dvije godine (od 1632. do 1634.) tako da je šesnaest godina prije vođenja Matice krštenih Vrgada bila uglavnom napučena. Mogućih novih dolazaka moglo je biti samo u izuzetnim slučajevima, kao što je to kad neka obitelj u cijelosti izumre.

Jurišić navodi da je na Vrgadi bilo i takvih obitelji koje su na njoj boravile ograničeno vrijeme ili su pak rano izumrle. To su ove obitelji: *Basalov* (1724.-1825.), *Belin* (1652.-1809.), *Blitvić* (1751.-1773.), *Boškov* (1668.-1767.), *Čabrulić* (1673.-1701.), *Čubrić* (1792.-1806.), *Čavasov* (1656.-1697.), *Dervišin* (1653.-1801.), *Digani* (1743.-1794.), *Guzelić* (1674.-1690.), *Kapulić* (1655.-1817.), *Kursarov* (1652.-1686.), *Lazanja* (1652.-1744.), *Makošev* (1654.-1692.), *Medulić* (1658.-1677.), *Mikleušev* (1706.-1723.), *Mišetin* (1718.-1752.), *Pedisić* (1690.-1723.), *Raducić* (1673.-1700.), *Sladin* (1652.-1689.), *Sokić* (1710.-1772.), *Turčinov* (1717.-1808.) i *Vukojev* (1651.-1781.).

Danas se na Vrgadi nalaze obitelji sa sljedećim prezimenima: *Arapov, Arapović, Banov, Brnim, Ćulić, Grgin, Jurišić, Karetić, Krpetić, Livić, Mačukatić, Matanov, Matanović, Matulić, Perićin, Punoš, Rastić, Špadić* i *Torić*. Među njima najbrojnije su obitelji s prezimenom Torić a do njih obitelji Jurišić. Da bi se lakše razlikovali, Torići su sve donedavno svojem prezimenu dodavali i drugo prezime (vjerojatno izvedeno od imena nekoga pretka) pa su se zvali i bilježili Torić-Barin, Torić-Hrastin, Torić-Jadrin i Torić-Lokin.

Svi doseljeni stanovnici Vrgade koji su bili podrijetlom iz zapadne Bosne donijeli su sa sobom i svoj jezik koji je bio izrazito štokavskoga narječja i ikavskoga govora. Na otoku su se susreli s ljudima čakavskoga narječja i ikavskoga govora. Suživotom došlo je do svojevrsne asimilacije ili prilagođavanja tih varijanti

hrvatskoga ikavskog govora s tim što je na kraju prevladalo štokavsko narječje s ikavskim govorom čakavskoga obilježja. Vrgadini takvim jezikom i danas govore.

U zaključku valja ustvrditi da, osim u slučaju potomstva Grginih, ne postoji kontinuitet sadašnjih generacija s najstarijim Vrgadinima, koje je najvećim dijelom uništila kuga, nego očiti diskontinuitet. Sadašnji su Vrgadini najvećim dijelom potomci na početku 17. stoljeća doseljenih bosanskih Hrvata kao i pridošlih Hrvata iz priobalnih i otočkih naselja. To i njihov jezik, mješavina štokavskoga narječja i ikavskoga govora čakavskoga obilježja, dokazuje. Time je i legenda o dolasku predaka iz Šopota djelomično i potvrđena.

LITERATURA:

1. Jelić, Roman (1974.): *Stanovništvo zadarskih otoka 1608. godine*, Zbornik "Zadarsko otočje", Zadar, str. 147-205.
2. Jelić, Roman (1974.): *Zdravstvo na zadarskim otocima*, Zbornik "Zadarsko otočje", Zadar, str. 579-619.
3. Jurišić, Blaž (1962.): *Glagoljski spomenici otoka Vrgade*, JAZU, Odjel za filologiju, Zagreb.
4. Jurišić, Blaž (1966.): *Rječnik govora otoka Vrgade*, JAZU, Biblioteka HDZ, Zagreb.

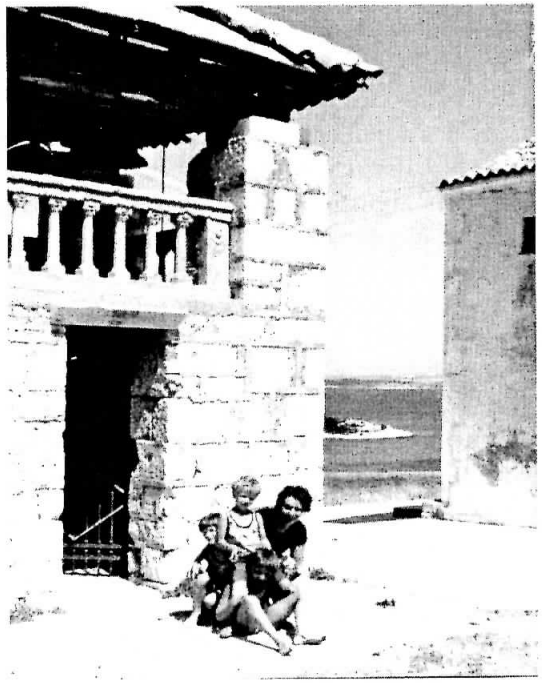

Zvonik crkve na Vrgadi

Rajko GLIBO

Ranjena jeka

nitko ne ulazi
u moj razoreni svijet
mrakom je okovan
moj skriveni ćup

s dnevne svjetlosti
lako se izgubi sve
samo staza poraza ne
sunce se pobjedonosno
smijulji nad planinama

zbijaju se krugovi srca
gorštačkog na oblacima
zbijanje svoju cijenu ima
svjetlinama se puni
suzna dolina
ranjena riječ vreba
svoju stazu do neba
ranjenom jekom
okružuje nedoumicu
nesigurnim zaklonom

Nezahvalni stvor

Žvače nujnu jesen
nepoćudni rušitelj truleži
nepodobni Orfej
neshvatljivi neprilagodljivac
anonimne ludnice čarobnjak

Sluša starčad govori
kraju lađu u plićak svrni
ne plovi u maticu rijeke
matica će te odnijeti
pobjeći nećeš moći
sluša s nevjericom
njuši frustrirane spodobe
pipa bolesne dirke zlobe
gleda zavisti u potiljak

Uvjerava se
da ne iznevjerava
iznevjerena sebe
u recepciji mu nešto škripi

Na čudesnom putu
sada ima sve
samo sebe nema
u konačnici nezahvalni stvor

Lijek za prizemljaše

Staze čudesnog u šipražje tonu
Život teče kroz dosluh
Sa zalutalim dušama
Crne se nutrine crnim kušnjama
Iz njih izranjamo svjetlom okupani
Kvasac svjetlosni davi blisku tmicu
Nebesnik pali gordu nebesnicu
Za prizemljaše prividnu bijednicu
A za one druge jaku ponosnicu.

Josip LISAC

Antun Gustav Matoš i Jakov Majnarić

Dva su štokavca rođenjem, Antun Gustav Matoš i Augustin Ujević, bitno obilježila hrvatsku književnost svoga doba, a ovdje ih spominjemo - u povodu stote obljetnice "Hrastovačkog nokturna" - kao autore pjesama "Hrastovački nokturno", "Oproštaj" i "Petar Zoranić". Među tim pjesmama tek je čuveni "Oproštaj" velika poezija, ali je zanimljivo da su pisci tih kajkavskih i čakavskih stihova rodom iz Tovarnika i iz Vrgorca, sa štokavskih područja. Mladi Ujević okrenuo se marulićevskom i zoranićevskom jeziku, a Matoš je svoju čuvenu kajkavsku pjesmu uvrstio u pripovijest "Nekad bilo - sad se spominjalo" koja je 1900. tiskana u knjizi *Novo iverje*. Ta je pjesma objavljena nakon što je hrvatsko 19. stoljeće obilježeno nevelikim brojem kajkavskih i osobito neznatnim brojem čakavskih tekstova, upravo u doba koje je hrvatskom jeziku konačno donijelo definitivnu standardizaciju. Sam "Hrastovački nokturno" javlja se u godini između dvaju važnih djela, Maretićeve *Gramatike i stilistike hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* (1899) i Broz-Ivekovićeva *Rječnika hrvatskoga jezika* (1901). Smjena stoljeća obilježena je stabilizacijom standarda, dakle važnim rezultatom, u bitnim crtama dobro izvedenim, ali su i slabosti bile izrazite. Temeljene su one na mladogramatičarskim učenjima Maretićeve škole u kojima je zanemarena hrvatska književnost i hrvatska gramatička tradicija na račun novoštokavštine organskih idioma te Karadžićevih i Daničićevih djela. No, naravno, nije hrvatsko društvo u svemu slijedilo gramatičke i druge propise, a osobito se u književnosti manifestirala sloboda oblikovanja vlastita jezika. Političke prilike u doba Khuena Hedervaryja nisu pogodovale poželjnom razvoju, kako je široko poznato.

Glavni hrvatski pisac toga doba bio je Matoš (1873-1914), koji je bio bunjevačkoga podrijetla, "Srijemac rodom, a Zagrepčanin odgojem!" Neobično zanimljive stavove o jeziku izricao je često, a ovdje će biti dovoljno navesti njegove riječi iz poznate *Vedine* ankete o jugoslavenskom pitanju 1913. U tom časopisu iz Gorice Matoš kaže ovako: "Kao liberalac autonomista, dakle neprijatelj svake centralizacije, pa i one što se propovijeda u ime plemenskog našeg ujedinjenja, uvijek sam zagovarao autonomiju i slobodu naših narječja, vrlo žaleći što se kod nas žrtvovala dijalekatska književnost čakavska i kajkavska štokavskoj. Neka gospoduje jedan - najsposobniji - dijalekat, ali neka mu se na štetu jezičnog bogatstva ne žrtvuje drugi. Ševčenko, Mistral, G. Verga i F. Reuger nisu škodili jedinstvu svojih nacionalnih književnosti."

Razumije se, u nas su dijalekatnim značajkama stoljećima karakterizirani likovi u književnim djelima, pa je tako u Marina Držića i u mnogih drugih, npr. u Đalskoga i u Krleže. I Matošev "Hrastovački nokturno" (kao i Nazorova "Galiotova

pesen", također uklopljena u prozu) pojavljuje se iz stilskih pobuda, a konačna izgradnja standardnoga jezika prirodno će rezultirati dijalektalnom književnosti, literaturom što se stvara u doba kada postoji standardni jezik i kada se na temelju dijalekata stvara literatura usporedna s književnosti na standardnom jeziku. Kako je i naravno, tek stabilizirani književni jezik omogućuje i pojavu dijalektalne književnosti.

Matoš je osim "Hrastovačkog nokturna" objavio i djelomično kajkavski "Grički dijalog", nekoliko kajkavskih epigrama, a i u njegovim dramama javlja se kajkavska riječ. Kako doznajemo iz raznih izvora, i u svakodnevnom je životu govorio kajkavski, pa je onda i svoj književni rad obogatio tom dimenzijom hrvatskoga jezika. Svakako ostaje činjenica da kajkavske antologije redovito počinju "Hrastovačkim nokturnom", da ta pjesma ne ulazi među bolja njegova ostvarenja, ali je ipak dojmljiva cjelina. Ta je Matoševa pjesma uopće prva njegova objavljena pjesma. Ona je i utjecajna u stanovitoj mjeri, što je npr. vidljivo iz Goranove pjesme "Puntar grabancijaš", možda i iz njegova soneta "Valcer".

"Hrastovački nokturno" glasi ovako:

Kaj da počmem, moja draga mati,
Smrt i betek - to je sinek tvoj.
Strelili su mene Smiljke zlati
Prami, Smiljka - to je betek moj!

Već je zorja, a ja ne mrem spati,
Po hiži me hinca mislih črni roj,
Kokotiček već kriči za vrati:
Hajči Smiljček, hajči picek moj!

Neće biti loše napomenemo li da je hrvatski *fin de siecle* na nekim područjima (npr. oko Rijeke) dosta obilježen često anonimnim tekstovima na domaćim govorima, pa onda i zbog toga ni Matoš ni Nazor nikako nisu začuđujuće pojave. Međutim, ističem da je 1901. Rudolf Strohal u svoju knjigu hrvatskih narodnih pripovijedaka (*Narodne pripovijetke iz grada Karlovca, sela Lokava, Delnica i trgovišta Vrbovskog*, Karlovac 1901) uvrstio dvije dijalektalne pjesme Delničanina Jakova Majnarića (1838-1916). Dotjerane u skladu s delničkim govorom, te pjesme glase ovako:

Pr zejbelęcę

Mouče, mouče, dejt' ce,
Draga ruoža maja,
Nekar, nekar jok' cat
Pa bon vavejk tvaja.

Zamę s' sk' c v vust' ca
Pa se š nen posuaste
Od majga mlejk' ca
Vajle velek zraste,

A k' d zrasteš, dejt' ce,
Po svejte boš hodeu,
Saku lejtu jeno bar
Stoteneco dobeu.

Boš me kepeu kožeh nov
I so štejbro puateu,
Da se ne bo sakę dan
Pandor k nan prkuateu.

Cijęka

Cijęka, ruožęka,
Ala se me lejpa,
Va obraz bęleja
Ko Očićka rejpa.

Tvaje so očęce
Kaku žuž' k črne,
Nožęce beštreję
Od z Drgomlja srne.

Tancat znaš trejpot buojl
Kaku brnč' k pravę
Grlč' c' n prepejvat
Lejpše neg gruozd davę.

Cijęka, ruožęka,
Rade se jimamo,
Daj da se skrivoma
Jed' n küš' c damo.

Dakle, približno paralelno s Matoševim "Hrastovačkim nokturnom" javlja se kajkavskim pjesmama i Jakov Majnarić (1838-1916), a do danas su objavljene stotine čakavskih i kajkavskih knjiga hrvatske dijalektalne književnosti. Kakvo izrazito nenovoštokavsko literarno djelo očito bi također bilo dijalektalno, ali takvih tekstova u hrvatskoj književnosti uglavnom nema. Ikavske novoštokavske tekstove shvaćamo kao djela obilježena lokalnim koloriranjem, ne kao dijalektalnu književnost.[1]

[1] Točka ispod *e* označava zatvorenost toga vokala, apostrof označava poluglas, *a* u kurzivu da je riječ o zatvorenu glasu bliskom *o*.

Barbara TANODI KUKOLJA

Jutarnja želja i poruka

Paun jutra raširio je krila
i svjetlu dao znak da obasja zemlju
i sve naše prostore.

Sretna gledam čudesa zemljina
i penjem se nebom u jutarnjim snovima,
što me tješe i prenose
u nedosežne visine,
gdje zvijezde grle mjesec
i gdje stvarnost prestaje
brišući sve naše boli i tugovanke
u zagrljaju zore
što me je iz duboka sna trgnula.

Sretan dan i život,
neka bude svima
koji su se rodili
na zemlji ovoj od njezina postanka.

Božo KUKOLJA

Na rubu vremena

Dani prepuni želja
i noći izgubljene u crnim mukama

Mladosti,
bezdani zanose

Kupelji
u krajoliku sreće
poput neomeđenih obzorja

Ta riječ je početak svakog života
i život svih svjetova
što ničU u mojim očima

Jer ja sam ovdje na zemlji
i stoga još uvijek dalek nebesima.

Kroćenje snova

Mislim u tišini
i gledam zvijezde što su se nebom osule
Čas je to divote večernje
u kojoj tražim pogledom
da dosegnem nebo
koje se nada mnom prostire.

No pogled mi ne doseže visine,
ni duh dubine noći,
obasjane zvijezdama;
gubim se u vlastitim snovima,
stegnuta u obruč
nesuvislih želja i izgubljenih zanosa
u beskraju tišine
i nebeskih čarolija
u kojima se tražim
nezaštićena od vlastita sebeljublja.

Zato pjesmo moja
umukni i pričaj mi tiše
o nedosežnim nebesima.

Neven BOGDANIĆ

Život

"Što je život - nego prozor na ulicu,
gdje čistači pred kućom kupe smeće,
gdje vozar puni svoju lulicu,
gdje s veranda vene cvijeće."
Tin Ujević

Život? Što je život? Recite, vi koji ste dugo trajali na ovom svijetu. Je li to treptaj Neba? Bljesak zvijezde ugasle prije više bilijuna godina? Ili je to neprestano kruženje planeta oko Sunca? Gibanja u čijim se orbitalnim susretima možda nazire hod naših sudbina.

Život? Tko zna što je život? Jesu li to maštanja, priviđenja? Besane noći, kad nas u odjeku vlastitih misli opsjedaju neke čudnovate more? Kad nas progone likovi znanaca i prijatelja kojih više nema. Otišli su za svagda.

Kao da je u protjecanju svemirskom njihov nepovratni odlazak istom dio naše neprolaznosti. Ili je čovjekov fizički kraj potpuni nestanak? Zar se doista u smrti ne nastavljamo?

Život? Španjolski stihotvorac Jorge Manrique ovako pjeva:

"Naši su životi rijeke
koje teku prema moru,
prema smrti..."

Ljudski je život konačan, pa je besmislica, zaključuju neki. Tko zna. Kad bismo beskrajno bivali vjerojatno bismo postali nesnosni, netrpeljivi. Opaki prema svima. Zbog egoizma ne bismo voljeli, ni pomagali onima koji su u nevolji. Bismo li uopće činili dobro drugima? Zar se može živjeti bez ljubavi i dobrote? Bez milosrđa?

Život? Što je život? Jesu li to očekivanja, iluzije, htijenja? Želje naše nestale u zaboravu? Čežnje, nade? A onda - ništa. Ništa.

Život? U pjesmi "Ponoć" ovako govori Đura Jakšić:

"O, majko, majko, svijet je pakostan,
život je, majko, vrlo žalostan..."

Je li život zaista ispunjen nedaćama? Zloban, zlurad, tugaljiv?

Život? Da li je život odrediv, prepoznatljiv? Jesu li to rođendani, vjenčanja, jubilejske svečanosti, prigodna slavlja, veselice? Kad u pjesmi, igri i svirci zaboravljamo tegobe i brige svakodnevice. Kad u alkoholu gušimo ljutnje i utapamo

svoje boli. Ili su to nesreće, bolesti, umiranja, jecaji duše? Kad nam se čini da je sve besadržajno, nesvrhovito.

Živimo li uopće? Ili samo egzistiramo u dihotomiji između dobra i zla, svjetla i tame, zanosa i desperacije?

Život? Kažite, što je život? Vi, umišljeni i nadmeni. Jesu li to muke, unutarnje nelagode, depresije? Zbog oduzetih časti. Lažnih obećanja. Slave koja je pripala skromnima. O, sve nam je izmaklo. Moć i bogatstvo nisu nas dotaknuli magijom svoje privlačnosti.

Život? Na pitanje što je život, Calderon odgovara:

"O, malen je dar nam dan,
jer sav život to je san."

Zato je, kako kaže Proust, "bolje prosanjati svoj život negoli ga živjeti". "Živjeti znači i sanjati", također veli Schiller.

Život? Je li život u vlakovima krcatim putnicima, koji u doba velikih žega hrle prema moru? U feribotima i luksuznim lađama prepunim turistima i namjernicima? Kamo ustvari svi ti ljudi hitaju? Zašto trče? Hoće li se u tomu iscrpsti, despiritualizirati, obezvrijediti? Izgubiti sebe, svoju osobnost?

Obeshrabruje li nas mnoštvo svojom ravnodušnošću, grubosti? Bezosjećajnošću, nehajem spram bližnjega, pomanjkanjem dobrostivosti? Ili je ono naša slabost? Strah da ne budemo napušteni. Da ne ostanemo sami.

Život? Jesu li to naši početni nesigurni koraci? Naša prva tepanja? Ili je život zapravo starost? Starost, kad iznemogli i malaksali gmižemo umjesto da hodamo. Kad su nam ideje rasute, zbrkane; a rečenice nesuvisle. Jesu li ta dva antipola jednoga puta irealitet? Ili su zapravo naša stvarnost? Odgonetaj nam, Gospode, istinu naših lutanja.

Život? Talijanski kritik, romansijer i pjesnik na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće - Ugo Foscolo, primjećuje: "Kajanje zbog prošlosti, dosada zbog sadašnjosti i strah pred budućnošću, to je život." Zar baš ni u čemu nije neobičan, zamaman, čaroban? Veličanstven?

Život? Svi priželjkujemo neograničeno življenje. Kao da je suština, draž postojanja u nesagledivosti smrti. Zašto nas toliko privlači izjedenost starošću, biološka utrošenost? "Ljepota proživljena života prava je njegova mjera, a ne dužina trajanja" - rekao je Plutarh.

Život? Živimo li uistinu svoj život? Ili maskirani teatralno prolazimo njegovim zavijucima i stranputicama? "Pravi život nekog čovjeka je život kojim on ne živi" - reče Oscar Wilde.

Život? Sve je jalovo. Nemotivirajući su ideali i težnje za vrhuncima. Možemo li očekivati išta u ovom naizmjeničnom protoku emocija, nježnosti, radosti, gorčina? "Život nam vraća samo ono što mi drugima dajemo" - u svom "Ex Pontu" zabilježio

je naš literarni nobelovac. A Horacije uzvikuje: "Život ništa smrtnicima ne daje bez golema truda."

Život? Znate li što je život? Je li to vrijeme zagledanosti i namigivanja, kad smo bezgranično voljeli? Kad se u svemu naslućivala ljubav. I kad smo u jednim bisernosjetnim očima iskali i nalazili odraz ljepote, iskru umiljatosti. Smisao bivanja. Bože! kako su ushiti isprazni. A naše sreće varljive.

Život? Je li stvarno "život trava: danas je zelena, sutra uvene"? A u mladosti nam izgleda da ćemo odoljeti svim burama i olujama, da je pred nama neizmjerljivost vremena i prostora, da ćemo bez žurbe dostići sve ciljeve. Sve svoje žudnje i sne. Jeste li čitali "Suze sina razmetnoga"? Tamo Gundulić kaže:

"Ah, nije život ljudski drugo
neg smućeno jedno more,
neg plav jedna ku udugo
biju vali kako gore."

U Kur'anu stoji: "Znajte da život ovoga svijeta nije ništa drugo do igračka i taština..."

Unatoč svemu, Euripid - najpoznatiji starogrčki tragičar, kliče: "Premda je kratak, život je ipak sladak."

Život? Čovjek je neshvatljivo stvorenje. "Dok god mu se ne približi smrt, nije svjestan vrijednosti života." Sergej Aleksandrovič Jesenjin, kojeg bozi udesa nisu suviše milovali, našao se jednom na raskrižju života i smrti. Imao je tek trideset godina. Svejedno, odabrao je smrt. Osjećajan i tragičan, glasoviti ruski poet vlastitom krvlju ispisao je svoje posljednje verse:

"U ovom životu umirati nije novo,
ali ni živjeti sigurno nije novije."

Život? Postoji li na ovom nespokojnom i uskomešanom svijetu netko, tko bi umio reći što je život? Tko bi u sjaju sunca, u drhtaju zvijezda, u vrućem ljetnom podnevu dok cvrčci cvrče "svoj trohej zaglušljivi, svoj zvučni, teški jamb...", u kasnim sparnim večerima dok zrikavci zriču odu svemoći nebeskoj, u osvit rosne zore kad se s prvim tracima dana rađa čovjek mogao proniknuti u smisao i svrhu života.

Bože moj! čovjek prije počne umirati nego sazna što je život.

Kruh

Vnogi su naši odili vu svet,
Zgorec ih odnel pred čudaj, čudaj let,
Radi bi opet vu stari svoj kraj,
Ni vuni ni lehko, ni tam neje raj.

A doma je lepo, gda mir je vu duši,
Prekesno se spozna da zlo nas znutra guši,
Dojdi vu polja, vu žita šumeča,
Zmed makih črlenih zible se sreča.

Pak dišeča štruca, još vruča pogača,
Znak je domovine kak i reč domača,
Na Tebe čeka, daj dojdi za stol,
Tu je Tvoje mesto, spravlen kruh i sol.

Prinesi ga vusnam i kušlec mu daj,
V njemu je zemla i celi Tvoj kraj,
V njemu je nebo, sončani žar,
Božanska ljubav najvejši Dar!

Lomi ga z rukam, zemi i ječ,
On bu tu zanavek, gda nas ne bu več!

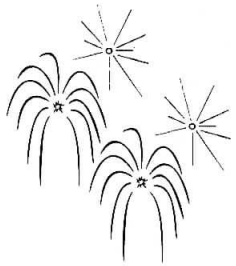

Čarobno zrcalo

Gledano na takav način, svatko od nas jest trojstvo.
Cilj svih triju čovjekovih sastavnica dakle ličnosti, duše i duha jest da rade u skladu, u harmoniji.
Mi smo duh i duša i ovo tijelo, a posao koji je pred svakim od nas: izaći iz tijela, spoznati dušu i sjediniti se s duhom, s nadnaravnim jastvom.

Balak Ram Mullik

Vidjeh sebe kako hrlim dalekom kraju, koji je bio na obali mora.

Na jednom zidu - koji čini se da je bio u samom zraku (ni na čemu građen) - bijaše zrcalo.

Dugo je bilo sedam-osam metara, visoko metar-dva, od zemlje.

Nikada nisam vidio zrcalo toliko čisto, toliko jasno. Bi mi očito da sam cijeli život čeznuo za tim zrcalom, za sjajem tog odraza.

Koliko je zrcalo bilo jasno toliko se jasno ocrtavalo i moje vlastito lice u njemu.

Vidio sam se, kao što se nigda vidio nisam - kako me nije bilo u stanju odraziti nijedno zrcalo - i bio sam neobično lijep.

Visok sam bio, i crnih vlasi, i bijela lica, i mudra čela. I mlad.

Brzo sam prolazio ispred zrcala a ono je pratilo moj lik.

Zrcalo je bilo od providnog stakla, iza njega je bilo more, a ipak je primalo i čuvalo moj lik, koji se pred njim kretao.

Ah, kad bi ljudi znali da negdje postoji takvo ogledalo, svi bi ga išli tražiti, da se u njemu ogledaju, jer u njemu se vidjeti - to je čuvstvo neizmjerne sreće.

Samog sebe vidio sam kako se nikada nigdje nisam vidio i kako me nikada nitko nije vidio.

Bio sam drugačiji negoli jesam, a ipak sam to bio ja.

Gdje se inače krije taj moj lik?

Zrcalo me strašnom silom uvjerilo u zbilju te moje slike i nitko ju više nikada neće moći izbrisati iz pamćenja mi, iščupati iz mojeg srca.

Ona je oživjela u meni nazočna kao velika istina.

Ona me je napunila novom, neslućenom moći.

Kako je kratak bio taj čas u kojem sam ju vidio, a ipak je cijela vječnost bila u njemu.

Zrcalo je bilo čisto, najčistije, blještavo, najblještavije u svijetu.

Nikada ne vidjeh ništa jasnije.

U njemu bi se moglo sve vidjeti - i najstrašnija stvar i opet bi to bilo lijepo; nisam vidio u njemu ništa ružno, nego ljepše od svega što su moje oči do sada vidjele.

I sada sam začuđen blještavilom njegovog stakla, ali ne zaslijepljen.

I sada vidim njegovu neshvatljivu ljepotu. No trenutak beskrajne sreće dok sam ga gledao ne može se opetovati.

Moram živjeti od te velike uspomene.

Ne znam jesam li išta ljepše u životu doživio od istine tog časa.

Je li to dar Boga koji je dopustio da na čas prođem pred njim i ozrcalim se u njemu - da vidim kako sam u njegovom zrcalu - u čistoći i jasnoći njegova bića - ljepši negoli sam to igda mogao zamisliti?

Bog mi je dopustio da samoga sebe vidim, a on je ostao skriven, pozadina na kojoj sam se uspio pojaviti dokaz je njegove nevjerojatne dobrote i milosti u kojoj sam se našao, u kojoj sam se pojavio u njemu.

Da, u njemu, jer to je bio - On

- prvi put sam se tako sreo s njime, sa zrcalom u kojem on nije bio, nego ja, no on je zrcalo učinio tako jakim, tako dobrim, tako nadahnutim,

da se je moje pravo lice otkrilo do kraja...

Nekada sam davno gledao nebo i zvijezde uz pomoć zrcala. Tražio sam tada istinu, tajnu i svijest. I našao sam u zrcalu sunce, mjesec, vodu, zlato. Tražio sam beskrajnu čistoću i u njemu ju nalazio. Daleko odavde bilo je zrcalo od kamenog kristala. Istina koju otkriva zrcalo uvijek je višega reda. Ono je nauk koji nam je uzrok svih prošlih čina. Dok me je učilo zrcalo, postizao sam veliki uspjeh na putu i rasla je moja mudrost i znanje, a to je ono što Bog voli. Znao sam da samo preko zrcala mogu doseći sjaj vrhovne tajne. Zrcalo mi je pokazivalo sjaj nebeskog uma. Bog mi je slao svoju sliku preko zrcala. No pogibeljno je otkriti svoju pravu sliku u zrcalu, pogibeljno je saznati tko si. Lako se tada može pasti s neba, propasti u dubinu zemlje. Ako imamo u sebi zrcalo, onda sve možemo saznati i sve vidjeti, pa i ono što je najudaljenije i najskrivenije. Zrcalom možemo izvući iz svakoga kamena svjetlo. I ugalj može zasvijetliti i bacati iskre. Naš oblik je svuda i vidimo ga ako imamo zrcalo koje to hvata. Cijeli sam život tragao za lijepim ženama, one su bile jedino moje zrcalo, samo u njima sam mogao vidjeti svoj pravi lik. Svi su mi se duhovi javljali iz zrcala koje sam ukrao od Pitagore dok sam sjedio uz njegovu smrtnu postelju. Kada je umro, uzeo sam ga i nestao i njegovi učenici su uzalud za njim tragali i još ga danas traže, a ono je uza me.

Na tom tajnom mjestu gdje sam se nalazio zrcalo je još bilo preda mnom. Išao sam s lijeva na desno i gledao ga. Otkrila mi se čudna tajna.

Toliko sam toga noćas znao o tom zrcalu, ali skoro sve je nestalo, zaboravio sam, izbrisalo se kao s ploče, malo je toga ostalo, no to je ipak veliko i jako. Da sam to noćas odmah zapisao, bilo bi sve drugačije. Veći dio se izgubio, nestao zauvijek. Samo jednom sam se sjetio jutros toga, bio svjestan svih događanja u kojima sam sudjelovao u tom snu (je li to bio uopće san ili samo vizija u napol svjesnom stanju),

a onda zaboravih to i nisam se toga sjetio cijeli dan i tek sada se odjednom toga sjetih i odmah zabilježih što je još ostalo, a ostalo je jako malo, urisah sve, iako je to davno bilo kada sam to sanjao ili vidio, davno, davno...

Bio sam u vječnosti i bio sam najbolji i najljepši čovjek na svijetu. I bolje sam se, jasnije, oštrije, svjetlije, vidio nego što je itko samog sebe mogao vidjeti.

Što sam sinoć doživio? Ništa osobito, tako mi se čini. Bio sam u društvu dvije lijepe žene. Možda su one bile razlog da se u meni javila kasnije slika zrcala? One su bile moje zrcalo i sve sam vidio u njemu što sam želio i htio...

Bio sam sinoć osobito veseo, i pun sjajne volje, i zadovoljan sam sobom, što je tako rijetko, i usrećio sam sve koje sam sreo. I one dvije žene i osvijetlio ih i nadahnuo. Vidio sam to. Možda sam i zračio svjetlom, možda je iz mene nadirao nadzemaljski *xvarenah,* sjaj kojim su bogovi obasjali ljude u davnini, mitskim vremenima (negdje davno u Iranu, u sjajno doba Zarathuštre)...

Nešto je još bilo u tom snu... - koji je bio tako stvaran (ako je to uopće bio san, a ne stvarnost) - da sam možda to i bio ja negdje! U nekoj drugoj vremenskoj i prostornoj dimenziji?

Moj se duh materijalizirao i napustio tijelo u bezdanoj dubini sna i tamo otišao. Utjelovio se, no nikada moje tijelo nije bilo tako lako kao da taj moj duh koji se tjelesno kretao svijetom... Ako se uopće utjelovio! Možda je to bio duh sam, ili moje astralno tijelo?

Gdje je bila ta obala, to more, ta zemlja na kojoj me čekalo zrcalo? Bila je to neka nepoznata obala, neko nepoznato - nikad viđeno more!

Možda nigdje na zemlji, nego u nekom drugom svijetu?...

Na Saturnu, Suncu, Mjesecu? Ili na Jupitru, Marsu? Ili u drugoj galaksiji? Možda u nekom od viših materijalnih svjetova, ili u nekom duhovnom svijetu, na nekoj nepoznatoj duhovnoj ravni, u Devahanu ili na Krišnaloki?

Nešto je još bilo što mi je izmaklo kada sam se "probudio", još je bilo nešto ljepše od svega što sam upamtio - nešto je bilo *samo tamo, samo tada!* Nešto česa tu, gdje sam sada, više nema...

Što je to bilo, dakako da ne znam i ne mogu se ni približiti tajni i nikada se taj čas neće i *ne može ponoviti.*

Ne? A zašto? Je li to zbilja ili ne? Ali on ostaje u meni, ostaje, iako to i nije pravo sjećanje. To je doživljaj Višeg svijeta, sigurno.

No on je bio i on me izmijenio.

Od danas više nisam onaj koji sam bio. Nikada više!...

Moj doživljaj uvjerio me o mojoj biti.

Vidio sam prvi put sebe - svoj jedini pravi lik! Svoje pravo Ja.

Ovaj, u kojem sada živim kao da nije moj pravi ja?

Ne želim ga se odreći, to je grijeh, to bi moglo biti zlokobno. Rodio sam se u ovom utjelovljenju jer je tako moralo biti po zakonu moje Karme i napustit ću ga kada više sile budu to htjele...

No to je tijelo moje duše, kad god se ona preutjelovi i luta svijetlim prostorima viših ravni napuštajući tamu našeg svijeta...

To je moje astralno tijelo koje u snu boravi u drugim svjetovima (i u budnom stanju, ali u snu sasvim slobodno) i tada nam odanle šalje vijesti što vidi.

Da, neizmjerno je veliko bilo Svjetlo na toj obali, svjetlo koje je odasvud padalo na zrcalo, u svijetu Svjetla u kojem je zrcalo bilo glavni predmet, jedina glavna pojava, jedina čudesna stvar, jedino više biće.

Ono je bilo *živo,* ono je bilo dar kakav nitko nije primio.

Vidio sam tu savršenu čistoću svoje duše. To je bilo zrcalo u kojem se ona ogledavala u vječnosti, u njoj nije bilo ništa nečisto, to je bila ona čista u beskraju vremena i u bezvremenom svijetu i moja je duša neizrecivo uživala gledajući samu sebe kao jedinstvenu sliku svoje neiskvarive ljepote, vječno čiste, vječno lijepe, vječno pune duha. Znao sam, kada duša postane savršeno zrcalo kao to koje sam ja vidio noćas, ona sudjeluje u svojoj vlastitoj slici kao svjetlo i tim svojim čudesnim sudjelovanjem u toj igri svjetla i savršenog odraza doživljuje svoju novu, savršenu preobrazbu.

Bilo je još nešto, što je to bilo? Ne znam. No bilo je silno, bilo je divno, bilo je čin nadnaravnog. Da nije tako bilo, ne bih pamtio i sada trag one neizmjerne sreće koju sam osjetio u srcu toga časa, sreće i ljepote i plemenite istine u neizmjernoj potpunosti vlastitog bića.

Jučer sam mislio da samog sebe ljubim, da sam Narcis i da moram samog sebe ljubiti, kada nikoga nema koga bih mogao ljubiti. Čini mi se tako uvijek, da nitko ne želi da ga ljubim i da on mene ljubi.

Znam ipak po čemu je jučerašnji dan ipak bio neobičan i što je - možda - prethodilo mojem živom snu. Bio je to doživljaj svete Tereze Avilske o tomu kako ju je pohodio Kerub s vatrom na licu i na vrhu koplja, kojim ju je bô u srce i u utrobu... To je možda bio moj doziv Keruba koji se postavio na kraj mojeg puta kao zrcalo.

Bog ga je poslao, Bog mu je dopustio da se pretvori u zrcalo.

To je bila njegova duša ili svjetlosna bit Boga. U toj čistoći i tom sjaju sam se vidio i po tomu času ostajem zauvijek u vječnosti.

Takav sam bio i takav ću biti. Dobro sam upamtio taj događaj, zauvijek.

San se ipak pripremio određenim događajem, koji ga je uvjetovao. Pogledao sam se u zrcalo i ugledao lice lijepa muškarca. Jesam li to bio ja? Bože, svaki put me iz zrcala gleda neko drugo lice.

Gledao sam samog sebe zaljubljeno. Tako se i Narcis zaljubio u samog sebe i nije hajao za lijepu djevojku Eho. Do mene nema Eho i nisam Narcis, ali me ipak iz zrcala gleda lijepo lice, tako lijepo kakvo (možda) žene vole, a ipak sam bez žene. To mi je sudba.

San je bio nastavak tog pogleda i dokaz jesam li bio u pravu ili ne.

A ono što je bilo najčudesnije, dok sam stajao na toj tajanstvenoj obali nikad prije viđenog mora i gledao se u zrcalu, to nisam bio obični, jednostruki ja, nego sam bio trostruk:

- Bio sam jedan ja pred zrcalom
- I bio sam jedan ja u zrcalu (onaj neizmjerno lijepi čovjek, ili duh?)
- I bio sam jedan ja koji je sve to gledao.

Vidio sam se u zrcalu: onaj koji je u njem bio i još jedan koji je sve to izdaleka gledao. Bio je to doživljaj dvojice, no u tom doživljaju sudjelovao je i onaj treći u zrcalu, koji je isto gledao u onu dvojicu: u onoga koji se gledao u zrcalo i u onoga koji je gledao toga kako se gleda u zrcalo (i u onoga koji je sebe samog ćutio u zrcalu).

Prožimalo me je bezmjerno svjetlo, sve je to bio neizmjerni doživljaj svjetla. Ćutio sam u sebi to svjetlo kao da sam zenski patrijarh. Ono svjetlo koje sam prije ćutio u sebi sada je bilo izvan mene, to unutarnje svjetlo ukazalo se kao slika u zrcalu na obali nepoznatog mora. Kao da se moja utroba objavila izvan same sebe u svojoj pravoj vanjskoj slici koja me je zasljepljivala. Vidio sam sjeme kako se diže iz tame i cvjeta u tisuću cvjetova na suncu.

Mnogo je drveća i mnogo je trave bilo oko mene cijeli moj život i ja sam ljubio i travu i drveće i ono je ljubilo mene velikom ljubavlju kao što sam ja ljubio njih.

Kako je u meni raslo svjetlo, tako je u meni rasla i spoznaja i sve sam vidio i sve mi je bilo jasno. Otkrio sam u sebi i sunce i mjesec i zvijezde i vatru koja plamsa vječno negdje onkraj svijeta i vraća se u sredinu svijeta i u rodnicu žene kao ludo ognjište. Čuo sam prapočetnu riječ koja se rascvala iz prvog lopoča u kojem se rodio Brahma koji se probudio od zvuka što se začuo iznad njegove glave, a ne zna se otkuda je zvuk došao. Došao sam na obalu nebeskog izvora i tu se rađalo svjetlo i tama je uživala kako se pretvara u svjetlo, svjetlo rađa samo sebe i osvjetljuje svojim sjajem sve oko sebe i samo sebe.

Što je moje tijelo bilo svjetlije u onom zrcalu, to sam bio jači i dugovječniji i ćutio sam da iz tog svjetla raste moja besmrtnost i ako zadržim to svjetlo u sebi, nikada neću umrijeti, bit ću besmrtan, vječan. Bio sam opet i sam mladi bog Sunčević među ružama koje me ljube i koje žive od moje ljubavi kao i ja od njihove. Sama se ljubav kao božanstvo objavila u onom zrcalu i prožimala sve i oplođivala sve i sve je raslo, cvjetalo i bliještalo da je vid bio zaslijepljen i trebalo bi neko drugo oko da se može podnijeti taj silan izvor svjetlosti. To zrcalo bilo je dio onog oceana vječne svjetlosti koja kupa svijet i lice Boga, a svjetlost dolazi iz samog njega, njegovo tijelo je Svjetlost i njegova duša je Svjetlost. Toliko svjetlo čovjek ne bi mogao podnijeti, zato se ono javlja rijetko. No jednom u životu da se pojavi, to nam je dostatno za cijeli naš vijek. Koga ljubi svjetlost, taj mora biti svet, mora biti lijep, najljepši u svijetu.

Daênâ

Ovo sam pisao 5. studenog 1967. Na kraju rukopisa našao sam još ovaj zapis. On je nastao 1. ožujka 1984.:

Dobio sam potvrdu za svoj san u iranskoj mitologiji. To je susret među *Daênôm* i dušom čovjekovom.

U Indiji su *asure* bili najprije dobri dusi, kasnije oni postaju svladani heroji, pali anđeli.

U Iranu je ista sudbina kao asura u Indiji bila ona daêvā. *Daêve* su dobri dusi, a kasnije zli dusi, protivnici dobrih, neke vrste lara, zaštitnika obitelji, koji potječu od kulta predaka, a nazivaju se *fravaši*.

Susreću se *daênâ* i duša čovjeka. Psihološki se pojam daênâ izjednačuje s metafizičkim *fravaši*.

Pri tomu obris ovoga pranačela ličnosti prema duši kao božanskoj iskri dobiva u mitološkom osvjetljenju jasne i izrazite obrise. Taj susret izgleda ovako:

Nakon smrti *daênâ* susreće dušu pokojnika na putu k božanskom sudcu na mostu *ćinvat*. Ako je duša čista i pravedna, onda se *daênâ* pojavljuje pred njom u prekrasnom liku, a duša ju začuđeno pita: "Tko si, prekrasna?" - "Čovječe, tvoje su misli, riječi i djela bili dobri, a ja sam tvoja *daênâ*. Svojim dobrim mislima, riječima i djelima, ti si mi iskazao ljubav... učinio si me još ljepšom, još uzvišenijom..."

Ako je duša okaljana zlim mislima, riječima i djelima, *daênâ* se pojavljuje pred njom kao utjelovljenje zlih djela...

A meni se dogodilo da sam vidio taj susret prije smrti, za života - u snu - onaj lijepi lik u zrcalu bila je moja *daênâ*. Susreo sam ju još za života. Nekima je to omogućeno prije smrti, u snu, da vide sebe, svoj uzročni ja, koji inače nije vidljiv. To nije svima dano, ta besprimjerna milost.

Jučer mi javlja prijatelj iz Splita, brački mistik, da sam prošle noći došao sav u svjetlu, divno mirišući. I on je ugledao moju daênû.

Kineski XIN kao zrcalo

Danas je 20. kolovoza 2000. godine. Nakon svega ovog što sam zapisao o čarobnom zrcalu, otkrio sam još mnogo sličnih misli u drugim iskustvima. Takvo je iskustvo i kinesko, Kinezi imaju pojam XIN. Zhuang Zi je pisao da "savršeni čovjek rabi svoj x i n kao zrcalo koje je ideal duhovnosti - to jest x i n a - njegova slika. Zhuang Zi je učio: "Sjediti i zaboraviti, to znači čišćenje tog zrcala kako bi ono postalo slobodno od svakoga zrnca prašine".

Zhuang Zi je svoje učenike učio da treba "sjediti i zaboravljati" i vježbati "post duha". To mudraca dovodi do "uporabe svojeg srca kao zrcala". "Sjediti i zaboraviti" jest način pražnjenja duha, očišćenja od svih zala i dopuštanja slobodnog pristupa DAU, načela koje je objavio najveći kineski duh Lao Zi. Ako zrcalo duha može biti sačuvano čisto od sveukupne iluzorne prašine svijeta, tada uspijeva "zaboraviti" sve i ne dopustiti uobičajenim ljudskim poslovima da stupe u čisti duh. Prispodoba zrcala ne samo u Konfucija nego i u daoizmu služi kao opis najvišeg stupnja duhovnog savršenstva, kako to opisuje starodrevna kineska knjiga *Shiji* na putu prema Praznini, koja je cilj svega.

Dubrovniku

Pokraj mora k' o djevojka mlada
Iza zida Dubrovnik se skrio.
U daljini more blješti, sjaji,
A na moru uzburkanom,
Ljuljaju se barke male.

U barkama poju skladna grla
Sinjem moru slatke pjesmice,
A kraj mora Dubrovnik naš spava.
Lijepi grad je uspavala slava.

Spavaj grade u Hrvatskoj svojoj,
Sladak sanak usnuo od mora,
Dosta si se namučio truda
Dok si svoje krilo raširio,
U slobodnoj našoj domovini.

Sada glasno pjevaju slavuji,
Živjela nam domovino mila!
I naš grade, lijepi Dubrovniče,
Grad ljepote, ponosa i mira.

Odmijenjena bol

Mijenja se brzo i svijet
ko oblaka pare,
sve što je svršeno pada
u temelje prastare

Ponad mijene i toka,
slobodnije, šire,
traje još pred-pjesan tvoja
bože od lire.

Nismo spoznali bola,
ljubav naučili nismo,
a smrt i u njoj što mi smo

tajnom se zavi.
Samo se pjesma vrh dola
diže i slavi.

Orfej, mitski pjevač, koji je sišao u Nevid, u Had, među sjene mrtvih u potrazi za voljenom preminulom ženom Euridikom, simbol je pjesniku Rilkeu za ono biće koje podjednako obitava u carstvu živih kao i u carstvu mrtvih. Prešavši tako još za života prag smrti Orfej je postigao onu puninu u kojoj se život i smrt pretapaju u jedno, te "glasovi postaju vječni i blagi". Ovaj mitski junak žrtvom ljubavi iskusio je što znači biti u "obostranom carstvu", i time osjetio okus besmrtnosti.

Makar on bio i rastrgan poslije na zemlji od bijesnih Menada, njegov će pjev ostati neumrlim, jer se razlio po "čitavoj prirodi", onoj vidljivoj i nevidljivoj:

mi smo sad slušajući i jedna usta prirode
(XXVI. sonet)

I time je ova znamenita priča starog vijeka postala prispodobom za pjesništvo i umjetnost naprosto. Transformirana u slikovni jezik naše sadašnjosti biva kristocentrična u najboljem smislu pokazujući trijumf žrtve u ljubavi nad silama zla i smrti. Ovim lirskim slijedom željeli bismo formom elegije prikazati jedno stanje duše.

Kako su strane ulice grada boli,
gdje u lažnoj tišini sačinjenoj od nadglasavanja
blista odljev praznine.
O, kako bi bez traga jedan anđeo njima rasuo trg utjehe...

Ali odmah iza toga, vani,
iza posljednjih plakata na kojima piše "besmrtno"...
odmah za leđima ograde, odmah iza,
jest sve to zbiljsko.

I jedna Tuga, djevojka, dolazi po umrlog mladića i nježno ga vodi u Zemlju tuge:

Djevojka ga čeka i sprijateljuje se s njime.
Pokazuje mu tiho što ima na sebi. Bisere boli i fine
koprene strpljenja. - S mladićem ide ona šutke.

Ali tamo gdje one stanuju, u dolini, starija jedna
od Tuga, zauzima se za mladića, kad on pita:
Mi bijasmo, kaže, jedan veliki rod, jednom, mi Tuge.
I ona ga vodi polagano kroz široki krajolik Tuga,
pokazuje mu stupove hrama ili ruševine onih zamkova,
odakle su knezovi tuga mudro jednom upravljali zemljom.
Pokazuje mu visoka stabla suza i polja cvatuće sjete..

Boli, međutim, jesu naše zimzeleno lišće,
naše tamno zelenilo smisla, jedno od razdoblja
tajanstvene godine - one su
mjesto, ostanak, logor, tlo, boravište.

Ali mrtvi mora dalje, i šutke ga vodi starija Tuga
sve do u kotlinu dola gdje se svjetluca na mjesečini:
izvor radosti. U strahopoštovanju imenuje ga, kaže:
Kod ljudi on je moćna struja. -
Stoje na podnožju brijega.
I tu ga zagrli, plačući.

Osamljen stupa on dalje, u brda pra-boli.
I čak ni njegov korak ne odzvanja iz bezglasne sudbe.
Ali na južnome nebu, čisto kao u nutrini
blagoslovljene ruke jasno sjajuće M, znači majku

Osebujnost ove estetske drame i bez dramskog zapleta izričaj je naredne pjesme:

Ton smrt

Moj život nije ovaj strmi čas
u kojem me vidiš da se tako žurim.
Ja sam stablo ispred moje pozadine,
ja sam samo jedna od mojih mnogih usta,
i ona koja se prva zatvaraju.
Ja sam stanka između dvaju tonova
koji se samo loše jedan s drugim slažu
jer ton smrt hoće se povisiti...
Ali u tamnom intervalu pomiruje se oboje
drščući i pjesma ostaje lijepom.

A o našoj temi ruski mistik i kršćanski filozof Vladimir Solovjev iskustveno posvjedočit će na ovaj način:

Preminuli

Oko mene se skupljaju jata mrtvih prijatelja,
jedva da je buka života ostala za mnom
i što doživjeh jednom u zbrkanim mladim godinama
penje se sve jasnije pred mojim unutarnjim gledom.

Zemaljskog dana svjetlo je iznenada prošlo,
od slatke tuge duša je ko opijena,
vječitog proljeća dah drži me već blago zagrljena
i premda oko ne vidi ništa, uho uzalud prisluškuje.

Ja znam to: To vi ste. Vi gledate dolje na zemlju,
i dižete me gore iz teške ispraznosti.
I na ponovno viđenje tamo gore ponovno vjerujem,
ne tonem više sasvim u vrtloge vremena.

Sad ne vidim vas još; al' kucne l' mi jednom čas,
kad zauvijek reknem: "Zbogom, gadni svijete" -
Tad dajte mi ubrzo o blaženom miru vijesti
i vodite me u domovinu - tamo iznad zvjezdanog šatora.

S obzirom na naš naslov "Odmijenjena bol" ovaj lirski izbor privodimo svrsi i najosobnije želimo ukazati na sakrosanktnost boli u znamenu Kristova Križa tekstom iz Ivanova evanđelja:

> Zaista, zaista, kažem vam, dolazi čas, i već je tu,
> kada će mrtvaci slušati Sina Božjega, i koji ga budu
> poslušali, živjet će. Jer kao što Otac ima život u sebi,
> tako je i Sinu dao da ima život u sebi. Dao mu je i
> vlast da sudi, jer je Sin Čovječji. Ne čudite se tomu!
> Dolazi, naime, čas kada će svi koji počivaju u grobovima
> čuti njegov glas te izići iz njih: koji su činili dobro,
> na uskrsnuće - na život; koji su činili zlo, na uskrsnuće -
> na propast. (Iv 5, 25-30)

Jasnoćom duha, u snazi vjere, na spomen naših najbližih preminulih ovaj svečani dan uzajamna je sreća Kristovih prijatelja.

I poput svete Hildegard, već sada osluškujemo korale Vječnosti.

(Za Dan mrtvih)

Drukčiji Očenaš

Oče naš - sada i uvijek
ne udalji se od nas
Mučno je biti dijete
još teže - čovjek
Sačuvaj okus kruha
Neka nas vino Tvoje loze
u trezvenosti budi -
da svaki susret bude preobraženje
u rastu Radosti.

I ako nemoć volje
i zla želja
boju pepelom zamijeni -
potakni nas na priznanje
Ne dopusti da molitva zanijemi.
Mi nismo divni
(zapravo: smiješna je ta riječ)
Naše je umijeće
samo pokušaj i obećanje

A Tebe - jer si Otac
neka kao do sada
i riječ
i naslućena suza gane.

Nije naša krivnja
ranjavost tijela
Ne upoznasmo lice Anđela!
Mi se zapravo igramo
glumimo da smo zreli -
I ponekad
sami pred svojim srcem
rado bismo klekli -
i plačem Te privoljeli
da nas Tvoja vesela vijest
z a u v i j e k razveseli.

Plodan književnik i vrhunski znalac hrvatskoga jezika

(U povodu smrti književnika don Mate Meštovića)

U osobi don Mate Meštrovića, koji nas je nedavno ostavio, sretno su se spojile najvrednije ljudske osobine: bogoljublje, čovjekoljublje i rodoljublje. Bio je, naime, dobri don Mate najprije revan i gorljiv svećenik a i inače izuzetno pobožan čovjek, zatim velik humanist i prijatelj ljudi, posebice siromašnih i bespomoćnih i najzad domoljub koji bezgranično voli svoj hrvatski narod, a ništa manje i naš hrvatski jezik, našu književnost... Ništa mu nije bilo teško ako se radilo o tome da iskaže čast Bogu i afirmira vjeru, učini dobro bližnjima ili pridonese nešto svom narodu, posebice na kulturnom polju.

Rođen je 29. ožujka 1910. u Drveniku Velom kod Trogira u siromašnoj težačko-ribarskoj obitelji i nakon pučke škole, iz velike žrtve i lišavanja, završio klasičnu gimnaziju a potom i teologiju i bio zaređen za svećenika. Bio je duhovnik u sjemeništu, pa upravitelj župe pa ekskursor, pa župnik, dekan omiškog kaptola... Svugdje gdje je djelovao ostavio je glas zauzetog dušobrižnika. Strpljivo je i često satima, dakle, ispovijedao, dojmljivo propovijedao - i ozbiljno se pripremao za propovijedi - krštavao, vjenčavao, spremao za smrt... a i inače uvijek bio na raspolaganju vjernicima, pomagao, upućivao, savjetovao... zbog beskompromisnog širenja vjere i evanđelja nije ga mimoišao ni komunistički zatvor.

Više je godina djelovao i kao nastavnik hrvatskoga jezika predajući u školama gdje su se spremali budući svećenici i č. sestre, učeći mlade ljude hrvatski jezik. Imao je u tome nesumnjivog uspjeha i veći je broj svojih učenika zaista i naučio hrvatski jezik. Time dolazimo do važne, čak možda najvažnije preokupacije don Mate Meštrovića - bio je on, naime, vrlo dobar znalac hrvatskoga jezika što pogotovo zapinje za oči ako imamo na umu da on nije studirao kroatistiku odn. slavistiku. Svladao je, i to čak perfektno, hrvatski jezik zahvaljujući najprije velikoj ljubavi prema njemu a s druge strane zahvaljujući svojim nastojanjima. Desetljećima je, dakle, on pratio sve što se piše o našem jeziku, kako časopise, tako i knjige, rječnike... učio, razmišljao o jezičnim problemima... I ne samo da je čitao radove i studije drugih, nego je i pisao o nekim jezičnim problemima iznoseći pri tome često i svoje stavove i mišljenja odn. prijedloge o nekim jezičnim dilemama (evo nekih od tih radova: "Najnoviji hrvatski prijevod Sv. Pisma Novoga zavjeta", Službeni vjesnik biskupije splitske i makarske, 9, 1962, 3. i 4, 24 /70/ - 43. /89/, ciklostil, "Djelomični hrvatski prijevod Sv. Pisma", Službeni vjesnik biskupije splitske i makarske, 9, 1962, 5-6, 19 /109/ - 39 /131/, ciklostil, "Odgovor na osvrt dra Lj. Rupčića", Službeni vjesnik biskupije splitske i makarske, 9, 1962, 7. i

8, 29 /169/ - 51. /191/, ciklostil, "Najnoviji hrvatski prijevod četiriju evanđelja", Službeni vjesnik biskupije splitske i makarske, 11, 1964, 1-2, 78-89, ciklostil...), a prigodno je i polemizirao. Uvijek meritorno ali i pristojno, poštujući uvijek osobu s kojom polemizira. Zahvaljujući marnom i dugogodišnjem nastojanju, razvio se dragi pokojnik u jednog od najmeritornijeg poznavatelja hrvatskoga jezika u gradu Splitu. Predstavio se i kao uspješan lektor, jezični stručnjak koji pažljivo i uspješno ispravlja tuđe radove, studije, knjige. I teško da je u gradu pod Marjanom zadnjih pedesetak godina ugledala svjetlo koja vrijedna knjiga, a da je nije jezično sredio vrijedni don Mate. S naročitom je pozornošću jezično dotjeravao vjerske knjige, tako da nijedna takva knjiga tiskana u nakladi Nadbiskupije Splitsko-makarske nije ugledala svjetlo, a da nije prošla kroz ruke don Mate a i inače dobila zeleno svjetlo od tog lektora. Poznato je, uz ostalo, da je baš on jezično sredio posebice koncilske interpelacije nadbiskupa dr. Frane Franića. Bio je on najpozvaniji za to jer je bio i poznavatelj takve materije s jedne, a s druge strane i nezamjenljivi jezični stručnjak. I što sve još nije prošlo kroz njegove lektorske ruke...

Predstavio se don Mate i kao urednik pa je četiri godine (od 1966. do 1969) bio i gl. urednik časopisa "Crkva u svijetu" a potom 11 godina (od 1970. do 1980) urednik dijecezanskog lista "Vjesnik".

Ogledao se, dalje, marni književni djelatnik don Mate i kao književnik objavljujući pjesme, poetske proze, kritike, eseje, studije... Započeo je još kao dečko pjesmama i s tim nastavio duže vrijeme objavljujući pjesme intimističke i obiteljske pa regionalne otočke, primorske te religiozne i uopće misaone tematike. Neke se od tih pjesama odlikuju sugestivnošću i snažnim poetskim izrazima, pa su ušle i u neke antologije (s dvije je pjesme zastupljen u Nikolićevoj antologiji "Pjesme o majci", 1944. i jednom pjesmom u Kokšinoj "Hrvatskoj duhovnoj lirici", Rim, 1968; uvršten je i u Grkčevu knjigu "Na gori Gospodnjoj" kao jedan od kritičara religioznog nadahnuća).

I ne samo da je pisao pjesme, nego je u osvrtima kao i kritikama ali i esejima i studijama ocjenjivao i zbirke pjesama drugih pjesnika, počevši od Splićana Delorka i Cettinea do renomiranih hrvatskih pjesnika ne skanjujući se ni od vlastitih novih i originalnih sudova (tako je npr. osporio pjesničku vrijednost I. Poljaku kojega je inače katolička kritika cijenila). U nekim je kritikama, esejima i studijama prilazio lirici starijih pjesnika, npr. Vidrića, Kranjčevića... U nekim pak esejima i studijama razmatra i šira pitanja poezije, estetike, misaonosti (recimo da nije mimoišao ni Krležu istražujući je li taj književnik baš takav bezbožnik kako se prikazivao, zaključujući da je cijelog života on zapravo tražio Boga - "Egzistencija Božja i poezija M. Krleže", Crkva u svijetu, 17, 1982, 1, 56-67.).

Nije previdio ni staru hrvatsku književnost pa se bavio i nekim djelima stare književnosti, akcentuirajući tu neke elemente koje su ranije istraživači katkada zanemarivali - bavio se tako npr. djelom "Ribanje..." P. Hektorovića.

Neki su mu vrjedniji radovi skupljeni u knjizi "Nebit i kaos i druga strana", Split, 1986. (učinili su mu to neki prijatelji i bivši učenici jer on sam skroman kakav je bio, ne bi to nikada učinio), pri čemu su mu neki drugi vrijedni radovi ostali zakopani po časopisima.

Osim što je puno toga napisao i još više toga znao - skroman i nenametljiv, nije pokazivao koliko je znao - u njegovoj se osobi sleglo golemo iskustvo i životna mudrost, poznavanje a i prihvaćanje ljudi ali i prihvaćanje životnih suprotnosti a i uopće životnih nevolja, pa i svojevrsni stoicizam. Proživio je desetljećima u Domu umirovljenih svećenika u Splitu, u skromnom apartmančiću, u više nego skromnim prilikama, tih, nečujan, neprimjetan a ipak - zadovoljan pa i sretan... Nikamo i nikuda nije, uglavnom, odlazio. Dani su mu protjecali u radu, ispravljanju tekstova, čitanju, pisanju, razmišljanju, molitvi... I tako sve ove duge godine. Veselio se rijetkim posjetima prijatelja i znanaca s kojima bi rado popričao (ali tako da bi puštao više druge da govore!). Kako o jeziku i hrvatskoj književnosti, tako o vjeri i Bogu i drugom životu, ali i o svom patničkom hrvatskom narodu, nevoljnicima i bespomoćnim... Znao je nesretnike i nezadovoljnike čudesno utješiti, pružiti im lijepu riječ, ohrabrenje. Dobri don Mate!... Uvijek je našao vremena za nas i uvijek je imao za nas riječ utjehe. I odlazili smo smireni, obogaćeni novim spoznajama a prije svega obogaćeni prijateljskom pozornošću. Bio je dobar i maksimalno drag čovjek. Isijavao je, da tako kažemo, dobrotu, mudrost, znanje ali i plemenitost, spremnost da pomogne, utješi; svakog bi saslušao pozorno, uputio lijepu riječ. Sigurni smo da je dobri Bog već nagradio dobrotu i zalaganje za vjeru...

Kompletnu bibliografiju svega što je objavio don Mate Meštrović naći će zainteresirani u članku Ivana Pažanina "Pjesnik i esejist Mate Meštrović", "Hrv. obzorja" (Split), 1, 2000.

Marka (Velika Gorica)
i
Matica hrvatska (Zagreb)

objavili su dosad najopsežnije djelo latinsko - hrvatske leksikografije:

LATINSKO - HRVATSKI ENCIKLOPEDIJSKI RJEČNIK

koji možete naručiti na adresi:

Marka, d.d.
10410 Velika Gorica
Kralja S. Tomaševića 9

ili telefonom

+ 385 - 1- 6226738
098 - 382350

Cijena Rječniku je:
1450,00 kn.;

za kupce iz inozemstva:
368 DEM.

NOVE PUBLIKACIJE

1. **DANICA, hrvatski katolički kalendar 2001,** HKD sv. Jeronima, Zagreb 2000.
2. **Ivan Damiš: FRANJEVCI HRVATSKE FRANJEVAČKE PROVINCIJE SV. ĆIRILA I METODA, ŽRTVE 2. SVJETSKOG RATA, PORAĆA I JUGOKOMUNIZMA,** HKD sv. Jeronima, Zagreb 2000.
3. **Odbor za pripremu Euharistijskoga kongresa Zagrebačke nadbiskupije: EUHARISTIJOM SLUŽIMO ČOVJEKU, "Glas Koncila", Zagreb 2000.**
4. **Zlatko Tomičić: REFORMA DUHA,** Uvoz-izvoz d.o.o., Karlovac 2000.
5. **Zlatko Tomičić: KUTJEVO,** Uvoz-izvoz d.o.o., Karlovac 2000.
6. **Fra Vjeko Vrčić: MAJKAMA SRCEM I DUŠOM,** Franjevački samostan Imotski 2000.
7. **Frane Pervan: FETUSI U SJENI,** K. Krešimir, Zagreb 1999.
8. **Ivan Grljušić: POD KROŠNJOM STABLA,** Laus, Split 2000.
9. **Don Ante Klarić: POVIJEST HRVATSKE KATOLIČKE MISIJE U AUCKLANDU (NOVI ZELAND) (1904.-1999),** Crkva u svijetu, Auckland - Split 2000.
10. **Stanislav Stolarik: HUMENSKI ZAVOD I TROJICA KOŠIČKIH MUČENIKA,** Matica hrvatska Križevci 2000.
11. **REPUBLIKA HRVATSKA, 205/2000,** Hrvatska republikanska zajednica, Zagreb 2000-09-27
12. **SV. NIKOLA 8(56)/2000,** Bar 2000.
13. **MATICA 8/2000, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb 2000.**
14. **POLITIČKI ZATVORENIK 102/2000,** Hrvatsko društvo političkih zatvorenika, Zagreb 2000.
15. **TJEDAN HRVATA IZ SLOVAČKE - ZAGREB 18-24. 9. 2000,** Hrvatska matica iseljenika, Zagreb 2000.
16. **MARIJIN TRSAT 3/2000,** Uprava svetišta Gospe Trsatske, Rijeka 2000.
17. **ŽIVA ZAJEDNICA 9(209)2000,** Kroatenseelsorge in Deutschland, Frankfurt am Main 2000.
18. **DVATISOČ 122, 123/1999,** Društvo 2000, Ljubljana
19. **Ante Čavalo: REMOVING THE MASK.** Croatian Francisan Press 2000.
20. **Jakiša Jelić: KRVAVIM STAZAMA,** HKD 2000.

Mišljenja i reagiranja

Prilozi u ovoj rubrici iznose osobne stavove svojih autora, s kojima se uredništvo može, ali i ne mora slagati.

Od rodoljublja do globalizacije*

Ideologije, kulturni trendovi i odnosne frazeologije imaju svoje epohe i faze, svoje »in« i »out«. Pomodarstvo im u tome stoji podatno i servilno pri ruci, a masovni im mediji širom otvaraju vrata. Svako doba zapljuskuju prigodne parole, slogani i omiljeli ideogrami.

I naše doba ima svoje kolektivne poštapalice. Danas su u optoku dvije pomodnice koje ne silaze s usana političkog puka i sa stranica i ekrana sredstava priopćavanja. To su dva suvremena kumira - nacionalizam i globalizam. Budući da sve izme prate negativne konotacije, u želji da budemo objektivni, mi ćemo ih za početak preimenovati u rodoljubljе i globalizaciju.

Pojmovi koji se kriju iza ovih izričaja, odnosno parola, obično se rabe u suprotstavljenim značenjima. Kao da među njima vlada neka urođena suprotnost, kao da su u nepomirljivom sukobu. A moraju li biti u sukobu? Označuju li one stvarno kontradiktorne stavove ili ih mi umjetno stvaramo? Držim da je krivica na našoj strani. Ali zašto smo im onda prišili tu verbalnu sukobljivost?

Meni se čini da je glavni razlog njihova »neprijateljstva« u njihovu nerazumijevanju s naše strane. Većina suvremenih jezičnih »potrošača« ne shvaća njihovo pravo i duboko značenje pa ih poima i upotrebljava krivo ili naopako parolaški. Nastala je opća zbrka u pojmovima, terminologiji i komunikaciji.

I. Patriotizam

Kako u korijenu spomenute dihotomije među rodoljubljem i globalizacijom stoji pojam i riječ *narod (nacija)*, trebali bismo prije svega odrediti njegov odnos prema pojedincima koji tvore narod, a onda ulogu jednog naroda - svoga - prema svim ostalim narodima ljudske zajednice. Proučavanje prvog odnosa odvelo bi nas na područje stvarnosti pojedinca i vrijednosti individualizma. Kako je to pregolemo polje istraživanja, mi ćemo se ovdje koncentrirati samo na temu nacionalizma i internacionalizma.

Semantičko polje naše prve okosnice - narod - veoma je široko. Stoga ćemo se osvrnuti samo na njegove bitne elemente: rodoljubljе, domoljubljе, zavičajnost i regionalnost, tj. lokal-patriotizam. Sve njih ćemo opet obuhvatiti najširim izrazom patriotizam. Radi cjelovitosti teme, morat ćemo se dotaknuti i njegovih defektnih i excesnih oblika.

* Po želji autora, u tekstu se nije diralo u neke pravopisno dvojbene osobitosti, poput "existencija", "text" ili "pensija". Autor je takve svoje osobitosti obrazložio u "Marulićу" 1/2000 u rubrici "Mišljenja i reagiranja". (Ur.)

Izraz *rodoljubljе* stavlja na prvo mjesto čovjekov odnos prema rodu, a preko roda i odnos prema vlastitom narodu. Rodoljubljе je dakle potpuno p r i r o d a n, tj. krvni, odnos prema roditeljima, rođacima i svojti te praocima i pradjedovima vlastite existencije. Dakle je i existencijalno pitanje - biti ili ne biti. Pitanje je to postanka i opstanka vlastitog bića i bitka. Jasno je da prema tim pitanjima nitko ne može ostati ravnodušan. Rodovski i rodbinski bitak izvor je i pretpostavka svih ostalih činjenica i vrijednosti što nam ih život donosi na ovoj zemlji. Imati pozitivan stav prema rodu i narodu osnovni je uvjet svih ostalih suodnosa koji nas prate u našem bitkovanju i životu.[1]

Domoljubljе je isto tako transparentan i prirodan osjećaj. Pošto smo svi mi ljudi pozemljari i adami, rađamo se, živimo, umiremo i pokopavamo se na nekom mjestu, na nekom komadičku zemlje. Mi smo proizvod tla iz kojeg smo nikli. Sva živa bića imaju svoja staništa i boravišta. Pticama pripada zrak a ribama voda. Čovjek je sazdan od »praha zemaljskoga« i rođen na grudima majčice zemlje, pa svi njegovi izleti u podmorje i uzleti u nebesko prostorje moraju konačno završiti ateriranjem, tj. prizemljenjem. Svaki od nas ima svoju kolijevku i zavičaj, svoj dom i svoju domovinu.

»Domovino, ti si kakor zdravlje«, vapio je slovenski pjesnik. I svi mi moramo priznati: Domovino, ti si ne samo kao zdravlje i kao život, ti si naše duševno zdravlje, ti si sam naš život. Naravno, domovina nije samo tlo po kojem hodamo, nego sav okoliš što nas okružuje i oživljuje: domaći krajolik, šume i dubrave, lugovi i gorice, mora i rijeke, plodovi koje jedemo, voda koju pijemo i zrak koji dišemo. Već je i Ciceron ustvrdio u svom glasovitom govoru o Katilini: »Patria communis est parens omnium nostrum...Patriae solum omnibus carum est«[2]. Ili, kako je to lijepo kazao naš Šibenčanin Nikola Tommaseo: »Puk nam je otac, a zemlja majka naša«. Zbog toga svaki čovjek nosi u srcu svoj narod i svoju domovinu.

Domovina je kao majka kod kolijevke, naše osobne i naše zajedničke. Opća nam je majka i rodilja te zajednička kolijevka svih ljudi istoga roda i kraja. Kao majka ona nas hrani, a kao kolijevka je mjesto gdje nas hrani. Uz kolijevku je naš prvi d o m, naše r o d n o mjesto i prva domaja u kojoj se osjetismo voljenim ljudima. I kao što je nemoguće mrziti roditelje koji su nam darovali život, jednako je nemoguće biti ravnodušan prema rodnome domu i mjestu koji čuvaju našu kolijevku. Kad se lasta u proljeće povrati s duga putovanja, najprije traži svoje staro gnijezdo i sretna je ako ga nađe.

Rodno mjesto zaista je čovjekovo gnijezdo, no ne samo kolijevka i gnijezdo, nego i čitav prostor što ga možemo obletjeti u svome djetinjstvu i mladenaštvu. Takvo se prošireno ljudsko gnijezdo zove *zavičaj*. On je i okolina i okoliš gdje smo niknuli, kao djeca poniknuli, kao stanovnici obiknuli i kao domorodci ga toplo zavoljeli.[3] Zavičajnost je osnovni oblik postojanja i škola našeg uljuđivanja. Ona je naš prvi životni krug koji je okruživao formiranje naše osobnosti.

Uspješna humanizacija je dalje sve više proširivala svoje krugove, koji svi skupa sačinjavaju jedan širi krug ili o k r u g. Novo i šire okružje što je nastalo proširenjem zavičaja dobilo je ime *kraj*, tj. rodni kraj, domaća krajina, dakle prošireni zavičaj, predio uže domovine i područje koje može obuhvatiti naša ruka. To je ta naša rodna z e m l j a, majka i hraniteljka (njemački Land, ruski strana'). Ovaj se širi zavičaj kod nas često imenuje i latinizmom *regija*.

To homogeno zavičajno područje što ga povezuje ista krv i srodstvo, zajednički jezik, geografsko i gospodarsko jedinstvo, folklorna, vjerska i kulturna istovjetnost obično obuhvaćamo intimnim osjećajem što ga nazivamo *lokal-patriotizam*. Kad se dva zemljaka nađu u tuđini, oni se često nazivaju zemljaci ili »patrioti«.[4]

Ta mjesta našega srca - počevši od kolijevke sve do groba, u kojemu počivaju naši pređi i gdje ćemo vjerojatno i sami biti sahranjeni na »vječni počinak« - gdje živi naša porodica, rodbina i svojta, gdje smo stekli prve i najdraže prijatelje, ona su naš prvi dom, naš zavičaj i navičaj te jedini rodni kraj - odista zaslužuju i mjesto u našem srcu. Ako za njih nemamo srca, za koga ćemo ga onda imati? Čemu nam uopće srce?

Ovaj tzv. lokal-patriotizam već spada u ono duboko i veličajno čuvstvo što se zove *patriotizam*, tj. ljubav prema domovini. Ono se s nama rađa, s nama živi u našem domu i zavičaju, ali nas istodobno prenaša sve do granica unutar kojih živi cijeli naš narod. Svaki narod ima svoju domovinu, svoju narodovinu, pa tako i hrvatski narod. Kao što je opravdano domoljublje svakog naroda, jednako tako je opravdano i hrvatsko domoljublje. I Hrvat smije ponosno reći s Kranjčevićem: »Ja domovinu imam i u srcu je nosim«.

Za tu ljubav prema domovini u našem se jeziku udomaćila strana riječ patriotizam. Ja njome nisam zadovoljan s dva razloga: i zbog toga što je strana i još više zbog njezina nastavka koji miriše na ideologiju. Stoga joj pretpostavljam naše lijepo rodoljublje ili domoljublje; a kako ipak ne možemo sasvim izbjeći ovu već prihvaćenu posuđenicu patriotizam, predlažem da je pohrvatimo barem u njezinu završetku, pa da bude *patriotičnost*.

Defektni oblici patriotičnosti

Kao što sva naša čuvstva mogu griješiti *per defectum* ili *per excessum*, tako se to može dogoditi i našoj ljubavi prema domovini. I ona se može ražariti preko mjere ili pak ostati kržljava i ograničena na svoj uski zavičaj. Ako naše domoljublje ne dohvaća visinu i veličinu pune patriotičnosti, već se zaustavi jedino na rodnome gradu ili rodnoj grudi, onda ostaje kao nerast ili kao nezreo plod. Još od srednjega vijeka takvoj se zakržljaloj i uskogrudnoj ljubavi nadjelo ime *kampanilizam*. To je naime ljubav koja ne doseže dalje od pogleda s vlastitog »campanila« i voli samo usku rodnu grudu, pa i onda kad je to na štetu čitave domovine. Dakako, takvi defektni domoljupci ostaju i u duševnom životu nezreli ljudi. Lik je domovine u njihovu afektivnom životu ostao torzo.

Veći je broj onih koji ograniče svoju simpatiju samo na širi zavičaj, svoju krajinu ili pokrajinu. Oni sebe nazivaju regionalistima, a njihova bi se kljasta ljubav trebala zvati *regionalizam*. To im ime pripada pogotovo onda ako svjesno i namjerno zatvaraju svoje srce zajedničkoj domovini. Preponosni provincijalci, čija sjećanja ne idu dalje od zibanja njihove zibke, uskovidni i uskogrudni separatisti vide vrijednosti isključivo svoga kraja, a ostaju slijepi za sve druge ljepote i vrednote svojih sunarodnjaka. A često se u toj nezdravoj uskoći srca krije egoizam i tajna računica sebeljublja. Isplativije je uživati »Padaniu« nego hraniti veliku a siromašnu Italiju. Korisnije je biti »Istrian« s talijanskom pensijom nego pripadnik Hrvatske koja se još uvijek pati u porođajnim bolovima.

Regionalnost je, dakako, prirodna i normalna stvar i lijepo je ljubiti svoju regiju, ali regionalizam na uštrb zajedničke domovine vrlo lako se pretvori u egoizam te postane »mala bestia«. Regionalizam može biti ili uzrok ili posljedica jednog novog siromaštva što se zove *apatridnost*. Onaj koji isključivo ili previše voli samo svoj dječji vrtić ili zabavište, uopće i ne zna da osim doma ima i domovinu. Kojiput se to zbiva zbog osobnog infantilizma ili zbog krivog odgoja kad se djeci krilo da imaju domovinu ili da ona uopće postoji. I hrvatskoj se djeci sve do nedavna događalo da nisu smjela znati ni hrvatsku himnu ni pravo ime svoga materinskog jezika. Sjećate li se kad smo i mi sami u školi učili kako se naš jezik zove srpsko-hrvatsko-slovenački? A naši su unuci dotjerali čak do jugoslavenskoga!

Apatridi su bili najlakši plijen *unitarizma*. Kako je čovjeku teško biti bez domovine, a bajalo mu se o nekom drevnom ilirstvu (ilirizam), romantičnom slavenstvu (sveslavenstvo) ili barem jugoslavenstvu, nije ni čudo da su se neki Hrvati dali zavesti sentimentalnim i politiziranim »bratstvom i jedinstvom«. Kad već nisu imali domovine, zadovoljavali su se otadžbinom. Najgore je bilo što nam se to bratstvo i jedinstvo nametalo silom i prevarom. Kada bi četniku, udbašu ili komesaru ponestalo »bratske« rječitosti, znalo se - i često iskusilo na vlastitoj koži - da »sem toga postoje i drugi dokazi«. Unitarizam je također bio ugodno utočište za sve karijeriste, dodvorice, režimlije i vlastohlepnike. Ukratko: Judina »posla«.

Patriotski excesi

U njihalu ljudskih osjećaja lako se dopire i do suprotnih položaja. I u rodoljubnom njihalu neki su se svrstali previše lijevo ili previše desno, na suprotnim polovima, tj. extremima. Psihološki je predvidivo da će manjak patriotičnosti kod jednih izazvati njezin višak kod drugih.

Da odmah budemo načistu, nacionalnost, tj. pripadnost nekom narodu, sasvim je normalna, prirodna i društvena pojava, vrijedna svakog poštovanja. Ako se upravo takvom rodoljublju dadne ime *nacionalizam*, stvar je u redu, ali ime nije u redu. Kako smo naime već istaknuli, završetak riječi na izam kvari autentičnost osnovnog značenja. Ako su narod, narodnost, nacionalnost, rodoljublje i domoljublje - i sadržajno i formalno - dobre stvari i dobre riječi, čim ih okitimo dočetkom izam, kvarimo im sadržaj, pa je taj dočetak bolje izbjegavati.

Ponavljamo: narod, narodnost, rodoljublje, domoljublje i patriotičnost jesu istinska ljudska dobra, kojih se ne treba ni stidjeti ni odreći. I nacija je dobro, ali nacionalizam nije dobro. A zašto? Jer nacionalizam naglasuje jednu domovinu, samo svoju domovinu, samo njezina prava i vrednote (zemlju, povijest, slavu, tradiciju, vjeru, kulturu, jezik i sl.) bez ikakva obzira na druge domovine i druge narode. Stoga je sklon sljepoći, uskogrudnosti i jednostranosti, često je i nepravedan.

Nacionalizam se pretvara u zlo uvijek kada postane revanšistički borben. Dok je samo reakcija na tuđi šovinizam, na oružanu agresiju, na vojnu ili političku okupaciju stranaca, ostaje čin samoobrane i patriotske dužnosti. Takav se može psihološki razumjeti i moralno opravdati. Svaki narod ima pravo na svoju slobodu, samostalnost i državnost. Ali onaj nacionalizam na strani osvajača, agresora i kolonizatora apsolutno je nepravedan i neopravdan. Pogotovo kada prijeđe u genocid, memoricid i kulturocid

potencijalne ili već formirane nacije. U tom slučaju i nije više nacionalizam, nego nacizam, šovinizam, imperijalizam i rasizam. Pravi pravcati zločin!

Nacionalizam je zlo i onda kad ne vidi grijeha ni mane jedne (svoje) nacije ili ih opravdava.[5] Nekima narodne, plemenske i roditeljske mane služe za vlastito opravdanje[6]. Opasniji je onaj nacionalizam koji o drugim narodima stvara negativne stereotipove, iz kojih se rađaju predrasude koje se onda mogu operacionalizirati u nacionalne diskriminacije.

Čak i po sebi plemenite stvari kao što su vjera i religija mogu biti izlika za rađanje nezdravog nacionalizma. Konfesionalni hibridi vjere i nacije znali su prouzročiti i krvave obračune među vjerskim fanaticima ne samo nekad nego i danas. Neki su konfesionalni nacionalizmi nastali spontano, npr. poljski, kad je Poljska bila porobljena i podijeljena od pruskog protestantizma i ruskog pravoslavlja. Neki su drugi spočetka također nastali kao reakcija na doživljeno ropstvo, ali su kasnije bili njegovani svjesno i namjerno na balkanski način (u mitomaniji svetosavlja i Velike Srbije).

Takve je nacionalizme s pravom oštro osudio veliki pedagog i moralist F. W. Foerster: »Nacionalizam je danas kolektivna zvijer iz Apokalipse, odbačena od Boga i usmjerena proti svemu što je božansko u predajama čovječanstva. Zauzimanje pravog stava nasuprot toj kolektivnoj zvijeri bit će najveća kušnja za kršćane našeg vremena«[7].

To se zvjersko lice nacionalizma još bolje može otkriti kad se on pretvori u šovinizam.[8] On je egzaltirani nacionalizam koji zastupa nacionalnu isključivost, agresivni egoizam pa čak i mržnju spram drugog naroda. Takva se mržnja pretvara u djelo preko progona, ugnjetavanja i istrebljivanja susjeda i narodnih manjina. Šovinist živi ne toliko iz patriotske ljubavi koliko od mržnje i uništavanja drugih i drugačijih. Narodni neprijatelji i nacionalne manjine njegovi su »žrtveni jarci« (scapegoats). Na taj način jedan šovinizam izaziva drugi. Slovenski književnik Drago Jančar navodi primjer mariborskog Nijemca Otokara Kernstocka, koji je pri kraju prošlog stoljeća ispjevao stihove:

»U Marburg nikad nek' ne prodre
mnoštvo slavensko, divlji zbor,
bolje crno zgarište
neg' slovenski Maribor«.

Na to je odgovorio Simon Jenko pjesmom »Naprej«, suprotna naboja, koja je dugo vremena služila kao slovenska himna:

»Z orožjem, desnico
Nesimo vragu grom.
Zapisat v kri pravico,
Ki terja jo naš dom«.[9]

Dok u nacionalizmu prevladava pretjerana ljubav prema vlastitoj domovini, krivi ponos zbog njezinih povijesnih ili suvremenih zasluga, samoobrana i otpor neprijatelju te prkosno isticanje svoje nacije, dotle u šovinizmu kipti mržnja, ksenofobija, osveta i nasilje. To je njegova bitna oznaka, začeta samo u sitnim, bijednim i bijesnim dušama. Dosta je usporediti s tim u vezi dva poznata Nijemca: velikog Goethea i kaplara Hitlera.

U kaplarovom se umu rodio nacizam i rasizam, a Goethe je popratio sličnu kaplarsku filozofiju riječima: »Uopće je nacionalna mržnja čudna stvar. Na najnižim ćete je kulturnim stupnjevima uvijek naći najjaču i najžešću«[10].

Šovinistički se duh može naći i kod onih kod kojih se to ne bi očekivalo, kao primjerice nacionalno tolerantnih Švicaraca. Na arhitektonskom bijenalu u Veneciji, što je otvoren 18. lipnja ove godine s lozinkom »Grad - manje estetike, više etike« u švicarskom se paviljonu nalazila ispisana pitalica: »Kako raspoznati auto koji je pregazio psa od auta koji je pregazio Jugoslavena?« »Etički« odgovor glasi: »Onaj auto pred koji je iskočio pas ima tragove kočenja«.[11]

Da se takav bolesni duh otkrije, ne moramo putovati ni u Veneciju ni u Švicarsku. Imamo ga, nažalost, i u vlastitoj kući, i to ne od jučer. Tko od nas nije čuo onaj okrutni štos: »Ako na putu sretneš zeca i Vlaja, pusti zeca, ubij Vlaja!« Taj je crni humor silno indikativan i otkriva najprimitivniji šovinizam.

Rasizam

Šovinizam se u prvom redu nastoji obračunati s drugim plemenom ili narodom, a kad se njegov ratoborni žar proširi i na druge rase, upadamo u tzv. *rasizam*. Takav rasizam starijeg tipa povijest nam je zabilježila u odnosu Europljana prama članovima židovskog naroda. Prvi počeci *antisemitizma* očituju se u prigodi progona prvih kršćana sa strane Židova. Dijasporom Židova po cijeloj Europi, a kasnije i po čitavom svijetu, te njihovom financijskom dominacijom u getu i izvan geta, poticani su zavist i strah kod novih sugrađana kod kojih su se nastanili. Kao strani elemenat u tkivu stare narodne zajednice uvijek su bili smatrani nečim drugim i stranim. Kulminacija protužidovstva očitovala se nastupom Hitlerova *nacizma,* koji je imao namjeru »riješiti židovsko pitanje« njihovim istrebljenjem (»Endlösung«). Po nacističkom geslu »Blut und Boden« svi pripadnici nearijevaca, posebno Židovi, Slaveni i Romi, tretirani su kao niža vrsta ljudi.

Još prije su počeli promicati *klasnu mržnju* komunisti u Sovjetskom Savezu i u nekim drugim zemljama, što je također jedna vrsta društvenog rasizma. U ime socijalne pravde pogubljeno je na stotine milijuna nevinih ljudi, tj. klasnih neprijatelja, i poticane su krvoločne revolucije. U strahu od »diktature proletarijata« u Italiji i drugdje pojavile su se nove diktature u raznim oblicima *fašizma,* koji je također svoje probleme »rješavao« ideološkim i fizičkim nasiljem. Svi ti lijevi i desni fašizmi doveli su do drugog svjetskog rata i općeg pokolja, a poslije do tzv. »hladnog rata« i stvaranja neprijateljskih blokova.

Klasični oblici *rasizma* nastali su na onim kontinentima gdje se miješaju različite rase. Začetnici rasizma na »znanstvenom« polju smo mi Europljani (A. Gobineau, H.St. Chamberlain), a na praktičnom španjolski i ini konkvistadori. Tako smo mi bijelci glavni krivci za rasnu diskriminaciju u svijetu. U Aziji nam je smetala žuta rasa a u Africi crna. Engleska, španjolska, portugalska, njemačka i francuska osvajanja i pljačkaška kolonizacija kod urođenika su morali proizvesti defenzivni pokret i otpor ugnjetavanih naroda i rasa. Ni dekolonizacija nije opet prošla bez osvete i krvi, kao što se zbiva u ovom času u Južnoj Africi, a sporadično u svim bivšim kolonijama.

Nažalost, sablasti nacionalizma, šovinizma, unitarizma i rasizma još uvijek kruže našim globusom, tj. cijelom zemaljskom kuglom.

II. Globalizacija

Ako s v i živimo na j e d n o m te i s t o m globusu, koji je svima nama zajednička kolijevka i dom, onda nije nikakvo čudo da se rodila riječ globalizacija. Pače, ona je sasvim normalna pojava i zapravo je čudo da se nije i prije pojavila. Doduše, ideja je već dugo visjela u zraku, ali još nije bila stekla svoje ime pod vidom zemaljskog globusa. Mjesto riječi globalizacija prije smo se služili izrazima internacionalizam i kozmopolitizam. *Internacionalizam* je nastojao devalvirati nacionalizme i naglasiti važnost međunarodne zajednice. Kao vanjski odraz međunarodne solidarnosti nastalo je prije II. svjetskog rata Društvo naroda (Ženeva), a poslije rata Ujedinjeni narodi (New York). Usporedno s njima probijala se ideja *paneuropejstva* i učinjeni su prvi koraci k Ujedinjenoj Europi. K tome se izrazom *kozmopolitizam* željela nadići misao bilo kojeg kontinentalizma i globalizma s geslom da su ljudi ne samo građani globusa nego i Kozmosa.

Ideja pripadnosti zajedničkom globusu što se zove Zemlja porodila je tri verbalne nijanse, koje moramo uzeti u obzir:

I: *Globalnost*, koja nam ističe faktično stanje svjetskog pučanstva raspoređenog po kugli zemaljskoj, bez ikakvih drugih konotacija. Očigledna je naime činjenica da je nebesko tijelo zvano Zemlja jedina kolijevka ljudskog roda te svim pozemljarima zajednički dom. Naše jedino obitavalište, zajednička domovina.

II: *Globalizacija* nas dinamizira te nas izvlači iz puke faktičnosti i upravlja jednom cilju i zadatku. Ona nam hoće posvijestiti kako još nismo dovoljno prožeti činjenicom vlastite globalnosti. Globalizacija je stoga proces osvješćivanja i konkretnog kretanja prema idealu globalnog zajedništva i solidarnosti svih ljudi na zemlji.

III: *Globalizam* je napokon isticanje konačnog cilja, naglašavanje svrhe same globalizacije. To je pokret s tendencijom ili ideja s tezom. Nije globalizam samo konstatacija globalnosti ili globalizacije, već njihovo prihvaćanje, promicanje i aktivno ostvarivanje. Za mnoge kozmopolite i apatride globalizam je ideologija, politički program i definitivno usmjerenje idealnoj globalnosti.

Sad nastaje pitanje: kojim bi se od ovih triju termina trebalo služiti? Ovisi o naglasku texta i sugestiji kontexta. Mi ćemo se u ovom eseju najviše služiti izrazom globalizacija kao najvećma neutralnim, a kad budemo željeli naglasiti pojedini vid fenomena globalnosti, poslužit ćemo se i ostalim izričajima.

Srž globalizacije

Mislim da je suvišno isticati činjenicu globalnosti. To je sama očevidnost. Talijani su je lijepo opisali poznatom izrekom: »Tutto il mondo e' un paese«. Cijeli je svijet postao jednim selom ili, kako danas kažu Englezi, »a global village«.

Što to znači globalno selo? Selo smo jer smo svi tijesno povezani prostorno i vremenski, a urbana frenezija i anonimnost postaju sve nepodnošljivije u usporedbi s ruralnom spontanošću. Globalno smo selo jer su sva naselja na Zemlji povezana kao

zaseoci istog planeta, pa svi ojkotopi, veliki i mali, poprimaju planetarne dimenzije. Pače, na vidiku su i interplanetarne veze. Kozmos je zapravo uni-versum, tj. usmjeren jedinstvu.

Na razini globalnosti djeluju uzajamne implikacije, interakcije i reperkusije. Globalnost se prenosi na kontinente i nacije, a ovi opet unose svoje vrednote u globalnu riznicu. To omogućuju i pospješuju razgranate prometne i uopće komunikacijske veze, koje u najkraćem mogućem vremenu obiđu kuglu zemaljsku. Svi smo već »umreženi« u zajedničku mrežu bez obzira na paralele i meridijane (Internet). U ovom času kompjuterizacija najviše pridonosi globalizaciji čovječanstva.

Kao plod te globalne umreženosti pojavili su se *pluralizam* i s njime povezan relativizam spram svega što postoji na našem planetu. I to na svim područjima ljudskog djelovanja, na privrednom, političkom, kulturnom, vjerskom, moralnom, ekološkom i saobraćajnom.

Svjetska se privreda odvija po zakonima tržišne ekonomije, slobodne konkurencije i dominacije kapitala. Ide se k ukidanju carinskih granica i svjetskom globalnom tržištu. Motivacija profita uvijek je postojala (sjetimo se one stare »Ubi bene, ibi patria«), no danas je postala vrhovnim božanstvom, za čije obožavatelje sv. Pavao veli da im je »bog trbuh« (Fil 3, 19).

Na političkom polju se stvara »novi svjetski poredak«, Europa regija, Ujedinjena Europa i jedinstveni svjetski imperij pod jednom svjetskom vladom. Znamo da su to danas USA koje upravljaju svijetom uz surogatsku potporu Ujedinjenih nacija, koje financiraju, i Vijeće sigurnosti s pravom veta pet najvećih sila.

Ta globalna vlast u ovom je času jedina »ispravna« politička opcija, odnosno apsolutna politička ispravnost. Nju Benjamin Tolić sintetizira ovako: »Politička ispravnost promiče ideju imperija nasuprot ideji nacionalne države, demokraciju nasuprot naciji, društvo nasuprot državi, ljudska prava nasuprot građanskim pravima, sekundarne identitete nasuprot primarnim identitetima, ljudski rod nasuprot narodu, slijepu vjeru u projekt budućnosti nasuprot povijesnoj refleksiji, religijsku ravnodušnost nasuprot kršćanstvu, virtualnost nasuprot realnosti, univerzalizam nasuprot partikularizmu...«[12]. U navedenom lancu nije svaka karika jednako čvrsta, ali je bit stvari pogođena.

Idejni i kulturni pluralizam pripada aktualnoj situaciji našeg planeta. Drže ga se sve međunarodne organizacije od Olimpijskog komiteta do izvršnog vijeća Ujedinjenih nacija. Na vjerskom se polju afirmiraju zajednička molitva, dijalog i ekumenizam. Svi su na riječima za ekumenizam, pa i oni kojima nije do njega. U etici caruje moralni minimalizam, priznaje se kao norma samo ono što je svima prihvatljivo i korisno.

Globalizacija već kreće upravo navedenim stazama. U svom se hodu oslanja na demokraciju osuđujući autarhiju i tiraniju. Odbacuje svaku tribalizaciju, etnokraciju, rasizam, birokraciju i plutokraciju (barem verbalno!) rado se prikazujući kao šansa za siromašne i marginalizirane. Briga oko ekološkog boljitka okoliša i planeta prodire, hvala Bogu, na sve strane našega globusa. Globalizacija usput propagira određeni katalog zajedničkih vrednota, ali bez ikakvog (osim političkog i ekonomskog) prioriteta.

Izuzevši ovaj axiološki relativizam i stanovite praktične pogreške u koracima na putu globalističkih ostvarivanja, kršćanstvo uglavnom gleda pozitivno na fenomene globalnosti i globalizacije. Zar nismo svi ljudi braća i sestre, djeca zajedničkog Oca na

nebu i tjelesni potomci Adama i Eve? Svaki put kad molimo Očenaš priznajemo jednakost i bratstvo svih ljudi i nacija. Što uostalom znači vjerski katolicitet ako ne univerzalnost pijeteta, humaniteta i uljudbe? Zar nije glavno načelo katoliciteta jednakost pred Bogom te sveopća pravda i ljubav?[13]

Ako svaki čovjek u dnu duše teži biti prihvaćeni građanin cijeloga svijeta i svaki vjernik sudionik religijskog jedinstva i sloge, onda takve težnje možemo kvalificirati poznatom izrekom: »Vox populi - vox Dei«.

Globalizam

Ova dosadašnja razmišljanja o globalnosti i globalizaciji ukazuju uglavnom na njihove dobre i poželjne strane. Ništa što nas vodi općem bratstvu i uzajamnom dobru svih ljudi našega globusa ne može biti nego dobro. A pravo dobro uvijek je i globalno i univerzalno.

Međutim, već i u dosadašnjem tijeku globalizacije primijetili smo neke pojave koje ne slute na dobro. Kad se neke ljudske vrijednosti demoniziraju a druge, stvarne ili prividne, fetišiziraju, gubimo moralnu ravnotežu. A kad se globalizam proglasi vrhovnim idolom čovječanstva, upadamo u praznovjernu idololatriju. Pogotovo ako se taj globalizam nameće prisilno, političkim, vojnim ili ekonomskim mjerama.

Sve je, nadalje, u redu dok se njeguje zdrava tendencija prema općečovječanskome, ali ne zaborave ni individualne vrednote. Suradnja svih ljudi dobre volje i razumna integracija u opću ljudsku obitelj mogu se samo pohvaliti ako su zaista kooperativne, pravedne i bez zadnjih primisli. Nadilaženje tribalnoga, regionalnoga i nacionalnoga vrijedno je svake pažnje ako se regionalno i domovinsko ne izlože preziru. Globalna demokracija također zaslužuje pohvalu ako u njoj svi, veliki i mali, imaju iste šanse i jednaka prava, a da se ne pretvori u demokraturu, kako bi rekla V. Pusić. A je li uvijek i svuda tako?

Globalistička praxa, nažalost, ne odgovara uvijek idealima, često im se čak i protivi. Zbog globalizma zanemaruje se globalnost, a zbog forme sadržaj. Čak se znade pod vidom globalnosti prodavati magla imperijalizma. Utapanje malenih i slabih grupa u nekom globalnom »melting-potu« nije sreća ni za njih ni za ostale. Gubitak identiteta etničkih manjina i malih naroda nije dobitak ni za cjelinu. Ograničavanje nacionalnog suvereniteta može završiti u većinskoj tiraniji. Zar već sada »udruživanje suvereniteta« (koje li podmukle riječi!) nije njegovo lagano gašenje? Rušenje svih granica među državama lijepa je utopija koja vodi hegemoniji najmoćnijega.[14]

U globalnoj konkurenciji neminovno dolazi do nametanja sile jačega. Tko se može nadmetati sa svjetskim velesilama? Tko se danas npr. odvaži oduprijeti se zahtjevima SAD-a, zna da ga čekaju globalne sankcije. Kako se može golemi broj prezaduženih siromašnih zemalja oduprijeti diktatu svjetskih novčara i plutokrata? Jedinstvena svjetska vlada jest u tom slučaju samovlada, totalitarizam globalnih razmjera, jaram kojem se ne može umaći ni izmaći.

Koja se danas kulturna ili politička skupina može suprotstaviti tzv. zapadnim vrijednostima, tj. euro-američkim kalupima mišljenja i vladanja? Famozna homogenizacija svih i svega vodi u monotoniju, monopol i monarhiju bez krune. Homogenizacija redovito završava u općoj nivelaciji.

U carstvu globalizma nema mjesta za sitnu političku i etničku ribu. Kad će Hrvati, primjerice, biti ravnopravni partneri europskog tržišta, Unije i NATO-a? A ako jednom formalno i uđu u europske i svjetske integracije, hoće li se tamo uopće čuti njihov glas ili će biti pridruženi stroju za izglasavanje odluka svjetskih moćnika? Hoće li glavni grad Hrvatske ostati Zagreb ili će to postati Bruxelles, Haag, a možda i Washington?

A što će se zbiti s malim hrvatskim kolonijama širom svijeta? Akademik Josip Pečarić na povratku iz Australije iznosi sljedeći »sportski« slučaj. U Australiji postoje dva nogometna kluba s imenom Croatia. Tamošnja je vlada zabranila klubovima hrvatska imena. Hrvati su im morali dati nove nazive. Kad je Croatia iz Melbourna postala prvakom Australije, hrvatske zastave poplaviše igralište. Nato im vlada zabrani nositi javno ikakve nacionalne simbole.

Tako izgleda budućnost hrvatskog imena u globalu daleke Australije. A što reći o samim domaćim »urođenicima« pripadnicima »incliti olim regni Chroatiae« na njezinu vjekovnom teritoriju? Prolistajte ili posluhnite naše tiskane ili emitirane medije: Hrvatska nema više Sabora, samo parlament (kako to gordo zvuči!), tj. brbljaonicu. Naša vlada nema više na čelu predsjednika, nego premijera. Jedan od najstarijih još postojećih hrvatskih dnevnika, zagrebački Vjesnik, donedavna je nosio podnaslov »Hrvatski politički dnevnik«. Sad je ono »hrvatski« postalo žrtvom globalizma - nestalo je!

Hoće li se u tom smjeru kretati hrvatska budućnost? Tek što smo koraknuli na svjetsku scenu, već se odričemo narodnog imena.

Rodoljublje ili globalizacija?

»Rebus sic stantibus« što nam na koncu preostaje - rodoljublje ili globalizacija?

Po mom sudu to je krivo postavljeno pitanje. Ne radi se ni o kakvoj dilemi ili alternativi, nego o jednostavnom binomu. Između imenica rodoljublje i globalizacija ne treba stajati rastavnoalternativni veznik ili-ili, nego sastavni i-i. Obje ljubavi - i ona prema domu i ona prema svijetu - jesu dobre, plemenite i zakonite. Za obje ima dovoljno mjesta u svakom ljudskom srcu.

Ljubav prema rodnom mjestu i zavičaju, prema rodu i rodbini, prema domu i domovini pripada ljudskoj naravi i duševnim potrebama čovjeka. Lokalna patriotičnost ispravno uklopljena u plemeniti domovinski osjećaj može samo usrećiti čovječje biće. Tako isto priznavanje sudbinske činjenice globalnosti ljudskog roda, koja se kultivira u svestranom procesu globalizacije, uvelike pridonosi humanizaciji i prosperitetu svega čovječanstva. Stoga moramo iskreno pozdraviti i patriotičnost i globalizaciju.

No, kako je sve ljudsko ujedno krhko, defektno i nesavršeno, nažalost i plemeniti osjećaji rodoljublja, domoljublja, paneuropejstva i globalne solidarnosti znadu se izroditi i deformirati u različite extreme. I rodoljublje može zakržljati u kampanilizam i regionalizam[15] ili se pak pretvoriti u rak etnocentričnog nacionalizma ili pogubni karcinom šovinizma, unitarizma i nacizma, rasne i klasne mržnje.

I emotivno polje rodoljublja i univerzalni osjećaj globalnosti, uza sve svoje vrline, imaju neke nedostatke i opasne pretjeranosti, pa se ni jedan pol ne smije ni divinizirati ni demonizirati. "Extrema tanguntur", staro je ljudsko iskustvo.

Zato ne smijemo jašiti na njihovoj isključivosti, odnosno alternativnosti. Istina je u sredini. Jedno je i drugo dobro, no i jedno i drugo može se povampiriti. Stoga je sasvim na mjestu opaska o. Šestaka: "Kao i svako novo razdoblje ljudske povijesti tako i globalizacija stvara nove šanse, uvodi pozitivne promjene globalnih razmjera a istodobno uzrokuje niz negativnih pojava"[16].

Među patriotizmom i globalizmom uvijek će vladati neka napetost i rivalstvo. Ako budemo znali obuzdati svoje strasti i predrasude, ta će napetost polako blijedjeti. A kad budemo ljudski i etički potpuno zreli, nestat će svaka napetost i mi ćemo se ugodno osjećati u sretnoj harmoniji zavičajnosti i planetarnosti.

Stoga je veoma mudra ona parola što je sa zelenim pokretom ušla u javnost - misli globalno, djeluj lokalno! Ako joj još dodamo afektivnu notu, onda naše geslo mora glasiti - ljubi i lokalno i globalno!

Epilog

Novooslobođeni narodi istočne i srednje Europe nalaze se u procesu tranzicije ne samo političke i ekonomske nego i psihološke. Tranzicija ne smije stati ni posustati, ona je pokret, zdrava promjena, prirodan razvoj i najkraći put do pune kulturne i patriotske zrelosti.

Nakon pada berlinskog zida i prisilnog nametanja crvenog internacionalizma tranzicija je u opasnosti da krene prema probuđenom i nabujalom nacionalizmu, u kojemu neki vide jedinu dasku za spas svoga naroda, a drugi opet priliku da nasiljem progutaju slabijeg susjeda. Put u šovinizam, unitarizam, nacizam i rasizam strašna je i opasna stranputica.

U kontextu aktualnih zbivanja ipak prevladava trend približavanja svih nacija i stvaranja novoga svjetskog poredka na principu globalne solidarnosti, što je sasvim pozitivan smjer razvoja. Dakako, uz uvjet da se ne stvara nasilna polarizacija između patriotičnosti i globalizacije. Ne smijemo ih suprotstaviti kao neprijateljske fronte koje žele uništiti jedna drugu. Ljubav prema domu i velikoj globalnoj zajednici mogu lijepo supostojati i surađivati u punoj harmoniji.

Istina, to je nov i još neiskušan experiment te velik izazov za sve narode svijeta. Na ovom putu lađa čovječanstva mora naučiti izbjegavati Scilu slijepog patriotizma i Haribdu globalizma. Tom sirenskom izazovu nećemo izbjeći ako začepimo uši poput Odiseja, nego ako širom otvorimo oči i uši za opasnosti koje nam prijete. K tome još trebamo dodati svome umu malko soli razbora, logike i pravde.

Nije dobro biti u svom rodu izrod ni u svome čovještvu nečovjek. Dapače, najprije se mora biti autentični čovjek da bi se moglo biti pravi Hrvat. Doduše, ljudsko je srce malen organ, ali ipak dovoljno širok da u njemu nađu mjesto ljubav prema i rodu i narodu i čovječanstvu.

Završavam s nekoliko ljekovitih savjeta naspram nezdravog patriotizma i globalizma: *Umjerenost* je stožerna krepost u životu, potrebna u svemu. "Ništa previše" mudro je iskustvo grčke i rimske kulture ("meden agan" i "omne nimium nocet"). Treba uvijek sačuvati pravu mjeru, osobito u patriotskim i ideološkim osjećajima.

Tolerancija naspram drugoga, drugačijega i stranoga. Nesnošljiv je samo onaj koji nije siguran u sama sebe. Šovinist, nacist, rasist i globalist sumnjaju u vlastitu snagu i cilj, inače ne bi bili agresivni. Snošljivost se može nositi i s najtežim protivnikom.

Humanost prije svega! Rodoslovlje čini čovjeka samo u biološkom smislu i ostavlja ga na razini životinje. Cijela pak čovjeka čini njegova duhovna dimenzija. Duhovni se čovjek ne veže tlom i krvlju, njegov duh dopire sve do krajnjih granica Zemlje, čak je i stanovnik svemira. Čovjekoljublje se diže iznad rodoljublja, ali i ovo uvjetuje čovječnost.[17].

Ljudska je *solidarnost* tvorni dokaz ispravnog domoljublja i osjećaja globalnosti. Uzajamna pomoć i solidarna odgovornost svih za svakoga jedina je nada sretnije budućnosti svih pozemljara. Solidarnost uključuje kao načelo djelovanja *subsidijarnost*, tj. omogućuje početnu i samostalnu djelatnost pojedinaca i manjih grupa prije intervencije veće i više zajednice.

Na koncu ističemo kao najbolji ustuk i šovinizmu i globalizmu svijest *katoliciteta* u njegovom korijenskom grčkom značenju. I to ne samo vjerskog katoliciteta, nego sveopćeg, u svekolikim područjima ljudskog života. Spas od svih individualizama te nacionalnih i rasnih separatizama jest u svijesti da smo svi braća i sestre, djeca istoga nebeskog Oca, odgovorna za sve ljude, bez obzira na njihovu boju kože, na njihova uvjerenja ili rodoslovlja.

Zajedničko i o p ć e d o b r o svakoga, svih i svugdje, temeljeno na vjeri i ljubavi te suradnja sa svim ljudima kugle zemaljske u pravdi i uzajamnom poštivanju - to je panaceum za sve boljke pretjeranog patriotizma i globalizma.

BILJEŠKE:

1 Upravo čitam u Matici, časopisu Hrvatske matice iseljenika (br. 7, g. 2000, str. 41) kako je u lipnju ove god. Hrvatsku posjetila skupina sveučilišnih rektora iz Čilea. Dva su među njima hrvatskog podrijetla. Jedan od njih po imenu Sergio Lausich Glasinovich (na slici muževni i brkati lik), kad je u Bolu otkrio svoje rođake, zaplakao je kao malo dijete. Kako je i sam izjavio, dao je na volju "suzama radosnicama", da mu je to dovoljno za preostali dio života.

2 "Domovina nam je zajednička majka... Domovinsko tlo je svima drago."

3 Upozoravam na etimon riječi zavičaj. Njezin korijen nije u glagolima vikati ili viknuti, nego u praslavenskom radikalu »vyknoti«, od kojeg su nastali glagoli obiknuti, naviknuti, priviknuti, odviknuti (se), imenice navika, obika, običaj, zavičaj, privika, te pridjevi vičan i običan. Još je stariji korijen indoeuropsko »euk«, od kojega se je razvio uk, nauk(a), pouka, učiti, učitelj, učenik, učen i neuk (P. Skok, *Etimologijski rječnik*, knj. III, str. 574 i A. Gluhak, *Hrvatski etimološki rječnik*, A Cesarec, Zagreb 1993, str. 649). Tako nam je zavičaj ono dragocjeno mjesto gdje smo naučili prve običaje, stekli prve navike i primili prve nauke.

4 Kad se sretnu dva nepoznata Nijemca i žele saznati jedan drugom zavičaj, pitaju se: »Was für ein Landsmann?«

5 Ona često citirana molitva sv. Jeronima: »Parce mihi, Domine, quia Dalmata sum«, nije pokušaj zbacivanja krivnje, već priznanje grješnosti, vlastite i regionalne.

6 Nekima narodne mane služe kao opravdanje za vlastite mane. Tako i one vlastitih predaka. Jednom je neka dama u društvu javno prigovorila Alexandreu Dumasu, kako se valjda stidi nećudorednog vladanja svog oca. A Dumas junior odgovori: »Ni najmanje. Ako mi već moj otac ne može služiti kao uzor, dobro mi dođe kao isprika«. (Događaj iznosi V. Frankl u svojoj knjizi *Ärztliche Seelsorge, VI izd.*, str. 18).

7 F. W. Foerster, *Erlebte Weltgeschichte*, Nürnberg 1953, str. 581.

8 Izraz i pojam nastao je po prezimenu francuskog revolucionarnog vojnika Chovina, koji je propagirao Napoleonove osvajalačke ratove.

9 *Zarez*, 20. VII. 2000, str. 8.

10 J. P. Eckermann, *Razgovori s Goetheom*. Izd. Zora, Zagreb 1950, str. 176.
11 *Vijenac*, br. 165, 29. VI. 2000, str. 19.
12 *Hrvatsko slovo*, 16. VI. 2000.
13 Biblija navješćuje cijelom svijetu: »Iudicabit orbem terrae in iustitia, et populos in veritate sua« (Ps. 95).
14 U većini starinskih likova bogova, careva i vladara obično je njihova svemoć prikazivana nošenjem u ruci figure globusa.
15 Samo par povijesnih natuknica: ratovi između Griča i Kaptola, kolebanja između austrofilstva i mađaronstva te između autonomaštva i hrvatstva, bosanstvo i bošnjaštvo itd.
16 *Obnovljeni Život*, br. 3, g. 2000, str. 294
17 Ali ni ljubav prema rodu kao ni ljubav prema čovjeku i čovječanstvu općenito ne smije zaboraviti vrijednost svakoga čovjeka napose. Čovječja se individualnost ne smije utopiti ni u kakav kolektiv. Nažalost, ljudska masa, što sačinjava narod i čovječanstvo, ne nosi u sebi naročite vrijednosti, dapače i kvari svoje pripadnike. Narodna i svjetska masa nalikuje broju s mnogo ništica na kraju. Njima daju vrijednost samo one jedinice na početku broja. Više vrijedi elitna jedinka nego bilo koja masa.

Literatura:

B. Davidson, *Genij Afrike*. Stvarnost, Zagreb 1977.
R. Breton, *Les ethnies*. PUF, Paris 1981.
N. Dugandžija, *Religija i nacija*. Stvarnost, Zagreb 1983.
T. Šagi Bunić, *Katolička Crkva i hrvatski narod*. KS, Zagreb 1983.
A. MacIntyre, *Is Patriotism a Virtue?* The Lindey Lecture, Univ. of Kansas 1984.
J. Blattner, *Toleranz als Strukturprinzip*. Herder, Freiburg 1985.
F. Kožul, *Religija i nacija*. Dnevnik, Novi Sad 1987.
N. Rot, *Psihologija grupe*. ZUNS, Beograd 1988.
E. Levinas, *A l' heure des nations*. Minuit, Paris 1988.
J: Gemperle (Hg), *Der Bund der Eid-Genossen. Modell oder Denkmal?* Rex, Luzern 1990.
Anderson, *Nacija: zamišljena zajednica*. Škol. knjiga, Zagreb 1990.
R. D. Alba, *Ethnic Identity*. Yale Univ. Press, New Haven 1990.
A. A. V. V., *La toleranza religiosa*. Vita e Pensiero, Milano 1991.
E. Gellner, *Nacije i nacionalizam*. Politička kultura, Zagreb 1998.

Živan Bezić

IN MEMORIAM - DR. ANTUN BAUER

Devetoga travnja 2000. godine umro je povjesničar, znanstvenik, muzeolog, kolekcionar, donator, erudit, zaljubljenik u umjetnost dr. Antun Bauer, za prijatelje i rodbinu Pajo. Stara srijemska korjenika, katolik, Hrvat, čovjek, dobar čovjek, Europljanin, čovjek svijeta, prijatelj svim ljudima dobre volje, neprijatelj gluposti i ružnoće. Ako je ljubav prema ljepoti najljepši mogući oblik postojanja, onda je dr. Bauer potpuno obuhvatio tu dimenziju svojim životom. Sve nas koji smo godinama i desetljećima dolazili u njegov dom, obgrljivao je jednakom pažnjom i nježnošću, darujući nam ono najbolje - ljubav prema čovjeku i umjetnosti. U njegovoj nazočnosti osjećali smo da nam Europa nije superiorna, da naša kulturna baština čini bitnu spojnicu u mozaiku velike obitelji naroda. Smatrao je da svaki dio ove naše zemlje može postati mjesto gdje prebivaju bozi, samo treba otvoriti muzej ili galeriju, izložiti našu baštinu, ući u blistave arkade duha i šetati pred drvenim izlošcima koji nas vezuju s davninom, s našim precima, prepoznati se uvijek iznova kao stari kulturni narod i odgovoriti na pitanja kroz metafizičku svijest o ljepoti.

Bio je svjestan i činjenice da je zbog ljudskog nasilja i ratova ostalo u svijetu tek nešto više od tridesetak posto svih kulturnih dobara, pa tako isto i u Europi, te su stoga ta blaga još dragocjenija.

A rodio se upravo na početku ovoga zastrašujućega stoljeća, davnoga 18. kolovoza 1911. u malom gradu Vukovaru koji je tada imao samo osam tisuća stanovnika, u danima banovanja Nikole Tomašića, godinu dana prije početka Balkanskih ratova, tri godine prije početka Prvoga svjetskoga rata, dvadeset osam godina prije početka Drugoga svjetskoga rata, osamdeset godina prije početka Domovinskoga rata. Četiri rata, četiri jahača apokalipse, a njegova duša, ugrađena negda davno snagom plebejske ljubavi u zemlju Srijema, stalno je tragala za mirom i ljepotom. Kažu stari mudraci da svatko nalazi ono za čime traga.

Kako li je znakovit njegov život, dug i čudesan!!

Dosegavši uspone i vrhunce zadovoljstva u svijetu ljepote, struke i javnoga djelovanja, uvijek bi iznova bio izložen poniženju ili rugu, a svaki put bi prkosno rekao: "Neka, ne znaju oni nas Sremce..." Slagao se sa svojim sugrađaninom grofom Eltzom koji je znao reći: "Krasni su zalasci sunca tamo u Alpama, ali nema veće ljepote, nego kad sunce zapadne u kukuruze iza Dunava... Tako se djetinjstvo zauvijek usadi u srce, njemu se uvijek vraćamo."

Stoga je ljuto zaboljelo Paju razaranje Vukovara: nema više Vlastelinskoga prolaza br. 1, lijepe barokne prizemnice odakle je krenuo u svijet, nema više grada njegove mladosti - Švabenberga, Donje Male, Šapudla, Šlopronka, Adice, Dobre Vode. Spaljena je čak i platana ispred dvorca na samoj obali Dunava, gdje su nekada djeca vješala ljuljačke. Najljepše i najtiše doba bilo je to njegovo djetinjstvo iz kojega je crpio snagu ljubavi, vjere i mira. Njemu se s nostalgijom i vedrim osjećajima vraćao do kraja života. Tu je bio samostan kamo su kao djeca odlazili fratrima, crkva svetoga Filipa i Jakova,

Sveti Bono u raskošnom baroknom kovčegu, tu su bile procesije, ministrantski dani, škola - stara barokna prizemnica, u kojoj će jednoga dalekoga dana otvoriti prvu galeriju.

Prvi učitelji, obitelj, studentski dani razvili su u njemu gen za umjetnost, ako takav postoji, i mi smo nedavno ispratili značajnoga kulturnoga zaslužnika naših dana o kome se već dosta reklo: utemeljitelja Gliptoteke HAZiU, Osječke galerije slika, Vukovarskoga gradskog muzeja, Arhiva za likovne umjetnosti HAZiU, Muzejskog dokumentacijskoga centra, Zbirke Bauer u Vukovaru itd.. itd.. To su vrhunci, sjaj i zadovoljstva, ali postoji i ona druga strana toga strastvenog života - udarci koje je primao nakon svakoga uspjeha.

Kad je spasio neke skulpture i odljeve sa smetlišta i tavana uoči Drugoga svjetskog rata, rekli su da ih je otuđio, a sve je poklonio svom narodu. Kad je u Trogiru početkom istoga rata spašavao hrvatske spomenike, raspisali su za njim potjernicu, jer je navodno otuđio talijansko vlasništvo. Kad je pokušao otvoriti galeriju umjetnina u Osijeku, optužili su ga da nameće slabe umjetnike koji nisu dostojni da budu u galeriji, no on i njegova supruga Antonija ipak su svojom donacijom otvorili tu galeriju. Za vrijeme rata gurali su ga da se izjasni kao "folksdojčer" i zamjerali što nije zanijekao svoje hrvatstvo, koje opet nije bilo dovoljno veliko za neke ondašnje političare, a dakako, preveliko za one koji će doći iza 1945. Kada je u vrijeme suđenja Stepincu odbio da potpiše zahtjev za smrtnu kaznu, koju su zahtijevali po naredbi odozgora na skupu muzealaca, bio je napadnut sa svih strana. Kada se vratio iz Istre, gdje je u ekipi stručnjaka skupljao dokaze o etničkoj pripadnosti Istre matici zemlji Hrvatskoj, na temelju znanstvenoga materijala, bio je uhićen i proveo je u zatvoru šest tjedana. Kada je obaviješten da je postao znanstveni suradnik JAZiU godine 1951., dobio je nalog da isprazni glavni izložbeni prostor Gliptoteke, a kada je to odbio, bio je izbačen s posla i morao je gledati haračenje po zbirkama koje je sâm postavio.

Ali dr. Antun Bauer nije bio čovjek predsoblja koji obija pragove. U doba kada je darovao veliku zbirku svome rodnome gradu, morao je gledati kako se uništavaju i propadaju vrijedna djela, a kada se pobunio, napali su ga kao bestidnika i, gle čuda!, "živoga donatora" (što je trebala biti sramota!), koji se time navodno obogatio. Pokušavao je otkriti talente među slikarima amaterima (primjerice slikara Julija Meissnera, dobitnika "Grand prixa" u Švicarskoj; Körblera koji je još 1926. dobio u Lyonu priznanje; Ljubicu Kroflin koja je u Salonu nacija u Parizu dobila "Grand prix" itd...), ali i za te napore je bio ponižavan jer je mnoge ohrabrivao bez obzira na to što će od te produkcije ostati za daljnja vremena kao vrijednost. Konačno, slika i mozaik hrvatskog likovnog života bez tih amatera bili bi nesumnjivo siromašniji.

Za svoje članstvo u Družbi Braće hrvatskoga zmaja dobio je poruge i sumnjičenja, a potom i prijetnje. Njegova titula "Zmaja vučedolskoga" trebala je u ušima moćnika iza 1945. biti eho nekih vremena kada se usuđivalo izreći hrvatsko ime bez genitiva.

U doba 1947. kada se ban na konju skidao s trga i kada je pala naredba da se ta bronca istopi, dr. Antun Bauer je izložio sebe da spasi spomenik. Spremio ga je dobro za neka buduća vremena na koja je trebalo čekati 53!! godine. A kada je došlo do osamostaljenja hrvatske države, i kada se spomenik priređivao za javnost,

organizirana je izložba u ustanovi koju je on osnovao i gdje je spasio spomenik - u Gliptoteci. Nije bio predviđen da govori, nisu ga spomenuli u katalogu. Bio je ponovno ponižen. Tu se našao kolega koji je znao i cijenio rad dr. Bauera te zatražio da se taj čovjek, koji je skromno stajao u publici, pojavi i kaže nešto o spomeniku, jer konačno, on ga je spasio od propasti.

Udarci sudbine nisu uništili njegovu duhovnu snagu, a neki su bili strašni. Najstrašniji bio je onaj kada je srpska soldateska razorila i zauzela njegov rodni grad Vukovar. U nepovrat je nestala galerija Bauer. Sjećam se, sjedio je suznih očiju i govorio o tom barbarstvu, da bi odmah dodao kako će smjesta tražiti povrat toga kulturnoga blaga koje pripada hrvatskomu narodu, i da bi odmah započeo akciju. Javljali su se ljudi i tražili njegov glas, on je bio nukleus oko kojega su se okupljali preživjeli, simbolizirao je Vukovar. Započeo je skupljati nova djela za neku buduću galeriju Bauer, radovao se kada je čuo da je u Australiji osnovano "Društvo prijatelja Vukovara", sa zahvalnošću je primao darove za novu zbirku.

Gorka čaša nije bila do dna ispijena. Na sam Uskrs 1996. javio se telefonom jedan muški glas i podrugljivo mu čestitao Uskrs te dodao da ga izvještava kako su mu minirali galeriju tako da nije ni od zgrade galerije ostalo ništa, do temelja je srušena. Kada je konačno dr. Bauer pošao u Vukovar nakon oslobođenja, bio je to, prema njegovu svjedočenju, najstrašniji prizor što ga je ugledao u životu. Ničega više nije bilo što je pamtio, a na mjestu galerije rastao je korov.

Diktirajući mi svoje uspomene rekao je i svoju posljednju rečenicu: "Moj zadnji san je da dobijem prostor od grada Zagreba kako bih smjestio ovu novu zbirku za Vukovar. Znam da će u protivnom propasti, a želio bih da to ostane hrvatskom narodu za kojeg sam cijeli život radio." Nažalost, to se nije ostvarilo.

Sudbina se poigrala i na sam dan njegova sprovoda. Dok smo mi na Mirogoju ispraćali prijatelja i čovjeka Antuna Bauera, neka zla ruka provalila je u stan našega Paje i njegove supruge Antonije Bauer, unakazila ga bijesno kopajući i tražeći zlato i novac. Ničega takvoga nije tamo bilo - samo slike, knjige, ljepota i tišina.

Uvijek smo naše razgovore završavali utjehom: posve ćemo obnoviti Vukovar. Jednoga dana opet će stajati grad, a na obali Vuke pod platanama postavit ćemo spomenik - malen čovjek, s očalima, brkovima i bradicom oslonio se o štap i promatra kako zalazi sunce iza kukuruza kraj Dunava. Na rame mu sjela Vučedolska golubica, sletjela negdje s visina, iz mitske daljine domahuje mu muza Klio, a okolo vladaju tišina i ljepota.

Hvala profesoru Baueru koji je i nas naučio cijeniti tišinu i ljepotu, hvala rabiju za sve dane koje smo zajedno proveli, hvala što nas je uspio zaluditi drevnim tajanstvima povijesti, zatraviti snovima o Vječnosti bez koje život nema smisla. U njemu je počivala punina slasti i dobrote života.

Nevenka Nekić

DANICA 2001.

(HKD sv. Jeronima, Zagreb 2001)

Iako različita godišta ovoga najpopularnijeg hrvatskog katoličkog kalendara imaju "mozaički" oblik, u svakom godištu neki događaji obično daju ton, kao što je to u prošlome bila godina Velikog jubileja. U ovom 120. godištu osjećaju se odjeci Papine enciklike "Vjera i razum", što je razvidno i iz uvodnog članka glavnog urednika Radovana Grgeca. Događaj koji je obilježio to godište sigurno je i postavljanje spomen-biste Petra Grgeca, koju je u njegovu rodnom mjestu otkrio slovački veleposlanik Jan Petrik prije prigodnoga govora Petrova sina Radovana, jeronimskog pisca i odbornika, kakav je bio i njegov otac, uz Andrića, Deželića, Mayera i Perinića središnja ličnost stoljetne povijesti HKD sv. Jeronima. Rubrika "Na spomen" donosi nekrologe jeronimskih članova i suradnika koji su nas ostavili u proteklom razdoblju (Josip Berka, Pavao Žanić, Josip Velebit, Hrvoslav Ban).

Svjetlost vjere i razuma pronijeli su i mnogi teolozi, mislioci i filozofi, od kojih su neki bili i predsjednici HKD-a (npr. Ivandija i Oberški) a gotovo svi suradnici Društva i njegovih izdanja. Među njima su i neki vrlo ugledni (npr. Bakšić i Zimmermann), a neki gotovo zaboravljeni ili prešućivani. U svakom slučaju ne bismo mogli reći da su "medijski eksponirane ličnosti", premda su u svojem vremenu bili vrlo poznati (npr. Keilbach, Gračanin) ili su to još i danas, pa je ova Danica svojevrstan pokušaj i poticaj da ih ne zaboravimo.

I u ovoj se Danici nalaze mnogi zanimljivi likovni i tekstovni prilozi, te članci i pjesme naših starih i novih suradnika sa sela i iz grada te iz svih krajeva gdje žive Hrvati. Ti su prilozi razmješteni po uobičajenim Daničinim rubrikama, među kojima posebno ističemo one na obojenom papiru ("Mala Danica" s nagradnim natječajima i "Braći izvan domovine" s adresama hrvatskih katoličkih misija). Tu su i ostale rubrike ("Lijepo i ugodno", "Diljem domovine", "Zanimljivo i korisno" te pregled naših sajmova). Uz poznate kalendarske i statističke podatke i popise te uz društvene vijesti pažnju privlači i popis jeronimskih izdanja na 2. i 3. strani korica.

Na kraju navedimo neka imena ovogodišnjih suradnika: Mladen Jurčić, Tvrtko Klarić, Stanislav Vitković, Vladimir Pribanić, Ivan Damiš, Tomo Vereš, Lojzo Buturac, Magdalena Vlah-Hranjec, Ivo Soljačić, Marija Horžinek, Nevenka Bakoš, Radovan Toljanić, Mira Krajačić, Tatjana Kren, Dominko i Milivoj Borić, Nevenka Starčević, Danica Bartulović, Ante Krmpotić, Bosiljka Bačura, Ivek Milčec, Pavica Kusturić, Stjepan Pačarić, Salvo i Stijepo Dabelić, Antonija Gregurević, Mato Marčinko, Josip Bačić, Nikola Bićanić, Božena Kruz, Antun Jovanovac, Zdravko Mužinić, Ivica Ružička, Petar Šolić, Mile Krajina, Šimun Jurišić, Marija Pogorilić, Đuro Bošnjak itd. Likovni su suradnici: Josip Bifel i Branimir Dorotić.

G. M.

PJESME O ZAVIČAJU I LJUBAVI

(Zinka Čižmešija: Sjena žutog lampiona, knjiga pjesama)

Svojom prvom knjigom pjesama s naslovom "To je samo vjetar" koja je objavljena 1996. godine, mlada i darovita pjesnikinja Zinka Čižmešija privukla je pozornost čitatelja i štovatelja lijepe pisane riječi i književne kritike. Tom se knjigom pjesnikinja svrstala u krug značajnih zavičajnih pisaca Međimurja, Podravine i napose Dubrave iz koje su izrasli brojni književnici i drugi zapaženi umjetnici.

Prihvaćajući ljudsku i spisateljsku istinu da "pisati znači biti", Zinka Čižmešija objavom prve knjige pjesama nije zatvorila stranice svoga literarnog sanovnika. Nastavila je pomno i ozbiljno ispisivati stihove, gradeći u njima i s njima svoj stabilni pjesnički put i dom. Kao rezultat tog tananog lirskog tkanja i građenja kuće sastavljene od očima biranih i dušom oblikovanih riječi, Zinka Čižmešija je priredila svoju drugu knjigu poezije s naslovom "Sjena žutog lampiona".

Ostajući vjerna tradiciji zavičajnog pjevanja Zinka Čižmešija u većini novih pjesama zadržava sliku i ton plodnoga i rodnoga Međimurja, pridodajući vlastite emocije i poglede na tekuća životna zbivanja i ljubav u njima kao krunsko ishodište nade i svekolikih želja. Za nju je život lijep, unatoč povremenim stresnim trenucima i noćnim morama. Život je jedan, a sve ostalo je - *drugo*.

Držeći se toga životnog *creda* pjesnikinja će u jednoj od zavičajnih pjesama, u trenucima nadahnuća priznati:

"Uz Dravu sam provela najljepše dane
djetinjstva,
onako pitoma i topla
postoji u mom sjećanju."

Dravi kao izvoru nadahnuća pjesnikinja posvećuje cijeli ciklus uokviren naslovom "Pri Dobravi Drava teče". Naslovna pjesma zapravo je elegija protjecanja kroz dane djetinjstva i života koji su nam donosili lijepe trenutke za nezaboravna sjećanja, koja nam nude mogućnost za uživanje u ovozemaljskim ugođajima i koja hrane nadu u namirenje propuštenoga u vremenu što je pred nama. Uvjerljivost pjevanja o zavičaju Zinka Čižmešija oplemenjuje kajkavštinom, koja većini pjesama daje crtu domicilnog i originalnog izričaja, te prijeko potrebnu i nadasve osebujnu lirsku svježinu.

U drugom ciklusu pjesama posvećenom dječaku Zoranu Duboviću, uvrštene su pjesme za čitatelje najmlađeg uzrasta. Razigranost osjećaja utkanih u šarenilo svakodnevnih zbivanja, odlika su većine pjesama kojima pjesnikinja vraća dug vlastitoj mladosti.

Treći ciklus, ne baš poetičnog naslova, "Sivilo duše" sadrži pjesme obojene ljubavnim tonovima. No, nije to ljubav zagrljaja, već su to sanje ispunjene čekanjem i strepnjom da onaj tko se čeka možda i neće doći.

Više optimizma u emotivnom sazviježđu Zinke Čižmešije nalazimo u pjesmama iz ciklusa indikativna naslova "Ples srca". Lirski moto toga naslova "nikada ne možeš biti daljina u meni", zapravo je temelj doma u kojemu je pohranjena njezina intima. Ljubav nije lijepa samo kad se čeka. Ljubav je lijepa kad se osjeća zbiljno i neposredno, kad se nosi u duši i srcu, kada je dišemo i kad snove o njoj pretačemo u poželjnu javu. Svjesna toga, pjesnikinja ispovijeda svoju nadu i ljubavni beskraj, potiskujući u drugi

plan mogućnost tuge i bola, što su nezaobilazni pratitelji gotovo svake konkretne ljubavne veze. Tim ciklusom ona kao da želi poništiti naprijed izrečeno "sivilo duše", stavljajući osjećaje u optimistični kontekst, u kakvom se ljubav zapravo i nalazi.

Tom optimističnom ljubavnom planetariju nimalo ne smetaju pjesnički izleti u područja samoće, koja nas povremeno osvaja. Takvih trenutaka ima napretek i njih treba smatrati dijelom zbilje u kojoj trajemo. Da je to tako, zorno potvrđuje sljedeći ciklus "Sjena žutog lampiona", u kome je sublimirana ljubavna filozofija Zinke Čižmešije. U njemu su ispisani trenuci odlazaka i dolazaka, sreće i neizvjesnosti, oblaka i kiše, tjeskobe i rasapa, vjere i taštine, vriska i tišine.

Zadnjim ciklusom "Zabluda" pjesnikinja projicira ljubavne vizije, koje su u granicama zbilje što su je proživjeli oni kojima je ljubav prešla iz sfere željene pojavnosti u sjećanje. U životu je to tako. U ljubavi, naročito.

Kada se sve to stavi u okvir knjige, dobije se slika poezije koju nam Zinka Čižmešija nudi na uvid u svojoj drugoj stihozbirci "Sjena žutog lampiona". Zagledani u tu sjenu mi ćemo, zapravo, vidjeti sebe onakvima kakvi jesmo i u vemenu kakvo nam je dosuđeno. Zato ovu knjigu preporučujemo kao priručnik ljubavi za razumijevanje svijeta u kojemu smo samo mali dio onoga što se zove LJUDSKO BIĆE. U njoj će svatko naći svoju pjesmu ili dio sebe u pjesmi.

Ivo Mijo Andrić

NOVOST IZ KNJIŽEVNE RADIONICE

(Ante Matić: NEBESKA GALIJA, Naklada Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne, 2000.)

Proze Ante Matića, koji se nekako sa zakašnjenjem pojavio u književnosti, pratim od samih početaka. Upoznali smo se pred Domovinski rat u njegovu rodnom Duvnu kamo sam došao primiti nagradu za novelu koja mi je nagrađena na natječaju DDK (Duvanjski dani kulture). Tada mi za moju nagrađenu novelu reče kako je "pisana korektnim jezikom". Ispustio je i, znam, namjerno zaobišao ono "korektnim hrvatskim jezikom" jer mi je ime mirisalo na sumnjivca glede nacionalne i vjerske pripadnosti.

Prateći nastajanje Matićevih proznih tekstova uobličenih kao priče, novele, rjeđe kao pripovijesti i surađujući kroz novinarske poslove zapažao sam sve Antine muke da s novinarskog jezika i stila prijeđe na "meta" jezik i stil. Njegove dvojbe o umjetničkoj vrijednosti vlastitih proza, ili o njihovoj minornosti, ako baš hoćete, nisu bile male, jer Ante je nailazio na nerazumijevanje, prešućivanje, na odbacivanje i zatajivanje, na minoriziranje proizvoda iz svoje književne radionice poprilično dugo, a onda su i njegova kola napokon krenula uzbrdo i on se strpljivo i dostojanstveno penjao na mjesto koje mu u književnom obzorju pripada. Na neki način dijelili smo zajedničku proznu sudbinu. Tamo gdje je žanr tkzv. novinske priče odnjegovan i stasao, oba smo lakše prolazili i nagrađivani smo više puta, ali baš taj žanr novinske priče kod većega dijela umišljenih književnih velikana i urednika književnih časopisa i listova već više od tri desetljeća nailazi na otpor i prepreku objelodanjivanju. U tom žanru nema, po mišljenju umišljenih književnih veličina, fikcije; te novele su za njih napisane crnobijelom tehnikom realizma, dakle demode proze bez fikcije i neoromantizma koji se vraćaju na širom otvorena vrata u našu suvremenost. Tako nam urednici i ufoteljeni pisci odgovaraju, ili jednostavno tekstove bace u koš. Za njih su oni postvareni i onda kada su u cjelini fikcija, ali fikcija tako oblikovana da nas se doima kao gola stvarnost. Pokojni Ratko Zvrko, urednik Arenina natječaja za najbolju priču o životu naših ljudi u inozemstvu, jednom prilikom poslije dodijeljene mi nagrade za priču "Kuća" odvede me u redakciju i pokaza mi priče koje su naši tadašnji najugledniji pisci poslali na natječaj. Dah mi je stao kada sam čitao imena književnih veličina od kojih su neke još žive, a nikada na tom natječaju koji je trajao više od desetljeća nisu bili nagrađeni. Malo sam se zadržao na iščitavanju rukopisa i shvatio da su ih nagrade mimoišle najviše zato što su malo stvarali u žanru novinske priče i jedno-stavno se ne mogu prilagoditi zahtjevima takvih natječaja. Književna kritika, ona tekuća, malo se bavi snobizmom i načinima na koje se književne antiveličine kroz neformalne grupice i jata u književnoj javnosti promoviraju u nesporne i zaslužne književne osobnosti. Kod mnogih od njih književno djelo umire prije nego što su i sami umrli jer, i laici već govore, "prave vrijednosti vrednuje vrijeme".

Naš krtica pisac Ante Matić pisao je i plivao između književnih i ljudskih Scila i Haribda, a njegova radišnost bit će naplaćena na pravi način kad-tad. U to vjerujem i naznačujem to, ne radi utjehe našemu Anti, nego iz dubokog osobnog uvjerenja.

Ante Matić, pjesnik, pisac, esejist, novinar i slikar, rođen je 27. veljače 1945. godine u Borčanu na Duvanjskom polju. Član je Društva hrvatskih književnika u Zagrebu i Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne. Osim pisanja bavio se i prevođenjem. Prevodio je talijanske, španjolske, njemačke i engleske pjesnike. Objelodanio je ove knjige: "Objahana zemlja", priče, Zagreb 1989; "Berlinski zid", novele, Zagreb, 1990; "Ljudinjak" - poema, Zagreb, 1995; "Lijepa naša tuđina" - novele i priče, Zagreb, 1997; "Božićne priče" - izabrane priče, Zagreb, 1997. I "Nebeska galija" - pjesme i vinjete, Mostar, 2000. Ova posljednja knjiga jest 18-a iz Biblioteke SUVREMENICI, DHK HB.

Knjiga "Nebeska galija" Ante Matića prva je njegova knjiga pjesama i vinjeta. U nju je pjesnik Matić sabrao selekcioniranjem svoje lirskokaze koji prema njegovu osjećanju mogu izdržati teret i kušnje svoga i našega vremena. Knjiga se zatvara poemom "Nebeska galija" za koju se može reći da je najvrjednija od svih Antinih pjesmotvora u ovoj stihozbirci. Dijelim mišljenje recenzenata da se prozaik Ante Matić i kroz ovu stihozbirku traži i istražuje kao pjesnik, što nije nikakvo čudo. Vrijedi se okušati, a računajući na radišnost, strpljivost i upornost pjesnikovu očekivati je još novina iz njegove književne radionice.

Rajko Glibo

ZRCALA TIHE PJESNIKINJE

(Ružica Soldo: LJUBIČASTI SUTONI, Samizdat, Široki Brijeg, 2000.)

Kada nakon iščitavanja sklopimo korice stihozbirke "Ljubičasti sutoni", oči

nam zastanu na sličici i sažetom životopisu *Ružice Soldo,* tihe i vrijedne pjesnikinje koja se ne eksponira, već u svojoj radionici oblikuje lirske minijature i ne samo njih, a one se zrcale vrednotama koje ih nedvojbeno preporučuju trajnosti i svenazočnosti.

Pitam vas: Jeste li čuli za pjesnikinju Ružicu Soldo? Niste? E, ako niste, onda evo njezina sažeta životopisa: Ružica Soldo rođena je u Širokom Brijegu gdje je svršila pučku školu i gimnaziju. Diplomirala je na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Radila je kao profesorica u Ekonomskoj školi u Mostaru i Gimnaziji u Širokom Brijegu. Jedno je vrijeme provela na Institutu San Giuseppe Ravena - Italija, studirajući talijanski. Prve pjesme je objelodanila u mostarskoj SLOBODI 1968. I od tada surađuje u mnogim listovima i časopisima. Pjesme piše i objelodanjuje i na njemačkom, engleskom, talijanskom i španjolskom. Član je Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne. Objelodanila je sljedeće zbirke pjesama: PENELOPIN PLAČ, Biblioteka IDEM, posebna izdanja, Mostar, 1986; SVJETLOST KRIJESNICA, Udruženje književnika BiH, Mostar, 1990. i RASPETO SUNCE, Široki Brijeg, 1994.

Tako pjesnikinja Ružica Soldo ostavlja kraćukasti zapis o sebi.

Tragom Ružičina pjesnikovanja vratismo se na jednu od prvih njezinih pjesama "Penelopin plač" po kojoj je njezina prva stihozbirka dobila ime i evo je: "Prepoznadoh svoju/Prolaznost/U očima tvojim/A bol spoznaje/Da ništa ni počelo nije/Ostade u suzi/Neistočenoj/".

Iz te zbirke najdraže se pamti minijatura s naslovom "Z": "Zvijezda mi/ Na dlan/Pade/Na dlanu/Rana ostade." Među Ružičine prvijence ide i ona: "Otkrivam svoj strah/U tvojim očima/".

Suspregnutost emocija traje u Soldinim minijaturama, a one kroz lokalno grabe prema univerzalnom. Ružica je pjesnikinja koja tiho u zagrljaju provincije i pjesničkim dalekim i dubokim unutarnjim tišinama usavršava svoje umijeće i profilira svoju poetiku. Njezini lirskokazi asociraju nas neizbježno na iskustva haiku poezije tuzemne i inozemne, ali samo asociraju, jer Ružica svoja izoštrena opažanja i svoja pjesnička i ljudska raspoloženja na svoj način sabija u manje-više blještave lirske minijature.

Ako nam se ponekad tijekom iščitavanja ove poezije pričini kako ona dodatno dozira melankolijom naš život za koji su se izvanpjesnički čimbenici i inače pobrinuli da bude sve melankoličniji, onda nas to pjesništvo obvezuje da upravo njime stavimo zapreku takvim pričinima jer u protivnom trpjela bi iskrenost poezije, a upravo je iskrenost ono najjače što poezija daje i nema dvojbe da se Ružica Soldo može ponositi baš oreolom iskrenosti i istine u svojoj poeziji, istine koja je u tim pjesmotvorima kao u grču, baš kao što se s njom događa u našem pjesničkom i ljudskom životu. Recenzent Jakov Jurišić svojedobno je za lirskokaze iz Ružičine zbirke "Svjetlost krijesnica" rekao kako "iznenađuju svojom zrelinom, visokom pismenošću i lirskom snagom." Te sintagme vrijede u cjelini i za lirskokaze iz stihozbirke "Ljubičasti sutoni" s opaskom kako oni sada više ne "iznenađuju" već postaju sve postojanijim standardom pjesnikinjine poetike.

Pjesma je živo biće. Ona je čovjek i baš kao čovjek vraća nam toplinu ako smo joj toplo i iskreno pristupili, a ako smo to činili s natruhama mržnje, omalovažavanja, minoriziranja, podcjenjivanja i sličnih derivata, onda je pjesma ostala za nas zatvorena ili u najmanju ruku nedovoljno

odškrinutih ulaznih vrata u svoju teksturu. Ona tada obično ostaje neiščitana, nedarežljiva i s usahlom senzibilnošću koja iz nje inače bogato izvire. Kondenzirani iskaz zvoni Ružičinim lirskim minijaturama i dražesno odjekuje u čitateljevoj duši da svojom skrivenom snagom razori nametnutu joj tišinu i da joj oplemeni samoću. Težnja k novom i neuhvatljivom konstanta je Ružičine poezije u kojoj nastavlja titrati stvaralački žar pjesnikinjin zbijen u njezine minijaturne medaljone.

U stihozbirci "Ljubičasti sutoni" susrećemo odjeljke: "Tko je ubio sunce" s devet pjesama; "Zabluda" s osam; "Besplodna lutanja" s deset i "Sanjar" s devet pjesama, koji se zajedno sa stihozbirkom zatvara istoimenom pjesmom koja glasi: "Danas me plaši/treperenje/ neba/ Sjenka oluje/nemir/budi/ Meni sanjaru/danas se/sudi/ Baš danas/kad mi/ pjesma maslačka treba/".

Stihozbirku "Ljubičasti sutoni" ilustrirao je i naslovnu stranu oblikovao slikar Zvonimir Perko.

Pred nama je samozatajna pjesnikinja čije su pjesme zrcala tišine i duše u kojima se oplemenjeni, kada započnemo, nastavljamo ogledati. Iz njihove misaone suspregnutosti raskošno zrači dražesni senzibilitet koji nam se daruje proporcionalno iskrenosti našega pristupa svakom od pjesmotvora. Iz samo dva-tri uzorka koja su s ovim tekstom pred čitateljima vidi se da Ružičina poezija znatno više njeguje pojmovnost od slikovnosti, ali zato se slikovnost, gdje se pojavi, javlja s mjerom i posve je autonomna i motivirano inkorporirana. Ima pjesama u kojima imamo i jednog i drugog, a sve pjesme Ružice Soldo uglavnom njeguju tkzv. slobodni stih što je sasvim sukladno pjesničkom vremenu u kojemu pjesnikinja živi i stvara, a nadamo se da ćemo se u Ružičinim zrcalima, novooblikovanim u njezinoj pjesničkoj radionici, ubrzo imati prilike ogledati.

Rajko Glibo

TETOVERANI ČOVEK

(Denis Peričić, "Kajkavsko spravišče", Zagreb, 2000.)

Prva[1] cjelovita zbirka kajkavskih pjesama, dičnih verzušov, varaždinskog pjesnika Denisa Peričića "Tetoverani čovek" iskri višeslojnim asocijacijama medijem hrvatskog kajkavskog jezika, iliti na osnovici jednog od hrvatskih nestandarda. Eto, danas kada i "svjetski" jezici posežu za zaštitom svojih povijesnih jezika (u Italiji), mi se dvojimo u prosuđivanju naših baštinskih jezika. Zapravo ponekad čujemo kako je kajkavski, pa onda i čakavski, nekakav "mrtvi" jezik, poput latinskog, staroslavenskog i inih "vgašenih jezikov". To ni slučajno nije tako. Ni u primisli ne može biti dvojbe oko hrvatskog standardnog jezika, premda su, u devetnaestom stoljeću, političkim okolnostima "odstranjena" ostala dva hrvatska jezika - čakavski i kajkavski, koji su čuvali i očuvali, isto tako, cjelovito nacionalno biće. Poslije nam se, poput bumeranga, vratila ona "ilirska" nesmotrenost "krilaticom" Vuka i "vukovaca": "Štokavski je srpski..." A kako je jezik kontinuitet bića nacije, srce naroda, ta je "krilatica" zamagljivala, zamračivala trovalentnost hrvatskoga jezika.

1 "Tetoverani čovek" zapravo je druga Peričićeva zbirka, ali prva u cijelosti na kajkavskom.

Na svu sreću imamo Marka Marulića - "Juditu"; imamo Ivana Belostenca - "Gazophylacium"; imamo Miroslava Krležu - "Balade Petrice Kerempuha"! U zanosu prisjećanja na velikane kajkavske književnosti svakako moram posebno istaknuti Antuna Vramca i Jurja Habdelića čija su djela u svojim doktorskim dizertacijama uskrisili znanstvenici dr. Zvonimir Bartolić i dr. Alojz Jembrih. Napokon imamo i Antologiju moderne kajkavske lirike 20. stoljeća "Rieči sa zviranjka" dr. Jože Skoka u kojoj žive živi hrvatski kajkavski pjesnici - lingua kajkaviana. Nabrojimo ih njihovim starosnim slijedom: Zdravko Čadež, Božena Loborec, Ivan Golub, Ivan Horvat - Hlebinski, Vladimir Korotaj, Zlata Bujan Kovačević, Zlatko Crnec, Drago Ulama, Zvonimir Majdak, Ivica Jembrih, Pajo Kanižaj, Ivo Kalinski, Drago Britvić, Stjepo Mijović Kočan, Stanislav Petrović, Ljubica Duić, Franjo Švob, Ivan Kutnjak, Ernest Fišer, Verica Jačmenica - Jazbec, Zlatko Pochobradsky, Vladimir Šenjug, Jolanka Tišler, Željko Funda, Zvonko Kovač, Božica Jelušić, Vinko Hasnek, Željko Reiner, Božica Brkan, Božica Pažur, Ivan Čehok, Biserka Marečić, Tomislav Ribić, Zdravko Seleš, Ivan Kušteljega, Valentina Šinjori, Denis Peričić.

Svi ovi pjesnici, fala Bogu, žive žuborenje svojih, naših, riječi govorenjem jezikom horvackim, ali ne više s omeđenošću - relikvije relikvijarum. Pa čak i pticama priznajemo njihov jezik - ptičji jezik, pjev, cvrkut; pak zakaj onda ne bi, glede povijesti, kajkavskomu jeziku priznali njegvo ime, kakti ime baštijanskoga jezika, a to takaj i čakavskomu jeziku. Dakako, u ovim promišljanjima nema nakane ignoriranja usvojenog (ne prisvojenog) hrvatskog standardnog književnog jezika, već da spontano zahvalimo biću svih naših jezika, koji su ga svojom neasimilacijom zapravo održali, obranili od svih posezanja, presizanja.

Na ovom mjestu možemo citirati prof. dr. Josipa Silića: "Govoriti o trima hrvatskim narječjima znači govoriti o tri sustava (jezika), međusobno nesumjestiva (i u smislu sustava i u smislu standarda). Ni čakavski ni kajkavski nisu dionici štokavskoga sustava, pa i ne mogu biti dijalektizmi u hrvatskom književnom jeziku. (O dijalektizmima se, naime, može govoriti samo kao dionicima određenog sustava: štokavskoga, kajkavskoga, čakavskoga.) U tom smislu ne može se ni govoriti o dijalektalnoj književnosti; "dijalektalna književnost" izmišljeni je pojam. Nije bitno kojim je jezikom književnost pisana, bitno je da je pisana - jezikom! (čakavskim književnim jezikom, kajkavskim književnim jezikom...)[2]. Ne znam kakvo bi to moglo biti vrijeme koje bi na znanstvenoj razini podrlo ove Silićove promišljaje.

Bio je nužan tako široki zamah da bih se bez "kompleksa" vratio na "predmet", osebujnoj zbirci kajkavskih pjesama Denisa Peričića "Tetoverani čovek", i to s motrišta poniranja u jezik, barem djelomice.

Jezik kojim se odlikuje osebujna pjesnička zbirka Denisa Peričića obogaćen je, u postmodernističkom smislu, govornim jezikom grada Varaždina, ali je umjetnik riječi tim veći kada istražuje ekvivalente "hrjavi" i živeći riječi u živom jeziku, urbanom jeziku svojega grada, kroz čije su križanje hodočastili i Vramec i Belostenec i Habdelić i Gaj i Krleža. Ovu konstataciju ilustrirat ću samo jednom Peričićevom pjesmom, po meni takaj antologijskom:
"Tetoverani čovek I.":

2 Časopis "Kaj" 1-2/2000. str. 132

Celo telo jena slika
jena slika prevelika.
V sliki sakoj tisoč slika,
tisoč vragov huda vika.
V jenoj sliki črna klika,
v drugoj blesek dragog lika.

Slike teških ranjenika,
izbeglic i prognanika;
glas od nas je divja krika
buka se je, bes i nika.

Saki čovek sad je slika
Saka kniga sad je slika

Krv je kniga zmijolika
Moje telo sad se mika / Tvoje telo sad se mika

Nisam baš pristaša izdvajanju tek jedne pjesme iz cjelovite zbirke, kao kroki osebujnog pjesničkog iskaza, jer "kroki" oslikava tek naslutivi torzo. No, ova je zbirka u svoj svojoj dimenziji poticaj promišljanju na više komunikacijskih relacija, a o čemu su govorili na predstavljanju zbirke (28. travnja 2000. u Varaždinu) suvremeni književnici mr. Ernest Fišer, mr. Božica Pažur i dr. Ivo Kalinski, urednik zbirke. Sa svime, tom prigodom izrečenim, osjetih se u suglasju. Na strunama svoje interpretatorske lire, recitator Božidar Vadlja, podario nam je impresivni doživljaj Peričićevih pjesama, a istaknuti varaždinski slikar Željko Prstec svojim ilustracijama i likovnom opremom zbirku je oplemenio na prepoznatljiv i proživljeni način.

U prilog te promotivne pjesničke večeri svemu rečenomu mogu, možda, pridodati tek samo jednu misao: Pjesnik koji osluškuje - čuje; čuje glase drevnine i podaruje ih glazbalu suvremenih žuborenja - to je neumitna, neutješiva ljubav i za svoju iskonsku Rieč. Istina je iznad svih zakona: Riječ koja izvire, zvira, iz materinih usta, mlijekom dotječe u usta, ne može se dotreči, dogmerati. Svaka riječ je besmrtna, jer je prevodiva na sve jezike, pak stoga nema, i nikada neće biti, u svojoj bîti, "mrtvih" jezikâ. I u tom motrištu, zbirka "Tetoverani čovek" mladog hrvatskog pjesnika i znanstvenika mr. Denisa Peričića, kao i mnoge druge pjesničke zbirke već spomenutih pjesnika, mogu se naći pri ruci znanstveniku, filologu, kada bude riječ o redefiniciji hrvatskoga književnog jezika, o čemu je svojedobno dao naslutiti dr. Tomislav Ladan. Danas nas više ne vodi put u Beč, na svu sreću, niti u Novi Sad. Neće li se hrvatski književni standardni jezik s uvažavanjem odnositi prema našim, svojim, baštinskim, i živim jezicima "zahičenim truplom kroz prozor", mi ćemo, kajkavci i čakavci uvijek "patiti" od sindroma kako "nemamo" svoj hrvatski jezik. Ta "patnja" je razlog sve intenzivnijem stvaranju na "supstandardnim" našim baštinskim izričajima, jezicima, koji se ne mogu "umrtviti" nikakvim zakonima, jer, ponavljam, Istina je iznad svih zakona.

Na kraju ovih reminiscencija uz Peričićevu zbirku "Tetoverani čovek" mogu slobodno ustvrditi - rijetko koja zbirka, kajkavska, posebice prva, da je u cijelosti antologijskih dosegnuća. Treba je pročitati i doživjeti u svoj njezinoj osebujnosti. No, čitatelj, kajkavac, koji još uvijek čuje, u urbanoj sredini, i "ruralne" glasove, nedostajat će mu i oni suptilni diftonzi. Za takve diftonge, vele, nema grafičkih znakova u kompjutorskim sustavima, što ne znači da ti glasovi moraju nestati. Možda je u toj "evoluciji", po nekima, razlika između jezika i dijalekta?! Negdje je kajkavski "ekavski", negdje iekavski. Sigurno je ovo drugo. O tome ostavimo zadnju riječ znanosti - filologiji.

Na kraju - hvala pjesniku Denisu Peričiću za sve kaj nam bu alduval vu nove zbirke kajkavski verzušov.

Ivica Jembrih

TRAJNO PRISUTNA LJUBAV

Goran Ivanišević: "Dječja bolnica (sanatorij) i morski ljekoviti činitelji u Velom Lošinju", Hrvatsko-austrijsko društvo Rijeka, Ogranak Mali Lošinj, Mali Lošinj 1999.)

Izdavač knjige Gorana Ivaniševića, Hrvatsko-austrijsko društvo Rijeka, Ogranak Mali Lošinj, u čijem je izdanju izašla Ivaniševićeva knjižica, također povezana s Velim Lošinjem: *Obitelj nadvojvode Karla Stjepana posvetila se Presvetom Srcu Isusovu 10. svibnja 1899. u Velomu Lošinju,* Mali Lošinj 1999., tiskalo je novo autorovo djelo vezano uz Veli Lošinj. Kao i u monografiji posvećenoj Velom Lošinju: *Velo Selo. Crtice iz prošlosti. Veli Lošinj,* Veli Lošinj, 1997., Ivanišević i u ovoj knjizi vrlo temeljito prilazi naslovnoj temi te sustavno prikazuje velološinjske klimatske i morske ljekovite činitelje, koji su preduvjet budućega razvitka lošinjskoga zdravstvenog i lječilišnog turizma. Posebice se osvrće na zrak kao vrlo važan morski ljekoviti činitelj, na morsku vodu, njenu temperaturu i sanitarnu vrsnoću, na alge koje svojim vrijednim sastojcima i različitim načinima primjene mogu korisno djelovati na ljudsko zdravlje, raznolikost lošinjskoga raslinja te vrsnoću lošinjskih ljekovitih činitelja kao i na uvjete izbora mjesta za talasoterapijsko središte. Posebnu pozornost Ivanišević je posvetio Sunčevu zračenju, broju sunčanih sati u godini te količini naoblake i srednjem broju vedrih i oblačnih dana u Velom Lošinju. U Zaključku Ivanišević navodi da u Hrvatskoj, osim u Crikvenici, više ne djeluje nijedna talasoterapijska zdravstvena ustanova za liječenje alergijskih i drugih kroničnih bolesti dišnoga sustava i kože te se zalaže za promicanje i poticanje rada klimatskoga morskog lječilišta u Velomu Lošinju.

U predgovoru knjige autor opisuje prvi susret s Velim Lošinjem: *"Dne 27. rujna 1954., nakon duga i naporna puta vlakom i parobrodom, došao sam u pratnji majke Gjurgjice i bake Antonije u Mali Lošinj. Odsjeli smo u hotelu Istra i sutradan se javili u Dječju bolnicu (Sanatorij) u Velome Lošinju. Došao sam u ruke nasmijane doktorice Ane Jakše. Rastao sam se sa svojima ležeći u krevetu u trećoj sobi na prvomu katu. Otada sam redovito svake godine dolazio u Sanatorij, sve do godine 1964. Bolujući od bronhalne astme od svoje treće godine, zahvaljujući klimatskomu i morskomu liječenju u Velomu Lošinju, danas sam praktički zdrav"*. U jesen svoga života, kaže autor, odlučio je zapisati svoja sjećanja da bi se time najbolje odužio i zahvalio svima koje je susretao i koji su požrtvovno radeći olakšali i uljepšali boravke djece u Sanatoriju. Pišući knjigu Ivanišević je mislio i na sadašnje naraštaje djece, odgajatelja i medicinskog osoblja, uvjeren da zapisi kako je nekada bilo, mogu pomoći i odgajateljima sadašnjih naraštaja.

Dr. Goran Ivanišević (Zagreb, 1948.) je liječnik specijalist fizijatar, reumatolog i balneolog, magistar medicinskih znanosti i primarius. Pročelnik je odjela u Klinici za reumatske bolesti i rehabilitaciju Kliničkoga bolničkog centra Zagreb i asistent Medicinskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Posljednjih godina bavi se prirodnim ljekovitim talasoterapijskim činiteljima i obnovom njihova korištenja

u liječenju i rehabilitaciji. Predsjednik je *Odbora za zdravstveni turizam (prirodne ljekovite činitelje) Hrvatske akademije medicinskih znanosti* i njegov koordinator na projektu revitalizacije *Lječilišta* u Velom Lošinju te član Razvojnoga tima Turističke zajednice Mali Lošinj na projektu razvitka zdravstvenoga turizma u Malomu i Velom Lošinju. Godine 1965., naime, *"zbog privredne reforme, dolazi do prestanka financiranja liječenja prirodnim ljekovitim činiteljima na teret fondova zdravstvenog osiguranja. Sanatorij nepovratno gubi svoju zdravstvenu ulogu i prestaje raditi godine 1967."*. Nakon nekoliko godina postao je ljetno odmaralište za zagrebačku djecu, *Zlatokrila,* posljedica čega je polagano devastiranje zgrade i okoliša i, kako kaže autor *"postupno je i zauvijek izgubio svoj davno dobiveni bečki šarm i ljepotu"*. Autor ulaže svoj trud u izmjenu ovakvoga stanja pa je prilog tomu i ova knjiga.

Ono što knjigu čini osobitom jest način prikazivanja djelovanja Dječje bolnice u Velom Lošinju. Nakon kratkoga povijesnog osvrta na osnutak lječilišta krajem 19. stoljeća (1892.), kao *Morskog oporavilišta grada Beča za skrofulozne djevojčice* (oboljele od tuberkuloze limfnih čvorova) i obnovu lječilišta nakon drugoga svjetskog rata (1946.) kao *Dječje bolnice (Sanatorija),* autor kreće putem svog osobnog iskustva i sačuvane osobne i lječilišne dokumentacije te detaljno i precizno gradi sliku života i rada u lječilištu, potkrepljenu vlastitim svjedočenjem, popraćenu fotografijama osoblja i malih pacijenata. Tako čitatelj ima priliku pratiti način dolaska i odlaska u Sanatorij odn. iz Sanatorija, opis zgrade Sanatorija, kućnoga reda, prehrane, korištenja vode, dječje osobne higijene, dnevnoga počinka, slobodnoga vremena i njegova korištenja, šetnji po Velomu Lošinju, kupanja u moru i fotografiranja. Autor nas upoznaje i s popratnim zanimljivostima, koje nisu mogle promaći očima znatiželjnoga malog pacijenta: praonicom rublja, šivaonicom i kotlovnicom, grijanjem i dr.

Kako je knjiga zanimljiva kombinacija znanstvenog prikazivanja i autobiografskih sjećanja, ne upoznajemo se samo sa šturim podacima o Dječjoj bolnici, nego i ručku s upraviteljem, šaputanju prije počinka, noćnim olujama, simpatijama i prvim ljubavima, branju murvi, svinjokolji, gledanoj očima sedmogodišnjeg dječaka, magarcima, motornom čamcu stričeka doktora, toplim, lijepim i romantičnim večerima uz more, ispovijedi u crkvi Gospe od Anđela, teškim danima i besanim noćima, te posjetima doktorici Ani Jakši, koja je u knjizi predstavljena kao plemenita osoba, širokog obrazovanja i zanimanja: ne samo liječnik, već i osoba puna ljubavi za svoje male pacijente, čiji je moto bio da biti liječnik znači u prvom redu biti čovjek, voljeti i razumjeti ljude. U knjigu nisu ugrađeni samo precizni podaci o stvarnim ljudima, s imenom i prezimenom, u događajima prije nekoliko desetljeća, nego i trajno prisutna ljubav prema svemu što je okruživalo toga dječaka, danas liječnika-fizijatra, kao i njegova neupitna sposobnost kroničara, zanesenog malim i velikim stvarima, koje život čine boljim, ljepšim i bogatijim, a posebno svjedočenjem o vrijednosti medicinskoga zvanja, kojem se i sam posvetio. Knjigu je stoga, s razlogom, u znak zahvalnosti, posvetio doktorici Ani Jakši, doktoru Marjanu Svetliču, teti Renati, sestri Marti, tetama i osoblju Dječje bolnice.

U prilogu je dan popis djelatnika Dječje bolnice (Sanatorija) od 1946. do 1967. godine, a iz povijesne distance knjigu upotpunjuju i tekstovi: "Referat o osnivanju Dječje bolnice u Velom

Lošinju", autora dr. Marjana Svetliča i Ljudevita Tomašeka, tekstovi Anđelke Martić, "Zabavište radosne djece", R. Naunović, "Narodni liječnik Ana Jakša" te Nike Pinčića, "U dječjoj bolnici u Velom Lošinju tužan rastanak". Završni prilog čini popis autorovih predavanja i radova o Velomu Lošinju od 1995. do 1999. godine.

Tatjana Kren

STOLJETNA NAZOČNOST HRVATA NA NOVOM ZELANDU

Literatura o brojnom hrvatskom iseljeništvu u prekomorskim zemljama odnedavna je obogaćena još jednim vrijednim djelom. Riječ je o prvoj knjizi don Ante Klarića, hrvatskog dušobrižnika u Aucklandu, koju je pod naslovom "Povijest Hrvatske katoličke misije u Aucklandu (Novi Zeland) (1904.-1999.)" objavio splitski časopis Crkva u svijetu. Recenzent knjige je dugogodišnji ravnatelj hrvatske inozemne pastve mons. Vladimir Stanković, u pripremi knjige na različite su načine pomogli brojni hrvatski vjernici u Novome Zelandu, dok je sama knjiga u potpunosti tiskana o trošku autora. Ilustraciju na naslovnici knjige (na kojoj je predstavljen zaštitnik misije sv. Leopold Bogdan Mandić, na Petrovoj lađi koja pod zviježđem Južnoga križa plovi između Tasmanskoga mora i Tihoga oceana) izradila je novozelandska umjetnica Suzanne Brooks Pinčević.

Na nešto više od 400 stranica don Ante Klarić, inače svećenik Splitske nadbiskupije, vrlo je podrobno opisao vjerski put i postignuća Hrvata koji su pod "zviježđe Južnoga križa" počeli dolaziti polovicom prošloga stoljeća, s time da je ime prvoga Hrvata na Novome Zelandu zabilježeno 1857. godine - to je bio mornar Nikola Visković iz Boke Kotorske. U knjizi izneseni podaci o Hrvatima i njihovom vjerskom životu, temelje se na razgovorima pisca s novozelandskim Hrvatima, na brojnim člancima o njihovom vjerskom životu i radu objavljenim u domovinskom, novozelandskom i drugom inozemnom tisku, na nekoliko knjiga koje dodiruju i ovu temu te na osobnom iskustvu autora, budući da je u jednom dijelu knjiga i osobni dnevnik njegova desetogodišnjega aktivnog dušobrižničkog rada u Aucklandu.

Nakon uvodnih poglavlja o Novom Zelandu, Maorima te kauri šumama i smolama, autor postupno dolazi do središnjeg dijela knjige u kojemu je podrobno ispričana povijest Hrvatske katoličke misije u Aucklandu. Nekoliko je glavnih skupina hrvatskih iseljenika u Novom Zelandu. U prvu ulaze iseljenici iz Dalmacije koji su ovamo u najvećem broju dolazili od 1890-ih godina pa do pred II. svjetski rat. Njihov je dolazak bio prouzročen gospodarskim a donekle i političkim prilikama najprije austrijskoga a kasnije jugoslavenskoga režima, oni su bili uglavnom bez naobrazbe i dolazili su kopati kauri-smolu (jantar). Drugu skupinu čine najprije politički (osobito nakon II. svjetskog rata) a potom i ekonomski emigranti komunističkog režima (poglavito krajem šezdesetih godina). Posljednju skupinu čine mladi hrvatski intelektualci iz svih krajeva Hrvatske i susjednih zemalja, koji su, uslijed rata i gospodarskog osiromašenja, u Novi Zeland došli u posljednjih desetak godina.

Don Ante Klarić s pravom vezuje povijest Hrvatske katoličke misije u Aucklandu uz djelovanje hrvatskih dušobrižnika, koje je ovako podijelio:

1) 1904.-1928. U ovo su vrijeme hrvatski dušobrižnici bili vlč. Joseph Zanna, tirolski svećenik koji je znao i hrvatski (1904.-1911.) te vrlo kratko Andrew Zangerl također iz Tirola. Ostalo je vrijeme hrvatski vjernički život bio oslonjen na župnike engleskog jezika.

2) 1928.-1937. To je razdoblje plodnoga dušobrižničkog djelovanja don Milana Pavlinovića iz Podgore. On je nezamjenjivo pridonio spašavanju Hrvata u Novome Zelandu od asimiliranja, ali je istodobno njegovo projugoslavensko djelovanje ostavilo duboki trag.

3) 1937.-1953. U ovo vrijeme don Jure Marinović (čiji su roditelji rodom iz Podgore, a on sam je bio prvi hrvatski svećenik rođen u Novome Zelandu) sam skrbi o vjerničkom životu među Hrvatima u Aucklandu.

4) 1953.-1971. Ovo razdoblje počinje dolaskom iz Rima don Sebastijana Palića, inače rodom iz Janjeva. Jedno je vrijeme on radio skupa s don Jurom Marinovićem, ali je veći dio posla opet pao na don Juru Marinovića, koji je cio svoj život bio istinski *spiritus movens* Hrvata u Aucklandu.

5) 1971.-1990. Nakon posjeta Novome Zelandu splitskog nadbiskupa Frane Franića i ravnatelja hrvatske inozemne pastve Vladimira Stankovića, don Sebastijan Palić je od mjesnoga biskupa napokon imenovan hrvatskim dušobrižnikom, koju dužnost on obnaša do smrti, najprije s don Jurom Marinovićem, a pred kraj svoga života i s don Antom Klarićem.

6) 1990.-1999. To je burno vrijeme sadašnje, vrijeme nesebičnog rada don Ante Klarića, po godinama pomislilo bi se umirovljenika, koji je među hrvatske vjernike donio "svećeničku mladost", a rezultat njegova raznovrsna i neumorna rada predstavlja i njegova prva knjiga.

U samoj knjizi don Ante Klarić živo je opisao teške živote hrvatskih imigranata svih generacija, zabilježio kulturna postignuća Hrvata u Novome Zelandu, ispričao životopise novozelandskoga klera hrvatskog podrijetla te nabrojao neke od uglednijih Novozelanđana hrvatskoga roda (Hrvati su među Novozelanđanima oduvijek bili poznati kao vrlo vrijedni i pošteni radnici). Knjiga ima *sažetak* na engleskome jeziku, bibliografiju te vrlo korisno kazalo osobnih imena, koje olakšava snalaženje u ovoj hvalevrijednoj knjizi.

Don Ante Klarić nije nepristran pisac, ne piše knjigu hladnom znanstvenom preciznošću. On je, dapače, aktivni sudionik u cijeloj knjizi, iznosi svoja zapažanja, stavove, komentare, kao i svoje desetljeće dugo iskustvo pastoralnoga rada na Novome Zelandu. I stoga je njegova knjiga značajna iz dva razloga. Najprije, prvi se put opisuje vjerski život Hrvata na Novome Zelandu, što je do sada jedva bilo poznato hrvatskom čitateljstvu. Drugo, on daje hrvatski pogled na povijest hrvatskih iseljenika na Novome Zelandu, budući da su oni do sada promatrani uglavnom sa stajališta jugoslavenske ideje, pomoću koje je donedavna državna politika uvelike odnarodila hrvatske iseljenike, tragovi čega se još i danas uvelike osjećaju.

Slaven Bačić

DOTAĆI SE NJEGA

(Sonja Tomić, Lojzekov vrt, Glas Koncila, Zagreb, 1999.)

Ima knjiga koje svojim sadržajem ne privlače našu pozornost i uvijek nas ostavljaju nezainteresiranima. Za razliku od takvih knjiga, druge nam već svojim naslovima razbuktavaju želju da otkrijemo sve ono što nam naslov najavljuje.

Ljubitelji knjiga životopisa velikih ljudi lako se mogu uvjeriti da je hrvatska književnost ponudila svom čitateljstvu oskudan broj knjiga koje nam govore o ljudima koji su hrvatskom narodu podarili značajna djela hrvatske kulture, umjetnosti, rodoljublja i duha. Za razliku od naše književnosti, u svijetu ćemo naći brojna djela koja, ponekad i neskromno, ukazuju na značajnije ljude određenog podneblja.

Iako je u slobodnoj Hrvatskoj objavljeno više knjiga o životu i djelu jednoga od onih ljudi koji su u hrvatskoj povijesti, u povijesti Crkve u Hrvata, a posebno u hrvatskim srcima ostavili neizbrisive tragove, lik i djelo blaženoga Alojzija Stepinca otvara široke mogućnosti da se o tom velikanu duha napišu još mnoge studije i životopisi.

Ovaj prikaz knjige moje je otvoreno pismo vjeroučiteljici, vjeroučitelju, župniku i roditelju. Ispred mene se nalazi životopis u riječi i slici jednoga od najznačajnijih ljudi hrvatskoga naroda i Crkve u Hrvata. Djeca vole čitati i upoznati životopise njima već poznatih ljudi, ali ovo je knjiga koju je "napisala, narisala, zagonetala i odgonetala" na osebujan način književnica Sonja Tomić. Pisati o blaženom Alojziju Stepincu nije ni jednostavno ni lako, ali iza Sonje Tomić stoje brojna književna djela koja, kako književnica kaže, "naviještaju djeci Isusa." Više od deset knjiga podarila je Sonja Tomić djeci, a sve te knjige postale su dio dječje lektire, ali, neke, i obvezne školske lektire. Upravo to dalo je pravo, snagu i volju Sonji Tomić da djeci približi lik blaženoga Alojzija Stepinca.

Knjiga koju ćemo ovdje upoznati jedna je od onih knjiga koja se čita u dahu, a namijenjena je mladim čitateljima. Možda će kome zasmetati naslov knjige i spisateljičino obraćanje čitatelju imenom Lojzek, blaženika koji je bio sveto ime za sve nas još za svoga života. Međutim, moramo imati u vidu da se Sonja Tomić knjigom obraća prvenstveno mladim čitateljima sa željom da im blaženog Alojzija što više približi da im on postane blizak kao jedno od dragih bića njihova života.

U poruci djeci, o "Lojzekovu vrtu", zagrebački pomoćni biskup Josip Mrzljak napisao je: "Draga djeco! Vjerujem da ste ponekad imali želju popričati s kojom životinjom. S vašim kućnim ljubimcima: psom ili mačkom. Što li misli pas kad vas gleda u oči i maše repom?! Kao da želi nešto reći. No znamo da životinje ne mogu govoriti osim u crtiću ili priči - basni. Pred vama je nekoliko priča o životinjama koje je za vrijeme svojeg zemaljskog života susretao danas blaženi Alojzije Stepinac. Volio je životinje koje su mu ponekad bile jedino društvo. I ja sam tome bio svjedok. Pročitajte na slijedećim stranicama što su ta Božja stvorenja vidjela i čula."

U prelijepu Lojzekovu vrtu susrećemo leptire, vrapce, laste, pčelice, golubice, janjce, psiće i druge ptice i životinje. I svi oni pričaju. Pričaju o Lojzeku, jer kako kaže janjac Janko, Lojzek je bio svetac. Pričanjem se vraćaju u sedamnaesto stoljeće, u vrijeme Stepinčevih predaka. Vrt je oživila Sanjina ruka toplom riječi i raznobojnim cvijećem što je niklo iz njene umjetničke ruke. Dječačić Lojzek kreće u svijet s krunicom još u kolijevci, a ta krunica i Majka svih ljudi postaju mu pratilje na ratištu, u zatvoru, progonstvu i na samrtnoj postelji. Lojzek se od ranog djetinjstva razlikovao od braće i sestara. Još je majka Bara zapazila da ga uvijek "u tuzi molitva tješi, da ga u radosti vjera prati." I tako iz priče u priču oživljava pred čitateljima sveti Lojzekov lik sve do onog tužnoga dana u zagrebačkoj prvostolnici kad je "Lojzek izgledao kao

da spava i nešto lijepo sanja..." Jedna od najljepših ilustracija, uz onu na naslovnici, što nam ih je Sonja Tomić podarila ona je na kojoj su se uz blaženikov lik našli svi njegovi vrtni prijatelji, okruženi zvijezdama u sjaju. U takovu ozračju slijedi i niz brojalica, bojalica, koje su podarene mladom čitatelju.

Lojzekov vrt pripada književnim djelima koja sama za sebe svjedoče da se knjige teško mogu dijeliti po tome za koga su napisane. Književno djelo samo za sebe govori je li umjetničko ostvarenje ili nije. Ako jest, onda je njegova prisutnost uočljiva i kod mladog i starijeg čitatelja. Lojzekov vrt pripada upravo takvim knjigama i zato će uz djecu za knjigom posegnuti i oni koji rade s djecom i mladima uopće, i oni koji ih vole, ali i svi koji žele bolje upoznati blaženika. Upravo zato uđimo i mi u Lojzekov vrt, a na čitateljskoj šetnji prepustimo se umjetnici koja za sebe kaže da je "pisala i risala od malena."

Lojzekov vrt objavio je Glas Koncila u knjižnici Mala Makova knjižnica. Urednik je Vojmil Žic. A književnica? Sonja Tomić rodila se 29. svibnja 1947. godine u Dubrovniku, gdje je završila osnovnu školu i tri razreda gimnazije. Maturirala je i dalje se školovala u Zagrebu i toliko ga zavoljela, da ga smatra najslađim boravištem na zemlji. Profesorica Sonja pisala je i risala od malena, ali je za ozbiljno počela kad su joj, nakon nekih propovijedi, što ih je čula u jednoj zagrebačkoj crkvi, poput potoka potekle priče. Slile su se u knjižice: Srce u nebu,

Svjetiljčica, Božje blago, U iščekivanju Spasitelja, Antun-Nani manji brat, Franjo mironosac i sestrica Neva, Dnevnik rajske loptice, Mar i Anata, Svjetiljčica i odabrane priče, Lojzekov vrt i Božić pauka Mreška. Zovu je, kako sama kaže, književnicom, ali ona više voli kad joj priznaju "da naviješta djeci Isusa - Radosnu vijest."

I još nešto. Neka ovo što sam ovdje napisao potakne naše čitatelje da knjiga Lojzekov vrt postane i njima draga kao meni. Njima, ali posebno onima kojima je namijenjena. Pomognimo da i oni, kao i onaj mladi fratar iz knjige, kažu: "Samo da mi se dotaći sveca." Knjiga će im u tome pomoći.

Nalazimo se u mjesecu listopadu kada je Stepinac proglašen blaženikom. Približavamo se danu darivanja svetoga Nikole i velikoga katoličkoga blagdana Božića kada sve nama drage darujemo, a ljepšega dara od knjige teško da bismo našli. Upravo zato pišem o još jednoj novoj knjizi književnice Sonje Tomić. Knjiga je posvećena Božiću i sročena na poseban, tomićkinski način. Riječ je o knjizi-slikovnici:

Sonja Tomić, Božić pauka Mreška ilustrirala Dubravka Kolanović, Kašmir promet, Zagreb, 1999.

Urednica Ranka Javor uspjela je uz pomoć književnice i ilustratorice dovesti, pred najmlađim čitateljima, niz likova predvođenih paukom Mreškom do sjajne zvjezdice. I onda Mreško očuti, kao uostalom i dijete "kako ga sa svih strana obuhvaća svjetlost, mekša od najmekše paučine, što ju je ikad ispreo, pa ga diže sve više. U Dan koji ne pozna sutona." Upravo zato povedimo i mi dijete zajedno s paukom Mreškom, zvjezdicom Sjajanom, sovicom Mudricom... do onog ponoćnog pjeva: "Rodilo nam se djetešce, položilo se u jaslice. Bolnima ono je Spasitelj, tužnima Razveselitelj. I stoga ova noć ima čudesnu moć." Čarobnom ljepotom riječi i boja i mi ćemo, zajedno s našim mladim čitateljima, osjetiti Njegov dodir, sjaj zvjezdane noći i doživjet ćemo kako On motri baš nas. "I diže ruke kao da bi me htio dohvatiti." Zar možemo više poželjeti od te radosti koja je obuhvatila obje umjetnice?!

Branko Pilaš

MILA SI NAM TI JEDINA

Hrvatsko rodoljubno pjesništvo od Bašćanske ploče do danas

Autori: Josip Bratulić, Vinko Brešić, Stjepan Damjanović, Božidar Petrač. Alfa, Zagreb 1998.

Antologijom "Mila si nam ti jedina..." autori su nam podarili zaista vrijedan, iscrpan i informativan presjek hrvatskog rodoljubnog pjesništva od samih početaka, tj. od teksta Bašćanske ploče, natpisa na grobovima i stećku, preko narodnih pjesama, latinista, sve do suvremenih pjesnika koji su svojom riječju nastojali (i nastoje) izraziti važnost, snagu i dirljivost rodoljubnih osjećaja. Ovu jedinstvenu antologiju, dakle, otvara tekst s Bašćanske ploče, a zatvaraju stihovi pjesnika Tomislava Domovića, rođenoga 1964. godine. Ovo iznimno i u proučavanju hrvatskoga pjesništva nezaobilazno djelo zaista, kako kažu priređivači u "Napomenama" na kraju knjige, "predstavlja dosad jedinstveno ostvareni projekt u povijesti hrvatske književnosti", jer "...dosadašnje slične tematske antologije, panorame i pregledi bili su parcijalni, obuhvaćali su samo neka povijesna razdoblja, uglavnom iz 19. i 20. stoljeća."

Josip Bratulić, Vinko Brešić, Stjepan Damjanović i Božidar Petrač vrsni su znalci koji ovim djelom postavljaju određeni "prosede" za sve buduće imalo iscrpnije, tematske, ali i općenite, preglede hrvatske poezije, kakvi su nam, uostalom, prijeko potrebni, jer dosadašnji su zaista bili parcijalni, pa zato i nedovoljni. Kako pokazuje i (sadržajno, ali i grafički) zadivljujuća antologija "Mila si nam ti jedina..." građe ima u izobilju, pa se treba nadati da će i drugi stručnjaci slijediti postupak ovih autora, jer povijest hrvatskoga pjesništva zaista zaslužuje iscrpne i znalački napravljene prikaze, kao što je ovaj, koji ispunjava veliku i zapravo žalosnu prazninu.

"Ako bismo razvitak naše književnosti pratili do vrhunaca hrvatskoga narodnoga preporoda, do pojave Gajeve, kasnije Kvaternikove, Starčevićeve, Kumičićeve i braće Antuna i Stjepana Radića, slobodno bismo mogli zaključiti da su se cijela stoljeća hrvatske književnosti oslanjala na religiozno-rodoljubne temelje, odnosno, da prave napasti počinju s pokušajima naglih i beskrupuloznih rezova s tradicijom", kaže Božidar Petrač u svojoj uvodnoj riječi. Unatoč velikoj raznorodnosti stilova, senzibiliteta, struja i "trendova", a da o različitim značajkama povijesnih razdoblja i ne govorimo, u ovomu, možemo reći, pomno izgrađenomu presjeku dolazi do punoga izražaja duboki tradicijski (tradicije kako je, recimo, shvaća T.S. Eliot), tematski, a i emocionalni kontinuitet hrvatskoga pjesništva, vidljiv čak i kod pjesnika koji o nekim hrvatskim značajkama govore s gorčinom i razočaranjem, kao, primjerice, Krleža u pjesmi "Planetarijom", kod kojega je upravo to gorko razočaranje znak ljubavi i brige za domovinu, pa Božidar Petrač oštroumno primjećuje da Krleža "krvari zbog svoga osjećanja hrvatstva i nemoći da ga na temelju iskustva prošlosti objasni, te da ga u sadašnjosti svojoj pokuša oživotvoriti ili mu pripraviti nekakvu budućnost".

Pothvat je od zaista prvorazredna značaja u jednoj knjizi objediniti sve te raznorodnosti u (unatoč opsežnosti djela) sažeti presjek pa u takvoj raznolikosti jasno pokazati i istaknuti jedinstvo i duboka strujanja u tradiciji hrvatskoga pjesništva, koja dubinski povezuju sve te pjesnike. K tome, taj dubinski kontinuitet još više podcrtava to što autori svoje djelo nisu podijelili na odjeljke i "razdoblja", nego antologija od početka do kraja teče kao čvrsto povezana cjelina, jedna jedina, zanosna rijeka stihova.

Na kraju, treba svakako spomenuti i izvanredno uspjela grafička rješenja, kako korica, tako i samih stranica, pa uz autore treba pohvaliti i likovnu urednicu, Biljanu Knebl.

Mladen Jurčić

* * *

U "Etudes", br. 6/2000, prikazan je igrokaz o sv. *Tereziji Avilskoj* "La Fundadora" (Utemeljiteljica) *Jeana-Claudea Renarda.*

* * *

O travanjskom "Drugom europskom socijalnom tjednu" piše *Herder Korrespondenz,* br. 6/2000. Tu se govorilo o novom kršćansko-socijalnom građanskom društvu u nacionalnom i europskom ozračju.

* * *

Kod Phoébusa objavljena je korespondencija između *Andréa Gidea* i *Jeana Malaquaisa,* kojemu je pravo ime *Vladimir Malacki.* Taj je poljski Židov počeo pisati Gideu 1935., kada je navršio 27 godina.

* * *

U Italiji je tisku predstavljena dokumentacija o milanskom kardinalu *Schusteru* i predstavniku američkog Crvenog križa u Vatikanu, glasovitom Mons. *O' Flahertyju* (o kojemu smo pisali u povodu objavljivanja njegove romansirane biografije i filma "Crveno i Crno").

* * *

Željko Sabol piše u Vjesniku od 16. VII. 2000. o rukopisu *Marka Marulića* s grafološkog stanovišta. U istom listu od 17. VII. *Ludwig Bauer* piše o hrvatsko-slovačkim književnim vezama.

* * *

U "Živoj zajednici", br. 7-8/2000, *Jozo Župić* piše o postavljanju *Marulićeva* kipa u Berlinu (Wilmersdorf).

* * *

U "Vijencu" od 13. VII. 2000. kompozitor *Frano Parać* razgovara sa *Sanjom Racom* o praizvedbi opere "Judita" (*Marulijanska* glazbena zavjera).

* * *

Pod naslovom "Come se io non' ci fossi" (Kao da nisam tu) izašao je kod Rizzolija u Italiji roman *Slavenke Drakulić.* O njemu piše u časopisu "Famiglia cristiana", br. 27/2000, *Mariapia Bonanate,* a u "Vijencu" od 14. VII. 2000. *Ilonka Peršić.*

* * *

HR na III. programu emitirao je 26. VII. 2000. fantastičnu pjesničku prozu *Nikole Šopa* "Priča o tome kako je moj gradić potonuo".

* * *

U časopisu "Famiglia cristiana", br. 28/2000, Mons. *Giancarlo Bregantini* govori o borbi protiv mafije u Italiji ("La preghiera sfida la mafia", Molitva - izazov mafiji).

* * *

"Izvor istine", br. 22/2000, donosi prikaz jeronimske knjige *Tome Vereša* "Razmišljanja jednog kršćanina" iz pera *Joška Listeša.*

* * *

U "Matici", br. 7/2000, *Sanja Vulić* piše o jeziku bosanskih franjevačkih pisaca, ističući kako je hrvatski književni jezik zasnovan na novoštokavskom ikavskom dijalektu, barem djelomično.

* * *

Na hrvatskoj večeri u Montrealu u svibnju 2000. izlagao je *Ivan Lacković Croata* i predstavljena je nova knjiga naše suradnice *Marije Bango* "Petites rondes par le monde".

* * *

Mijo Lončarić u gradišćanskim "Hrvatskim novinama" od 21. VII. 2000. piše o "Hrvatsko-slovačkom rječniku" p. *Ferdiša Takača.* U broju od 28. VII. objavljen je članak *"Marulić* kao karikaturist" i članak o *Marulićevu* prijevodu Kempenca (De imitatione Christi).

* * *

U "Hrvatskom slovu" od 28. VII. 2000. *Nevenka Nekić* piše o "Muci po Bleiburgu" *Mate Marčinka.*

* * *

"Stimmen der Zeit", br. 7/2000, objavljuje razgovor *Arnulfa Rainera* s *Friedhelmom Mennekesom* pod naslovom "Die Kunst macht aus der Lösung ein Rätsel" (Umjetnost rješenje pretvara u zagonetku).

* * *

U Francuskoj kod La Découverte 2000 izašla je knjiga *Joséa Bovéa* i *Françoisa Dufoura* o seljačkom pitanju pod naslovom "Le Monde n'est pas une marchandise" (Svijet nije roba).

* * *

Kod "Presses de Renaissance" objavljena je knjiga *Joachima Bouffleta* "Le faussaires de Dieu" (Krivotvoritelji Boga) o suvremenoj "mariofaniji" (Lourdes, Fatima, La Salette, Međugorje, San Damiano).

* * *

"La Croix" od 20. VII. 2000. donosi članak *Lauranda Kovacsa* o knjigama *Miloša Crnjanskog* prevedenima na francuski (Le grand roman de Londres, Ithaque et commentaires).

* * *

19. VIII. 2000. otkrivena je u okviru otvaranja sakralnog prostora bista *Petra Grgeca* (djelo akad. kipara *Brčića*) u Batinskama.

* * *

15. VIII. poginula je na Braču u prometnoj nesreći hrvatska glumica *Ena Begović.*

* * *

U "Republici ", br. 5-6/2000, *Nedjeljko Mihanović* piše o životu i djelu *Jeronima Kornera,* jednoga od najistaknutijih pjesnika kršćanske inspiracije, bokeljskog Hrvata i robijaša jugokomunističkog zatvora. U istom broju "Republike" piše *Tonko Maroević* o *Olinku Delorku.*

* * *

U časopisu "La Vie", 9. VIII. 2000., o kiparici *Camille Claudel*, sestri *Paula Claudela*, piše *Pascal Paillardet* u članku pod naslovom "L'amoureuse trahie" (Izdana ljubavnica), o njezinoj nesretnoj vezi s kiparom *Rodinom* i tragičnom završetku u psihijatrijskoj bolnici.

* * *

"Stimmen der Zeit", br. 8/2000, donose članak *Sabine Demel* "Laien - Christen zweiter Klasse?" (Laici - kršćani drugog reda?) sa zahtjevom za ispravljanjem toga "drugorazrednog" položaja laika u Crkvi.

* * *

11. IX. 2000. predstavljena je u Matici hrvatskoj knjiga *Stanislava Stolárika* o trojici košičkih mučenika (*Marku Križevčaninu*, trećem hrvatskom svecu, i dvojici njegovih drugova isusovaca). 10. IX. predvodio je u Križevcima misno slavlje prigodom 5. obljetnice Markove kanonizacije zagrebački pomoćni biskup *Vlado Košić*. Toga dana je nadbiskup *Josip Bozanić* predvodio misno slavlje za Hrvate u SAD.

* * *

Na I. programu Hrvatskog radija izvedena je 25. VIII. 2000. radio-drama za djecu, *Stanislava Pejkovića*, "Ćelavi jež". 2. IX. emitirana je na istom programu dramatizacija "Svete Rožalije" *Antuna Kanižlića*, a 7. IX. radio-drama *Kazimira Klarića* "Konopac".

* * *

O stanju u katoličkoj Crkvi u Hrvata nakon 3. I. 2000. piše u časopisu "Herder Korrespondenz", br. 8/2000, *Đuro Zalar* pod naslovom "Neue Herausforderungen" (Novi izazovi).

* * *

"Vjesnik" od 29. VIII. 2000. piše o početku seminara hrvatskoga jezika i književnosti u Zagrebu u članku pod naslovom "U znaku *Marka Marulića*". Marulićev tjedan održan je pod vodstvom našega najpoznatijeg "marulićologa" *Mirka Tomasovića*.

* * *

Liliana Mapelli piše o ljepotama Plitvičkih jezera u časopisu "Famiglia cristiana", br. 32/2000, pod naslovom "In Croazia c'è un paradiso fatto di laghi, cascate e boschi" (U Hrvatskoj postoji raj stvoren jezerima, slapovima i šumama).

* * *

Rose-Marie Gabriel objavljuje u listu "La Croix" od 1. IX. 2000. članak o *Vojislavu Koštunici* i njegovim izgledima da pobijedi *Miloševića*, ističući da je i Koštunica srpski nacionalist.

* * *

U biltenu "Imprimis", br. 7/2000, *Kenneth W. Starr* piše o legalističkom duhu Amerike u članku pod naslovom "Morality, Law and the Constitution" (Moral, zakon i ustav).

* * *

Prigodom 15. svjetskog dana mladeži u Rimu "Famiglia cristiana" izdala je posebni dodatak "L'ora della speranza" (Čas nade).

* * *

Subotički "Zvonik", br. 8/2000, posvećuje čitavu stranicu životu i djelu *Tome Vereša*. O "Razmišljanjima jednog kršćanina" piše *T. Žigmanov*.

* * *

U "Matici", br. 8/2000, *Mladen Hanzlovsky* objavljuje članak "Hrvatska na Dalekom istoku"

* * *

U Splitu je 26. VIII. 2000. ustoličen novi splitski nadbiskup *Marin Barišić*, koji nasljeđuje dosadašnjeg nadbiskupa *Antu Jurića*.

* * *

"Vjesnik" od 20. VIII. 2000. donosi prikaz blagoslova kapele sv. Vida u Batinskama i otkrivanja poprsja *Petru Grgecu* ispred galerije iz pera *Gordana Pandže*.

* * *

"Subotičke novine" od 4. VIII. 2000. donose prikaz "Razmišljanja jednog kršćanina" *Tome Vereša* u članku *Tomislava Žigmanova* "Veliko priznanje i nova knjiga p. Tome Vereša".

* * *

"La Croix" od 25. VII. 2000. donosi prikaz života i djela nedavno preminulog njemačkog biskupa *Johannesa Dybe*.

* * *

Hrvatski radio emitirao je na I. programu 19. VIII. 2000. radioscenu *Nade Zoričić* u čast *Marka Marulića* (Marulu u pohode).

* * *

U "Etudes", br. 7-8/2000, *Robert Rouquet* piše o skoroj beatifikaciji pape *Ivana XXIII.* u članku pod naslovom "Le mystère Roncalli".

* * *

U reviji "Jesus" od kolovoza 2000. govori o sv. *Franji Asiškom* talijanski nobelovac *Dario Fo*.

* * *

Ferruccio Parazzoli u časopisu "Famiglia cristiana", br. 31/2000, piše o *Grahamu Greeneu* u povodu objavljivanja zbirke njegovih romana kod Mondadorija.

* * *

Gradišćanske "Hrvatske novine" od 11. VIII. 2000. posvećuju čitavu stranicu obljetnici *Marulićeva* rođenja, pod naslovom "Salut Marulu".

* * *

Na 46. Splitskom ljetu nagrada "Judita" pripala je *Zoranu Mihanoviću*, *Filipu Šovagoviću* i *Nelli Manuilenko*. O tom piše i *Mladen Vuković* u Glasu Koncila od 27. VIII.

* * *

U "Vjesniku" od 22. VIII. 2000. *Mira Jurković* piše o Marulićevim rukopisima u Italiji i Britaniji te o djelatnosti Centra Marulianum.

* * *

O proslavi *Marulićeva* 550. rođendana piše i "Vjesnik" od 18. VIII., a "Hrvatsko slovo" od 4. VIII. donosi članak "Operni glas Judite".

* * *

29. VIII. 2000. govorio je na Radio-Vatikanu *Boris Rotar* o Maruliću 4/2000.

* * *

"Glas Koncila" od 3. IX. 2000. i IKA od 23. VIII. donose kratki prikaz otkrivanja biste *Petru Grgecu* u Batinskama.

* * *

"Hrvatsko slovo" od 25. VIII. donosi članak o *Ljeposlavu Periniću* sa slikom njega i njegove kćeri u Ognjenoj zemlji.

* * *

14. IX. 2000. predstavljen je u Novinarskom domu "Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik" *Joze Marevića*, o kojemu je pisao u "Vjesniku" od 15. IX. *Krešimir Dujmović*. HRT je na svom 1. programu 14. IX. prikazala o tom enciklopedijskom rječniku prigodnu emisiju.

* * *

Ratzingerova mišljenja o jedinstvenosti Kristove Crkve iz dokumenta "Dominus Iesus" izazvala su burne reakcije u redovima ostalih kršćanskih denominacija i drugih vjera. O tom piše u listu "La Croix" od 6. IX. 2000. *Michel Kubler*.

* * *

O p. *Ferdi Takaču*, o njegovu leksikografskom i pastoralnom radu te o "Frielištofskom kiritofu" pišu gradišćanske "Hrvatske novine" od 8. IX. 2000.

* * *

Od 19. do 21. IX. 2000. održana je u Poreču Hrvatska biskupska konferencija, na kojoj je jedna od tema bio hrvatski katolički laikat i prvi hrvatski katolički sastanak 1900. (kao i na našim društvenim večerima 12. X. 2000).

* * *

U "Etudes", br. 7-8/2000, *Jean Mambrino* piše o posljednjoj izvedbi "Zlatarnice" *Karola Wojtyle* u Saint-Denisu. U istom broju *Jean-K. Paulhan* piše o krivudavim putovima *Mauricea Sachsa*, o kojemu je posebnu brigu vodio *Jacques Maritain*, o čijoj brizi za umjetnost i umjetnike u istom broju piše i *Charles Blanchet*. Prema Maritainovoj viziji umjetnost je nešto sveto, kao "kreativna nevinost" jednoga *Dantea, Rimbauda* ili *Baudelairea*, toliko dragih i *Paulu Claudelu*. Stoga Maritain piše: "Kako god pjesnik bio možda i pokvaren, njegova kreativna intuicija nije nikada". Ta kreativna intuicija bila je i predmet simpozija u Poigny-la-Forêtu 1970., na kojemu su uz *R. Grgeca* sudjelovali i neki drugi književnici iz bivše Jugoslavije (Pavlović, Simović, Marić i Javoršek).

* * *

"Bulletin of the Association for Croatian Studies", 34/2000, spominje među novim publikacijama i naš "Marulić" i "Danicu".

* * *

"Famiglia cristiana", br. 36/2000, piše o beatifikaciji *Ivana XXIII.* pod naslovom "L'abbraccio della gente". U istom broju *Franco Ardusso* piše o Durrwellovoj knjizi "Euharistija i evangelizacija", a *Paolo Perazzolo* o Olimpijadi u Sydneyu pod naslovom "Largo ai giovani" (Mjesta za mlade!).

* * *

U časopisu "Herder Korrespondenz", br. 9/2000, o religioznom profilu Australije piše *Paul Collins* pod naslovom "Gott im Land der Olympiade" (Bog u zemlji Olimpijade). O osporavanoj beatifikaciji *Pija IX.* piše *Victor Conzemius* (Seligsprechung im Widerstreit), a o vjeronauku u Njemačkoj *Katja Boehme* (Von mehreren Seiten unter Druck - Pritisak s više strana), ističući kako su mišljenja o vjeronauku u njemačkim školama podijeljena. Dok jedni misle da u pluralističkom društvu ne može biti vjeronauka kao školskog predmeta, drugi su za njega, ali se razlikuju u mišljenju kako bi zapravo takav vjeronauk morao izgledati.

* * *

Od 18. IX. do 24. IX. 2000. održan je u Zagrebu *Tjedan Hrvata iz Slovačke*. Njihovi predstavnici (*Cvečko, Pokorny, Takač* i dr.) posjetili su HKD sv. Jeronima gdje su razgovarali s ravnateljem HKD-a *R. Grgecom* i odbornikom *S. Pačarićem*. Istoga dana, 22. IX., nastupili su na I. programu hrvatske televizije na čelu s načelnikom Hrvatskog Groba *Nemcovićem* i gđom *Galović*. Tjedan je završio misom u katedrali 24. IX., na kojoj su uz tajnika HKD-a *Stanislava Vitkovića* koncelebrirali p. *Ferdo Takač* i p. *Vladimir Horvat*. Kao što su u prošlom stoljeću najistaknutiji predstavnici slovačko-hrvatskih veza bili kard. *Haulik*, prvi zagrebački nadbiskup i osnivač HKD-a, i veliki znanstveni popularizator i leksikograf *Šulek*, tako je to u XX. stoljeću bio glavni urednik HKD-a *Josip Andrić*.

* * *

Tjedan *euharistijskoga kongresa* zagrebačke nadbiskupije od 25. IX. do 1. X. 2000. završio je 1. listopada pred zagrebačkom katedralom misom koju je predvodio kardinal *Miloslav Vlk*.

* * *

Na Tribini grada Zagreba predstavljena je 26. IX. 2000. nova knjiga slikara i pjesnika *Mile Prpe*.

* * *

U "Vjesniku" od 20. IX. 2000. *Sead Begović* piše o predavanjima što su ih u okviru Tjedna Hrvata iz Slovačke održali *Viliam Pokorny* i *Sanja Vulić*. O Tjednu Hrvata iz Slovačke pišu i gradišćanske "Hrvatske novine" od 15. IX. Na tjednu su sudjelovali Hrvati iz hrvatskih sela u okolici Bratislave (Devinsko Novo Selo, Hrvatski Grob, Hrvatski Jandrof i Čunovo). Tjednu su prisustvovali i slovački veleposlanik *Jan Petrik* te hrvatski veleposlanik *Gjuro Deželić*.

* * *

Branko Jeren održao je 20. IX. 2000. u Hrvatskom katoličkom društvu prosvjetnih djelatnika predavanje "Sveučilište u Zagrebu i europske integracije".

* * *

"Hrvatsko slovo" od 22. IX. 2000. donosi zapis *Petra Selema* o operi "Judita" što ju je prema djelu Marka Marulića

skladao *Frane Parać*. Napominjemo da je P. Selem autor prijevoda "Razdiobe podneva" *Paula Claudela* (s *Dašom Bradičić*) što ga je u "Džepnoj knjizi Marulića" objavilo HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda).

* * *

Na Hrvatskom radiju na I. programu emitirana je radioscena *Nikole Šopa* "Nasukani", 23. IX. 2000. Prilagodbu je učinio *Mate Matišić*. Napominjemo da smo u ovom broju "Marulića", zahvaljujući Šopovu posinku *A. Koštri* i članu našeg uredništva *T. Klariću*, objavili zanimljive podatke iz Šopova života.

* * *

O nedavno objavljenoj knjizi *Fedore Ferluga Petronio* "Il mondo cosmico di *Nikola Šop*" (Kozmički svijet Nikole Šopa), objavljenoj u Udinama, piše u "Vijencu" od 21. IX. 2000. *Tonko Maroević*. Šop se kod nas i u inozemstvu sve više afirmira kao jedan od naših najvećih suvremenih pjesnika. Za razliku od *Cesarića, Tadijanovića* i *Mihalića* o njemu se još uvijek nedovoljno piše.

* * *

U "Glasniku Srca Isusova", br. 10/2000. izašla je *Kalanjeva* recenzija *Verešovih* "Razmišljanja jednog kršćanina".

ISPRAVCI:

U uvodniku, pogrešno numeriranu *132* umjesto *131*, R. Grgeca u br. 4/2000, str. 638: umjesto *desetak* godina mora biti *dvadesetak* godina.

Na str. 639: umjesto Obliti *privatorim* mora biti Obliti *privatorum*.

Str. 641: *tarahison* des clercs mora biti *trahison* des clercs.

Str. 840: u nekrologu prof. *Berki* umjesto u *94*. godini mora biti u *95*. godini života.

U članku P. Galića u Maruliću 4/2000 na str. 275. umjesto Filozofskog fakulteta u *Zagrebu* mora biti u *Zadru*!

SADRŽAJ

Radovan Grgec: Uz rub (132) 843
Kalinovačke svečanosti 848
Jan Petrik: Govor prilikom otkrivanja poprsja Petra Grgeca 849
Radovan Grgec: Govor nakon otkrivanja poprsja Petru Grgecu 850
Ivo Mijo Andrić: Zapis o triptihu *Podravske vedrine* 853
* **Ivo Mijo Andrić:** Podravske vedrine I - III 855
Sv. Jeronim i Hrvatska 857
* **Tomislav Maretić:** Dobro je to rekao 858
Tvrtko Klarić: Nepoznati Nikola Šop 859
* **Tea Turkalj:** San; Lutalica; Krila; Kofein; Moj put 882
Huston Smith: Osobitosti i razlike u kršćanstvu 884
* **Tomislav Maretić:** Protjecanja 897
* **Ivica Jembrih:** Viečna sveta nada 897
Mladen Jurčić: Nepouzdano obzorje (ulomak iz romana) 898
***Mladen Jurčić:** Istinski; Jato; Ispovjedaonica 909
Lojzo Buturac: Svjedočanstvo nedavne prošlosti 910
* **Bruno Zorić:** Treba zakoraknuti u nova buđenja 916
Živko Prodanović: Bila su to čudna i opasna mjesta 918
* **Timjana Mahečić:** Plavoćom od Dugog otoka do Long Islanda 922
Mato Marčinko: Posmrtni razgovor sa slikarom Brunom Bulićem (III) 924
***Zoran Vranjican:** Strah od hridi 934
Drago Kolimbatović: Svoj je lik urezao u moj život 936
Zoran Katić: Bunar; Put; Srce se ne predaje 946
***Zijad Duraković:** U tišini ljetnoj; Po koga sanjke jure;
Ne pritišći rukom; Crta 948
Husein Kadić: Chaman - Kuban - Tanais 949
***Davor Prpić - Brkac:** Utihnuće; Prostranstvo;
Naslonjen na djedovu ruku 975
Đuro Bošnjak: Intelektualac 976
* **Koji Suzuki:** Prijevodi odabranih haiku 979
Tomislav Grgin: Podrijetlo žitelja otoka Vrgade 981
* **Rajko Glibo:** Ranjena jeka; Nezahvalni stvor; Lijek za prizemljaše 986
Josip Lisac: Antun Gustav Matoš i Jakov Majnarić 987
* **Barbara Tanodi Kukolja:** Jutarnja želja i poruka; Kroćenje snova 990
***Božo Kukolja:** Na rubovima vremena 990
Neven Bogdanić: Život 991

* **Bruno Baršić:** Kruh 994
Zlatko Tomičić: Čarobno zrcalo 995
* **Gordana Beus Delija:** Dubrovnik 1001
Katarina Cipra: Odmijenjena bol 1002
***Stanislava Adamić:** Drukčiji Očenaš 1006
Zdravko Mužinić: Plodan književnik i vrhunski znalac hrvatskoga jezika 1007
Nove publikacije 1011

Mišljenja i reagiranja

Živan Bezić: Od rodoljublja do globalizacije 1012

Mozaik

Nevenka Nekić: Dr. Antun Bauer - in memoriam 1025

Knjige

G. M.: Danica 2001. 1028
Ivo Mijo Andrić: Pjesme o zavičaju i ljubavi 1029
Rajko Glibo: Novost iz književne radionice 1031
Zrcala tihe pjesnikinje 1032
Ivica Jembrih: Tetoverani čovek 1034
Tatjana Kren: Trajno prisutna ljubav 1036
Slaven Bačić: Stoljetna nazočnost Hrvata na Novom Zelandu 1038
Branko Pilaš: Dotaći se njega 1040
Mladen Jurčić: Mila si nam ti jedina 1043

Vijesti

Iz domovine i svijeta 1044

MARULIĆ - hrvatska književna revija. Izdaje: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21. Uređuje: Uredrički odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec.

ISSN 0350-4220